T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KUR'AN-I KERİM OKUMA VE KIRAAT İLMİ BİLİM DALI

İBNÜ'N-NÂZIM VE ŞERHU TAYYİBETİ'N-NEŞR İSİMLİ ESERİNİN METODOLOJİK TAHLİLİ

(DOKTORA TEZİ)

Resul AKCAN

BURSA-2024

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KUR'AN-I KERİM OKUMA VE KIRAAT İLMİ BİLİM DALI

İBNÜ'N-NÂZIM VE ŞERHU TAYYİBETİ'N-NEŞR İSİMLİ ESERİNİN METODOLOJİK TAHLİLİ

(DOKTORA TEZİ)

Resul AKCAN

Danışman:

Dr. Öğr. Üyesi Selahattin ÖZ

BURSA-2024

TEZ ONAY SAYFASI

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Bilim Dalı'nda 712023004 numaralı Resul AKCAN'ın hazırladığı **"İbnü'n-Nâzım ve Şerhu Tayyibeti'n-Neşr İsimli Eserinin Metodolojik Tahlili"** konulu doktora tezi çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 06/09/2024 günü 10:00-12:00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezinin başarılı olduğuna oy birliği ile karar verilmiştir.

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Selahattin ÖZ
Bursa Uludağ Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
(Tez Danışmanı ve
Sınav Komisyonu Başkanı)

Üye
Prof. Dr. Fatma Asiye ŞENAT
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

Üye
Prof. Dr. Osman KABAKÇILI
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet EFE
Bursa Uludağ Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

Üye
Dr. Öğr. Üyesi İlhami ORUÇOĞLU
Bursa Uludağ Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

06/09/2024

DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Tez Başlığı/Konusu: İbnü'n-Nâzım ve Şerhu Tayyibeti'n-Neşr İsimli Eserinin Metodolojik Tahlili

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısmından oluşan toplam **….** sayfalık kısmına ilişkin, …../…../2024 tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit proğramından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı **%**....'dır.

Uygulanan filtrelemeler:

1- Kaynakça hariç
2- Alıntılar hariç
3- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları dahil

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışma Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

…./…./……..

Adı Soyadı : Resul AKCAN

Öğrenci No : 712023004

Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri

Programı : Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi

Statüsü : ☐ Yüksek Lisans ☑ Doktora

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Selahattin ÖZ

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum **"İbnü'n-Nâzım ve Şerhu Tayyibeti'n-Neşr İsimli Eserinin Metodolojik Tahlili"** başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza
06/09/2024

Adı Soyadı : Resul AKCAN

Öğrenci No : 712023004

Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri

Programı : Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi

Statüsü : Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Resul AKCAN
Üniversite	: Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı	: Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi
Tezin Niteliği	: Doktora
Tez Danışmanı	: Dr. Öğr. Üyesi Selahattin ÖZ

İBNÜ'N-NÂZIM VE ŞERHU TAYYİBETİ'N-NEŞR İSİMLİ ESERİNİN METODOLOJİK TAHLİLİ

Bu çalışmada, Osmanlı topraklarında kıraat ilminin yaygınlaşmasına ve müesses bir sürece evrilmesine öncülük etmiş olan İbnü'l-Cezerî'nin (öl. 833/1429) kıraat-ı aşereye dair manzum tarzda telif ettiği *Tayyibetü'n-Neşr*'i üzerine, oğlu Ebû Bekir Ahmed (öl. 835/1432) tarafından kaleme alınan *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr* isimli eser ve Ebû Bekir Ahmed'in hayatı ele alınmıştır. Ebû Bekir Ahmed babasına nispetle İbnü'n-Nâzım olarak da anılmıştır. İbnü'n-Nâzım, başta İbnü'l-Cezerî olmak üzere devrin önde gelen âlimlerinden, özellikle kıraat olmak üzere farklı sahalarda ilim tahsil etmiş ve çeşitli medreselerde birçok öğrenci yetiştirmiştir. Tezimizin ana teması olan İbnü'n-Nâzım şerhi gerek ülkemizde gerekse diğer İslâm beldelerinde kıraat eğitim-öğretim sürecinde ve *Tayyibetü'n-Neşr*'in izahı bağlamında temel kaynak olarak kullanılan önemli bir çalışmadır. Nitekim İbnü'l-Cezerî, "…O, (Ebû Bekir Ahmed) daha evvel aynı esere yaptığım hâşiyenin bir nüshası bile elinde olmamasına rağmen *Tayyibetü'n-Neşr*'i çok güzel şerhetmiş." cümlesiyle oğlunun yaptığı bu şerhi beğendiğini dile getirmiş ve bir bakıma onaylamıştır. İbnü'n-Nâzım şerhi, *Tayyibe* üzerine kaleme alınan ilk şerh olması, sonraki dönem şerh çalışmalarına kaynaklık etmesi, İbnü'l-Cezerî'nin onayına mazhar olması, muhteva açısından yoğun olmakla birlikte konuların basitleştirilerek izah edilmeye çalışılması, dilinin sade ve anlaşılır olması şeklinde özetlenebilecek yönleriyle ön plana çıkmıştır. Aynı zamanda bu şerhte Kur'an tilavetinde Arap-Türk ikilemi bağlamında günümüz tartışmalarına ışık tutacak değerlendirmelere rastlamak mümkündür. İbnü'n-Nâzım şerhinin literatürdeki yerine ve şerh yönteminin tespitine odaklanan bu çalışmada, anılan şerh bir analize tâbi tutulmuştur. İbnü'n-Nâzım'ın *Tayyibe*'yi şerhederken nasıl bir yöntem takip ettiği ve hangi argümanları kullanarak metne açıklık getirdiği örneklerle detaylandırılmış, en nihayetinde İbnü'n-Nâzım'ın şerh yöntemi temel kaynaklara dayalı olarak tespit edilmek suretiyle eserin orijinal yönleri yansıtılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İbnü'n-Nâzım, Ebû Bekir Ahmed, İbnü'l-Cezerî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, Kıraat-ı Aşere, Metodoloji.

ABSTRACT

Name and Surname	: Resul AKCAN
University	: Bursa Uludag University
Institution	: Institute of Social Sciences
Field	: Basic İslamic Sciences
Branch	: The Science of Reading the Quran and Qıraat
Degree Awarded	: PhD
Supervisor	: Dr. Öğr. Üyesi Selahattin ÖZ

METHODOLOGICAL ANALYSIS OF IBN AL-NĀZIM AND HIS WORK TITLED SHARHU TAYYIBAT AL-NASHR

This study focuses on Ibn al-Jazari's (d. 833/1429) *Tayyibat al-Nashr* in verse on qiraat al-'asharah, which was written by his son Abū Bakr Aḥmad (d. 835/1432) on the work titled *Sharḥ Tayyibat al-Nashr fi'l-kırā'āti al-'ashar* and the life of Abū Bakr Aḥmad, who pioneered the spread and establishment of the science of qiraat in the Ottoman lands. Abu Bakr Ahmad was also known as Ibn al-Nāzim in relation to his father. Ibn al-Nāzim studied from the leading scholars of his time, especially Ibn al-Jazari, in different fields, especially in Qiraat, and trained many students in various madrasas. The commentary of Ibn al-Nāzim, which is the main theme of our thesis, is an important work that is used as a basic source both in our country and in other Islamic countries in the process of Qiraat education and in the context of the explanation of *Tayyibat al-Nashr*. As a matter of fact, Ibn al-Jazari expressed his appreciation for his son's commentary with the sentence "...He (Abū Bakr Aḥmad) has commented on *Tayyibat al-Nashr* very well, even though he does not even have a copy of my commentary on the same work." and in a way, he approved it. Ibn al-Nāzim's commentary stands out with its aspects that can be summarized as being the first commentary on *Tayyibah*, being a source for later commentary works, being subjected to Ibn al-Jazari's approval, being dense in terms of content, trying to explain the subjects by simplifying them, and being plain and understandable in language. At the same time, it is possible to find evaluations in this commentary that will shed light on today's debates in the context of the Arab-Turkish dichotomy in Qur'anic recitation. In this study, which focuses on the place of Ibn al-Nāzim's commentary in the literature and the determination of its method of commentary, the aforementioned commentary is subjected to an analysis. The method Ibn al-Nāzim followed while commenting on *Tayyibah* and the arguments he used to clarify the text are elaborated with examples, and finally, Ibn al-Nāzim's commentary method is determined based on the main sources and the original aspects of the work are tried to be reflected.

Keywords: Ibn al-Nāzim, Abū Bakr Ahmad, Ibn al-Jazari, *Sharh Tayyibat al-Nashr*, Qiraat al-Asharah, Methodology.

ÖNSÖZ

Kur'an'ın nüzul dönemindeki telaffuz şekillerini tespit etme ve onu orijinal haliyle sonraki nesillere nakletme gayesiyle ilk dönemlerden itibaren pek çok çalışma yapılmış ve bu çalışmalar sayesinde kıraat ilmi hem teorik hem de pratik açıdan muhafaza edilerek günümüze ulaşmıştır. Başlangıçta daha ziyade şifahî olarak okutulan ve nakledilen bu ilim, hicrî II. asırdan itibaren müdevven bir hal almaya başlamış, tarihi süreç içerisinde farklı hacim ve derinlikte birçok eser telif edilmek suretiyle büyük bir külliyat vücut bulmuştur. Sahada kaleme alınan eserler gerek muhteva gerekse metodik açıdan birbirinden farklı olabilmiştir. Nitekim bunların bir kısmı mensûr bir kısmı manzûm olarak telif edilmiş, ayrıca bazıları sahih kıraatleri toplama amacıyla bazıları ise sahih-şâz ayrımı yapmaksızın tüm kıraat birikimini yansıtacak tarzda kaleme alınmıştır. Diğer taraftan söz konusu eserler yedi, on veya on dört kıraat şeklinde sayısal olarak da kategorize edilmiştir.

Manzum tarzda telif edilen eserlerden birisi *Tayyibetü'n-Neşr* olup bu eser kıraat-ı aşereye dair kaleme alınan *en-Neşr'*in temel konularını ihtiva etmektedir. Her iki eser hem öncesindeki telifatı kuşatması hem de sonraki dönem çalışmalarını etkilemesi açısından önemli olup kıraat tarihinin kilometre taşlarından birisi olan İbnü'l-Cezerî tarafından kaleme alınmıştır. *Tayyibe* muhteva yönünden zengin olmakla birlikte edebî açıdan da girift bir eserdir. Zira *Tayyibe* şiirsel formlar yanında remiz ve semboller gibi yoğun teknik detaylar içermekte, bu da manzumede birtakım zorluk ve kapalılığı beraberinde getirmekte, deyim yerindeyse *Tayyibe* metni çözümlenmesi zor bir düğüm halini almaktadır. Durum böyle olunca kıraat okuyan öğrenciler ve sahada çalışma yapmak isteyen kimseler *Tayyibe'*nin anlaşılması için yardımcı bir kaynağa ihtiyaç duymaktadır. Bu ise birçok alimin zihnini meşgul etmiş ve onların bu sahaya ilgi duymalarına zemin hazırlamıştır.

Söz konusu ihtiyaca cevap verebilme gayesiyle telif edildiği tarihten itibaren *Tayyibe* merkezli muhtelif çalışmalar yapılmıştır. Anılan çalışmaları şerh-haşiye, tahrîrât, tercüme, ihtisar ve akademik çalışmalar olarak kategorize etmek mümkündür. *Tayyibe* üzerine kaleme alınan şerh çalışmalarından bazısı muhtasar bazıları ise mufassal özellikte olup bahse konu olan şerhler manzumenin anlaşılmasında başat rol üstlenmektedir. Hakkında birçok şerh çalışması yapılmış olan *Tayyibe*'nin ilk ve en çok ilgi gören şerhinin İbnü'n-Nâzım şerhi olduğu, sonraki dönemlerde kaleme alınan şerhlerde ise doğrudan ya da dolaylı olarak İbnü'n-Nâzım şerhinden istifade edildiği anlaşılmaktadır. Nitekim bu şerh gerek ülkemizde gerekse diğer İslâm beldelerinde kıraat eğitim-öğretim sürecinde *Tayyibetü'n-Neşr*'in izahı bağlamında temel kaynak olarak kullanılmaktadır.

Eser üzerine yaptığımız ön okumalar bizde bu şerhin *Tayyibe*'yi anlama noktasında önemli bir kaynak niteliği taşıdığı ve kapsamlı bir akademik çalışmaya konu edilmesinin gerekli olduğu kanaatini uyandırmıştır. Söz konusu şerh İbnü'l-Cezerî'nin oğlu Ebû Bekir Ahmed tarafından kaleme alınmıştır. Ebû Bekir Ahmed babasına nispetle İbnü'n-Nâzım olarak da anılmaktadır. İbnü'n-Nâzım, başta İbnü'l-Cezerî olmak üzere devrinin önde gelen âlimlerinden ilim tahsil edip icazet almış, idari görevler yanında çeşitli medreselerde müderrislik yapmış ve bu medreselerde birçok öğrenci yetiştirmiş önemli bir şahsiyettir. Fakat şârih hakkında İbnü'l-Cezerî'nin *Gâyetü'n-nihâye*'sinde verilen malumat dışında kaynaklarda geniş ve tatmin edici bilgi bulunmamakta, mevcut bilgilerin ise mükerrer olduğu, yer yer de çelişkiler barındırdığı görülmektedir.

İbnü'n-Nâzım, babası İbnü'l-Cezerî'nin *Tayyibe* üzerine yazdığı haşiye ve notlar yanında bulunmamasına rağmen *Tayyibetü'n-Neşr*'i şerh etmiştir. İbnü'l-Cezerî, oğlunun yaptığı bu şerhi güzel bir çalışma olarak değerlendirmiş ve söz konusu şerh kıraat tedrisatında temel kaynak olarak yerini almıştır. İbnü'n-Nâzım şerhi, *Tayyibe* üzerine kaleme alınan ilk şerh olması, sonraki dönem şerh çalışmalarına kaynaklık etmesi, İbnü'l-Cezerî'nin beğeni ve onayına mazhar olması, muhteva açısından yoğun olmakla birlikte konuların basitleştirerek izah edilmeye çalışılması, dilinin yalın ve anlaşılır olması şeklinde özetlenebilecek yönleriyle ön plana çıkmıştır. Şerhin önemine ve İbnü'n-Nâzım'ın hayatına dair yaptığımız araştırmalar neticesinde şahsımızda oluşan genel kanaat, bizi böyle bir çalışma yapmaya sevk etmiştir.

Çalışmanın giriş bölümünde araştırmanın konusu, önemi, amacı, yöntemi ve kaynakları ele alınmıştır. Birinci bölümde konuya temel teşkil etmesi açısından *Tayyibe*'nin tanıtımı yapılmış, sonrasında *Tayyibe* merkezli şerh ve tahrîrât çalışmalarına yer verilmiştir. İkinci bölümde müellifin hayatı ve ilmi kişiliği temel kaynaklara dayalı olarak incelenmiş, kaynaklardan elde edilen bilgiler derli toplu bir araya getirilmiş, hatalı olduğu düşünülen yerler ise tashih edilmiştir. Çalışmanın ana teması olan üçüncü bölümde, öncelikle İbnü'n-Nâzım şerhinin tanıtımı yapılmış, sonrasında söz konusu şerh, yöntem, üslup ve mahiyet açısından analitik bir tahlile tâbi tutulmuştur. Böylelikle şerhin metodolojik çerçevesi ortaya konulmuş, aynı zamanda eserin sonraki dönem şerh çalışmaları üzerinde gözlemlenen etkileri ele alınmıştır. Sonuç bölümünde ise çalışmadan elde edilen bulgular değerlendirilip tasvir/deskriptif metodu ile yansıtılmış, en nihayetinde okuyucuya panoramik bir perspektif sunulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın teşekkülünde pek çok kişinin katkısı bulunmaktadır. Bu bağlamda öncelikle emeklilik vesilesiyle aramızdan ayrılsa da doktora sürecinin bir kısmında danışmanlığımı üstlenen ve tecrübesinden istifade ettiğim Prof. Dr. Remzi KAYA'ya, çalışmayı büyük bir hassasiyetle okuyup yapıcı eleştirilerde bulunan, süreç tamamlanana kadar bilgi ve birikimiyle bize rehberlik eden danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Selahattin ÖZ'e, belli periyodlarda kendileriyle bir araya geldiğimde çalışmaya dair görüşlerini bizlerle paylaşan Tez İzleme Komitesi jürileri Dr. Öğr. Üyesi Mehmet EFE ve Dr. Öğr. Üyesi İlhami ORUÇOĞLU'na, tez savunmasında bulunup kıymetli fikirlerini bizden esirgemeyen Prof. Dr. Fatma Asiye ŞENAT ve Prof. Dr. Osman KABAKÇILI'ya, çalışmayı baştan sona okuma zahmet ve nezaketini göstererek gerekli tashihleri yapan ve görüşlerini bizlerle paylaşan değerli meslektaşlarım Dr. Öğr. Üyesi Osman BOSTAN ve Öğr. Gör. Kenan AKLAN'a, ayrıca üzerimde emeği bulunan fakat sözü uzatmamak adına burada isimlerini dile getiremediğim tüm hocalarıma hususi teşekkürü bir borç bilirim. Son olarak varlıklarıyla bize ilham olan, samimi dua ve desteklerini esirgemeyen başta anne-baba olmak üzere tüm aile fertlerine teşekkür ediyorum.

Çalışmanın hatasız olması için elimden gelen çabayı ortaya koysam da bunun eksiksiz ve mükemmel olduğunu söylemek elbette mümkün değildir. Farkında olmadan yapmış olduğum hatalardan dolayı okuyucunun hoşgörüsüne sığınarak bunun hüsnükabul görmesini temenni ediyorum. Yüce Allah kendi kitabından başka hiçbir kitap ve çalışmayı hatadan münezzeh kılmamıştır. Gayret bizden tevfik Allah'tandır.

Resul AKCAN

Bursa 2024

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI ..... **ii**
DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU ..... **iii**
YEMİN METNİ ..... **iv**
ÖZET ..... **v**
ABSTRACT ..... **vi**
ÖNSÖZ ..... **vii**
İÇİNDEKİLER ..... **ix**
KISALTMALAR ..... **xiii**
GİRİŞ **1**
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ 1
2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ 4
3. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI 7

BİRİNCİ BÖLÜM
TAYYİBETÜ'N-NEŞR VE
TAYYİBE MERKEZLİ ÇALIŞMALAR

1. TAYYİBETÜ'N-NEŞR 12
   1.1. Eserin Telif Yeri, Tarihi ve Sebebi 12
   1.2. Muhtevası ve Bölümleri 14
   1.3. Edebî ve Teknik Yapısı 19
   1.4. Kıraat Tedrisatındaki Yeri 29
2. TAYYİBE MERKEZLİ ŞERH ÇALIŞMALARI 35
   2.1. İbnü'n-Nâzım Şerhi 36
   2.2. Nüveyrî Şerhi 36
   2.3. Şa'rânî Şerhi 38
   2.4. Semennûdî Şerhi 39
   2.5. Abdullâh Termesî Şerhi 40
   2.6. Mûsâ Cârullah Şerhi 42
   2.7. Âşıkkutlu Şerhleri 43
   2.8. Sâlim Muhaysin Şerhleri 45
   2.9. Kamhâvî Şerhi 47

2.10. Îhâb Fikrî Ahmed Şerhi 48
2.11. Emin Kehîle Şerhi 51
2.12. Diğer Şerh Çalışmaları 52
3. TAYYİBE MERKEZLİ TAHRÎRÂT ÇALIŞMALARI 55
3.1. Tahrîrâtın Tanımı, Kapsamı ve Amacı 56
3.2. Tayyibe Tahrîrâtını Gerekli Kılan Etkenler 57
3.3. Tahrîrât Geleneğinde Ekolleşme 59
3.4. Tayyibe Tahrîrât Literatürü 61

İKİNCİ BÖLÜM
İBNÜ'N-NÂZIM'IN HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ

1. HAYATI 72
1.1. İsmi ve Künyesi 73
1.2. Doğumu ve Vefatı 73
1.3. Ailesi 75
1.4. Yaptığı Görevler 80
1.4.1. Müderrislik 80
1.4.2. İmamlık 82
1.4.3. Elçilik 85
2. İLMÎ KİŞİLİĞİ 86
2.1. Eğitim Hayatı 87
2.2. Hocaları 88
2.2.1. Muhammed el-Azâzî 89
2.2.2. İbnü's-Sellâr 89
2.2.3. Muhammed el-Bilbîsî 90
2.2.4. Ahmed el-Askalânî 90
2.2.5. Ahmed eş-Şâmî 90
2.2.6. İbnü'l-Cezerî 91
2.2.7. Diğer Hocaları 91
2.3. Öğrencileri 92
2.3.1. Abdüddâim el-Ezherî 93
2.3.2. Muhammed el-Hısnî 93
2.3.3. İbn Esed 94

2.3.4. Yıldırım Bayezid'in Çocukları 95
2.4. Eserleri 97
2.4.1. Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr 97
2.4.2. el-Havâşi'l-müfhime fî şerhi'l-Mukaddime 97
2.4.3. Urcûze fî vakfı Hamza 99
2.4.4. Kitâbü'l-i'lâm fî ahkâmi'l-idgâm şerhan ve nazman 99
2.4.5. Şerhu Mukaddimeti ulûmi'l-hadîs 100
2.5. Kıraat İlmindeki Yeri 100

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ŞERHU TAYYİBETİ'N-NEŞR VE METODU

1. ŞERHU TAYYİBETİ'N-NEŞR 103
1.1. Şerhin Tanıtımı 103
1.1.1. İsmi ve Müellife Nispeti 103
1.1.2. Telif Tarihi ve Yeri 104
1.1.3. Telif Sebebi 104
1.1.4. Nüshaları 105
1.1.5. Muhtevası 106
1.1.6. Kaynakları 108
1.1.7. Rumuz ve Istılahları 120
1.2. Şerhin Önemi ve Sonraki Çalışmalara Etkisi 121
1.2.1. Şerhin Önemi ve Kıraat Tedrisatındaki Yeri 121
1.2.2. Diğer Tayyibe Şerhlerine Etkisi 122
2. ŞERHİN METODU 125
2.1. Naklî İstidlal Yöntemi 126
2.1.1. Âyetten Delil Getirmesi 127
2.1.2. Hadisten Delil Getirmesi 129
2.1.3. Sahâbe, Tâbiîn ve Selefin Sözlerinden Delil Getirmesi 132
2.1.4. Arap Şiiri ve Darb-ı Mesellerden Delil Getirmesi 134
2.2. Aklî İstidlal Yöntemi 136
2.2.1. Eleştirel Yaklaşım Sergilemesi 136
2.2.2. Mukayese Yapması 140
2.2.2.1. Tayyibe'yi Şâtıbiyye ile Mukayesesi 140

2.2.2.2. Tayyibe'yi Diğer Eserlerle Mukayesesi 146
2.2.3. Kavramsal Çerçeveyi Belirtmesi 150
2.2.3.1. Istılahların Kullanımını Gerekçelendirmesi 150
2.2.3.2. Istılahların Tertibini Gerekçelendirmesi 155
2.2.3.3. Mücmel Lafızları Tebyin Etmesi 157
2.3. Kıraat Temelli İstidlal Yöntemi 159
2.3.1. Kıraatların Tevcihine Yer Vermesi 160
2.3.1.1. Âyet ve Hadis 160
2.3.1.2. Lehçe 162
2.3.1.3. Gramer 165
2.3.1.4. Resmü'l-mushaf 168
2.3.2. Râvi Senedlerine Yer Vermesi 172
2.3.2.1. Kıraat İmamları Öncesi 172
2.3.2.2. Kıraat İmamları Sonrası 174
2.3.3. Şaz Okuyuşlara Yer Vermesi 175
2.4. Dilsel İstidlal Yöntemi 177
2.4.1. Sarf 178
2.4.2. Nahiv 179
2.4.3. Belâgat 181
2.5. Muhtelif İstidlal Yöntemleri 183
2.5.1. Nazmın Üstünlüklerini Ortaya Koyması 183
2.5.2. Harflerin Fonetiğine Dair Değerlendirmeleri 185
2.5.3. Şiir Zaruretlerine Dikkat Çekmesi 186
2.5.4. Fıkhî Konulara Dair Değerlendirmeleri 188
2.5.5. Bazı Beyitlerde Tertibin Dışına Çıkması 190
2.5.6. Her Bâba Mukaddime ile Başlaması 192
2.5.7. Manzumede Geçen Eserleri Tanıtması 193
2.5.8. Manzumenin İmlasına İlişkin Değerlendirmeleri 194
SONUÇ 195
KAYNAKÇA 204
ÖZGEÇMİŞ 220

KISALTMALAR

b.	: bin, ibn
bk.	: bakınız
C.	: Cilt
c.c.	: celle celâlüh
çev.	: çeviren
ed.	: editör
GAL	: Geschichte der Arabischen Litteratur
İFAV	: İlahiyat Fakültesi Vakfı
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
İSTEM	: Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü Dergisi
KSÜ	: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Ktp.	: Kütüphane, Kütüphanesi
KURAMER	: Kur'an Araştırmaları Merkezi
MÜİFD	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
nr.	: numara
nşr.	: neşreden (tahkik eden)
OMUİFD	: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
öl.	: ölümü (ölüm tarihi)
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: tahkik eden
ts.	: tarihsiz
t.y.	: baskı tarihi yok
USVES	: Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Bilimleri Sempozyumu
vd.	: ve diğerleri, ve devamı
vr.	: varak
vs.	: vesaire
YÖK	: Yükseköğretim Kurulu

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

Bu çalışmada, İbnü'l-Cezerî'nin (öl. 833/1429) *Tayyibetü'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr* isimli manzumesi üzerine, oğlu Ebû Bekir Ahmed tarafından kaleme alınan *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr* isimli eser ve Ebû Bekir Ahmed'in hayatı ele alınacaktır. Tam adı, Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. Yûsuf el-Cezerî (öl. 835/1432) olan müellif, babasına nispetle İbnü'n-Nâzım diye anılmaktadır.[1] Ebû Bekir Ahmed, kıraat tarihine damgasını vuran İbnü'l-Cezerî gibi büyük bir âlimin oğlu olması hasebiyle bizzat onun himayesinde ve riyasetinde yetişmiş, aynı zamanda devrin önde gelen âlimlerinden başta kıraat olmak üzere farklı sahalarda ilim tahsil etmiştir. Ebû Bekir Ahmed'in, İbnü'l-Cezerî'nin diğer çocukları arasında ilimde temayüz ettiği anlaşılmaktadır. Kendisini iyi yetiştirmiş olan Ebû Bekir Ahmed, Şam'daki Büyük Âdiliyye, Atabekiyye, Ümmü's-Sâlih ve Emeviyye Camii gibi çeşitli medreselerde müderrislik görevini deruhte etmiş ve hayatı boyunca başta Yıldırım Bayezid'in çocukları olmak üzere birçok öğrenciye hocalık yapmış önemli bir şahsiyettir.[2]

Ebû Bekir Ahmed (İbnü'n-Nâzım), babası İbnü'l-Cezerî'nin *Tayyibetü'n-Neşr*'i üzerine yazdığı haşiye ve notlar yanında bulunmamasına rağmen *Tayyibe*'yi şerhetmiştir. İbnü'l-Cezerî, oğlunun yaptığı bu şerhi güzel bir çalışma olarak değerlendirmiş, bir bakıma onaylamış ve söz konusu şerh, kıraat tedrisatında temel kaynak olarak yerini almıştır.[3] Eser, *Tayyibe* üzerine yapılmış ilk şerh çalışması olup daha sonra kaleme alınan şerhlerde doğrudan ya da dolaylı olarak bundan istifade edildiği anlaşılmaktadır. Zira sonraki

---

1 İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*'de yer verdiği temel bilgileri *Tayyibe*'de manzum hale getirdiği için zamanla "nâzım" olarak anılır olmuştur. Bu sebeple İbnü'l-Cezerî'nin oğlu Ebû Bekir Ahmed'e "nazmedenin oğlu" anlamında "İbnü'n-Nâzım" denilmiştir. Çalışma içerisinde bazen ismi bazen de İbnü'n-Nâzım nisbesi kullanılacaktır. Ebû Bekir Ahmed İbnü'n-Nâzım, *el-Havâşi'l-müfhime fî şerhi'l-Mukaddime* (Mısır: Matbaa-i Meymeniyye, 1309), 4; Abdülfettâh es-Seyyid Acemî Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî ilâ tecvîdi kelâmi'l-bârî* (Medine: Mektebetü Tayyibe, 1982), 641; Îhâb Fikrî Ahmed, *Takrîbü't-Tayyibe* (Kahire: Mektebetü'l-İlmiyye, 2006), 10; Muhammed ed-Desûkî Emin Kehîle, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr* (Kahire: Dâru's-Selâm, 2019), 10; Murat Akkuş - Abdulselam Fityan, "Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî'nin 'Urcûze fî Vakf-i Hamza' Adlı Risalesi ve Tahlili", *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 5/1 (30 Nisan 2021), 323.

2 Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ'*, thk. Gotthelf Bergstraesser (Mısır: Mektebetü'l-Hancî, 1932), 1/129-130.

3 İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/129-130.

şerhler incelendiğinde, bazen Ebû Bekir Ahmed'in ismi ve eseri zikredilerek şerhe atıf yapıldığı görülmektedir.[4] Bazen de şârihin ismi ve eseri zikredilmeksizin İbnü'n-Nâzım şerhinden cümleler değiştirilmek veya bazı pasajlar aynıyla aktarılmak suretiyle referans gösterildiği olmuştur.[5]

İbnü'n-Nâzım'ın bu şerhi, telif edildiği tarihten itibaren büyük ilgi gören ve üzerinden asırlar geçmesine rağmen ilmî değerini koruyan *Tayyibetü'n-Neşr* gibi bir eserin şerhi olması açısından da kıymetlidir. Nitekim *Tayyibe* başta Osmanlı medreseleri olmak üzere kıraat ilminin tedris edildiği birçok yerde ders kitabı olarak okutulmuş, ezberletilmiş, halen de bu mümeyyez vasfını koruyan önemli bir kaynaktır. *Tayyibetü'n-Neşr*, İbnü'l-Cezerî'nin on kıraate dair kaleme aldığı ve önceki benzer çalışmalardan bazı önemli farklarla ayrılan *en-Neşr*'in temel konularının manzum halde kaleme alındığı muhalled bir eser olup bu eser kıraat tarihine adeta damgasını vurmuştur.

Hakkında birçok şerh çalışması yapılmış olan *Tayyibe*'nin, ilk ve en çok ilgi gören şerhlerinden birisinin tezimize konu olan *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr* olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bu şerh gerek ülkemizde gerekse diğer İslâm beldelerinde kıraat eğitim-öğretim sürecinde, *Tayyibetü'n-Neşr*'in izahı bağlamında temel kaynak olarak kullanılmaktadır. *Tayyibe*'nin dışına çıkılmadan ve gereksiz detaylara yer verilmeden konuların muhtasar halde ele alınması, dilinin sade ve anlaşılır, muhtevasının ise doyurucu olması şerhin dikkat çeken özellikleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüm bunlar kıraat okuyan öğrencilerin eserden istifadesini kolaylaştırmış, bu da şerhin yaygın olarak kullanılmasında etkili olmuştur. İbnü'l-Cezerî'nin övgüsüne ve onayına mazhar olması da şerhin bu denli şöhret bulmasına yol açan bir diğer önemli faktör olarak değerlendirilebilir.

İbnü'n-Nâzım'ın hayatına özellikle de *Tayyibe* şerhine dair yaptığımız ön okumalar, bizde bu şerhin önemli bir kaynak olduğu kanaatini uyandırmış ve bizi bu konu üzerinde

---

[4] Mahfûz b. Abdillâh b. Abdilmennân Termesî, *Gunyetü't-talebe bi şerhi't-Tayyibe*, thk. Abdullah b. Muhammed Cârullah (Medine-i Münevvere: Darü't-Tedmûriyye, 2019), 131, 3623; Mehmed Rüştü Âşıkkutlu, *Şerh ve Hâşiyeli Tayyibe* (Ankara, 1974), 40, 54, 263, 289; Muhammed Sâlim Muhaysin, *el-Hâdi: Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr ve'l-keşf 'an 'ileli'l-kırâ'âti ve tevcîhihâ* (Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1997), 3/450; Îhâb Fikrî Ahmed, *Takrîbü't-Tayyibe*, 9-10; Emin Kehîle, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, 10.

[5] Musa Carullah, *Tayyibetü'n-Neşr fi'l-'aşr* (Kazan, 1911), 6.

çalışmaya sevketmiştir. Nitekim tabakat, teracim ve kıraat türü birçok kaynakta İbnü'n-Nâzım'ın hayatına ve şerhine değinilmiştir.[6] Ayrıca *Tayyibe* üzerine kaleme alınan diğer şerh çalışmalarında İbnü'n-Nâzım ve şerhine sarâhaten veya zımnen atıfta bulunulmuştur.[7] Bunlar dışında kıraat ilmine dair kaleme alınan birçok eserde müellif ve *Tayyibe* şerhinden bahsedilmek suretiyle kaynak gösterildiği olmuştur. Farklı bağlamda yapılan diğer akademik çalışmalarda da İbnü'n-Nâzım ve eserine referansta bulunulmuştur.[8] Söz konusu çalışmalar, İbnü'n-Nâzım ve şerhi hakkında bizde genel bir kanaat oluştursa da tam anlamıyla eserin literatürdeki yeri, önemi ve şerh yönteminin tespitinde yeterli değildir.

İbnü'n-Nâzım şerhi, *Tayyibe* üzerine kaleme alınan ilk şerh olması, sonraki dönem şerh çalışmalarına kaynaklık etmesi, İbnü'l-Cezerî'nin beğenisine/onayına mazhar olması, muhteva açısından yoğun olmakla birlikte konuların basitleştirilerek izah edilmeye çalışılması, dilinin yalın, doyurucu ve anlaşılır olması şeklinde özetlenebilecek yönleriyle ön plana çıkmaktadır. Eser incelendiğinde İbnü'n-Nâzım'ın detay bilgilere yer vermeksizin *Tayyibe'*yi sistematik biçimde şerhettiği görülmüştür. Şerhte birçok önemli

---

6 İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/129-131; Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi'* (Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1992), 2/193; Ahmed Efendi Taşköprizâde, *eş-Şekâiku'n-nuʿmâniyye fî ʿulemâ'i'd-devleti'l-ʿOsmâniyye* (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-'Arabiyye, 1975), 27-28; Ahmed Efendi Taşköprizâde, *Miftâhu's-saʿâde ve misbâhu's-siyâde fî mevzûʿâti'l-ʿulûm* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1985), 2/50-51; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zünûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, thk. Şerefettin Yaltkaya - Kilisli Rifat Bilge (Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-'Arabî, 1941), 2/1799; Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed Abdilhalîm b. Muhammed Emînillâh es-Sihâlevî Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye fî terâcimi'l-Hanefiyye* (Mısır: Matbaatü's-Saâde, 1324), 141; Babanzâde İsmail Paşa Bağdâdî, *Hediyyetü'l-ârifîn esmâü'l-müellifîn ve âsârü'l-musannifîn* (İstanbul: Müessesetü't-Târihi'l-'Arabiyye, 1951), 1/23; Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ed-Dımaşkî Ziriklî, *el-A'lâm kâmûsü terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-ʿArab ve'l-müstaʿrebîn ve'l-müsteşrikîn* (Beyrut: Dâru'l-İlmi'l-Melâyin, 2002), 1/227; Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, 641; Ğânim Kaddûrî Hamed, *Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye* (Cidde: Ma'hedü'l-İmam eş-Şâtıbî, 2008), 56-57.

7 Termesî, *Gunyetü't-talebe*, 80, 131; Carullah, *Tayyibetü'n-Neşr fi'l-'aşr*, 6; Âşıkkutlu, *Şerh ve Hâşiyeli Tayyibe*, 40, 54, 263, 289; Muhaysin, *el-Hâdi*, 3/450; İhâb Fikrî Ahmed, *Takrîbü't-Tayyibe*, 9-10; Emin Kehîle, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, 10.

8 Ali Osman Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr* (İstanbul: İFAV Yayınları, 1996), 194, 251; Tayyar Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/553; Yaşar Akaslan, *Tayyibetü'n-Neşr Şerhlerine Dair Bir İnceleme (Mûsâ Cârullah Örneği)* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 17, 113-116, 134-137, 156, 169; Muhammed b. Ahmed b. Hüseyin Berhecî, "el-İ'lâm fî ahkâmi'l-idgâm nazman ve şerhan dirase ve tahkik", *Mecelletü Ma'hedi İmam eş-Şâtibî* 23 (2017), 290-294; Akkuş - Fityan, "Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî'nin 'Urcûze fî Vakf-i Hamza' Adlı Risalesi ve Tahlili", 325-327; Mustafa Atilla Akdemir, "İbnü'l-Cezerî'nin Eserlerinde Med Mertebeleri, Ölçülendirme Tercihleri ve Uygulamaya Yansıyan Hususlar", *Uluslararası İbnü'l-Cezerî Sempozyumu* (Ankara: TDV Yayınları, 2021), 166, 168, 179; Ömer Başkan, "'İbnü'l-Cezerî'nin Eserlerinde Med Mertebeleri, Ölçülendirme Tercihleri ve Uygulamaya Yansıyan Hususlar' Başlıklı Tebliğin Müzakeresi", *Uluslararası İbnü'l-Cezerî Sempozyumu* (TDV Yayınları, 2021), 205.

âlime ve bir kısmı zamanımıza ulaşmayan eserlere atıf yapılmıştır. Ayrıca şerhte, günümüzde semantik olarak adlandırılan bir yorum ve istidlâl yöntemi kullanmıştır. Bu yöntemde, kelimelerin etimolojisi ve uğradığı anlamsal değişmeler dikkate alınarak konuya ilişkin kavram veya metinlerin doğru bir biçimde anlaşılması hedeflenmektedir.

İbnü'n-Nâzım'ın hayatı ve ilmî kişiliği hakkında malumat içeren, aynı zamanda onun eserinin literatürdeki yerine ve şerh yönteminin tespitine odaklanan bir çalışmanın yapılması, dile getirilen sebeplerden dolayı tarafımızca bir ihtiyaç olarak değerlendirilmiştir. *Tayyibetü'n-Neşr'*in daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşüncesi de İbnü'n-Nâzım ve eserinin akademik bir araştırmaya konu edilmesini gerekli kılmaktadır. Tüm bunlar İbnü'n-Nâzım şerhinin şöhretine etki eden amiller olarak karşımıza çıktığı gibi çalışmanın önemine işaret eden ana faktörler olarak da değerlendirilebilir.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Araştırmanın amacı, İbn Nâzım'ın hayatı, ilmî kişiliği, eserleri ve şerh yöntemini birincil kaynaktan doğru biçimde ele almak, değerlendirmek ve sistematik olarak ortaya koymaktır. Bu yönü ile çalışma, İbn Nâzım'ın *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*[9] isimli eseri özelinde *Tayyibe'*nin daha iyi anlaşılmasına ve tanıtılmasına katkı sunmayı amaçlamaktadır. Bu da araştırmanın günümüz açısından pratik bir değer ifade eden yönünü yansıtmaktadır. Ayrıca onun şerh yönteminin tespit edilmesinin, *Tayyibetü'n-Neşr* bağlamında yürütülecek akademik çalışmalara genel bir çerçeve sunması açısından faydalı olacağı düşünülmektedir.

Söz konusu gerekçelere binaen yapılacak olan bu çalışmada, anılan eser tüm detaylarıyla taranmak suretiyle kapsamlı bir analize tâbi tutularak İbnü'n-Nâzım'ın şerh yöntemi temel kaynaklara dayalı olarak tespit edilecek ve eserin orijinal yönleri yansıtılmaya çalışılacaktır. Çalışmada, İbnü'n-Nâzım'ın *Tayyibe'*yi şerhederken nasıl bir yöntem

[9] Hem İbnü'n-Nâzım şerhinin mahtût-matbû nüshaları hem de *Tayyibe* üzere kaleme alınan diğer şerh çalışmalarından bazıları *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr* olarak isimlendirilmiştir. Muhtemel karmaşıklığa mahal vermemek için eser isimlerinin ayrımında şu usul takip edilmiştir: İbnü'n-Nâzım şerhinin mahtût nüshaları; kütüphanenin bulunduğu yere nispetle *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr (İstanbul),* matbû nüshaları ise muhakkike nispetle *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr (Enes Mehera)* şeklinde belirtilmiştir. Farklı kişiler tarafından tahkik edilen *en-Neşr* için de aynı yöntem geçerlidir.

uyguladığı ve hangi argümanları kullanarak metne açıklık getirdiği örnekler üzerinden izah edilecektir. Çalışma, hem şerh literatürünün karakteristik özelliklerini yansıtmakta hem de İbnü'n-Nâzım şerhinin metodolojisini, muhtevasını, yapısal ve şeklî özelliklerini ve sonraki çalışmalara etkisini ele almaktadır. Bu yönüyle çalışma, *Tayyibe*'nin izahı bağlamında bir rehber ve kılavuz niteliğine sahiptir. Çalışmanın amacı bir taraftan şerhin muhtevasına dair derli toplu bilgi vermek, diğer taraftan şerhi pratik anlamda kullanmak isteyenlerin işini kolaylaştıracak ipuçlarını göstermektir.

Çalışmanın teşekkül sürecinde genelde Sosyal Bilimler'in özelde ise Temel İslam Bilimleri'nin araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Fakat araştırma konusuna bağlı olarak kullanılacak yöntemlerin bilim dallarına göre farklılık arz ettiği bilinen bir husustur. Söz gelimi Kur'an merkezli çalışmalarda başvurulan yöntemle, edisyon kritik veya tahkik türü çalışmalarda başvurulan yöntem aynı olmayıp tüm bu ve benzeri çalışmalar kendine mahsus bir metot benimsemişlerdir. Bu çalışma, kapalı ifadelerin açıklandığı, eksik yönlerin tamamlandığı, hatalara işaret edildiği ve konuya ilişkin örneklerin getirildiği tipik bir şerh çalışmasının metodolojik tahlili olup kendine mahsus bir yöntem ve usule sahiptir.

Çalışma giriş, üç ana bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Giriş kısmında araştırmanın konusu, önemi, amacı, yöntemi ve kaynakları ele alınmış, bu sayede çalışmanın yapısal veya metodolojik çerçevesi belirlenmiştir.

Birinci bölümde çalışmaya temel teşkil etmesi için öncelikle *Tayyibeti'n-Neşr'*in muhtevası, edebî ve teknik yapısı, kıraat tedrisatındaki yeri ve önemi gibi eseri tanıtacak düzeyde genel bilgilere yer verilmiş, devamında *Tayyibetü'n-Neşr* üzerine kaleme alınan şerhler ana hatlarıyla tanıtılmıştır. Bu bölümün sonunda detaylara girilmeksizin tahrîrât konusuna ve özellikle *Tayyibe* merkezli tahrîrât çalışmalarına yer verilmiş, en nihayetinde çalışmanın uzantıları tespit edilmiştir.

İkinci bölümde Ebû Bekir Ahmed'in (İbnü'n-Nâzım) hayatı, ilmî kişiliği ve eserleri gibi şârihi tanıtacak düzeyde bilgilere yer verilmiştir. Fakat peşinen ifade etmek gerekir ki İbnü'n-Nâzım'ın hayatını konu eden çalışmalar incelendiğinde kendisi hakkında geniş ve tatmin edici bilgi bulunmadığı, mevcutların ise İbnü'l-Cezerî'nin *Gâyetü'n-nihâye*'sinde

verilen malumat dışında çok farklı bir muhtevaya sahip olmadığı veya birbirinin tekrarı niteliğinde olduğu, bazen de kendi içinde çelişkiler barındırdığı görülmüştür. Hal böyle olmakla birlikte şârih hakkında malumat bulunabileceğini düşündüğümüz kaynaklar taranmış ve bu kaynaklardan elde edilen veriler çalışmada derli toplu bir araya getirilerek takdim edilmiştir. Aynı zamanda onun hayatına ilişkin hatalı olduğu değerlendirilen bilgiler tespit edilip temel kaynaklara inilmek suretiyle tashih edilmeye çalışılmış, en nihayetinde doğrusu veya doğruya en yakın olanı ortaya konulmuştur.

Üçüncü bölümde öncelikle İbnü'n-Nâzım şerhinin tanıtım ve önemi gibi şerhin genel niteliklerine değinilmiştir. Akabinde çalışmanın nirengi noktası olarak nitelendirebileceğimiz kısma geçilmiş ve burada eserde takip edilen usul ve yöntem analiz edilmiştir. Bunu yaparken her bir başlık örneklerle detaylandırılmış, aynı zamanda İbnü'n-Nâzım'ın şerh metodunun sonraki dönem *Tayyibe* şerh çalışmalarına yansıyan yönleri ve onlar üzerinde gözlemlenen etkileri ortaya konulmuştur. Metodolojik bir gereklilik olarak tercih edilen bu mukayeseli yöntem, şerhin özgün yönlerinin ortaya çıkarılması açısından önemlidir.

Sonuç bölümünde araştırmadan elde edilen veriler bütüncül bir bakış açısıyla ele alınarak öz olarak ifade edilmiş, aynı zamanda yapılan bu çalışmanın günümüz açısından pratik değer ifade eden yönü ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışma süresince danışman hocanın rehberliği yanında, Tez İzleme Komitesi jürisi öğretim üyelerinin katkı ve yönlendirmeleri birinci derecede yol haritamızı belirlemiştir. Ayrıca tezin yürütüleceği anabilim dalı dışında, diğer bilim dalları hocalarından da istifade edilmiştir. Kütüphane olarak, genelde Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi ile Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi kütüphanelerinden yararlanılmıştır.

Tezin yazım aşamasına geçilmeden önce literatür taraması yapılmış, referans kaynaklar tespit edilmiş ve konuya ilişkin elde edilen veriler/bulgular sistemli bir biçimde tasnif edilerek sürece dahil edilmiştir. Çalışma içerisindeki kısaltmaların yazımında Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'nde belirtilen hususlar dikkate alınmıştır. Çalışmada Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü tarafından hazırlanmış olan tez yazım kılavuzu dayanak kabul edilmiş, dolayısıyla bu çalışma ilgili enstitünün bilimsel kriter ve standartları dikkate alınarak hazırlanmıştır. Çalışma kaynak tarama, eser

inceleme, metin analizi, düzenleme ve yazıya geçirme yöntemi ile ele alınarak sonuçlandırılmıştır.

3. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Araştırmada başvurulan tüm kaynaklar çalışmanın sonunda listelenmiş olup burada ağırlıklı olarak müracaat edilen veya birinci derecede önem atfedilen bazı çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir. Aynı zamanda gerek bu kısımda gerekse çalışma içerisinde kaynakların kronolojik tasnifine dikkat edilmiştir. Zira referans kaynaklar veya o kaynaklardan elde edilen bilgiler kronolojik olarak değerlendirilmez ise hatalı sonuçlar kaçınılmaz olabilir. O bakımdan kronolojik okuma, diğer bilim dallarında olduğu kadar Temel İslam Bilimleri için de önemlidir.

Tezimize kaynaklık eden en önemli çalışmalar, hiç şüphesiz İbnü'l-Cezerî'nin (öl. 833/1429) *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr* ile *Tayyibetü'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr* isimli eserleridir. Bunlar yanında kıraat ilminin klasiklerinden olan İbn Mücâhid'in (öl. 324/936) *Kitâbü's-seb'a fi'l-kırâ'ât*; İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin (öl. 381/992) *el-Gâye fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*; Ebû Amr ed-Dânî'nin (öl. 444/1053) *Câmiʿu'l-beyân fi'l-kırââti's-sebʿ* ve *Kitabü't-teysîr fi'l-kırâ'âti's-seb';* Tâhir b. Halef'in (öl. 544/1063) *el-'Unvân fi'l-kırâ'âti's-seb';* Kâsım b. Fîrruh eş-Şâtıbî'nin (öl. 590/1194) *Hırzü'l-emânî ve vechü't-tahânî*; Ebû Şâme el-Makdisî'nin (öl. 665/1267) *İbrâzü'l-me'ânî min Hırzi'l-emânî* ve *el-Mürşidü'l-vecîz;* İbnü'l-Cezerî'nin *ed-Dürretü'l-mudıyye;* Ahmed b. Muhammed ed-Dimyâtî'nin (öl. 1117/1705) *İthâfü füdalâʾi'l-beşer fi (bi)'l-kırâʾâti'l-erbaʿate ʿaşer;* Hâmid Pâluvî'nin (öl. 1173/1759) *Zübdetü'l-irfân fi vucûhi'l-Kur'ân*; Muhammed Emin Efendi'nin (öl. 1275/1859) '*Umdetü'l-hullân fî îzâhi Zübdetü'l-irfân* gibi eserler de çalışma içerisinde sıklıkla başvurduğumuz temel kaynaklar arasındadır.

İbn Hâleveyh'in (öl. 370/980) *İʿrâbü'l-kırâʾâti's-sebʿ ve ʿilelühâ*; Ebû Alî el-Fârisî'nin (öl. 377/987) *el-Hucce fî ʿileli'l-kırâʾati's-sebʿ;* İbn Zencele'nin (öl. IV./X. yüzyıl) *Huccetü'l-kırâ'ât;* Mekkî b. Ebî Tâlib'in (öl. 437/1045) *el-Keşf ʿan vücûhi'l-kırâʾâti's-sebʿ ve ʿilelihâ ve hucecihâ;* İbn Ebî Meryem'in (öl. 565/1170) *el-Mûdah fi vücûhi'l-kırâ'ât ve 'ilelihâ* isimli eserler huccetü'l-kıraat türü çalışmalar olup bunlar da özellikle referans gösterdiğimiz kaynaklar arasında yerini almıştır.

Diğer taraftan Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ali en-Nüveyrî'nin (öl. 857/1453) *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr'*ı; Muhammed Mahfûz et-Termesî'nin (öl. 1338/1920) *Gunyetü't-talebe bi şerhi't-Tayyibe*'si; Mûsâ Cârullah Bigiyef'in (öl. 1368/1949) *Tayyibetü'n-Neşr fi'l-'aşr'*ı; Mehmet Rüştü Âşıkkutlu'nun (öl. 1400/1980) *Şerh ve Hâşiyeli Tayyibe*'si; Muhammed Sâlim Muhaysin'in (öl. 1421/2001) *el-Mühezzeb fi'l-kırâ'âti'l-'aşr ve tevcîhihâ min tarîki Tayyibeti'n-Neşr* ile bu eserin mufassal hali olan *el-Hâdi: Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr ve'l-keşf an 'ileli'l-kırâ'âti ve tevcîhihâ* gibi *Tayyibe* şerhleri de müracaat ettiğimiz kaynaklar arasındadır. Şerhler dışında tahrîrâta dair kaleme alınan eserler de çalışma içerisinde başvurulan kaynaklar arasında sayılabilir.

Ebû Bekir Ahmed'in (İbnü'n-Nâzım) hayatına dair malumat edinme noktasında İbnü'l Cezerî'nin *Câmiu'l-esânîd;* Şemseddin es-Sehâvî'nin (öl. 902/1497) *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi'*; Taşköprizâde Ahmed Efendi'nin (öl. 968/1561) *eş-Şekâiku'n-nuʿmâniyye fi ʿulemâʾi'd-devleti'l-ʿOsmâniyye* ve *Miftâhu's-saʿâde ve misbâhu's-siyâde fi mevzûʿâti'l-ʿulûm;* Kâtib Çelebi'nin (öl. 1067/1657) *Keşfü'z-zünûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn;* Babanzâde Bağdatlı İsmail Paşa'nın (öl. 1920) *İzâhu'l-meknûn* ve *Hediyyetü'l-ârifîn;* Hayrettin Ziriklî'nin (öl. 1976) *el-A'lâm kâmûsü terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-ʿArab ve'l-müstaʿrebîn ve'l-müsteşrikîn* isimli eserler sıklıkla müracaat ettiğimiz tarih, tabakat ve teracim türü kaynaklar arasında yerini almaktadır.

İbn Asâkir'in (öl. 571/1176) *Târihu medîneti Dımaşk*; Zehebî'nin (öl. 748/1348) *Maʿrifetü'l-kurrâʾi'l-kibâr ʿale't-tabakāti ve'l-aʿsâr*; Mehmed Süreyya'nın (öl. 1909) *Sicill-i Osmanî*; Yûsuf İlyân Serkîs'in (öl. 1932) *Muʿcemü'l-matbûʿâti'l-ʿArabiyye ve'l-muʿarrebe*; Ömer Rıza Kehhâle'nin (öl. 1987) *Muʿcemü'l-müʾellifîn terâcimü musannifi'l- kütübi'l-'Arabi* isimli eserler de zaman zaman müracat ettiğimiz biyografik ve ansiklopedik çalışmalar arasındadır. Diğer taraftan İslâm dünyasında mahtût veya matbû olarak telif edilen eserler ve bunların müelliflerini konu eden Carl Brockelmann'ın (öl. 1956) *Geschichte der arabischen Litteratur (GAL)* ve bunun Arapça tercümesi *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî* ile bir diğer çalışma olan *el-Fihrisü'ş-şâmil li't-türâsi'l-Arabiyyi'l-İslâmiyyi'l-mahtût: ʿUlûmü'l-Kurʾân, mahtûtâtü'l-kırâ'ât* gibi çalışmalar da benzer türde telif edilen kaynaklar arasındadır.

Hadis ilmine dair kaleme alınan Ahmed b. Hanbel'in (öl. 241/855) *el-Müsned;* Buhârî'nin (öl. 256/870) *Câmiu's-sahîh*; İbn Mâce (öl. 273/887) ve Ebû Dâvûd es-Sicistânî'nin (öl. 275/889), *Sünen*'leri; Tirmizî'nin (öl. 279/892) *Sünen-i Tirmizî ve Câmiu's-sahîh;* Taberânî'nin (öl. 360/971) *Mu'cemu'l-kebir* ve *Mu'cemü'l-evsat;* Beyhakî'nin (öl. 458/1066) *es-Sünenü'l-kübrâ* ve *Şu'abü'l-îmân* ile Tefsir kaynaklarından Ferrâ'nın (öl. 207/822) *Meâni'l-Kur'ân*; Taberî'nin (öl. 310/923) *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*; Nesefî'nin (öl. 710/1310) *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl* isimli eserleri de çalışma içerisinde istifade ettiğimiz müellefat arasında yerini almıştır.

Kelimelerin lugavî anlamları noktasında Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî'nin (öl. 175/791) *Kitâbü'l-'ayn*; Cevherî'nin (öl. 400/1009) *es-Sıhâh tâcü'l-lüga ve sıhâhü'l-'Arabiyye*; Râgıb el-İsfahânî'nin (öl. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*; İbn Manzûr'un (öl. 711/1311) *Lisânü'l-'Arab*; Seyyid Şerîf Cürcânî'nin (öl. 816/1413) *Ta'rifât;* Firûzâbâdî'nin (öl. 817/1415) *el-Kâmûsü'l-muhît*; Zebîdî'nin (öl. 1205/1791) *Tâcu'l-'arus min cevahiri'l-kâmus*; Ferit Devellioğlu'nun (öl. 1985) *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat* gibi çalışmalara müracat edilmiştir.

Bu eserler yanında, kıraat, tecvid, mushaf imlâsı ve Kur'an ilimleri gibi muhtelif konuları içeren ve tez içerisinde yeri geldiği zaman referans gösterdiğimiz çalışmalar şunlardır: İbn Ebî Dâvûd es-Sicistânî (öl. 316/929) *Kitâbü'l-mesâhif*; Bedreddin Zerkeşî (öl. 794/1392) *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*; Mersafî (öl. 1989) *Hidâyetü'l-kârî ilâ tecvîdi kelâmi'l-bârî*; Ali Osman Yüksel (öl. 2022) *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr;* Gânim Kaddûrî el-Hamed, *Resmü'l-mushaf: Dirâse lugaviyye târîhiyye.* Bunlar içerisinde Ali Osman Yüksel'in eseri ülkemiz özelinde *Tayyibe* üzerine yapılan ilk akademik çalışmalardan biri olarak karşımıza çıkmakta ve bizim de kaynaklarımız arasında yerini almaktadır. *Tayyibe*'nin usul bölümünü teşkil eden 432 beytin tercümesi, kısmen de şerhi niteliğine sahip olan bu eserin, alanında ilk olması ve *Tayyibe* merkezli yeni akademik çalışmalara genel çerçeve sunması bakımından önemli olduğu düşünülmektedir.

Yukarıda isimleri zikredilen çalışmalar yanında, konu ile bağlantılı olan birçok kaynağa yeri geldikçe müracaat edilmiş ve ilgili literatür taramak suretiyle elde edilen bilgiler bütüncül olarak takdim edilmiştir. Bunu yaparken öncelikle aslî kaynaklardan, teracim ve tabakat türü eserlerden, ikinci olarak modern çalışmalardan ve TDV İslâm

Ansiklopedisi'nden istifade edilmiştir. Aynı zamanda bu çalışmada İSAM, YÖK Tez, DergiPark, Google Akademik gibi bilimsel araştırmalarda ön plana çıkan ulusal ve uluslararası veri tabanları, Mektebetü'ş-Şâmile programı, internet siteleri ve dijital mecralardan da yararlanılmıştır. Diğer taraftan arşiv kayıtları, güncel çalışmalar (kitap, tez, makale), akademik veya popüler dergi ve gazeteler gibi bilimsel araştırmalarda kaynak olma vasfını haiz bilumum elektronik yayınlardan da yararlanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TAYYİBETÜ'N-NEŞR VE TAYYİBE MERKEZLİ ÇALIŞMALAR

Kıraat ilmi, Kur'an'ın nüzûl dönemindeki telaffuz şekillerini tespit etme ve onu orijinal haliyle sonraki nesillere nakletme gayesiyle ortaya çıkmış bir ilim dalıdır. Bu amaç ve gayeye matuf olarak hicrî II. asırdan itibaren kıraat çalışmaları yapılmış ve bu çalışmalar sayesinde söz konusu ilim hem teorik hem de pratik yönüyle günümüze kadar kesintisiz olarak aktarılmıştır. Diğer bir deyişle bu ilim şifahî olarak yani ağızdan ağıza ve nesilden nesile nakledilmenin yanı sıra telif edilen eserler vasıtasıyla kitabî olarak da bir bakıma garanti altına alınmıştır.

Sahada kaleme alınan eserler mensur ve manzum olmak üzere keyfiyet itibariyle birbirinden farklılık arz etmekte ve tüm bu telifat toplandığında büyük bir külliyat ortaya çıkmaktadır. Manzum tarzda telif edilen eserlerden birisi *Tayyibetü'n-Neşr* olup bu eser hem öncesindeki birikimi sonrasına aktarması hem de ileriki dönem kıraat çalışmalarına kaynaklık etmesi açısından kıymetlidir. Telif edildiği tarihten itibaren *Tayyibe,* birçok araştırmacının dikkatini çekmiş ve farklı çalışmalara konu olmuştur. Söz konusu çalışmaları şerh, tahrîrât, ihtisar, tercüme ve akademik çalışmalar olarak gruplandırmak mümkündür.

Tayyibe üzerine kaleme alınan şerh ve tahrîrât çalışmaları manzumenin anlaşılmasında başat rol üstlenmektedir. Bunlar dışında *Tayyibe* merkezli başka tür çalışmalar da mevcuttur. "Tayyibe'nin Kıraat Tedrisatındaki Yeri" başlığı altında bilgi verilecek olan *Kasîdetü't-tâhira'*yı *Tayyibe* benzeri çalışmalar, Ebyârî'nin eserlerini de ihtisar çalışmaları kategorisinde ele almak mümkündür. Mehmet Rüştü Âşıkkutlu'nun eserleri ise bir yönüyle şerh, diğer yönüyle tercüme çalışmaları olarak değerlendirilebilir.[10] *Tayyibe,* akademik anlamda ve ülkemiz özelinde ilk olarak Ali Osman Yüksel tarafından

[10] Âşıkkutlu, *Şerh ve Hâşiyeli Tayyibe*; Mehmed Rüştü Âşıkkutlu, *Tayyibe'nin Elfâz Mânası* (İstanbul, 1976).

çalışılmış,[11] sonrasında farklı bağlamlarda birtakım çalışmalar yapılmıştır.[12] Çalışmamızla birinci derecede ilişkili olduğu için bu bölümde öncelikle *Tayyibetü'n-Neşr,* sonrasında da *Tayyibe* merkezli şerh ve tahrîrât çalışmaları hakkında bilgi verilecektir.

1. TAYYİBETÜ'N-NEŞR

Bu başlık altında öncelikle *Tayyibe'*nin ismi, telif tarihi, telif sebebi, muhtevası, bölümleri, kaynakları, edebî ve teknik yapısı, eserde kullanılan rumuz ve ıstılahlar gibi manzumeyi tanıtacak düzeyde malumata yer verilecek, akabinde *Tayyibe'*nin kıraat literatüründeki yeri, önemi ve sonraki çalışmalara etkisi üzerinde durulacaktır.

1.1. Eserin Telif Yeri, Tarihi ve Sebebi

İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr'*inin manzum haldeki özeti olan *Tayyibe,* 799/1397 senesinde Bursa'da telif edilmiştir.[13] Nitekim İbnü'l-Cezerî "بالرُّومِ مِنْ شَعْبَانَ وَسْطَ سَنَةِ تِسْعٍ وتِسْعِينَ وَسَبْعِمِائَهِ"[14] beyti ile bu hususu açıkça ifade etmiştir.[15] Yani İbnü'l-Cezerî önce *en-Neşr'*i kaleme almış daha sonra -belki de aynı anda- *en-Neşr'*deki önemli bilgileri bu çalışmada manzum hale getirmiştir. *en-Neşr'*in 799/1397 senesinin Zilhicce ayında tamamlandığı düşünüldüğünde[16] iki eserin zamansal olarak birbirine çok yakın olduğu anlaşılmaktadır.

---

[11] Ali Osman Yüksel tarafından bu sahada yapılan ilk çalışma *Ulûmu'l-Kur'an Kaynaklarında Cezerî'*dir. İbnü'l-Cezerî'nin hayatı, *Tayyibe* ile ilgili âlimlerin görüşleri, kıraat tarik ve meslekleri, *Tayyibe'*nin özellikleri gibi konuları ihtiva eden bu eser dört bölümden oluşmaktadır. Eser ilk olarak 1993 senesinde yayımlanmıştır. Yüksel'in ikinci eseri olan *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr* ise birinci eserin genişletilmiş halidir. Yüksel "İbnü'l-Cezerî'nin 'Tayyibetü'n-Neşr'i ve Özellikleri" adında bir de makale kaleme almıştır. Bu makale, Yüksel'in diğer eserlerinde yer verdiği bazı kıraat konularını ihtiva etmektedir.

[12] Yaşar Akaslan, "Bir İlm-i Kırâat Klasiği: Tayyibetü'n-neşr fi'l-kırââti'l-'aşr", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 17/3 (2017), 227-310; Sâlim eş-Şenkîti, "en-Neşr ve Tayyibe Merkezli Kıraat Tedrisatı", *Uluslararası İbnü'l-Cezerî Sempozyumu* (Ankara: TDV Yayınları, 2021), 279-298; Mustafa Aksoy - Murat Akkuş, "İbnü'l-Cezerî'nin Tayyibetü'n-Neşr'inde Med ve Kasr Konularının İncelenmesi", *Mütefekkir: Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 10/20 (2023), 345-366.

[13] Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *Câmiu'l-esânîd*, thk. Ahmed b. Hammud b. Hamid Ruveysî (Beyrut: Müessesetü'd-Duhâ, 2010), 122; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, 2/1118; Abdulhamit Birışık, "en-Neşr", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/20; Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", 20/554.

[14] "Bu eser, 799/1397 senesinin Şâban ayının ortalarında Rûm diyarında (Bursa) tamamlandı." Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*, thk. Muhammed Temîm Zü'bî (Cidde: Mektebetü Dâru'l-Hudâ, 1994), 103 (1011. beyit).

[15] İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 103.

[16] Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*, thk. Nûruddîn Alî b. Muhammed b. Hasen Dabbâ' (Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, ts.), 2/469.

Sonuç olarak *Tayyibe, en-Neşr'*in temel konularının nazma dökülmüş halidir. İbnü'l-Cezerî "ضَمَّنْتُهَا كِتَابَ نَشْرِ الْعَشْرِ فَهْيَ بِهِ طَيِّبَةٌ فِي النَّشْرِ" beyti ile bu durumu ortaya koymuştur.[17]

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşıldığı gibi eserin adı *Tayyibetü'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr'*dır. Fakat manzume genelde *Tayyibetü'n-Neşr* veya kısaca *Tayyibe* olarak anılır olmuştur. *Tayyibe* bin küsur beyitten müteşekkil olduğu için "Elfiyye"[18] diye de bilinmektedir.[19] Nitekim eser hakkında malumat aktaran bazı kaynaklarda "Elfiyye" olarak geçmektedir. İbnü'l-Cezerî bu hususa "وَهَا هُنَا تَمَّ نِظَامُ الطَّيِّبَهْ أَلْفِيَّةً سَعِيدَةً مُهَذَّبَهْ"[20] beyti ile dikkat çekmektedir. İbnü'l-Cezerî anılan beyitte eserin tamamlandığını, beyit sayısının bin'e ulaştığını ve manzumenin didaktik bir özelliğe sahip olduğunu ifade etmektedir. *Tayyibetü'n-Neşr,* İbnü'l-Cezerî'nin manzum eserleri içerisinde en hacimlisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr'*i kaleme alma nedeni ile *Tayyibe'*yi kaleme alma gerekçesi temelde aynıdır denilebilir. Zira ihtiva ettiği malumatlar açısından düşünüldüğünde her iki eser ortak noktada birleşmektedir. En temel fark ise birinin mensur diğerinin manzum olmasıdır. Fakat *Tayyibe* şiirsel formda kaleme alındığı için daha özel bir gerekçeye matuf olarak telif edilmiştir. Çünkü *Tayyibe* gibi manzum formda telif edilmiş eserler kafiye, vezin, vurgu ve belli bir ahenge sahip olması nedeniyle mensur eserlere göre hem akılda kalıcı hem de ezberi daha kolaydır.[21] Bu da manzum tarzda kaleme alınmış eserlerin medreselerde daha çok tercih edilmesinde etkili olmuştur.

---

17 "Ben bu urcûzeyi on kıraate dair kaleme aldığım *en-Neşr'*e şamil kıldım ve eserin adını *Tayyibetü'n-Neşr* koydum." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr,* 34 (58. beyit). Urcûze aruz sisteminde bir bahir adı olup, *Tayyibe* bu bahirde nazmedildiği için Urcûze ile kastedilen *Tayyibe'*dir.

18 "Elfiyye" birtakım malumatların kolayca öğrenilebilmesi ve hafızada tutulabilmesi amacıyla kaleme alınan, yaklaşık olarak bin beyitten oluşan eserlere verilen ortak isimdir. Bu tür eserler genelde "Recez" bahrinde telif edilir ve "Urcûze" diye isimlendirilir. Abdülbaki Turan, "Elfiyye", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/27.

19 Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, 2/1118; Muhammed Saîd b. Abdirrahmân Halîcî, *Şerhu Mukarribü't-tahrîr li'n-Neşr ve't-Tahbîr*, thk. Hâlid Hasan Ebü'l-Cûd - İhâb Fikrî Ahmed (Kahire: Mektebetü'l-İslâmîyye, 2009), 42; Carl Brockelmann, *Geschichte der Arabischen Litteratur (GAL)* (Leiden: E. J. Brill, 1938), 2/274; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, 241; Muhaysin, *el-Hâdi,* 1/83.

20 İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr,* 102 (1010. beyit).

21 Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Kinânî Câhız, *el-Beyân ve't-tebyîn*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetü Hanci, 1958), 1/67; Kadir Uzun, "Manzum Sözlükler Bize Ne Anlatır?", *Türk Dili Yayınları* 833 (2021), 70-76; İsmail Durmuş, "Şiir", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/144-146.

Manzum eserlerin kısa, pratik ve muhafazasının kolay olması da diğer bir tercih nedeni olarak değerlendirilebilir. Zira manzum eserlerin ilk kaleme alındığı dönemler düşünüldüğünde, ilim tahsili için sınırlı imkânlarla yapılan yolculuklarda hacimli eserlerin taşınabilmesi çeşitli zorlukları beraberinde getirmektedir. Ayrıca nesir tarzında kaleme alınan eserleri istinsah edebilmek manzum eserlere oranla daha zahmetlidir.[22]

Arap edebiyatının öncü isimlerinden biri olan Câhız'ın (öl. 255/869) "Şiirin ezberi insan nefsine daha kolay gelir. O ezberlendiğinde sağlam ve kalıcı olur…"[23] sözleriyle, Arap şairi Buhtürî'nin (öl. 284/897) "Şiir, işareti kâfi gelen bir telmihtir, o asla hitapları uzatılmış hezeyan değildir."[24] ifadeleri şiirin, dolayısıyla şiirsel formda kaleme alınan eserlerin önemini ve daha çok tercih edilme gerekçesini ortaya koymaktadır.

Ez cümle ifade edilecek olursa *Tayyibe* gibi manzum tarzda kaleme alınan eserler, vezin ve kafiye uyumu gibi şiire has bazı özellikler içermesi nedeniyle belli bir ahenge sahiptir. Bu da mufassal konuların muhtasar halde ele alınarak akıcı üslupla ifade edilebilmesi gibi bir fayda ve kolaylığı beraberinde getirmektedir. Aynı zamanda bu tür eserler mensur çalışmalara oranla daha kullanışlı ve pratiktir. Söz konusu gerekçeler ise manzum eserlerin daha çok tercih edilmesine neden olmuştur. Kıraat tedrisatında ezbere dayalı bilgilere daha çok yer veriliyor olması diğer disiplinlere oranla bu sahada manzum eserlerin adedini artırmıştır. Tüm bu mülahazalardan yola çıkılarak denilebilir ki *Tayyibetü'n-Neşr* bahsi geçen gerekçelere matuf olarak telif edilmiş ve sonraki dönem kıraat tedrisatında çok geniş bir düzeyde kabul görmüştür.

1.2. Muhtevası ve Bölümleri

Bu başlık altında *Tayyibe'*nin muhtevası, bölümleri ve kaynakları ele alınmıştır. Ana hatlarıyla ifade edilecek olursa *Tayyibe,* muhteva itibariyle sahih ve mütevatir okuyuşları konu edinmekte, usul ve ferşü'l-hurûf şeklinde iki ana bölüme ayrılmakta, başta *Şâtıbiyye* olmak üzere kendisinden önce telif edilen kaynaklardaki eşsiz bilgileri içermekte, birçok

---

[22] Câhız, *el-Beyân ve't-tebyîn*, 1/67; Uzun, "Manzum Sözlükler Bize Ne Anlatır?", 70-76; Durmuş, "Şiir", 39/144-146.

[23] Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Kinânî Câhız, *Kitâbü'l-Hayvân*, thk. Abdusselam Muhammed Harun (Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1965), 6/284.

[24] Vehbe Mecdî - Kâmil Mühendis, *Muʿcemü'l-mustalahâti'l-ʿArabiyye fi'l-luga ve'l-edeb* (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1979), 119; Durmuş, "Şiir", 39/145.

özgün yönleriyle de onlardan ayrışmaktadır. Hem İbnü'l-Cezerî'nin "Ben bu urcûzeyi on kıraate dair kaleme aldığım *en-Neşr'*e şamil kıldım." ifadelerinden hem de eserin genel yapısından *Tayyibe'*nin *en-Neşr'*deki malumatı ihtiva ettiği net bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Bilindiği gibi İbnü'l-Cezerî, sıhhati konusunda ittifak edilen yedi kıraate Ebû Ca'fer, Ya'kûb ve Halef'i ilave etmek suretiyle onlu bir sistem getirmiş, bu sistem sonraki dönem kıraat telifat ve tedrisatında benimsenmiştir.

Esasen İbnü'l-Cezerî'den önce, zikredilen üç imamın kıraatını ihtiva eden birtakım eserler kaleme alınmıştır. İbn Mihrân en-Nisâbûrî tarafından telif edilen *el-Gâye fi'l-kırâ'âti'l-'aşr* isimli eser bunlardan birisidir ve söz konusu eser İbnü'l-Cezerî'nin temel kaynakları arasında yerini almıştır. İbn Mihrân, bu eserde yedi imamın kıraatına ilave olarak Ebû Ca'fer, Ya'kûb ve Halef'in kıraatına yer vermiş ve bir bakıma kıraat-ı aşerenin temellerini atmıştır.[25] Fakat anılan sistem daha ziyade İbnü'l-Cezerî ile kabül görmüş ve kıraat tedrisatında uygulanagelmiştir.

İbnü'l-Cezerî söz konusu bu on imam ve ikişer râvisine, her râvinin Doğu-Batı, Mısır-Irak olmak üzere tariklerine, aynı zamanda kıraat imamlarının tercih ettikleri okuyuşlara, bunların rivayet silsilesine ve biyografisine *en-Neşr'*de yer vermiştir.[26] *en-Neşr'*de bunlar yanında Kur'an öğrenme ve öğretmenin faziletine dair rivayetlere yer verilmiş, yedi harfin nasıl anlaşılması gerektiği ve kıraat ilmiyle ilişkisi üzerinde durulmuş, şâz kıraatın hükmünden ve bir kıraatın sahih olması için gereken şartlardan söz edilmiş, aynı zamanda tecvid ilmi, harflerin mahreç ve sıfatları Kur'an tarihi, mushaf imlâsı, vakf-ibtidâ gibi konular üzerinde de etraflı değerlendirmeler yapılmıştır.[27] Bunlar gibi nice bilgiler içeren *en-Neşr'*in temel konuları *Tayyibe'*de manzum halde okuyucuya sunulmuştur.

---

[25] Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn en-Nîsâbûrî İbn Mihrân, *el-Gâye fi'l-kırâ'âti'l-'aşr,* thk. Muhammed Gayyâs el-Canbâz (Riyad: Dâru'ş-Şevâf, 1985), 37, 61, 121; Mustafa Doğan, *el-Gâye fi'l-kırââti'l-aşr İsimli Eser Çerçevesinde İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin Kıraat İlmindeki Yeri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 10, 81.

[26] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ'),* 1/59-57.

[27] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ'),* 1/1-238.

Kıraat ihtilafları genellikle usul[28] ve ferşü'l-hurûf[29] şeklinde iki ana başlık altında incelenmiş ve bu tasnifat sahada telif edilen eserlerin muhtevasına yansımıştır. Aynı şekilde *Tayyibe* de bu minval üzere kaleme alınmış olup temelde *en-Neşr'*de takip edilen usule tâbidir. *en-Neşr*'i "mukaddime", "üç ana bölüm" ve "hâtime" şeklinde başlıklara ayırmak suretiyle yapılan tasnif[30] *Tayyibe* için de gerçerli, aynı zamanda daha sistematik ve derinlikli olduğu kanaatindeyiz. Bu bağlamda *Tayyibe,* söz konusu başlıklara uygun olarak şöyle detaylandırılabilir:

1-60. beyitler eserin mukaddime kısmını ihtiva etmektedir. Öncelikle İbnü'l-Cezerî esere mütevazı bir üslupla ve dua cümleleriyle başlar, devamında besmele, hamdele ve salveleyi (hutbetü'l-kitâb) zikreder. Sonrasında Kur'an-ı Kerim'i öğrenme ve öğretmenin faziletine dair rivayetlere yer verir ve bu ilmi öğrenmek isteyenlerin nasıl bir çaba içerinde olması gerektiğini söyler. Akabinde bir kıraatın sahih olması için gereken şartlardan ve bu şartları taşımayan kıraatların şâz olarak değerlendirileceğinden, yedi harf meselesinden ve kıraat ihtilaflarının sebeplerinden, on kıraat imamı, bunların râvi ve

---

[28] Lügatta "temel", "esas", "kök" ve "dayanak" demek olan bu kelime, ıstılahta ise "üzerine başka bir şeyin inşa edildiği esas" veya "bir konudan önce öğrenilmesi gerek temel bilgi" gibi anlamlara gelir. Bu kelime ile bir ilim dalının kendine mahsus kuralları veya terminolojisi de kastedilmektedir. Kıraat literatüründe ise tamamı bir hüküm altında toplanabilen veya Kur'an-ı Kerim'de her geçtiği yerde aynı kurala tâbi olarak izah edilen şey diye tanımlanabilir. İmâle, taklîl (beyne beyne), idgam, izhar, nakil, sekt, sıla, ibdâl, teshil, tefhim, terkik, işmam ve ıskat gibi konular usul kısmına girmekte olup kıraat ihtilaflarının yüzde sekseninin bu kabilden olduğu ifade edilir. Ebü'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed b. el-Mufaddal Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân ed-Dârimî (Dımaşk: Dâru'l-Kalem, Dâru'ş-Şâmiyye, 1412), 19; Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Hanefî Cürcânî, *Ta'rifât* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1983), 28; Ebü'l-Kâsım Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Makdisî Ebû Şâme, *İbrâzü'l-me'ânî min Hırzi'l-emânî fî kırâ'âti's-seb'*, thk. İbrâhim Atve İvaz (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1981), 319; Abdülfettah b. Abdulginâ b. Muhammed Kâdî, *el-Vâfî fî şerhi'ş-Şâtıbiyye fi'l-kırâ'âti's-seb'* (Cidde: Mektebetü's-Sevâdî, 1992), 198; Ebû Bekir Ahmed İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*, thk. Muhammed Şeref Cemâlüddîn (Tanta: Darü's-Sahabe li't-Türas, 2005), 203-204; Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat* (Aydın Kitabevi, 1984), 1350.

[29] Lügatta "aşmak, "yaymak" ve "serpiştirmek" gibi anlamlara gelen ferş kelimesi, kıraat literatüründe üzerine kıyas yapılamayan ve her geçtiği yerde özel bir formülasyona tâbi olan cüziyyât şeklinde tanımlanabilir. Bu başlık altında incelenen kıraat ihtilafları belirli bir kurala tâbi olmayıp her geçtiği yerde farklı bir yapıda gelir ve naklî temellere dayanır. Bunlar da genellikle harf ilavesi, hareke değişikliği veya kelimenin i'rabına yönelik ihtilaflar olarak karşımıza çıkmaktadır. Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, 375; Muhammed b. Mükerrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, nşr. Abdullah Ali el-Kebîr, *Lisânü'l-ʿArab* (İran: Neşru Edebi'l-Havza, 1405), 6/326; Ebû Şâme, *İbrâzü'l-me'ânî*, 319; Kâdî, *el-Vâfî*, 199; İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 204; Nihat Temel, *Kırâat ve Tevdîd Istılahları* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2018), 63. İbnü'n-Nâzım ferşü'l-hurûfu "Kur'an'da fazla geçmeyen ve dağınık halde bulunan, ayrıca belli bir usul çerçevesinde ele alınamayan kıraat ihtilafları" şeklinde izah eder, bundan dolayı da kurrânın buna ferş dediğini söyler.

[30] Osman Bostan, "en-Neşr Merkezli Çalışmalar (Tahrîrât Örneği)", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52 (2022), 208-209.

tariklerinden, kurrânın kıraatını temsil ettikleri beldelerden, rumuzlarından ve bu rumuzların kullanımından bahseder.[31]

61-102. beyitlerde, harflerin mahreç ve sıfatlarından, Kur'an-ı Kerim okurken riayet edilmesi gereken hususlardan, tilavet mertebelerinden (tahkik, tedvir ve hadr), aynı zamanda tecvidin hükmü, tanımı ve bazı kurallarından, özellikle de ince ve kalınlık itibariyle her bir harfin okunuşunda dikkat edilmesi gereken noktalardan, son olarak da vakf-ibtidâ ve sekteye dair bazı detaylardan söz edilmiştir.[32]

103-424. beyitlerin olduğu kısımda, istiâze-besmele, idgam, hâü'l-kinâye/zamir, med-kasr, hemzenin durumları, sakin nûn (ن) ve tenvînin hükümleri, feth, imâle, beyne beyne, râ'nın hükümleri, lâm'ın hükümleri, kelime sonlarında vakf, resm-i hat üzerine vakf, izâfet ve zevâid yâ'ları gibi kıraat ilminin usûl konularından bahsedilmiştir.[33]

425-999. beyitlerini ihtiva eden son kısımda, kıraatların ifrad ve cem'i gibi konulara değinilmiş, ardından ferşü'l-hurûf bölümüne geçilmiş, yani kelimelerdeki kıraat farklılıkları sûre tertibine göre ele alınmıştır.[34]

Hâtime kısmında, yani 1000 ile 1015/1019 beyitleri arasında Kur'an kıraatında tekbirin yeri ve hükümlerinden, aynı zamanda Kur'an hatmi tamamlandıktan sonra yapılacak olan dua ve adabından bahsedilerek eser sonlandırılmıştır.[35]

İbnü'l-Cezerî *en-Neşr'*de hangi kaynakları kullandıysa *Tayyibe'*de de o kaynakları kullanmış ve onlardan nakillerde bulunmuştur. Fakat *Tayyibe,* şiirsel birtakım özellikler ihtiva ettiği için *en-Neşr'*in kaynaklarının tamamının ismine manzumede doğrudan yer verilmemiştir. Nitekim *Tayyibe'*de söz konusu kaynaklara bazen açıkça değinilmiş, bazen müellifin ismini zikretmek suretiyle işaret edilmiş, bazen de *en-Neşr'*de olduğu halde *Tayyibe* metninde herhangi bir kaynak zikredilmemiştir.

---

31 İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 31-35.
32 Ebü'l-Kâsım Muhammed Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*, thk. Mecdî Muhammed Surûr Sa'd Baslûm (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2003), 35-38.
33 İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 38-61.
34 İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 61-102.
35 İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 102-103.

İbnü'n-Nâzım şerhinin tanıtımının yapılacağı kısımda söz konusu şerhin, dolaylı olarak da *Tayyibe'*nin kaynaklarına yer verileceği için bu başlık altında aynı konunun tekrarına ihtiyaç duyulmamaktadır. Zira hem *en-Neşr'*in, hem *Tayyibe'*nin hem de İbnü'n-Nâzım şerhinin kaynakları -bazı ziyade veya noksanlıklar dışında- temelde ortaktır. Fakat *Tayyibe'*nin alt yapısını teşkil eden ve eserin telifinde en önemli referanslardan biri olan *Şâtıbiyye* hakkında kısaca bilgi vermenin faydalı olacağı düşünülmektedir. Zira İbnü'l-Cezerî'nin *Tayyibe'*si ile yedi kıraate dair manzum tarzda kaleme alınan *Hırzü'l-emânî ve vechü't-tehânî*,[36] *Kasîdetü'l-lâmiyye*[37] veya *Şâtıbiyye*[38] diye anılan bu meşhur eser, hem metodolojik hem de muhteva açısından benzer bir nitelik arz etmektedir. İbnü'l-Cezerî, iki eser *(Tayyibe-Şâtıbiyye)* arasındaki ilişki ve benzerliği " وَلاَ أَقُولُ إِنَّهاَ قَدْ فَضُلَتْ حِرْزَ الأَمَانِي بَلْ بِهِ قَدْ كَمُلَتْ"[39] beyti ile ortaya koymaktadır.

İbnü'l-Cezerî *Gâyetü'n-nihâye'*de *Şâtıbiyye'*ye olan hayranlığını ve eserin kıymetini şu cümlelerle ifade eder:

> "Ben derim ki kim Şâtıbî'nin kasidesine vâkıf olursa Allah (c.c.) ona ikramda bulunmuştur. Zira daha sonra gelen nice belâgatçılar *Şâtıbiyye'*ye muhalefetten ve onu anlamaktan aciz kaldılar. *Şâtıbiyye'*nin kıymetini ancak benzer bir manzume yazan kimseler bilir veya eş değer iki eser mukayese edildiği takdirde eserin üstünlüğü ortaya çıkar. *Şâtıbiyye'*nin ulaştığı şöhrete ne bu sahada ne de diğer alanlarda kaleme alınan başka bir eserin ulaştığını biliyorum. Ben hiçbir İslâm beldesinde ve kıraat ilmiyle uğraşan hiçbir kimsenin evinde bu eserin bir nüshasının bulunmadığını zannetmem. İnsanlar eserin sahih bir nüshasını elde etmek için büyük çaba gösteriyor ve bu konuda birbirleriyle yarışıyor. Hatta benim elimde *el-Lâmiyye* ve *er-Râiyye'*nin -Sehâvî'nin arkadaşı olan el-Hacîc'in istinsah ettiği- birer nüshası var ki eseri

---

[36] Kâsım b. Fîrruh b. Halef er-Ruaynî Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî ve vechü't-tehânî*, thk. Eymen Rüşdi Süveyd (Dımaşk: Dâru Nuri'l-Mektebat, 2013), 7; Fatih Çollak, "eş-Şâtıbiyye", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/377.

[37] İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 2/20; Çollak, "eş-Şâtıbiyye", 38/377.

[38] Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*, 118; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 2/22; Çollak, "eş-Şâtıbiyye", 38/377; Eren Pilgir, *Kıraat Edebiyatında ve Tedrisatında Manzum Eser Geleneği: Hırzu'l-Emânî Örneği* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 44.

[39] "Ben *Tayyibe'*nin *Hırzü'l-emânî'*den üstün olduğunu söylemiyorum. Bilakis *(Tayyibe)* onunla *(Hırzü'l-emânî)* tamam olmuştur." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 34 (56. beyit).

kendilerine satmam için onun ağırlığınca bana gümüş vermeyi teklif ettiler de bunu kabul etmedim…"[40]

İbnü'l-Cezerî'nin yukarıdaki ifadelerinden de anlaşıldığı gibi *Tayyibe'*nin en temel kaynağı *Şâtıbiyye'*dir ve İbnü'l-Cezerî söz konusu esere büyük önem atfetmektedir. Nitekim o bazı ilave ve değişikliklerle birlikte *Şâtıbiyye'*de takip edilen usul ve yöntemin aynısını *Tayyibe'*de devam ettirmiştir. Üçüncü bölümde İbnü'n-Nâzım şerhinin metod analizi yapılırken iki eser *(Tayyibe-Şâtıbiyye)* mukayese edilmek suretiyle konu detaylandırılacaktır. Sonuç olarak *Tayyibe'*yi *Şâtıbiyye'*nin bir mütemmimi olarak değerlendirmek ve *Tayyibe'*nin temel dayanağının *Şâtıbiyye* olduğunu söylemek mümkündür.

1.3. Edebî ve Teknik Yapısı

Bu başlık altında *Tayyibe'*nin edebî ve teknik yapısı ile eserde kullanılan rumuz ve ıstılahlar ele alınmıştır. *Tayyibetü'n-Neşr* nazım türü kaleme alınan bir eser olduğu için vezin ve kafiye uyumu gibi bazı şiirsel özelliklere sahiptir. Nitekim *Tayyibe,* aruz[41] vezninin recez[42] bahrinde[43] telif edilmiş manzum bir kıraat klasiğidir. Arap edebiyatında meşhur olan aruz ilminden istifade ile *Tayyibe'*yi yazan İbnü'l-Cezerî bu konudaki maharetini eserde gözler önüne sermiştir.

Bir ve ikinci mısrada üçer olmak üzere toplamda altı defa müstef'ilün "مُسْتَفْعِلُ" kalıbı ile nazım tamamlanır. Manzumedeki beyitler tam (vetedi[44] bozulmayan mısra) ve maktû/yarım (vetedinin sonu mahzuf, öncesi sakin) olmak üzere ikiye ayrılmış olup ilk

---

40 İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 2/22.

41 Aruz, Arap edebiyatından neşet edip daha sonra İslâmî edebiyatta kullanılmış bir nazım sistemi olup en genel anlamıyla "hecelerin uzun/kısa, kapalı/açık olacak şekilde ahenkli dizilerine dayanan bir vezin sistemi" veya "bir beytin ilk yarısının son tef'ilesi/vezin bilgisi" şeklinde tanımlanmıştır. Nihad M. Çetin, "Arûz", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/424-425; Nejdet Gürkan, *Şiir ve Dil Arap Edebiyatı* (Ankara: Nobel Yayınları, 2015), 101; Hüseyin Tural, *Arap Edebiyatında Arûz* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011), 18-19.

42 Recez, aruz sisteminde "müctelibe" denilen üçüncü dairedeki üç bahirden (hecez, recez, remel) ikincisi olup nazım ve mûsikiyle ilgili bir kavramdır. İllet ve zihaf kurallarına çok fazla maruz kaldığı için Halil b. Ahmed tarafından bu isim verilmiştir. Ebû Zekeriyyâ el-Hatîb Yahyâ b. Ali b. Muhammed Tebrîzî, *Kitâbü'l-kâfî fi'l-arûz ve'l-kavâfî*, thk. Hassânî Hasan Abdullah (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1994), 77; Tevfik Rüştü Topuzoğlu, "Recez", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/509-510; Tural, *Arap Edebiyatında Arûz*, 129.

43 Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, 1/70; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, 243.

44 Veted, aruz tef'illerinde iki harekeli ve bir sakin harften oluşan birimlere verilen isimdir. Çetin, "Arûz", 3/425.

mısraların sonları tam kafiyelidir. Aslî tef'illeri "مُسْتَفْعِلٌ مُسْتَفْعِلٌ مُسْتَفْعِلٌ مُسْتَفْعِلٌ مُسْتَفْعِلٌ" şeklindedir.[45]

Şiirde ritmin tutturulabilmesi için kelimelerin bu kalıplara uygun seçilmesi sonucunda kelime ve harflerde birtakım değişiklikler gerçekleşir. Arap şiirinde ritmin/ölçünün yakalanabilmesi ve ifade edilmek istenen şeyin vezin veya kafiyeye uygun biçimde ortaya konulabilmesi için bazı gramer kurallarının uygulanmaması gibi birtakım tasarruflar sunan bu duruma zarûrât-ı şi'riyye denilmektedir.[46] Şiir zaruretinin verdiği bu imkân sayesinde nice malumat veya kapsamlı konular dizeye sığdırılmak için veciz bir biçimde ifade edilir. Böylelikle sesin ahenk ve uyumu tutturulmaya çalışılır.

*Tayyibe'*deki şiir zarureti genelde herhangi bir nedenden dolayı harf[47] veya harekenin hazfedilmesi,[48] harekenin sükûna dönüştürülmesi[49] veya cemi mîmleri gibi sakin bir harfin harekelenmesi,[50] şeddenin tahfif edilmesi[51] veya bazı ilavelerin yapılması (işbâ)[52] şeklinde olmuştur. Yapılan bu hazif veya değişiklikler sebebiyle manzumenin armonik yapısı korunmaktadır.

İbnü'l-Cezerî şiire mahsus bu edebî formları *Tayyibe'*de ustaca sergilemiştir. Metnin daha kolay ezberlenmesi ve akılda kalıcı olması gayesiyle takip edilen bu usul manzumeye ayrı bir değer katmıştır. Nitekim *en-Neşr'*in muhtevasında olan birçok kural ve malumat manzumenin mısralarına inci gibi dizilmiş, bu sayede *en-Neşr'*deki mufassal bilgiler *Tayyibe'*de muhtasar halde okuyucuya sunulmuştur.

İbnü'l-Cezerî *Tayyibe'*de, *en-Neşr'*de kullandığı rumuz ve ıstılahlardan farklı bir ıstılah kullanmamıştır. Diğer bir deyişle İbnü'l-Cezerî, gerek imam, ravî ve tariklere işaret eden rumuzlar açısından gerekse diğer ıstılahlar açısından *en-Neşr'*de takip ettiği yöntemi

---

45 Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, 1/70; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, 243.
46 M. Faruk Toprak, "Zarûrât-ı Şi'riyye", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/138-140.
47 İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 55-56 (67, 86. beyitler).
48 İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 38, 50 (95, 274. beyitler).
49 İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 33 (33. beyit).
50 İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 39 (115. beyit).
51 İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 40 (129. beyit).
52 İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 33, 38 (39, 103. beyitler).

devam ettirmiştir.[53] *en-Neşr'*in temel konularının manzum halde ele alındığı *Tayyibe'*de böyle bir benzerlik kaçınılmazdır. İbnü'l-Cezerî'nin *Tayyibe*'de takip ettiği bu metot ise ileride detaylarına girileceği üzere Şâtıbî'nin yedi kıraate dair kaleme aldığı *Hırzü'l-emânî*'de uyguladığı metodun benzeri olup çok fazla farklılık arz etmemektedir.

Kıraat tedrisatında özellikle de manzum eserlerde kullanılagelen bu rumuzlar birbirinin aynısı veya benzeri olup bir ihtiyaca binaen ortaya çıkmıştır. Zira kıraat imamları, imamlardan doğrudan ya da dolaylı olarak nakilde bulunan râviler ve râvilerin tarikleri tarafından nakledilen vecihler, hepsi birlikte düşünüldüğünde oldukça fazla kıraat birikimi ortaya çıkmakta, bu fazlalık da kıraat tedrisatında birtakım zorluk ve karmaşıklığı beraberinde getirmektedir. Söz konusu zorluğu bertaraf etmek, bu vesileyle eğitimde kolaylık sağlamak amacıyla âlimler tarafından İbn Mücahid'in tasnifi dikkate alınarak[54] özel bir sistem geliştirilmiş ve problem çözüme kavuşturulmuştur.[55]

Şâtıbî'nin ortaya koyduğu bu sistem esasen Ebû Amr ed-Dânî'nin *et-Teysîr'*ine yapmış olduğu ziyadelerden ibarettir.[56] Nitekim Dânî, eserinde imam veya râvilere işaret eden özel bir rumuz kullanmamakla birlikte, Mekke imamı İbn Kesîr ile Medine imamı Nâfi' herhangi bir vecihte ittifak etmişlerse bu imamlar için el-Haremiyyân, aynı beldeden olan Âsım, Hamza ve Kisâî için de el-Kûfiyyûn tâbirini kullanmıştır. Dânî, *Teysîr'*de yedi imam ve râvilerin isimlerine açıkça yer vermiş, şayet râviler arası ihtilaf söz konusu olduysa eserinde bu durumu ayrı ayrı belirtmiştir. Fakat iki râvi bir vecihte ittifak etmek suretiyle aynı kıraatı naklettilerse o takdirde Dânî, imamın ismi ile yetinmiştir.[57]

Şâtıbî'nin *Hırzü'l-emânî'*de yer verdiği ferdî rumuzlar, İbn Mücahid'in tasnifi dikkate alınarak ebced harflerinin sırasıyla dizilişinden ibarettir. Yani Şâtıbî, ebced hesabı olarak

---

53 İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ')*, 1/99-192; Ebû Bekir Ahmed İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*, thk. Enes Mehera (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2000), 16-17.

54 İbn Mücahid, kıraatları belirli bir tasnife tâbi tutmak suretiyle sistematize etmiş, bu bağlamda tüm kıraat birikimini yedi imam ve ikişer râvi ile sınırlandırmış ve bu usul sonraki asırlarda devam ettirilerek kıraat tedrisatında yerini almıştır.

55 Necati Tetik, "Kırâat Tedrisinde Rumuzât", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (ts.), 425-431.

56 Abdurrahim b. Abdillah b. Ömer Şenkîtî, "Hâlâtu'ş-Şâtıbiyye me'a't-Teysîr", *Mecelletu Ma'hedi'l-İmâm eş-Şâtıbî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye* 9 (1997), 28.

57 Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân Dânî, *Kitabü't-teysîr fi'l-kırâ'âti's-seb'*, thk. Halef Hamûd Sâlim Şağdelî (Suudi Arabistan: Dâru'l-Endülüsî li'n-Neşri ve't-Tevzî', 2015), 281-282; Tetik, "Kırâat Tedrisinde Rumuzât", 225-226.

bilinen sisteme göre her imam ve râvi için bir harf tayin etmiştir. Şâtıbî, eserinde bu hususu "جَعَلْتُ ابا جَدٍ علي كُلّ قارئ" nazmı ile ortaya koymuştur.[58] Binaenaleyh ebced tertibine göre ilk harf, yani ا (elif) birinci imam Nâfi'yi, ikinci harf ب (bâ) Nâfi'in birinci râvisi Kâlûn'u, üçüncü harf ج (cîm) ise aynı imamın diğer râvisi olan Verş'i simgelemektedir.

Şâtıbî, diğer altı imam ve râvileri için de aynı yöntemi takip etmiş ve her bir imamı alfabenin bir harfine karşılık gelecek şekilde formüle etmiştir.[59] Ebced harflerinden geriye kalan altı harf "ث", "خ", "ذ", "ظ", "غ", "ش" ve diğer kelimeler ise "صُحْبَةٌ", "صِحَابٌ", "عَمٌّ", "سَمَا", "حَقٌّ", "نَفَرٌ", "حِرْمِيٌّ", "حِصْنٌ" cem'î rumuzlar olup birden çok imam veya râviye delalet etmektedir.[60]

İlk yedi imama karşılık gelen rumuzlar iki eserde *(Şâtıbiyye-Tayyibe)* aynı olduğu, ayrıca aşağıda *Tayyibe'*de kullanılan ferdî rumuzlara yer verilirken dolaylı olarak ilk yedi kurrâ özelinde *Şâtıbiyye'*deki ferdî rumuzlara işaret edileceği için burada tekrar tabloya ihtiyaç duyulmamıştır. Fakat cem'î rumuzlar iki eserde farklı harflerle belirtilmiştir. O bakımdan iki eserdeki cem'î rumuzlardan her biri tablo halinde gösterilmiştir.

Tablo 1: *Şâtıbiyye'de Kullanılan Cem'î Rumuzlar:*

Sayı	Rumuz	Gurup İmamlar
1	ث	Âsım, Hamza ve Kîsâî
2	خ	Nâfi' dışında kalanlar
3	ذ	Âsım, Hamza, Kîsâî ve İbn Âmir
4	ظ	Âsım, Hamza, Kîsâî ve İbn kesîr
5	غ	Âsım, Hamza, Kîsâî ve Ebû Amr
6	ش	Hamza ve Kîsâî
7	صُحْبَةٌ	Şu'be, Hamza ve Kîsâî
8	صِحَابٌ	Hafs, Hamza ve Kîsâî
9	عَمَّ	Nâfi' ve İbn Âmir
10	سَمَا	Nâfi', İbn Kesîr ve Ebû Amr
11	حَقُّ	İbn Kesîr ve İbn Âmir
12	نَفَرٌ	İbn Kesîr, Ebû Amr ve İbn Âmir
13	حِرْمِيٌّ	Nâfi' ve İbn Kesîr
14	حِصْنٌ	Âsım, Hamza, Kîsaî ve Nâfi'

[58] Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*, 5 (45. beyit); Ebü'l-Bekâ Nûreddîn Alî b. Osmân b. Muhammed el-Uzrî İbnü'l-Kâsıh, *Sirâcü'l-kâriʾi'l-mübtedî ve tizkârü'l-mukriʾi'l-müntehî*, thk. Ali Muhammed Dabbâ' (Kahire: Matbaʿatü Mustafa Elbânî el-Halebî, 1954), 14.

[59] İbnü'l-Kâsıh, *Sirâcü'l-kârî,* 14.

[60] Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*, 5-6 (48-55 beyitler).

Şâtıbî'nin, ilgili harf veya kelimelere karşılık gelen kurrâ için takip ettiği metod konuya ilişkin yapılan çalışmalarda etraflıca ele alınmış olup burada detaylara girilmeyecektir.[61] Fakat kısaca ifade edilecek olursa eserde imam, râvi ve tarikleri ayrı ayrı (ferdî rumuzlar)[62] veya birlikte (cem'î rumuzlar)[63] ifade eden bu rumuzlarla kıraat vecihleri ilişkilendirilmeye çalışılmıştır. Sekiz kelime ve yirmi yedi harfin yer aldığı bu sistemde imam ve râvilerin isimleri yerine rumuzları, nazımdaki uygun kelimenin ilk harfi olacak şekilde kullanılmıştır.

Şâtıbî'nin birtakım rumuzlar kullanarak geliştirdiği bu sistem kıraat tedrisatında yerini almış ve sonrakiler tarafından benimsenmiştir. İbnü'l-Cezerî bazı ilave ve değişiklikler yapmak suretiyle Şâtıbî'nin usulünü devam ettirmiş, dolayısıyla gerek bu noktada gerekse diğer konularda Şâtıbî'nin sisteminin dışına çıkmamaya özen göstermiştir. Zaten İbnü'l-Cezerî, *Tayyibe'*nin *Hırzü'l-emânî'*nin bir tekmilesi olduğunu açıkça ifade etmiştir.[64] Fakat her iki eserde kullanılan rumuzâtın birbirinin aynısı olduğunu söylemek mümkün değildir. Nitekim *Şâtıbiyye'*de tamamı harf olan yirmi bir ferdî rumuz ile altısı harf, sekizi kelime olan on dört cem'î rumuz kullanılmıştır. *Tayyibe'*de ise tamamı harf olan yirmi yedi ferdî rumuz ile tamamı kelime olan on yedi cem'î rumuz kullanılmıştır. İbnü'l-Cezerî'nin *Tayyibe'*de kullandığı ve her biri imam veya râvilere karşılık gelen ferdî ve cem'î rumuzlar birer tablo ile aşağıda gösterilmiştir.[65]

---

61 Pilgir, *Kıraat Edebiyatında ve Tedrisatında Manzum Eser Geleneği*, 46-54; Tetik, "Kırâat Tedrisinde Rumuzât", 425-431.

62 Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*, 5 (45. beyt).

63 Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*, 5-6 (48-55 arası beyitler).

64 İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 34; İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Enes Mehera,* 25-26.

65 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Enes Mehera,* 16.

Tablo 2: *Tayyibe'de Kullanılan Ferdî Rumuzlar*:[66]

Sıra	İmam-Rumuz		1.Râvi-Rumuz		2.Râvi-Rumuz		Toplu Rumuz
1	Nâfi‘	ا	Kâlûn	ب	Verş	ج	ابج
2	İbn Kesîr	د	Bezzî	ه	Kunbül	ز	دهز
3	Ebû Amr	ح	Dûrî	ط	Sûsî	ى	حطى
4	İbn Âmir	ك	Hişâm	ل	İbn Zekvân	م	كلم
5	Âsım	ن	Şu‘be	ص	Hafs	ع	نصع
6	Hamza	ف	Halef	ض	Hallâd	ق	فضق
7	Kisâî	ر	Ebü'l-Hâris	س	Dûrî	ت	رست
8	Ebû Ca‘fer	ث	İbn Verdân	خ	İbn Cemmâz	ذ	ثخذ
9	Ya‘kûb	ظ	Ruveys	غ	Ravh	ش	ظغش

İbnü'l-Cezerî *Tayyibe'*nin ilgili beyitlerinde söz konusu rumuzâta dair şu ifadeleri kullanır:[67]

جَعَلْتُ رَمْزَهُمْ عَلىَ التَّرْتِيبِ مِنْ نَافِعٍ كَذَا إِلىَ يَعْقُوبِ

أَبَجْ دَهَزْ حُطِّيْ كَلَمْ نَصعْ فَضَقْ رَسَتْ ثَخَذْ ظَغَشْ عَلَى هَذَا النَّسَقْ

وَالْوَاوُ فَاصِلٌ وَلاَ رَمْزَ يَرِدْ عَنْ خَلَفٍ لأَنَّهُ لَمْ يَنْفَرِد

İbnü'l-Cezerî burada dokuz imam ve ikişer râvi olmak üzere toplam yirmi yedi kurrâya delalet eden rumuzları ebced harflerine karşılık gelecek şekilde Nâfi‘den başlayıp Ya‘kûb'a kadar sıraladığını dile getirmiştir. İbnü'l-Cezerî onuncu imam Halef içinse herhangi bir rumuz belirlememiş ve onun ismini manzumede açıkça zikretmiştir. Çünkü Halef müstakil bir rivayette bulunmamış olup iki yer dışında diğer kurrâya tâbi olmuştur.[68] Nitekim Halef, bazen Hamza'ya bazen Kisâî'ye bazen de Âsım'ın birinci râvisi Şu‘be'ye muvâfakat etmiş olup özel bir kıraat vechi nakletmemiştir.[69] Halef'in söz

66 Muhaysin, *el-Hâdi*, 1/70.

67 "Ben kurrânın rumuzlarını ebec, dehez, huddî, kelem, nesa‘, fezak, raset, sehaz, dagaş kelimelerindeki dizeye göre Nâfi‘den başlayıp Ya‘kûb'a kadar tertib ettim. Vâv fâsıla harfi olarak gelmiştir. Halef münferid olarak bir rivayette bulunmadığı için ona herhangi bir remiz tayin etmedim." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 33 (37-39. beyitler).

68 Âşıkkutlu, *Şerh ve Hâşiyeli Tayyibe*, 38; Tetik, "Kırâat Tedrisinde Rumuzât", 430.

69 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 21.

konusu üç kurrâya muhalefet ettiği yerler ise "حَرَامٌ"[70] ve "دُرِّيٌّ"[71] kelimeleridir.[72] Bu iki yerde Halef, anılan kelimeleri Hafs gibi okumaktadır.[73]

İbnü'l-Cezerî ihtisar için harf remizleriyle gösterilmesi mümkün olmayan yerlerde, birden çok kurrâya delalet eden kelime remizlerini kullanmıştır. Bu remizlerle kıraat vecihlerinin hangi kurrâya ait olduğuna işaret edilmiş, böylelikle okuyucuya bir kolaylık sağlanmıştır. Zira kurrânın isimleri her defasında açıkça zikredilirse hem okuyucu sıkılabilir hem de muhtasar olarak anlatılabilecek bir mesele mufassal halde ifade edilmek zorunda kalınabilirdi. Zaten böyle bir mufassal anlatım, şiirsel formda kaleme alınan metinlerin teknik yapısına uygun düşmezdi.

İbnü'l-Cezerî *Şâtıbiyye'*de kullanılan bu rumuzların bir kısmına bazı ilaveler yapmak suretiyle değişikliğe gitmiş, bazılarını ise ya hiç kullanmamış ya da yeni bir kelimeyle sembolize etmiştir. *Tayyibe'*nin çok yerinde şiirsel formata uygun olarak ve ustaca sergilenen[74] bu semboller toplamda on yedi kelime olup söz konusu kelimeler ve kullanıldığı beyit numaraları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

---

[70] Bu kelimeyi Ebû Bekir Şu'be, Hamza ve Kisâî "حِرْمٌ" şeklinde, diğer kurrâ ise "حَرَامٌ" olarak okumaktadır. Ebû Bekr b. Ahmed b. Mûsâ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a fi'l-kırâ'ât*, thk. Şevki Dayf (Mısır: Dâru'l-Meârif, 1972), 431; Ebû Muhammed Hammûş b. Muhammed el-Kaysî Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf ʿan vücûhi'l-ḳırâ'âti's-sebʿ ve ʿilelihâ ve hucecihâ*, thk. Muhyiddin Ramazan (Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 1974), 2/114; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ')*, 2/324; Ahmed b. Muhammed Dimyâtî, *İthâfü füdâlâi'l-beşer bi'l-kırâ'âti'l-erba'ati 'aşer*, thk. Enes Mehera (Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2006), 394; Hâmid b. Hâce Abdu'l-fettâh Pâluvî, *Zübdetü'l-irfân fî vücûhi'l-Kur'ân* (İstanbul: Âsitâne, ts.), 94.

[71] Bu kelimeyi Nâfi', İbn Kesîr, İbn Âmir, Hafs, Ebû Ca'fer, Ya'kûb ve Halef "دُرِّيٌّ" şeklinde, Ebû Amr ve Kisâî "دِرِّيءٌ" kalıbında, Ebû Bekir Şu'be ve Hamza ise "دُرِّيءٌ" olarak okumaktadır. İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 455-456; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 2/137-138; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ')*, 2/332; Dimyâtî, *İthâfü füdâlâi'l-beşer*, 411; Pâluvî, *Zübdetü'l-irfân*, 99.

[72] Enbiyâ 21/95; Nûr 24/35.

[73] İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 431, 455-456; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 2/114, 137-138; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ')*, 2/324, 332; Dimyâtî, *İthâfü füdâlâi'l-beşer*, 394, 411; Pâluvî, *Zübdetü'l-irfân*, 94, 99.

[74] Cem'î rumuzların kullanıldığı beyit numaraları şöyledir: 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 164, 175, 176, 177, 178, 180, 182, 187, 189, 201, 210, 220, 222, 224, 228, 231, 233, 234, 245, 256, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 274, 277, 286, 291, 294, 302, 305, 315, 316, 318, 320, 364, 365, 368, 369, 376, 378, 379, 384, 388, 391, 392, 394, 394, 395, 398, 402, 403, 405, 408, 409, 410, 411, 412, 415, 416, 422, 433, 503.

Tablo 3: *Tayyibe'de Kullanılan Cem'î Rumuzlar:*[75]

Sıra	Rumuzat	Rumuzlara Karşılık Gelen İmam ve Râviler	Kullanıldığı Beyit Numaraları
1	كَفَى	Âsım, Hamza, Kisâî, Halef	43, 178, 182.
2	شَفَا	Hamza, Kisâî, Halef	43, 182, 256, 267, 277, 318, 320, 364, 392, 402.
3	صَحْبٌ	Hafs, Hamza, Kisâî, Halef	44.
4	صُحْبَةٌ	Ebû Bekir Şu'be, Hamza, Kisâî, Halef	44, 177, 189, 274, 316, 318.
5	صَفَا	Ebû Bekir Şu'be, Halef	45, 302, 318.
6	فَتىً	Hamza, Halef	45, 210, 245, 315, 403.
7	رِضًى	Hamza, Kisâî	45, 268, 269, 365, 391, 405.
8	رَوَى	Kisâî, Halef	46, 176, 234, 265, 269, 286, 294, 305.
9	ثَوَى	Ebû Ca'fer, Ya'kûb	46, 359, 411, 415.
10	مَدَى	Nâfi', Ebû Ca'fer	47, 180, 187, 220, 222, 231, 233, 376, 378, 388, 394, 395, 405, 412, 416, 422.
11	حِمًا	Ebû Amr, Ya'kûb	47, 164, 210, 231, 266, 291, 368, 369, 392, 410, 412, 415.
12	سَمَا	Nâfi', İbn Kesîr, Ebû Amr, Ebû Ca'fer, Ya'kûb	47, 224, 394, 408, 412.
13	حَقٌّ	İbn Kesîr, Ebû Amr, Ya'kûb	48, 228, 408, 409, 411, 412.
14	حِرْمٌ	Nâfi', İbn Kesîr, Ebû Ca'fer	48, 175, 180, 201, 270, 379.
15	عَمَّ	Nâfi', İbn Âmir, Ebû Ca'fer	48, 384, 398.
16	كَنْزٌ	İbn Âmir, Âsım, Hamza, Kisâî, Halef	49, 433, 503.
17	حَبْرٌ	İbn Kesîr, Ebû Amr	49, 176, 394.

İbnü'l-Cezerî okuyucuya kolaylık olması için *Şâtıbiyye'*de ilk yedi imamı simgeleyen rumuzları *Tayyibe'*de olduğu şekliyle kullanmış, hatta sıralamasını dahi değiştirmemiştir. Fakat ebced alfabesinin kalan harfleri *Tayyibe'*de sekiz ve dokuzuncu sıradaki kurrâya işaret için ferdî rumuz olarak kullanılmışken, *Şâtıbiyye'*de belirli imam gruplarını simgeleyen cem'î rumuz olarak kullanılmıştır.[76] Onuncu imam içinse yukarıda ifade

[75] Muhaysin, *el-Hâdi*, 1/74; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, 247.
[76] Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*, 5-6; Ebû Şâme, *İbrâzü'l-me'ânî*, 39; Kâdî, *el-Vâfî*, 25.

edildiği gibi farklı bir durum söz konusudur. Her iki eserde söz konusu rumuzâta karşılık gelen kurrâ çalışmanın üçüncü bölümünde "Tayyibe'yi Şâtıbiyye ile Mukayesesi" başlığı altında tablo halinde gösterildiği için burada detaylara girilmemiştir.

Vâv (و) hariç alfabedeki harflerin tamamı bir veya birden çok kurrâya karşılık gelecek şekilde sistematize edilmiştir. Vâv (و) harfi ise İbnü'l-Cezerî'nin de belirttiği gibi fâsıla harfi olduğu için bu sistemin dışında tutulmuştur.[77] Nitekim vâv (و) harfi bazen kıraat farklılıklarına işaret etmek bazen iki cümleden birini diğerinden ayırmak veya o kıraate/cümleye yeniden başlamak için kullanılmaktadır.[78] Şayet vâv (و) harfi herhangi bir imam veya râviye zimmetlenmiş olsaydı bunun fâsıla mı yoksa rumuz mu olduğu karıştırılabilir ve ifade edilmek istenen mâna anlaşılamayabilirdi. Böyle bir karışıklığa mahal vermemek için vâv (و) harfi herhangi bir kurrâya rumuz olarak tayin edilmemiştir.

İbnü'l-Cezerî *Tayyibe'*de birçok ıstılah kullanmış, bu sayede kıraat vecihleri mümkün olduğunca kısa cümlelerle ifade edilmek suretiyle kolayca anlaşılabilir hale gelmiştir. Şiir zarureti ve ihtisar gibi nedenlerle bu ıstılahlar genelde birbirinin zıttı olan terimlerle ifade edilmeye çalışılmıştır. Bazen de herhangi bir karşıtlık olmaksızın ilgili kavramlar müstakil olarak kullanılmıştır. *Tayyibe'*de yer verilen ıstılahların ne anlam ifade ettiği ve kullanımına dair nasıl bir yöntemin takip edildiği bilinmediği takdirde manzume daha da girift bir hale bürünebilir. Bu sebeple çift veya tek yönlü zıt ıstılahlara tablo halinde yer vermenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

İbnü'l-Cezerî bu durumu *Tayyibe'*nin ilgili beyitlerinde şöyle ifade eder:[79]

وَاكْتَفِي بِضِدِّهَا عَنْ ضِدِّ كَالْحَذْفِ وَالْجَزْمِ وَهَمْزٍ مَدِّ
وَمُطْلَقُ التَّحرِيكِ فَهْوَ فَتْحُ وَهْوَ لِلاسْكَانِ كَذَاكَ الْفَتْحُ
لِلْكَسْرِ والنَّصْبُ لِخَفْضٍ إِخْوَةُ كَالنُّونِ لِلْيَا وَلِضَمٍّ فَتْحَةُ
كَالرَّفْعِ لِلنَّصْبِ اطْرُدًا وَأَطْلِقَا رَفْعًا وَتَذْكِيرًا وَغَيْباً حُقِّقَا

[77] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Enes Mehera,* 17; Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, 1/210.
[78] Abdurrahman Çetin - Tevfik Rüştü Topuzoğlu, "Fâsıla", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/209.
[79] "Ben hazif, cezm, hemz ve medd gibi biri söylenildiği zaman diğeri anlaşılacak olan vecihlerin zıddını zikretmekle yetindim. Mutlak olarak harekeden maksat fethadır ve fetha iskânın zıddıdır. Benzer şekilde fetha ile kesre, nasb ile cer, nûn ile yâ… çift yönlü olarak birbirinin zıddıdır." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 34 (51-54. beyitler).

İbnü'l-Cezerî yukarıdaki beyitlerde özetle kıraat ıstılahlarından bazısı söylenildiği zaman karşıtlarının anlaşılması gerektiğini, yani bunların çift yönlü zıt kavramlar olduğunu ve ihtisar için birini zikretmekle iktifa ettiğini belirtmiştir. Bazılarının ise tek yönlü zıt kavramlar olduğunu söylemiştir. Yani her ne kadar aralarında bir zıtlık söz konusu olsa da bu zıtlık tek yönlüdür, dolayısıyla yukarıdakinin aksine her zaman iki taraflı bir karşıtlık olmak zorunda değildir. Bahse konu olan ıstılahlar İbnü'l-Cezerî'nin kullandığı şekliyle aşağıda tablo ile gösterilmiştir.[80]

Tablo 4: *Çift Yönlü Zıt Kavramlar:*

1	Tezkîr	Te'nîs
2	Tahfîf	Teşdîd
3	Tefhîm/Tağlîz	Terkîk
4	Tahrîk	Teskîn
5	Vasl	Kat‘
6	Fetha	Kesre
7	Hazf	İsbât
8	Med	Kasr
9	İdgam	İzhâr
10	Cem‘	Tevhîd
11	Gayb	Hitâb
12	Nûn	Yâ
13	Hemz	Adem-i Hemz
14	Tenvîn	Adem-i Tenvîn
15	Nakl	Adem-i Nakl
16	Techîl	Tesmiyetü'l-Fâil

Yukarıdaki kavramlardan her biri çift taraflı olarak diğerinin zıttı demektir. Yani birinin kullanılmasıyla diğerinin mânası okuyucunun zihninde kolayca çağrışım yapmaktadır. Sistem zaten bu amaçla kurgulanmıştır.[81] Söz gelimi herhangi bir kıraat vechi "idgam" ile mukayyed hale getirildiyse diğer vechin "izhâr" olduğu akla gelmelidir. Aynı şekilde tahfîfin zıddının teşdîd, teşdîdin zıddının tahfîf veya te'nîsin zıddının tezkîr, tezkîrin

[80] Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, 250.
[81] Muhaysin, *el-Hâdi*, 1/77.

zıddının te'nîs olması da böyledir ve her bir kavram -iki taraflı- diğerinin karşıtı olarak anlaşılmalıdır.[82]

Tablo 5: *Tek Yönlü Zıt Kavramlar:*

1	İhtilâs	İtmâmü'l-Hareke
2	İ'câm	İhmâl
3	Mutlak Tahrîk	Fetha
4	Mutlak İskân	Mutlak Tahrîk
5	Nasb	Cerr
6	Cezm	Ref'
7	İmâle	Feth
8	Zamme	Fetha
9	Ref'	Nasb

Tek yönlü ıstılahlarda ise yalnızca bir kavram diğerinin zıttı olabilmektedir. Yani bir kavram diğeri ile mukayese edilerek çift yönlü bir karşıtlık düşünülmemelidir. Şöyle ki bazı kurrâ bir kelimeyi ref' okuyorsa diğerleri nasb okuyor demektir, fakat bir grup kurrâ tarafından nasb okunan bir kelime diğerlerine göre ref' okunmayabilir. Çünkü bu sisteme göre ref'in zıttı nasb'dır, ancak nasb'ın zıttı ref' değil cer'dir.[83]

1.4. Kıraat Tedrisatındaki Yeri

İbnü'n-Nâzım şerhini, dolayısıyla da tezimizi önemli kılan en temel faktör *Tayyibe'*dir. Diğer bir deyişle İbnü'n-Nâzım şerhi, *Tayyibe* gibi bir eser üzerine kaleme alındığı için kıymetlidir. Çünkü *Tayyibe* telif edildiği tarihten itibaren en temel referans olarak kullanılagelen, zaman içerisinde çeşitli çalışmalara konu olan ve üzerinden asırlar geçmesine rağmen ilmî değerini korumuş bir kıraat klasiğidir. Aynı zamanda *Tayyibe,* başta Osmanlı medreseleri olmak üzere kıraat faaliyetlerinin yürütüldüğü birçok yerde ders kitabı olarak okutulmuş, ezberletilmiş,[84] günümüzde de bu özel konumunu devam

[82] İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 62, 69.
[83] Muhaysin, *el-Hâdi*, 1/78.
[84] Mefâil Hızlı, "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/1 (2008), 36.

ettirmektedir. Bu noktadan hareketle *Tayyibe'*nin önem ve kıymetine dair bazı hususların ifade edilmesinin uygun olacağı kanaatindeyiz. Böylelikle bir sonraki başlıkta ele alınacak olan *Tayyibe* şerh ve tahrîrât literatürüne geçmeden önce konunun alt yapısı kurulmuş olacaktır.

*Tayyibe'*yi önemli kılan faktörler ana hatlarıyla şöyle sıralanabilir:

Tayyibe, en-Neşr merkezli manzum bir çalışma olup *en-Neşr'*in temel konularını ihtiva etmektedir. Bu açıdan düşünüldüğünde *Tayyibe'*yi değerli kılan en önemli faktör onun *en-Neşr* temelli olması ile izah edilebilir. Zira İbnü'l-Cezerî'nin kıraat birikiminin kisve-i tab'a bürünmüş hali olarak ifade edebileceğimiz *en-Neşr,* ele aldığı konuların sıhhati, kapsam ve derinliği açısından bu sahadaki müellefat içerisinde eşi benzeri olmayan bir konumdadır.[85]

*Tayyibe'*ye kıymet kazandıran bir diğer unsur, eserin İbnü'l-Cezerî gibi bir âlimin kaleminden çıkmış olmasıdır. Zira İbnü'l-Cezerî kendisinden önceki kıraat birikimini sonraki nesle hem kitabî hem de şifahî olarak nakletmesi, bununla birlikte söz konusu rivayet veya vecihlerin tahkikini yapmak suretiyle onlara yeni bir hüviyet kazandırması gibi özgün yönleriyle ön plana çıkan bir âlimdir. Gerek bu açıdan gerekse kıraat isnadının âlî olması itibariyle İbnü'l-Cezerî, kıraat tarihinin en önemli kilometre taşlarından birisi olarak kabul edilir. Aynı zamanda İbnü'l-Cezerî Anadolu topraklarında kıraat faaliyetlerinin müesses bir yapıya bürünmesine öncülük etmiş kıymetli bir şahsiyettir.[86]

Tayyibe, Hz. Peygamber'den sahih olarak nakledilen ve sayılamayacak kadar bir yekün teşkil eden kıraat, rivayet ve tarik içermesi açısından da önemlidir. Çünkü İbnü'l-Cezerî,

---

[85] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ')*, 1/57; Süleyman b. Abdullah Ali el-Mansûrî, *Tahrîru't-turuk ve'r-rivâyât min tarîki Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*, thk. Hâlid Hasan Ebü'l-Cûd (Kahire: Mektebetü Evlâdü'ş-Şeyh li'Türâs, 2011), 20; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, 2/1952; Dimyâtî, *İthâfü füdâlâi'l-beşer*, 5; Mehmet Emin Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi* (Ankara: Otto, 2016), 88-91; Birışık, "en-Neşr", 33/19-20.

[86] Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn İbn Hacer el-Askalânî, *İnbâü'l-ğumr bi enbâi'l-umr fi't-târîh*, thk. Hasan Habeşî (Kahire: Lecnetü İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, 1972), 3/466-468; Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* 1/33-34; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi',* 9/255-257; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, 2/47-51; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 2/187-188; Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî,* 731-732; Muhammed Mutî' Hâfız, *Şeyhülkurrâ: el-İmâm İbnü'l-Cezerî* (Dımaşk: Daru'l-Fikr, 1995), 7-43; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr,* 147-238; Recep Akakuş, "İlm-i Kırâat Otoritelerinden İmam Cezerî ve Torunu Kasım Paşa", *Diyanet Dergisi* 26/4 (1990), 3-23; Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", 20/551-557; Abdullah Akyüz, *Osmanlı Kurrâları* (İstanbul: Rabbani Yayınları, 2021), 40-42.

eserde on kıraat imamının kıraatı yanında her bir imamın iki râvisi, her râvinin iki tariki, her bir tarikin ise ikişer alt tariki olmak üzere muazzam bir rivayet aktarımında bulunmuştur.[87] İbnü'l-Cezerî sadece kıraat rivayetlerinin nakliyle yetinmemiş, aynı zamanda bu vecihlerin tetkikini yapmış ve sıhhati konusunda şüphe olan vecihleri devre dışı bırakarak eserin muhtevasına almamıştır. İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr'*deki ifadelerinden[88] yola çıkılarak onun kıraatlara dair yapmış olduğu işlemleri tespit, tetkik, tashih, tenkit, tercih, tertip, tebyin ve nakil kavramlarıyla özetlemek mümkündür.

Özellikle *Teysîr* ve *Şâtıbiyye* gibi birçok kaynaktan nakilde bulunması ve ismi geçen eserlerdeki kıraat birikimini ihtiva etmesi *Tayyibe'*yi önemli kılmaktadır. İbnü'l-Cezerî, birçok rivayet, tarik veya malumatı *Tayyibe'*de topladığını, eserin *Şâtıbiyye'*nin bir tekmilesi olduğunu, ancak *Tayyibe'*nin *Teysîr* ve *Şâtıbiyye'*den kat kat fazla kıraat malumatı ihtiva ettiğini şu beyitlerde ifade eder:[89]

وهَذِهِ أُرْجُوزَةٌ وَجِيزَهْ جَمَعْتُ فِيهَا طُرُقًا عَزِيزَهْ

وَلاَ أَقُولُ إِنَّهاَ قَدْ فَضَلَتْ حِرْزَ الأَمَانِي بَلْ بِهِ قَدْ كَمَلَتْ

حَوَتْ لِمَا فِيهِ مَعَ التَّيْسِيرِ وَضِعْفِ ضِعْفِهِ سِوَى التَّحرِيرِ

Bu bağlamda İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr'*e dolayısıyla da *Tayyibe'*ye yönelik "Söz konusu iki eserde *(Teysîr, Şâtıbiyye)* yedi kıraate dair on dört tarik bulunmaktadır. Benim bu eserimin ise tam olarak seksen tarik içerdiğini görürsün. Kitapta yer verdiğim nice eşsiz malumat da buna ilavedir." ifadeleri eserin kıymetini ortaya koymaktadır.[90]

Tayyibe-Şâtıbiyye mukayesesi ve *Tayyibe'*nin önemi bağlamında modern dönem âlimlerinden Selâhaddin Müneccid'in[91] (öl. 1431/2010) övgü dolu sözleri dikkat çekicidir. Müneccid *Tayyibe'*nin 34 ve 35. beyitlerine yer verdikten sonra *Şâtıbiyye-Tayyibe* mukayesesi bağlamında şöyle demektedir: "Bütün bunlar (tarikler) İbnü'l-

87 İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr,* 34.

88 İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ')*, 1/56-57.

89 "Eser özlü anlatıma sahip bir urcûzedir. Eserde birçok kıymetli görüş ve rivayet topladım. Ben *Tayyibe'*nin *Hırzü'l-emânî'*den üstün olduğunu söylemiyorum. Bilakis *(Tayyibe)* onunla *(Hırzü'l-emânî)* tamam olmuştur. Bu eser, tahrîrât dışında *Hırzü'l-emânî* ve *Teysîr'*deki bilgilerin çok daha fazlasını ihtiva etmektedir." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr,* 34 (55-57. beyitler).

90 İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ')*, 1/57; Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, 89.

91 Tenkitli neşirleriyle tanınan Suriyeli bir âlim ve ediptir.

Cezerî'nin *Tayyibe'*sinde bulunuyorken *Şâtıbiyye'*de yoktur. Onun için *Şâtıbiyye, Tayyibe'*nin ufacık bir parçasıdır. *Tayyibe* ile mukayese edildiğinde *Şâtıbiyye* nedir ki.? Ben bunları söz konusu iki eser arasındaki fark anlaşılsın diye ifade etmiş bulunuyorum."[92] Müneccid gibi nice âlimin esere ve müellife dair övgü dolu sözleri[93] *Tayyibe'*nin önemine işaret eden bir diğer unsur olarak değerlendirilebilir.

Tayyibetü'n-Neşr; Teysîr ve *Şâtıbiyye* gibi daha önce telif edilen kıraat eserlerinin şöhretini yakaladığı gibi kendisinden sonra kaleme alınan benzer eserlere de popülaritesini kaptırmamıştır. Esasen içerdiği kıraat, rivayet, tarik sayısı itibariyle *Tayyibe; Şâtıbiyye* ve *Teysîr'*den farklı bir muhtevaya sahiptir. İbnü'l-Cezerî *Tayyibe'*de bu hususa dikkat çekmiştir. O bakımdan *Tayyibe'*yi *Şâtıbiyye* ve *Teysîr* ile değil öncesinde ve sonrasında on kıraate dair kaleme alınan diğer eserlerle mukayese etmek daha doğru olacaktır.

Özellikle ifade etmek gerekir ki on kıraate dair telif edilen tek manzum eser *Tayyibetü'n-Neşr* değildir. Nitekim hem *Tayyibe* öncesinde hem de *Tayyibe* sonrasında bu minvalde bazı eserler kaleme alınmıştır. Fakat görülen o ki söz konusu eserlerden hiçbirisi *Tayyibe* kadar şöhret kazan(a)mamıştır. *Tayyibe'*nin bu telifat arasındaki kıymetine işaret etmek amacıyla *Tayyibe* öncesinde on kıraate dair kaleme alınan manzum eser ve müellifleri hakkında kısaca bilgi vermenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Tayyibe öncesi on kıraate dair kaleme alınan manzum eser ve müelliflerini kronolojik olarak şöyle sıralayabiliriz:

- *el-Kasîdetü'l-müncide fi'l-kırâ'âti'l-'aşr:* Sıbtu'l-Hayyât, Abdullah b. Ali b. Ahmed b. Abdullah el-Bağdâdî (öl. 541/1146).[94]

[92] Ebü'l-Mefâhir Muhyiddîn Abdülkâdir b. Muhammed b. Ömer ed-Dımaşkî eş-Şâfiî Nuaymî, *Dûrü'l-Kur'ân fî Dımaşk* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Cedîd, 1946), 16; Ali Osman Yüksel, "İbnü'l-Cezerî'nin Tayyibetü'n-Neşr'i ve Özellikleri", *MÜİFD*, (1995), 284-285.

[93] Yüksel, "İbnü'l-Cezerî'nin Tayyibetü'n-Neşr'i ve Özellikleri", 279-283.

[94] İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/435.

- *el-Mübhira fi'l-kırâ'âti'l-'aşr, el-Muğniye fi'l-kırâ'âti'l-'aşr, el-Cemhera fi'l-kırâ'âti'l-'aşr:* İbn Dille, Ahmed b. Muhammed b. Ebü'l-Mekârim el-Vâsıtî el-Hayyât (öl. 653/1255).[95]
- *Nüzhetü'l-berara fi'l-kırâ'âti'l-e'immeti'l-'aşera:* İbrahim b. Ömer b. İbrâhim Halîl el-Ca'berî eş-Şâfiî (öl. 732/1332).[96]
- *el-Kifâye fi'l-kırâ'âti'l-'aşr, Tuhfetü'l-berara fi'l-kırâ'âti'l-'aşr:* Ebû Muhammed Abdullah b. Abdulmü'min el-Vecîh el-Bağdâdî (öl. 740/1340).[97]
- *Cem'u'l-usûl fî meşhûri'l-menkûl fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*[98] ile *Ravzatü't-takrîr fi'l-hulf beyne'l-İrşâd ve't-Teysîr:* Ali b. Ebî Muhammed el-Vâsıtî ed-Dîvânî (öl. 743/1342).[99]
- *Kasîde fi'l-kırâ'âti'l-'aşr:* Şemseddin el-Melîhî el-Vâsıtî, İbn Ebi'l-Bedr Muhammed b. el-Kâsım (öl. 744/1343).[100]

Tayyibe sonrasında on kıraate dair kaleme alınan manzum eser ve müelliflerini kronolojik olarak şöyle sıralayabiliriz:

el-Kasîdetü't-tâhira fi'l-kırâ'âti'l-'aşr: Eser, *en-Neşr* merkezli manzum bir çalışma olup, İbnü'l-Cezerî'nin önde gelen öğrencilerinden Fahruddîn Ebü'l-Hasan Tâhir b. 'Arab b. İbrahim b. Ahmed el-İsfehânî (öl. 857/1453'den sonra) tarafından kaleme alınmıştır. 1153 beyitten müteşekkil olan, takip edilen yöntem ve muhteva açısından *Tayyibe*'ye çok benzeyen kaside, İbnü'l-Cezerî'nin övgüsüne mazhar olmuştur.[101] Manzume, Yûsuf

---

95 İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/131, 550; Ömer Rıza Kehhâle, *Muʿcemü'l-müellifîn: Terâcimü musannifi'l-kütübi'l-ʿArabî* (Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 1993), 1/298; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, 2/1583.

96 *Fihrisü'ş-şâmil li't-türâsi'l-'Arabiyyi'l-İslâmiyyi'l-mahtût: ʿUlûmü'l-Kurʾân, Mahtûtâtü'l-kırâ'ât* (Amman: Cem'iyyetü Ammâli'l-Metâbi'i't-Te'avvüniyye, 1994), 1/201; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî Zehebî, *Maʿrifetü'l-kurrâ'i'l-kibâr ʿale't-tabakāti ve'l-aʿsâr*, thk. Beşar Avad Maruf vd. (Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 1988), 2/743.

97 İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ')*, 1/94; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/429-430.

98 İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/580; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, 1/594.

99 İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ')*, 1/86, 90; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/580.

100 Muhammed Zehrânî, "el-Kasîdetü't-tâhira fi'l-kırââti'l-'aşr: Arz ve Dirâse", *Mecelletu'l-Buhûs ve'd-Dirâsâtu'l-Kur'âniyye* 11 (2010), 149.

101 Eser ve müellif hakkında detaylı bilgi için bk. İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/339; Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*, thk. Hâlid Hasan Ebü'l-Cûd (Cezayir: Dâru'l-Muhsin li'n-Neşr ve't-Tevzî', 2016), 1/72; Fahruddîn Ebü'l-Hasan b. İbrahim b. Ahmed el-İsfahânî Tâhir b. 'Arab, *el-Kasîdetü't-tâhira fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*, thk. Yûsuf Avvâde Bedrî ed-Düleymî (Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 1441), 38-50; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, 2/1341; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 1/431; Muhammed Zehrânî, "el-Kasîdetü't-tâhira fi'l-kırââti'l-'aşr: Arz ve Dirâse", 150-239.

‘Avvâde Bedrî ed-Düleymî tarafından tahkik edilerek yayımlanmıştır (Beyrut 2020). Ayrıca eser üzerine şerh[102] ve dirase çalışması yapılmıştır.[103]

Manzûme fi’l-kırâ’âti’l-‘aşr: Bazı kaynaklarda on kıraate dair Abdurrahman b. Muhammed el-Medenî eş-Şâfiî (öl. 860/1455) tarafından kaleme alındığı nakledilen böyle bir manzum eserin varlığından söz edilmektedir.[104]

el-Fevâidü’l-muharrara bimâ etâ ‘ani’ş-şüyûhi’l-‘aşera; ‘*İnâyetu’t-tullâb bimâ etâ min evcühi’l-kitâb* ve *Minhatu mûli’l-birr:* Söz konusu üç eser, *en-Neşr* merkezli manzum bir çalışma olup *Tayyibe* metodu üzerine öğrencilere kolaylık sağlayacağı düşüncesiyle Muhammed Hilâlî el-Ebyârî (öl. 1343/1924) tarafından kaleme alınmıştır.[105] Birinci eser *(Fevâidü’l-muharrara)* 900 beyitten oluşmaktadır ve genel olarak *Tayyibe* ile aynıdır. Manzume üzerine yine Ebyârî tarafından bir şerh çalışması yapılmıştır.[106] İkinci eser *(‘İnâyetu’t-tullâb)* 250 beyitten;[107] üçüncü eser ise *(Minhatu mûli’l-birr)* 143 beyitten oluşmaktadır ve bu iki eser *Tayyibe* merkezli bir ihtisar çalışması niteliğindedir. *Minhatu mûli’l-birr* Mahmud Halil el-Husarî (öl.1400/1980) tarafından tahkik edilerek yayımlanmıştır (Kahire 2002).[108] Abdülfettâh Abdülganî el-Kâdî de (öl. 1403/1982) kaside üzerine yazdığı şerhi 12 Cemâziyelevvel 1379/1959 tarihinde tamamlamış ve bu şerh daha sonra yayımlanmıştır.[109]

Tayyibetü’n-Neşr hakkında âlimlerin övgü dolu ifadeleri ve manzumenin benzer formda kaleme alınmış eserler arasında temâyüz etmiş olması *Tayyibe’*nin önemine işaret eden önemli göstergelerdir. Tezin muhtelif yerlerinde belirtildiği üzere telif edildikten

---

[102] İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr (thk. Hâlid Hasan Ebü’l-Cûd)*, 1/72; Muhammed Zehrânî, “el-Kasîdetü’t-tâhira fi’l-kırââti’l-‘aşr: Arz ve Dirâse”, 233-237.

[103] Muhammed Zehrânî, “el-Kasîdetü’t-tâhira fi’l-kırââti’l-‘aşr: Arz ve Dirâse”.

[104] Kehhâle, *Muʿcemü’l-müellifîn*, 3/402; İsmail Paşa Bağdatlı, *İzâhu’l-meknûn fi’z-zeyli ʿalâ Keşfi’z-zunûn ‘an esâmi’l-kütüb ve’l-fünûn* (Beyrut-Lübnan: Dâru İhyai’t-Türâsi’l-‘Arabî, 1945), 2/60; Bağdâdî, *Hediyyetü’l-ârifîn*, 2/201; Muhammed Zehrânî, “el-Kasîdetü’t-tâhira fi’l-kırââti’l-‘aşr: Arz ve Dirâse”, 149.

[105] Abdülfettâh Abdülganî el-Kâdî, *Şerhu Minhatu mûli’l-birr* (Dâru’s-Selâm, ts.), 23; Tevfik İbrahim Damra vd., *Hedyu’s-sârî ilâ manzûmati’l-ebyârî fi’t tecvîd ve’l-kırâ’ât* (Amman: el-Mektebetu’l-Vataniyye, 2017), 200-275.

[106] Muhammed Hilâlî el-Ebyârî, *en-Nusûsu’z-zâhira bi şerhi Fevâidü’l-muharrara* (Tanta: Matbaatü’l-Mümtâz, 1915).

[107] Tevfik İbrahim Damra vd., *Hedyu’s-sârî ilâ manzûmati’l-ebyârî fi’t tecvîd ve’l-kırâ’ât*, 261-275.

[108] Muhammed el-Hilâlî Ebyârî, *Minhatu mûli’l-birr*, thk. Mahmud Halil el-Husarî (Kahire: Mektebetü’s-Sünne, 2002).

[109] Abdülfettâh Abdülganî el-Kâdî, *Şerhu Minhatu mûli’l-birr*.

günümüze değin *Tayyibe* merkezli nice çalışmanın yapılmış olması da manzumenin bu sahadaki önemine işaret eden diğer bir faktördür. Tüm bu mülahazalardan yola çıkılarak denilebilir ki *Tayyibe,* özellikle müteahhirûn kurrâ tarafından temel kaynak olarak kabul edilen, muhtevası itibariyle birçok kıraat, rivayet ve tarikler yanında tecvid, mushaf imlâsı, vakf-ibtidâ, tekbir gibi nice konuları içeren, üslubu açısından belâgatın zirvesi, Muhammed Cârullah'ın da dediği gibi "تَذْكِرَةٌ لِلْمُبْتَدِي وَغَايَةٌ لِلْمُنْتَهِي" mübtedîler için bir pusula, müntehîler içinse ulaşılabilecek en son nokta[110] olan bir eserdir.

2. TAYYİBE MERKEZLİ ŞERH ÇALIŞMALARI

İbnü'l-Cezerî'nin kaleme aldığı en hacimli manzum eserin *Tayyibe* olduğu bilinmektedir. Söz konusu eser muhteva açısından zengin, edebi ve teknik açıdan da oldukça girift bir niteliktedir. Zira manzum tarzda kaleme alınan eserlerin ortak zorluklarına ilave olarak *Tayyibe*, şiir zarureti, remiz ve semboller gibi yoğun teknik detaylar içermektedir. Bu gibi sınırlandırmalar doğal olarak nazmın anlaşılmasında zorluk ve kapalılığı beraberinde getirmekte, deyim yerindeyse *Tayyibe* metni çözümlenmesi zor bir düğüm halini almaktadır. Hal böyle olunca kıraat okuyan öğrenciler ve sahada çalışma yapacak kimseler *Tayyibe'*nin anlaşılması için ilave bir yardımcı kaynağa ihtiyaç duymuştur. Bu durum birçok âlimin zihnini meşgul etmiş ve onların bu sahaya ilgi duymalarına zemin hazırlamıştır. Söz konusu ihtiyaca cevap verebilme gayesiyle, telif edildiği tarihten itibaren *Tayyibe* üzerine birçok çalışma yapılmış ve bu bağlamda ciddi bir külliyat vücut bulmuştur. Bunlardan şerh ve tahrîrât çalışmaları en önemli çalışmalar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tayyibe üzerine kaleme alınan şerh çalışmalarından bazısı muhtasar bazıları ise mufassal özelliktedir. Bunlar içerisinde Nüveyrî şerhi sahada kaleme alınan en hacimli ve girift şerh olarak karşımıza çıkmaktadır. Sâlim b. Muhaysin'in (öl. 2001) şerhi Nüveyrî'ye nispetle daha kısadır. Bu iki şerh dışındakiler fazla detaylı olmayıp muhtasar bir görünüm arz etmektedir. *Tayyibe* üzerine kaleme alınan şerhler matbû, mahtût ve mefkûd olmak üzere üç kategoride değerlendirilebilir. Nitekim bu şerhlerin çoğu neşredilmiş, bazıları

[110] Termesî, *Gunyetü't-talebe*, 60.

yazma halde araştırmacıları beklemekte, bazıları ise kayıp olup varlıkları sadece bilgi düzeyindedir.

Bu başlık altında, sahada araştırma yapmak isteyenlere ön bilgi sunması ve çalışmamıza alt yapı olması gayesiyle *Tayyibe* şerhleri genel bir değerlendirmeye tâbi tutulacaktır. Bu bağlamda söz konusu şerhler teknik, muhteva ve yöntem açısından tahlil edilmek suretiyle ana hatlarıyla tanıtılacaktır. Hakkında fazla bilgi sahibi olmadığımız şerhlerin yalnızca künye bilgilerine yer verilecektir. Tüm bu şerhler birlikte değerlendirildiğinde sayılarının yirmi civarı olduğu söylenebilir.

2.1. İbnü'n-Nâzım Şerhi

Şerhin ismi *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr* olup eser İbnü'l-Cezerî'nin oğlu Ebû Bekir Ahmed tarafından telif edilmiştir. Çalışmamıza konu olan bu eser hakkında üçüncü bölümde detaylı bilgi verilecektir.

2.2. Nüveyrî Şerhi

Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ali en-Nüveyrî (öl. 857/1453)[111] tarafından telif edilen ve *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr* ismiyle anılan bu şerhin, *Tayyibe* üzerine kaleme alınan şerhler arasında en hacimli şerh olduğu görülmektedir. Nüveyrî eserin mukaddimesinde 828/1425 senesinde Mekke'ye geldiğinde burada İbnü'l-Cezerî ile tanıştığını, kendisinden *en-Neşr, Takrîbün'n-Neşr* ve *Tayyibe* tariki üzere bir cüz kıraat okuduğunu ve ondan icazet aldığını, daha sonra da Kudüs üzerinden Gazze'ye gittiğini

[111] Tam adı Ebü'l-Kâsım Muhammed b. İbrâhim b. Abdülhâlik en-Nüveyrî el-Meymûnî el-Mâlikî olan ve daha ziyade Ebü'l-Kâsım en-Nüveyrî nisbesiyle anılan müellif 801/1399 senesinde Mısır'ın Nüveyre köyünde dünyaya gelmiştir. Daha sonra Kâhire'ye yerleşmiş, burada Kur'an-Kerim'i ezberlemiş, aynı zamanda *Muhtasar-ı İbn Hâcib, Elfiye İbn Mâlik* ve *Şâtıbiyye* gibi eserleri okumuştur. Nüveyrî, 828/1425 senesinde Mekke'de İbnü'l-Cezerî'den on kıraat okumuş, aynı zamanda İbnü'l-Cezerî gibi Zeynüddîn b. Iyâş ve Zerâtîtî gibi âlimlerden icazet almıştır. Nüveyrî bunlar dışında Bisâtî, Heravî, İbn Hâcer ve Zerkeşî'den tefsir, hadis, fıkıh, sarf, nahiv, aruz, mantık ve beyan gibi ilimler de tahsil etmiştir. O, birçok defa hacca gitmiş, o coğrafyalarda (Mekke, Medine, Gazze, Kudüs, Dımaşk) çeşitli hocalardan istifade etmiş ve onlardan öğrendiklerini öğretmiştir. Nüveyrî fasih konuşan, zeki, yardım sever, mütevazı, sahih bir inanca sahip, ehli takvâ ve merhametli bir şahsiyet olarak bilinmektedir. Kendisine Mısır ve Şam kadılığı teklif edilmesine rağmen bunları kabul etmemiştir. Geçimini ticaret yapmakla temin etmiştir. Nüveyrî başta *Tayyibe* şerhi olmak üzere farklı sahalarda eserler kaleme almış, çeşitli medreselerde tedris faaliyetinde bulunmuş ve birçok öğrenci yetiştirmiştir. Nüveyrî 4 Cemâziyelevvel 857/1453 senesinde Mekke'de vefat etmiş ve Cennetü'l-Muallâ'ya defnedilmiştir. Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, 1/17-18; Kehhâle, *Muʿcemü'l-müellifîn*, 3/662, 683; Bağdatlı, *İzâhu'l-meknûn*, 2/541.

dile getirir. Nüveyrî, Gazze'de kıraat ilmini tahsil için birbiriyle yarışan ve bu sahada kendini yetiştirme gayretinde olan bir grup öğrenci ve âlimin toplandığını, onların yapmış oldukları çalışmaların detaylarını incelemek üzere aralarında bulunduğu esnada *Tayyibe* tariki ile kıraat okuyan bazı kimselerin şerh olmaksızın eseri tam olarak kavrayamadıkları gerekçesiyle kendisinden İbnü'l-Cezerî'nin *Tayyibetü'n-Neşr'*i üzerine bir şerh yazmasını rica ettiklerini nakleder. Nüveyrî, bu yükün altına girmek istemediğini dile getirse de gelen ısrarlı talepler üzerine şerhi kaleme aldığını söyler.[112]

Nüveyrî ilk başta, eserde kapalı lafız ve veciz cümlelerin bulunması, birçok kural içeren zor bir eser olması, çalışmayı yapacak düzeyde bir ilmî derinliğe sahip olmadığını düşünmesi ve vaktinin elvermemesi gibi gerekçelerle bunu, altından kalkılması zor bir iş olarak değerlendirmiş ve böyle bir şerh kaleme almak istememiştir. Ancak daha sonra bu çekincelerden vazgeçmiş ve *Tayyibe* şerhini yazmaya niyet etmiştir. Nüveyrî'nin, eserin mukaddimesinde "مَنْ تَعَلَّمَ عِلْماً وَكَتَمَهُ مِنَ النَّاسِ أَلْجَمَهُ اللَّهُ بِلِجَامٍ مِنْ نَارٍ / Kim bir ilim öğrenir de onu insanlardan gizleyip öğretmezse, Allah onun ağzına kıyamet gününde gem vurur."[113] hadisine yer vermesi onun şerhi yazmayı manevi bir sorumluluk olarak gördüğüne işaret etmektedir.[114]

Nüveyrî, *Tayyibe'*yi şerhedeceği zaman daha önce benzer bir çalışmanın yapılmamış olmasını gerekçe göstererek bu şerhin zorluğuna dikkat çekmiştir.[115] Fakat tezimize konu olan İbnü'n-Nâzım şerhi tarih itibariyle Nüveyrî şerhinden önce telif edilmiştir. Nitekim Nüveyrî şerhi 830-832 (1427-1429) tarihleri arasında; İbnü'n-Nâzım şerhi ise -İbnü'l-Cezerî'nin ifadelerinden yola çıkılarak- 827-828 (1424-1425) tarihlerinde kaleme alınmıştır. Zira İbnü'l-Cezerî, 827/1424 senesinde hac için yola çıkacağı zaman oğluna mektup yazmış ve yirmi yıl sonra baba-oğul Mısır'da buluşup on veya on altı gün birlikte vakit geçirmişlerdir. Ardından babası hacca gitmiş, o ise şevvalden şevvale bir yıl

[112] Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* 28-29; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr,* 251.
[113] Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk el-Ezdî Ebû Dâvûd es-Sicistânî, *Sünen-i Ebî Dâvud* (Beyrut-Lübnan: Daru'l-Hadis, 1968), "İlim", 9; Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre (Yezîd) Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî: Câmiu's-sahîh*, thk. Maruf Beşar Avad (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1996), "İlim", 3.
[114] Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* 30-31.
[115] Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* 30.

Mısır'da kalmıştır. İbnü'l-Cezerî bu durumu "Ben Mekke'deyken o, Mısır'da benim yokluğumda *Tayyibetü'n-Neşr'*i şerhetti." cümlesiyle ifade etmiştir.[116]

Bu mülahazalardan yola çıkılarak Ebû Bekir Ahmed'in *Tayyibe* şerhini 827-828 (1424-1425) tarihlerinde ve Mısır'da kaleme aldığını anlıyoruz. Hal böyle olmakla birlikte Nüveyrî, şerhin herhangi bir yerinde İbnü'n-Nâzım'ın ismini ve eserini zikretmez. Nüveyrî'nin benzer bir çalışmanın yapılmamış olmasını gerekçe göstererek endişesini ifade etmesinden onun İbnü'n-Nâzım şerhinden haberdar olmadığını anlıyoruz.

Eser diğer *Tayyibe* şerhlerinden farklı olarak yoğun bir muhtevaya sahiptir. Şerhte manzumenin tüm beyitleri ayrıntılı olarak i'rab açısından bir değerlendirmeye tâbi tutulmuştur. Teknik açıdan yoğun bir içeriğin hâkim olduğu bu şerhte zaman zaman konunun bağlamından koptuğu ve okuyucuyu yorduğu söylenebilir. Şerhte "sâd" (ص) harfi ana metne, "şîn" (ش) harfi ise şerhe işaret etmektedir. Çeşitli kütüphanelerde birçok yazması bulunan[117] şerh, 2003 senesinde Beyrut'ta Mecdî Muhammed Surur Sa'd Baslûm, 2004'te de Tanta'da Cemâleddîn Muhammed Şeref tarafından tahkik edilerek yayımlanmıştır.

2.3. Şa'rânî Şerhi

Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr isimli bu şerh, Abdülvehhâb b. Ahmed b. Ali eş-Şa'rânî (öl. 973/1565)[118] tarafından telif edilmiştir.[119] Eserin muhtelif yerleri incelendiğinde anılan şerhin Nüveyrî şerhine benzediği, fakat Nüveyrî şerhine oranla çok daha muhtasar olduğu görülmektedir. Eser, haşiye ve ta'lîkât açısından yoğun bir muhtevaya sahiptir. İlk dönem müellefatı arasında yer alması hasebiyle şerhin önemli olduğunu söyleyebiliriz.[120]

---

[116] İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/130; Taşköprizâde, *Şekâiku'n-nuʿmâniyye*, 28; Taşköprizâde, *Miftâhu's-saʿâde*, 2/51.

[117] Manisa İl Halk Kütüphanesi, 45 Hk 4548; Ankara Milli Kütüphane, Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, 06 Hk 2040; Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi, 21 Hk 1615; Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi, 05 Ba 674; Malatya Darende İlçe Halk Kütüphanesi, 44 Dar 401/1; Trabzon İl Halk Kütüphanesi, 61 Hk 305.

[118] Şa'rânî 898/1493 senesinde Kahire'de dünyaya gelmiştir. Çok yönlü bir âlim olan Şa'rânî, sûfi gelenekten gelmektedir ve çeşitli sahalarda yüzlerce eser kaleme almıştır. Hayri Kaplan, "Şa'rânî", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/347-350.

[119] Abdülvehhâb b. Ahmed b. Alî Şa'rânî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr'*, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, 34 Hk 1473, vr. 1b.

[120] Henüz yazma olduğu anlaşılan eserin bir nüshası elimizde mevcuttur. Eser tarafımızca çalışılmaktadır.

Eserin vakıf kaydında "Merhum Nûrizâde Efendi'nin Çorakzâde Kütüphanesi'ne tayin ve şart ve vakf eylediği kitaplardandır." ifadesi yer almaktadır. Temellük kaydında ise Şeyhülkurrâ Ahmed b. el-Kâdî İbrâhim ismine yer verilmiştir.[121] Eser nesih hattıyla kaleme alınmış olup müstensihi belli değildir. *Tayyibe* metni kırmızı, şerh kısmı ise siyah mürekkeple yazılmıştır.

Eserin telif tarihi katalogda 1075/1663 olarak belirtilmiştir. Fakat bu tarihin telif değil, istinsah tarihi olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim eserin ferağ kaydında müstensih, "Bu mübarek eser 27 Ramazan 1075 senesinde Mekke'de tamamlandı." ifadesiyle bu hususu açıkça belirtmiştir.[122] Ayrıca müellifin vefat tarihi dikkate alındığında 1075/1663 senesinin telif tarihi olması zaten mümkün değildir.

2.4. Semennûdî Şerhi

Setaâtü lemeât envâru zıyâi'l-fecri fî şerhi kitâb-i Tayyibeti'n-Neşr ismiyle Muhammed b. Hasan el-Müneyyir es-Semennûdî[123] (öl. 1199/1785) tarafından kaleme alınan bu şerh de *Tayyibe* şerhlerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.[124]

Müellif eseri kaleme alma nedenini ve telif sürecini şu sözlerle ifade etmektedir:

> "Ben Muhammed b. Hasan el-Müneyyir eş-Şâfiî el-Eş'arî el-Halvetî es-Semennûdî şöyle derim: Ulemâdan bazı kardeşlerim ve sevdiğim kimseler benden Muhammed el-Cezerî eş-Şâfiî'nin kıraat-ı aşere üzerine yazmış olduğu *Tayyibetü'n-Neşr* adlı eserine bir şerh yazmamı istediler. Bu, rahvan atların koşturduğu bir meydandı ve ben bu meydanda at koşturacak değildim. Bununla beraber bu işe güç yetiremeyeceğimi anlayınca gözü yaşlı ve muhtaç bir şekilde istihare kapısını çaldım. Ne zaman ki bu konuda kalbime bir inşirah ve yumuşaklık geldi rabbime istinad ederek bu işe koyuldum. Bu

[121] Şa'rânî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, 34 Hk 1473, vr. 1a.
[122] Şa'rânî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, 34 Hk 1473, vr. 125b.
[123] Semennûdî 1697 senesinde Mısır'ın Semânud şehrinde dünyaya gelmiş olup ilk eğitimini ve hafızlığını burada bitirmiştir. Bulunduğu coğrafyalarda birçok hocadan kıraat, hadis ve fıkıh gibi çeşitli dersler almış olup tahsil hayatını Ezher'de tamamlamıştır. Semennûdî 1199/1785 senesinde Kahire'de vefat etmiş ve yoğun katılımla eda edilen cenaze namazının ardından evinin bitişiğindeki bir yere defnedilmiştir. Bağdâdî, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 2/344-345; Ziriklî, *el-A'lâm*, 6/323; Kehhâle, *Muʿcemü'l-müellifîn*, 3/232; Mehmed Şirin Ayiş, *Muhammed b. Hasan es-Semennûdî'nin hayatı eserleri ve tarikat âdâbı ile ilgili görüşleri* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), 9-64.
[124] Bağdatlı, *İzâhu'l-meknûn*, 2/14; Mustafa Atilla Akdemir, *Kırâat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2015), 159.

konuda beni muvaffak kılmasını ve yaptığım işi kendi rızası istikametinde kabul buyurmasını istedim. Ben bu eseri *Sataâtü lemeât envâru zıyâi'l-fecri fi şerhi kitâbi Tayyibeti'n-Neşr* olarak isimlendirdim. Cenâb-ı Hak'tan bu kitaptan, aslından istifade edildiği gibi istifade edilmesini istedim." [125]

Semennûdî, öncelikle kapalı lafız ve cümlelerin anlaşılabilmesi için manzum metnin Arap dili açısından terkip ve tahlilini yapar, cümleleri i'rab eder ve gramatik farklılıklarının mânaya etkisini izah etmeye çalışır. Zaman zaman da Arap dili ve şiiri ile mahallî istişhadda bulunmak suretiyle manzum metne açıklık getirmeye çalışır. Elimizdeki nüsha dikkate alındığında ana metnin kırmızı, şerhin olduğu bölümlerin ise siyah mürekkeple yazıldığı görülmektedir. Birçok kütüphanelerde yazmaları bulunan[126] eser, Nûre bt. Ali Sa'd el-Hilâl tarafından 2013 senesinde Mekke'de doktora düzeyinde çalışılmıştır.

2.5. Abdullâh Termesî Şerhi

Şerh, *Gunyetü't-talebe bi şerhi't-Tayyibe* ismiyle Endonezyalı fıkıh ve hadis âlimi Mahfûz b. Abdillâh b. Abdilmennân et-Termesî el-Mekkî (öl. 1338/1920) tarafından telif edilmiştir.[127] Eser bazı yönleriyle diğer *Tayyibe* şerhlerinden ayrılması hasebiyle müellif ve şerhin yöntemi hakkında kısaca bilgi verilmesi faydalı olacaktır.

Termesî, genel kanaate göre 1280/1863 senesinde[128] Doğu Cava'nın Tremas şehrinde dünyaya gelmiş olup Seyyid Muhammed eş-Şattâ, Muhammed Saîd Bâ-Basîl el-Hadramî ve Ezher şeyhlerinden Mısırlı fıkıh ve kelam âlimi Bâcûrî gibi birçok âlimden ders okumuş, hadis, fıkıh, tasavvuf ve Kur'an ilimleri gibi farklı sahalarda icazet almış, Mekke'de çeşitli medreselerde Medine'de ise Mescid-i Haram'da sayıları dört bin civarı

[125] Muhammed b. Hasan el-Munayyir eş-Şâfiî el-Halvetî Semennûdî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr* (Süleymaniye Kütüphanesi, İbrâhim Efendi Bölümü, 30, 1b); Ayiş, *Semennûdî'nin Hayatı*, 43-44; Akaslan, *Musa Cârullah Şerhi*, 139 (629. dipnot).

[126] Eserin bazı yazma nüshaları şunlardır: 1) Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi Koleksiyonu, 30 numarada kayıtlıdır. 2+161 varaktan oluşmaktadır. Bu nüsha 1187/1773 tarihinde istinsah edilmiştir. 2) Tire Necip Paşa Kütüphanesi, 0070 numarada kayıtlıdır. Yazma, 248 varaktır ve 1230/1815 senesinde Hüseyin b. Abdullah tarafından istinsah edilmiştir. Nüsha, *Kitâbü'l-Müneyyir el-Mukaddime fi Rivâyeti Hafs* ismiyle kütüphane kayıtlarına geçmiştir. Bunun bir hata olduğu düşünülmektedir.

[127] Halîcî, *Şerhu Mukarribü't-tahrîr li'n-Neşr ve't-Tahbîr*, 44; Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, 804; İsmail Hakkı Göksoy, "Mahfûz b. Abdullah et-Termesî", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/336.

[128] Termesî, *Gunyetü't-talebe*, 97-98.

olduğu nakledilen birçok öğrenciye ders okutmuş önemli bir şahsiyettir. Onun yetiştirdiği öğrencilerin, memleketi Cava'da dini eğitimin şekillenmesinde büyük rol oynadığı rivayet edilmektedir. Şâfiî mezhebine mensup olan Termesî'nin hadis, fıkıh, tefsir, tasavvuf, kelam ve siyer gibi alanlarda yirmiye yakın eser kaleme aldığı nakledilir. Termesî, 739/1338 senesinde Mekke'de vefat etmiştir. [129]

Eser, *Tayyibe* üzerine kaleme alınan önemli şerhlerden biridir. Müellifin *Gunyetü't-talebe'*yi beş ay on gün gibi kısa bir sürede bitirdiği nakledilmektedir. Müellifin konuların tertib ve tasnifi, bab başlıklarının/isimlerinin oluşturulması gibi açılardan sistematik bir usul takip ettiği gözlemlenmektedir. Eser usul, ferşü'l-hurûf ve tekbir bahsi şeklinde üç ana bölüme ayrılmış ve bu bölümler çeşitli alt başlıklarla belli bir tasnife tâbi tutulmuştur. Müellif mukaddime ile şerhe başlamış ve burada kıraat senedlerine yer vermiştir. Daha sonra usul kısmını ihtiva eden *Tayyibe* metninin şerhine başlamış ve metinde yer alan kelime, harf, cümle fark etmeksizin hiçbir yeri atlamadan detaylıca tahlil etmiştir. Akabinde ferşü'l-hurûf bölümüne geçmiş ve burada metne sadık kalarak manzumeyi şerhetmiştir. Diğer sûrelerle bağlantılı bir mesele gelirse o sûre ve âyeti de şerhte zikretmiştir. Kurrâ arasında ihtilaf olan yerleri ayrı ayrı belirtmiştir.[130]

Bu şerhi diğerlerinden ayıran en önemli özelliklerinden birisi kendisinden önce kaleme alınan şerhlerin mülliflerinin görüşlerine sıklıkla yer vermiş olmasıdır. Yani müellif ilgili beytin şerhinde İbnü'n-Nâzım, Nüveyrî ve Semennûdî gibi âlimlerin görüşlerine yer vermiş, aynı zamanda kendi değerlendirmelerini de ortaya koymuştur. Eserde bu durum çok fazla karşımıza çıkmaktadır. Bu yönüyle şerhin diğer şerhleri kuşatıcı bir nitelikte olduğu söylenebilir. Şârih eserinde birçok müellefattan istifade etmiş olmakla birlikte, Dimyâtî'nin (öl. 1117/1705) *İthâf'*ını temel kaynaklardan birisi olarak almış ve ondaki birçok faydalı bilgiye şerhte yer vermiştir. *İthâf'*tan başka Ali b. en-Nûrî es-Sefâkusî'nin (öl. 1118/1706) *Gaysü'n-nef' fi'l-kıraâti's-seb'* isimli eserine de sıklıkla atıfta bulunur.[131]

---

[129] Yûsuf İlyân Serkîs, *Muʿcemü'l-matbuʿâti'l-ʿArabiyye ve'l-muʿarrebe* (Mısır: Matbaatü Serkîs, 1928), 1/634; Muhammed Abdülhay b. Abdülkebîr Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris ve'l-esbât ve muʿcemü'l-meʿâcim ve'l-meşîhât ve'l-müselselât*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1982), 1/503-504; Ömer Abdülcebbar, *Siyer ve terâcimü baʿzı ʿulemâ'inâ fi'l-karni'r-râbiʿ ʿaşer li'l-hicre* (Cidde, 1982), 286-287; Göksoy, "Mahfûz b. Abdullah et-Termesî", 27/335-336.

[130] Termesî, *Gunyetü't-talebe*, 137-197.

[131] Termesî, *Gunyetü't-talebe*, 137-197.

Termesî, şerhte iskân, isbat, terkîk, tefhîm, idgam, tağlîz gibi ıstılahları, kelime ve terkiplerin mânasını ve kurrânın rumuzlarını etraflıca izah etmiş, kıraat imamlarının hayatına dair de önemli bilgilere yer vermiştir. Aynı zamanda kelimelerin dabtına ve imlâsına dikkat çekmiş ve onların dilsel açıdan tahlilini yapmıştır. Diğer taraftan o, manzumeyi şerhederken sıklıkla hadislerden delil getirmiş, bunların tahricini yapmış, bazı kıraatların ihticacına ve darbı mesellere de şerhte yer vermiştir.[132]

Eser, genel anlamda diğer *Tayyibe* şerhlerine benzemekle birlikte daha öncekileri kuşatıcı, ana metne bağlı kalarak tüm kelimelerin teker teker izah edildiği, konuların belli bir sistematikte ele alındığı, kullanımı basit aynı zamanda doyurucu bilgiler içeren hacimli bir şerhtir. Bu açılardan değerlendirildiğinde söz konusu şerh özgün bir niteliğe sahiptir. *Gunyetü't-talebe,* Abdullah b. Muhammed b. Süleyman el-Cârullah tarafından tahkik ve dirase olarak çalışılmış ve iki cilt halinde Dârü't-Tedmûriyye'de (Medine-i Münevvere, 2019) neşredilmiştir.

2.6. Mûsâ Cârullah Şerhi

Musa Carullah Bigiyef'in (öl. 1949) *Tayyibetü'n-Neşr fi'l-'aşr* adıyla kaleme aldığı bu şerh medreselerde okutulmak üzere telif edilmiştir. Cârullah'ın konuya dair temel ıstılahları izah etmesi, manzum metnin anlaşılmasına katkı sunması amacıyla ilgili metnin altında kelime, kavram ve remizleri açıklaması, yeri geldiği zaman daha önceki geçtiği yere atıfta bulunması, metni veya ilgili kıraatı izah ederken, âyet, hadis, Arap dili, sarf-nahiv gibi temel argümanlara başvurması bunun da tipik bir şerh olduğunu ortaya koymaktadır.[133]

Cârullah herhangi bir kıraat vechini izahta *Tayyibe* metnini esas almış, genelde diğer eserlerde karşımıza çıkan geleneksel usulü takip etmiş, özellikle de ferşü'l-hurûf kısmında huccetü'l-kıraat türü bir yaklaşım sergilemiştir. Bazen de aklî birtakım deliller sunarak ilmî dirayetini ortaya koymaya çalışmıştır. Şârih bazen kıraat ihtilaflarının

[132] Termesî, *Gunyetü't-talebe,* 137-197.
[133] Carullah, *Tayyibetü'n-Neşr fi'l-'aşr*, 19, 164, 185, 215, 253.

anlama etkisine dikkat çekmiş, bazen de kıraatları sahâbe ve tâbiîn gibi kimselere dayandırarak izah etmiştir.[134]

Cârullah'ın sahanın temel kaynaklarından iktibasta bulunduğu ve başta kıraat olmak üzere birçok eserden istifade ettiği görülmektedir. Cârullah'ın kendisinden önce kaleme alınan *Tayyibe* şerhlerinden özellikle de İbnü'n-Nâzım şerhinden büyük ölçüde istifade ettiği anlaşılmaktadır.[135] Fakat eserin herhangi bir yerinde İbnü'n-Nâzım'ın ismine değinmemesi dikkat çekicidir.[136] Cârullah'ın zaman zaman *Tayyibe* metninden uzaklaşarak konunun dışına çıktığı ve sistematik bir usul takip etmediği görülmektedir.[137] Muhtasar bir görünüme sahip olan eser *Tayyibe* şerh literatürde yerini almış ve Yaşar Akaslan tarafından doktora düzeyinde (Samsun 2017) çalışılmıştır.

2.7. Âşıkkutlu Şerhleri

Hâşiyeli Tayyibe, Tayyibe Şerhi ve Hâşiyesi ve *Tayyibe'nin Elfâz Mânası* adlı eserler ülkemiz özelinde Mehmet Rüştü Âşıkkutlu (öl. 1980)[138] tarafından kaleme alınan *Tayyibe* şerhleri/hâşiyeleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hâşiyeli Tayyibe: Âşıkkutlu'nun, bu eseri 4 ay gibi kısa bir sürede (1 Nisan-5 Ağustos) bitirmek suretiyle 1936 senesinde kaleme aldığı ve çalışmanın ona ait ilk müstakil eser

---

134 Carullah, *Tayyibetü'n-Neşr fi'l-'aşr*, 121, 133, 207, 223.

135 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 17-18; Carullah, *Tayyibetü'n-Neşr fi'l-'aşr*, 6.

136 Akaslan, *Musa Cârullah Şerhi*, 126, 169.

137 Carullah, *Tayyibetü'n-Neşr fi'l-'aşr*, 162.

138 Trabzon'un Of ilçesinin Uğurlu kasabasında 1901 senesinde dünyaya gelen Âşıkkutlu, ilk öğrenimini ve hıfzını kasabanın öğretmeni olan babasında tamamlamış, civardaki Çalıkzâde Tahir Efendi ve Çalekli Dursun Feyzi Efendi gibi hocalardan Arapça, fıkıh, ferâiz, tefsir, akâid gibi farklı sahalarda ilim tahsil etmiştir. Daha sonra İstanbul'a giderek burada Hafız Ahmed Şükrü ve Hafız İsmail Hakkı Bayrî'den aşere ve takrîb, Varnalızâde Hafız Ahmed Hamdi'den ise *Tayyibe* okumuştur. Âşıkkutlu, Uğurlu kasabası Merkez Camii'nde fahri imam-hatiplik, Uğurlu Kur'an Kursu öğreticiliği (1936), Of merkez vaizliği (1941) gibi görevleri deruhte etmiş ve 1976 senesinde vaizlikten emekli olmuştur. 1974-1979 senelerinde Ankara ve İstanbul'daki Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde açılan kurslarda kıraat okutan Âşıkkutlu, 28 Ağustos 1980'de vefat etmiş ve Uğurlu kasabasına defnedilmiştir. Hayatı boyunca ilimle meşgul olan ve birçok öğrenci yetiştiren Âşıkkutlu'nun bu eserlerden başka *Aşere Kâideleri, Takrîb Kâideleri, Cezerî Mukaddimesi'nin Tercüme ve Şerhi, Vakf-ı Hamza ve Hişâm Risâlesi* isimlerinde eserlerinin de olduğu ve bunların varislerinin elinde orijinal haliyle bulunduğu nakledilmektedir. İsmail Lütfi Çakan, "Aşere, Takrîb ve Tayyibe Üstâdı M. Rüştü Âşıkkutlu ile Bir Mülâkat", *Hakses Mecmuası* 126 (1975), 16-18; Emin Âşıkkutlu, "Âşıkkutlu, Mehmet Rüştü", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/6; Emin Âşıkkutlu, *Kur'an ve Kıraati Sempozyumları Kitabı: Mehmet Rüştü Âşıkkutlu (Hayatı, Şahsî ve İlmî Kişiliği)* (Adapazarı: Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2006), 127-145; Günaydın, "Reisu'l-Kurra Mehmet Rüştü Aşıkkutlu'nun Kur'an Öğretimine Katkıları ve Dini Görüşleri", *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (2008), 127-141.

olduğu nakledilmektedir. Bu çalışmanın daha önce (1933 senesi olarak tahmin edilmektedir) Abdullah Hasip isimli bir müstensihin hattıyla 330 varak ve küçük boy olarak istinsah edilen *Tayyibe* metni üzerine kaleme alındığı bildirilmektedir.[139]

Şerh ve Hâşiyeli Tayyibe: Âşıkkutlu'nun, bu şerhi yukarıdaki eserini merkeze alarak 1974-1975 yıllarında Ankara'da Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesindeki bir mekanda ve kıraat eğitimi verdiği esnada kaleme aldığı bilinmektedir. Âşıkkutlu, eserin mukaddimesindeki 15 sayfalık kısımda kısaca kendi biyografisine, akabinde İbnü'l-Cezerî'nin hayatına, imam/râvi ve tariklerin memleketlerine, *Tayyibe'*de kullanılan rumuzlara ve Mısır Tariki med miktarlarına yer vermiştir.[140] Aynı zamanda o, mânası kapalı birçok konunun eserin usul kısmında toplandığını, bundan dolayı bu kısmın detaylıca açıklanması gerektiğini söylemiştir. Âşıkkutlu "Eğer metnin anlamını teker teker değil de satırların veya babların sonunda bütün halde verseydik, *Tayyibe'*nin birçok lafzının mânası kapalı kalırdı. Bu düşünceyle toptan değil, teker teker elfâzı okuyarak anlamlarını verdik." sözleriyle şerhte takip ettiği usul ve yöntemi dile getirir. Âşıkkutlu sözüne devamla usul kısmının öneminden ve ferş kısmının usul kısmına nispetle daha kolay olduğundan bahseder. Son olarak hataları varsa bunun hüsnü kabul görmesi ve tashih edilmesi ricasıyla mukaddime kısmını bitirir.[141]

Âşıkkutlu'nun, *ed-Dürre, et-Teysîr, el-Mühezzeb, İbrâzü'l-me'ânî, en-Neşr, Zübdetü'l-'irfân, 'Umdetü'l-hullân, İthâfü fudalâi'l-beşer* gibi eserlerden ve başta İbnü'n-Nâzım olmak üzere diğer *Tayyibe* şerhlerinden istifade ettiği anlaşılmaktadır. Eserde özellikle vücuhatı zor olan bazı âyetlerin suretleri çıkarılmış ve görsellerine yer verilmiştir. Ayrıca İstanbul Haseki Eğitim Merkezi'nde kıraat okuturken (1976-1979) Âşıkkutlu'nun teyp kasetlerine sesi kaydedilmek suretiyle bir çalışma yapıldığı nakledilmekte, fakat bu materyallerin nerede olduğunun bilinmediği ifade edilmektedir. Üç cilt halinde, tek sayfada ve üstadın kendi el yazmasıyla kaleme aldığı bu eser, diğer Âşıkkutlu şerhleri içerisinde en kapsamlı çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır.[142]

---

139 Âşıkkutlu, *Mehmet Rüştü Âşıkkutlu (Hayatı, Şahsî ve İlmî Kişiliği)*, 143.
140 Âşıkkutlu, *Mehmet Rüştü Âşıkkutlu (Hayatı, Şahsî ve İlmî Kişiliği)*, 143; Akaslan, *Musa Cârullah Şerhi*, 140-141.
141 Âşıkkutlu, *Şerh ve Hâşiyeli Tayyibe*, Mukaddime.
142 Âşıkkutlu, *Mehmet Rüştü Âşıkkutlu (Hayatı, Şahsî ve İlmî Kişiliği)*, 143.

Tayyibe'nin Elfâz Mânası: Bu eser *Tayyibe* metninin kırık mânalı tercümesi görünümünde olmakla birlikte yer yer ana metnin anlamına dair yorumları içerdiği için muhtasar bir *Tayyibe* şerhi olarak nitelendirilebilir. Eserde *Tayyibe* metni parantez içinde gösterilmiş, devamında tercümesine, zaman zaman da şerhine yer verilmiştir. Bunun da öğrencilerin zihninin karışmasını önlemek amacına matuf olduğu eserin mukaddimesinde ifade edilmiştir.[143] Tek ciltlik bu eseri Âşıkkutlu'nun 1976-1977 yılları arasında İstanbul Haseki Eğitim Merkezi'nde kıraat okuturken kaleme aldığı nakledilmektedir.[144] Fakat Âşıkkutlu'nun söz konusu eserini tamamlamaya ömrünün kifayet etmediği, bu bağlamda sadece usul kısmı ile ferşü'l-hurûf bölümünden A'râf sûresinin 137. âyetinin sonuna kadar gelebildiği şeklinde bir bilgi bulunmaktadır.[145]

Âşıkkutlu'nun bizzat el yazısı ile kaleme alınan bu kıymetli eserler halen araştırmacılar tarafından çalışılmayı beklemektedir. Söz konusu eserler fotokopi halinde çoğaltılmış ve Âşıkkutlu'nun öğrencilerinde, Diyanet İşleri Başkanlığı veya diğer kıraat okutulan merkezlerde, aynı zamanda birçok araştırmacının şahsi kütüphanelerinde mevcuttur. Asıllarının Âşıkkutlu'nun varislerinin özel koleksiyonunda bulunduğu bilinmektedir.[146]

2.8. Sâlim Muhaysin Şerhleri

el-Mühezzeb fi'l-kırâ'âti'l-'aşr ve tevcîhihâ min tarîki Tayyibeti'n-neşr: Eser, Ezher Üniversitesi Kıraat İlmi Enstitüsü öğretim üyesi Muhammed Sâlim Muhaysin (öl. 2001) tarafından 1969 senesinde kaleme alınmıştır. Eser Sâlim Muhaysin'in kıraat öğrencilerine yaptığı dersleri ihtiva eden bir şerh çalışmasıdır. Müellif bu eseri, öğrenciler derslerini hazırlarken yanlarında matbû halde böyle bir yardımcı kaynağın bulunmasının onlar için kolaylık olacağını düşünerek kaleme aldığını söyler.[147] Eser *Tayyibe* metnine bağlı kalınarak metodik tarzda ve güzel bir üslupla kaleme alınmıştır.

Eserin sonundaki kayıttan bu çalışmanın, 2 Rebîülevvel 1390/1970 senesinde bir cuma akşamı tamamlandığını anlıyoruz. Eser ve müellif hakkında Şeyh Abdülfettâh el-Kâdî,

---

143 Âşıkkutlu, *Tayyibe'nin Elfâz Mânası*, Mukaddime.
144 Akaslan, *Musa Cârullah Şerhi*, 140.
145 Âşıkkutlu, *Mehmet Rüştü Âşıkkutlu (Hayatı, Şahsî ve İlmî Kişiliği)*, 144.
146 Âşıkkutlu, "Âşıkkutlu, Mehmet Rüştü", 4/6.
147 Muhammed Sâlim Muhaysin, *el-Mühezzeb fi'l-kırâ'âti'l-'aşr ve tevcîhihâ min tariki Tayyibeti'n-Neşr* (Kahire: Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, 1997), 3.

Şeyh Ahmed Muhammed Ebû Zeytuhâr ve Rızk Halil Habbe gibi dönemin öncü hocaları tarafından takriz (övücü takdim yazısı) yazılmıştır.[148] Eser, iki cilt bir arada olmak üzere 1997 senesinde Kahire'de neşredilmiştir.

el-Hâdî: Şerhu Tayyibetü'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr ve'l-keşf 'an ileli'l-kırâ'âti ve tevcîhihâ: Bu şerh, *el-Mühezzeb fi'l-kırâ'âti'l-'aşr* isimli eserin mufassal hali olup aynı şekilde Muhammed Sâlim Muhaysin tarafından kaleme alınmıştır. Sâlim Muhaysin, eserin mukaddimesinde öncelikle yedi kıraate dair bazı rivayetlerden, Kur'an kıraatının son arzada Hz. Peygamber'e takrîr edildiğinden, sahâbeden itibaren tevâtüren ve müşafehe yoluyla sahih kıraatların bize kadar ulaştığından söz eder ve mukaddimede kısaca ders aldığı hocaların isimlerine de yer verir.[149]

Sâlim Muhaysin'in şerhte takip ettiği yöntemi genel hatlarıyla ve maddeler halinde şöyle sıralamak mümkündür: [150]

Tayyibe metnini verirken söze "قَالَ ابْنُ الْجَزَرِيُّ" diyerek başlar, sonrasında ise imam, râvi ve tarik sıralamasına göre metnin şerhine geçer ve burada gerekli açıklamaları yapar. Aynı zamanda *Tayyibe* metnindeki konu bütünlüğüne riayet ederek sistematik bir yaklaşım sergiler.

Kıraat ihtilafı olan kelimelerin sûre ve âyet numaralarını belirtir, bunları parantez içine alır, aynı zamanda imam, râvi veya tariklere işaret ederken kurrânın isimlerini açıkça zikreder.

Kıraat ihtilafına dair genel açıklamaları yaptıktan sonra çok fazla sözü uzatmadan kıraatların tevcihine yer verir. Kıraatların ihticacını yaparken sarf ve nahiv açısından gerekli yerlere dikkat çeker.

Hem konunun uzamaması için hem de başka bir alan olması hasebiyle kıraatların rivayet ve tarikler açısından tahrîrâtına girmeyip, bu konunun ayrıca ele alınması gerektiğine işaret eder.

---

148 Muhaysin, *el-Mühezzeb*, 475-479.
149 Muhaysin, *el-Hâdi*, 7-8.
150 Muhaysin, *el-Hâdi*, 9-12.

Birçok kıraat eserinde takip edilen metottan farklı olarak diğerlerinin usul kısmında yer verdiği Fâtiha sûresini, konu bütünlüğünün sağlanması için ferşü'l-hurûf bölümüne almış ve orada şerhetmiştir. Sâlim Muhaysin, Ebû Ali el-Fârisî'nin (öl. 377/987) *Huccetü'l-kırâ'âti's-seb'*, İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin (öl. 381/992) *el-Mebsût fi'l-kırâ'âti'l-'aşr* ve *el-Gâye fi'l-kırâ'âti'l-'aşr,* Ebû Zür'a Abdurrahman b. Zencele'nin (öl. IV-V h.) *Huccetü'l-kırâ'ât,* Ebû Tâhir İsmâil b. Halef el-Ensârî'nin (öl. 455/1063) *el-'Unvân fi'l-kırâ'âti's-seb',* Ebû Ca'fer Ahmed b. Ali b. Bâziş'in (öl. 540/1146) *el-İknâ' fi'l-kırâ'âti's-seb'* isimli eserlerinde de böyle bir yöntemin takip edildiğini söyleyerek söz konusu âlim ve telifata atıfta bulunur. İlgili eserler incelendiğinde Sâlim Muhaysin'in de işaret ettiği gibi Fâtiha sûresinin ferşü'l-hurûf bölümünde ele alındığı görülür.[151]

Sâlim Muhaysin eserinde özellikle Dimyâtî'nin *el-İthâf*'ı, İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr* ve *Takrîbü'n-Neşr*'i, Dânî'nin *et-Teysîr* ve *el-Mukni*'i, İbn Hâleveyh ve Ebû Zür'a'nın *el-Huccet*'leri, İbnü'n-Nâzım'ın *Şerhu Tayyibe*'si, Mekkî b. Ebî Tâlib'in *el-Keşf*'i gibi birçok eserden referansta bulunmuştur.[152] Son derece anlaşılır bir üslupla kaleme alınan şerh aynı zamanda yoğun bir içeriğe sahiptir. Sonraki dönemlerde *Tayyibe* üzerine kaleme alınan çalışmalarda çokça istifade edildiği anlaşılan bu şerh, 1997 senesinde Beyrut'ta üç cilt halinde neşredilmiştir.

2.9. Kamhâvî Şerhi

Şerhin ismi *Kevkebü'd-dürrî fî şerhi Tayyibeti İbnü'l-Cezerî* veya *Muhtasar Şerhu Tayyibe li'n-Nüveyrî*'dir. Bu eser isminden de anlaşılacağı gibi bir bakıma Nüveyrî şerhinin muhtasarı olup Muhammed Sâdık Kamhâvî[153] tarafından kaleme alınmıştır. Müellif esere mukaddime ile başlamış ve burada öncelikle şerhin yöntemini kısaca izah etmiştir. Kamhâvî, Nüveyrî şerhini esas aldığını, ancak kapalı, muğlak ve izahı zor yerleri

[151] Ebû Alî Hasen b. Ahmed b. Abdilgaffâr Fârisî, *el-Huccetü li'l-kurrâi's-sebʿa*, thk. Bedruddîn Kahvecî (Beyrut: Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1407), 1/103; Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn en-Nîsâbûrî İbn Mihrân, *el-Mebsût fi'l-kırâʾâti'l-ʿaşr*, thk. Hamza Hâkimî (Beyrut: Müessesetü 'Ulûmi'l-Kur'ân, 1408), 86; İbn Mihrân, *el-Gâye*, 137; Halîl Ebû Zürʿa Abdurrahman b. Muhammed İbn Zencele, *Huccetü'l-kırâ'ât*, thk. Saîd Afgânî (Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 1997), 77; İsmâîl b. Halef b. Saîd es-Sarakustî Ebû Tâhir, *el-'Unvân fi'l-kırâ'âti's-seb'*, thk. Züheyr Zahid - Halîl Atıyye (Beyrut: Âlimül-Kütüb, 1986), 67; Ebû Ca'fer Ahmed b. Alî b. Ahmed b. Halef el-Ensârî el-Gırnâtî İbnü'l-Bâziş, *el-İknâʿ fi'l-kırâʾâti's-sebʿ*, thk. 'Abdülmecid Kutamış (Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1982), 1/595.

[152] Muhaysin, *el-Hâdi*, 3/449-451.

[153] Kamhâvî Ezher Üniversitesi'nde Mushafları İnceleme Kurulu üyesi ve Medine-i Münevvere'deki Kur'an-ı Kerim Fakültesi'nde doçent olarak çalışmaktadır.

şerhine koymaktan kaçındığını söyler.[154] Fakat yer yer onun Nüveyrî şerhinde izaha muhtaç noktaları izah etmeye çalıştığı görülmektedir.

Kamhâvî, eserin mukaddimesinde İbnü'l-Cezerî'nin hayatı ve eserleri hakkında kısaca bilgi verir, akabinde manzumenin şerhine geçer.[155] Fakat Muhammed Cârullah, İbnü'l-Cezerî'nin hayatına dair burada bazı hata ve yanılsamaların olduğunu ifade eder.[156] Eserde *Tayyibe* metni "nûn" (ن), şerhi ise "şîn" (ش) harfiyle gösterilmiştir. Birçok kaynaktan istifade edilen, her yönüyle faydalı bilgiler içeren ve gayet yalın bir dille kaleme alınan şerh iki cilt halinde neşredilmiştir.

2.10. Îhâb Fikrî Ahmed Şerhi

Îhâb Fikrî Ahmed tarafından *Takrîbü't-Tayyibe* ismiyle kaleme alınan bu çalışma da muhtasar bir *Tayyibe* şerhidir. Eserde büyük oranda İbnü'n-Nâzım şerhinden blok alıntılar yapılmış, hatta genelde İbnü'n-Nâzım şerhindeki cümlelerde herhangi bir değişiklik dahi söz konusu olmamıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde *Takrîbü't-Tayyibe,* tezimize konu olan İbnü'n-Nâzım şerhine metodolojik açıdan çok benzemektedir. Hatta bâb başlıklarının girişinde verilen bilgilerin terki veya daha muhtasar halde ele alınması gibi ufak tefek farklılıklar dışında İbnü'n-Nâzım şerhinin kopyası gibi bir görünüm arz etmektedir. Konuların şematik olarak ele alınması ve tahrîrâta dair önemli bilgilere yer verilmesi bu eseri İbnü'n-Nâzım şerhinden ayıran en belirgin farklar olarak karşımıza çıkmaktadır. *Gunyetü't-talebe* muhakkiki Muhammed Cârullah bu hususa dikkat çekmiş ve esasen şerhe *"Takrîbü't-Tayyibe"* değil *"Takrîbü Şerhi İbni'n-Nâzım"* denilmesinin daha uygun olacağını söylemiştir.[157]

Îhâb Fikrî mukaddimede bizzat kendisi bu hususu açıkça belirtir ve şöyle der:

> "*Tayyibe'*yi şerhetmeye başladığımda diğer *Tayyibe* şerhleri, *Neşr* ve *Neşr* üzerine kaleme alınan tahrîrât çalışmaları gibi birçok esere müracaat ettim. Bunlar içerisinde en çok İbnü'n-Nâzım şerhinden istifade ettim ve alıntılar

[154] Muhammed Sâdık Kamhâvî, *Kevkebü'd-dürrî fî şerhi Tayyibeti İbnü'l-Cezerî: Muhtasar Şerhu Tayyibe li'n-Nüveyrî* (Medine-i Münevvere, ts.), 1/3-4.
[155] Kamhâvî, *Kevkebü'd-dürrî,* 1/5-10.
[156] Termesî, *Gunyetü't-talebe,* 80.
[157] Termesî, *Gunyetü't-talebe,* 80.

> yaptım. Çünkü İbnü'l-Cezerî, oğlu Ebû Bekir Ahmed'in hayatından bahsederken onun yaptığı şerhi '…Benim daha önce yazdığım haşiye ve notlar yanında olmamasına rağmen o, *Tayyibe'*yi çok güzel şerhetti.' şeklindeki sözleriyle beğendiğini ifade etmiştir. Yine eserimi telif ederken İbnü'n-Nâzım şerhini dayanak kabul etmemin sebebi onun (İbnü'n-Nâzım) bizzat babasından bu ilmi öğrenmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Zira o, babasının elinden bu ilmi almış, eseri telif ettikten sonra babasına arz etmiş, o da şerhi beğenmiştir."[158]

Îhâb Fikrî, İbnü'n-Nâzım şerhinin Ali b. Muhammed ed-Dabbâ' tarafından tahkik edilen nüshasını merkeze aldığını özellikle belirtir. Buna da söz konusu âlimin bu sahada en yetkin muhakkiklerden biri olmasını ve *Tayyibe'*yi de aynı kişinin tahkik etmesini gerekçe gösterir.[159] Şârih çoğu zaman Muhammed ed-Dabbâ'ın tahkik ettiği *Tayyibe* metnine müdahale etmediğini, fakat bazen vezin ve kafiye uyumu için bazen de kıraat ihtilaflarına veya söz konusu ihtilafların başka kaynaklardaki durumuna işaret etmek amacıyla metinde değişiklik yaptığını söyler. Bu değişiklikler bazen kelimenin takdim veya tehiri şeklinde kendisi gösterirken çoğu zaman sadece dabt yönünden farklılıklar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şerhin özgün yönlerine işaret etmek amacıyla birkaç örnekle bu konuyu detaylandırmanın faydalı olacağı kanaatindeyiz. Mesela *Tayyibe'*nin "إِلْيَاسَ وَصْلُ الهَمْزِ خُلْفُ لَفْظِ مَنْ"[160] beytindeki "خُلْفُ لَفْظِ مَنْ" terkibini Îhâb Fikrî "لَفْظُ خُلْفُ مَنْ" şeklinde değiştirmiştir. Çünkü *Tayyibe* metninden "إِلْيَاسَ" kelimesinin hemzesini Hişâm'ın hulüflü, İbn Zekvân'ın ise hulüfsüz olarak vasl ile okuduğu şeklinde bir sonuç çıkmaktadır. Halbuki İbn Zekvân'ın söz konusu kelimenin hemzesini hulüflü olarak vasl ettiği *Şâtıbiyye* ve başka eserlerde zikredilmiştir. Îhâb Fikrî bu konuya dikkat çekmek amacıyla *Tayyibe* metninde değişiklik yapmıştır.[161]

---

158 Îhâb Fikrî Ahmed, *Takrîbü't-Tayyibe*, 9-10.
159 Îhâb Fikrî Ahmed, *Takrîbü't-Tayyibe*, 10.
160 "إِلْيَاسَ kelimesini Hişâm (hulüflü) ve İbn Zekvân vasl ile okur." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 93 (884. beyit).
161 Îhâb Fikrî Ahmed, *Takrîbü't-Tayyibe*, 10, 358.

Yukarıdaki örnekte ilk bakışta hulüfsüz olduğu anlaşılan bir kıraat vechi rivayetler açısından başka kaynaklara dayandırılmak suretiyle tespit edilmiştir.[162] Bu ve benzer örnekler dikkate alındığında Îhâb Fikrî'nin zaman zaman *Tayyibe* tahrîrâtına girdiği söylenebilir. Nitekim o *Tayyibe* için tahrîrâtın yemek için gerekli olan tuz mesabesinde olduğunu; şayet tuz hiç olmazsa o yemeğin kişinin boğazında kalacağını, fazla olduğu takdirde ise yemeği ifsat edeceğini söylemek suretiyle analojik bir çıkarımda bulunmuş ve bu meseleye dikkat çekmiştir. Aynı zamanda o, şerhin son bölümünde tahrîrâta dair önemli bilgilere yer vermiş ve bu konunun detaylıca ele alınması gerektiğine dikkat çekmiştir.[163]

Îhâb Fikrî benzer şekilde vezin uyumu için "وَهُوَ اعْتِمَادِي"[164] terkibindeki hâ (هـ) harfinin iskân değil zamme;[165] "بَنَاتِي أَنْصَارِي مَعًا لِلْمَدَنِي"[166] cümlesindeki "بَنَاتِ" kelimesinin ispat değil hazif;[167] "شَفَاعَةٌ لاَ بَيْعٌ لاَ خِلاَلَ"[168] beytindeki "شَفَاعَة" kelimesinin fetha ve tenvinsiz değil zamme ve tenvinli;[169] "نُونَ تُحَاجُونِيّ مَدًا مَنْ لِى اخْتُلِفْ"[170] cümlesinde geçen "تُحَاجُونِي" kelimesindeki cîm (ج) harfinin şeddeli değil tahfif;[171] "نَحْسَاتٍ اَسْكِنْ كَسْرَهُ حَقًّا أَبَا"[172] beytindeki "نَحْسَاتٍ" kelimesinin kesre değil iskân ile okunmasının daha doğru olduğunu söylemiştir.[173]

Tayyibe metni şerhedilirken daha önce aynısı veya benzeri geçen ve detaylıca ele alınan bir konu tekrar geldiyse sözü uzatmamak adına geriye atıf yapılmış, aynı zamanda kıraatların isnad ve tecvihine de yer verilmiştir. 602 sahifelik çalışmanın 402 sayfası genel hatlarıyla *Tayyibe'*nin şerhinden ibarettir. Sonrasında ise müellif mukaddime, usul,

---

[162] Îhâb Fikrî tahrîrâtı "Müelliflerce mutlak olarak zikredilen kıraat vecih ve rivayetlerinin takyîd edilmesi için yapılan, bunu da mezkûr kitapların isnâd edildiği tariklere ve müelliflerince rivayet edilen ihtiyarlara uygun olarak yerine getiren inceleme ve araştırma çalışmalarıdır." şeklinde tanımlamaktadır. Îhâb Fikrî Ahmed, *Takrîbü't-Tayyibe*, 589-590; Îhâb Fikrî Ahmed, "Müşkiletül'l-hılâf fî tahrîrâti'l-kırâ'ât ve'l-hulûlü'l-mukteraha" (Uluslararası "el-Kırââtü'l-Kur'âniyye fi'l-'Âlemi'l-İslâmî Evda' ve Mekasıd" Sempozyumu, Merrâkeş: Merkezü'l-İmam Ebû Amr ed-Dânî li'd-Dirâsâti ve'l-Buhûsi'l-Kur'âniyyeti'l-Mütehassısa, 2013), 2/611.

[163] Îhâb Fikrî Ahmed, *Takrîbü't-Tayyibe*, 14-17, 589-602.

[164] İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 37 (101. beyit).

[165] Îhâb Fikrî Ahmed, *Takrîbü't-Tayyibe*, 10, 51.

[166] İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 58 (383. beyit).

[167] Îhâb Fikrî Ahmed, *Takrîbü't-Tayyibe*, 11, 177.

[168] İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 62 (443. beyit).

[169] Îhâb Fikrî Ahmed, *Takrîbü't-Tayyibe*, 11, 200.

[170] İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 73 (604. beyit).

[171] Îhâb Fikrî Ahmed, *Takrîbü't-Tayyibe*, 11, 257.

[172] İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 94 (900. beyit).

[173] Îhâb Fikrî Ahmed, *Takrîbü't-Tayyibe*, 12, 362.

ferşü'l-hurûf ve hâtime kısmını ihtiva edecek şekilde kıraat farklılıklarını tablo ve şemalarla göstermek suretiyle konuları daha anlaşılır hale getirmiştir.

En önemli referans kaynağı İbnü'n-Nâzım olan, kıraat öğrencileri için çok kullanışlı ve muhtasar bir görünüm arz eden şerh Mektebetü'l-İslâmiyye'de (Kahire 2006) neşredilmiştir.

2.11. Emin Kehîle Şerhi

Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr ismiyle Muhammed ed-Düsûkî Emin Kehîle tarafından kaleme alınan bu çalışma da son dönem *Tayyibe* şerhi müellefatı arasındadır. Düsûkî şerhe mukaddime ile başlamış, akabinde tarihi ve temel konuları itibariyle kıraat ilminin serencamını özet olarak ele almıştır. Daha sonra İbnü'l-Cezerî'nin kısaca hayat hikayesine ve eserlerine değinmiştir. *en-Neşr* ve *Tayyibe* içinse ayrı bir başlık açmak suretiyle bu iki eser hakkında az daha detaylı bilgi vermiş, aynı zamanda burada *Tayyibe* şerh ve tahrîrât literatürüne değinmiştir. Son olarak kıraat imam, râvi ve tariklerini tablo halinde sergilemiş ve devamında manzumenin şerhine başlamıştır.[174]

Diğer *Tayyibe* şerhlerindeki usulü devam ettiren müellif sistematik olarak manzumeyi şerhetmiştir. 372 sayfadan oluşan şerhin sonunda müellif kısaca kendi biyografisine yer vermiştir.[175] *Tayyibe* şerhedilirken detaylarına çok girilmemiş, mümkün mertebe konular ana hatlarıyla ve bağlamından koparılmadan ele alınmış, fakat dipnot verilmemiştir. Bu açıdan düşünüldüğünde şerhin zengin ve akademik bir muhtevaya sahip olmadığı söylenebilir.

Eserin bilgisayar hattıyla yazılması, kelime ve cümlelerin zaptına önem verilmesi, imamların isimleriyle rumuzlarının farklı, diğer metnin farklı renkle resmedilmesi, ibarelerinin açık ve üslubunun basit olması şerhi oldukça kullanışlı bir hale getirmiştir. Bu eser, özellikle kıraat öğrencileri için el kitabı hüviyetine sahip bir şerh olarak nitelendirilebilir. Nitekim Muhammed Düsûkî eserin mukaddimesinde bu hususu açıkça belirtmiştir.[176] Düsûkî'nin ifadeleri eserin hangi amaçla kaleme alındığını ve şerhin nasıl

[174] Emin Kehîle, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, 9-23.
[175] Emin Kehîle, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, 371-372.
[176] Emin Kehîle konuya dair şöyle demektedir: "Ey okuyucu kardeşim sana hatırlatırım ki ben bu kitabı müntehîler için ulaşılması gereken son nokta olarak değil, mübtedîler için kolaylaştırıcı bir mahiyette

bir teknik muhtevaya sahip olduğunu anlatmaktadır. İbnü'n-Nâzım ve Nüveyrî gibi sahanın duayen isimlerinin eserlerinden istifade edilerek telif edin şerh, 2019 senesinde Kahire'de yayımlanmıştır.

2.12. Diğer Şerh Çalışmaları

İbnü'l-Cezerî Hâşiyesi: Tayyibe üzerine ilk şerh çalışmasını bizzat İbnü'l-Cezerî'nin kaleme aldığı nakledilmektedir. Nitekim İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye'*de oğlu Ebû Bekir Ahmed'in hayatını anlatırken "…Benim daha evvel aynı esere yaptığım hâşiyenin bir nüshası bile elinde olmamasına rağmen eseri *(Tayyibe)* çok güzel şerhetti..."[177] sözleriyle bu hususa dikkat çekmiştir. Cümledeki hâşiye ifadesinden İbnü'l-Cezerî'nin *Tayyibe* üzerine bir şerh/hâşiye yazdığı anlaşılmakta, fakat bunun günümüze ulaşmadığı veya kayıp olduğu bilinmektedir.

Yukarıdaki ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla varlığı bilgi düzeyinde de olsa İbnü'l-Cezerî *Tayyibe* üzerine bir şerh veya haşiye yazmıştır. Bazı kataloglarda, çalışmamıza konu olan İbnü'n-Nâzım şerhinin *(Şerhu Tayyibetü'n-Neşr)* müellifinin İbnü'l-Cezerî olarak kaydedildiği görülmektedir.[178] Ebû Bekir Ahmed, *Tayyibe'*yi şerhettiği için babasına nispetle İbnü'n-Nâzım olarak anılmaktadır ve söz konusu şerh babasının değil kendisinindir. Dolayısıyla yazma eser kataloglarında müellif ismi İbnü'l-Cezerî olarak kayıtlara geçen, elimizde birer nüshası da bulunan bu şerhlerin yukarıda bilgilerine yer verilen İbnü'l-Cezerî şerhi olduğu düşünülmemelidir. Muhtemel yanlış anlaşılmaların önüne geçmek için bu hususa dikkat çekilmiştir. İbnü'l-Cezerî ifadesi, Cezerî'nin oğlu demek olduğundan bununla Ebû Bekir Ahmed kastedilmiş veya gerçekten bu şerhi İbnü'l-Cezerî'nin kaleme aldığı zannedilmiş, katalog bilgisi de bu iki ihtimalden biri doğrultusunda hatalı girilmiş olabilir.

---

yazdım. Yoksa bu değersiz ve kıymeti az eserimi İbnü'n-Nâzım ve Nüveyrî şerhinin yanına nasıl koyarım? Ben eserde kolaylaştırma babından şerhedilen metni kalın puntoyla (bold) belirgin hale getirip beyitleri renklendirdim, sadece rumuzları siyah bıraktım. Aynı şekilde muhtelif kıraatların lafızlarını zabdetmeye özen gösterdim ki okuyucu uzun açıklamalı şerhlere ihtiyaç duymasın…" Emin Kehîle, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* 10.

177 İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/130; Taşköprizâde, *Şekâiku'n-nuʿmâniyye*, 28.

178 Ebû Bekir Ahmed İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr* (Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Orhan Camii Koleksiyonu, 16 Or 112); Ebû Bekir Ahmed İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr* (İstanbul Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi Koleksiyonu, 34 Fe 6/1).

Âmilî Şerhi: Seyyid Bedruddîn Hasan b. Ca'fer b. Hasan b. Necmüddîn el-A'racî el-'Âmilî el-Kerkî (öl. 933/1526) tarafından *Şerhu't-Tayyibeti'l-Cezeriyye fi'l-kırâe* ismiyle telif edilen bu eserin de *Tayyibe* şerhlerinden biri olduğu nakledilmektedir.[179]

Yusufefendizâde Şerhi: Kaynaklarda *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr* veya *Şerhu Kasîdeti'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr* ismiyle anılan bu eserin Yusufefendizâde Abdullah b. Muhammed b. Yûsuf el-Amâsî (öl. 1167/1753) [180] tarafından kaleme alındığı, fakat bahsi geçen şerhin henüz tespit edilemediği nakledilmektedir.[181] Kastamonu İl Halk Kütüphanesi kataloğunda *"Şerhü Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kıra'âti'l-'aşr"* ismiyle Yusufefendizâde üzerine kayıtlı olduğu görülen bu eserin esasen *Tayyibe* değil *Dürretü'l-mudıyye* şerhi olduğu anlaşılmaktadır.[182] Dolayısıyla Yusufefendizâde'ye ait olan bu şerhin varlığı henüz bilgi düzeyindedir.

Ali b. Muhammed ed-Dabbâ' (öl. 1380/1959) Şerhi: Tam adı *Akvâlü'l-mu'ribe 'an mekâsıdı't-Tayyibe* olan bu şerh, Ali b. Muhammed ed-Dabbâ' tarafından kaleme alınmıştır. Kaynaklarda söz konusu eserin iki cilt halinde yazma olduğu nakledilmiştir.[183]

Rıdvân b. Muhammed el-Muhallelâtî[184] *(öl. 1311/1893) Şerhi:* Kıraat ve resmü'l-mushafa dair çalışmalarıyla temâyüz eden Ebû Îd Rıdvân b. Muhammed b. Süleyman el-Muhallelâtî tarafından *Şerh alâ Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr* ismiyle kaleme alınan

---

179 Bağdatlı, *Îzâhu'l-meknûn*, 2/89; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, 251; Akaslan, *Musa Cârullah Şerhi*, 138.

180 Yusufefendizâde 1066/1656 senesinde İstanbul'da (Nahlbend/Nakilbent Mahallesi) dünyaya gelmiş olup kıraat ilmini babası şeyhülkurrâ Muhammed Efendi'den tahsil etmiştir. Hadis ilmini ise Kara Halil Efendi'den okumuş olup bu sahada da kendini yetiştirmiştir. Nitekim Yusufefendizâde Sahîhi Buhârî şârihlerindendir. Birçok ilim dalında kendisini yetiştirmekle birlikte özellikle kıraat, hadis ve tefsir ilimlerinde temâyüz etmiştir. Yusufefendizâde 1134/1722 senesinde Ali el-Mansûrî'nin vefatı üzerine Sultan Ahmed Camii şeyhülkurrâlığına tayin edilmiş ve reîsülkurrâ olmuştur. Çeşitli medreselerde birçok öğrenci yetiştirmiş olan Abdullah Hilmi Efendi (Yusufefendizâde) aynı zamanda kıraatte İstanbul Tariki'nin azîmet cihetini tercih ederek "İtilaf" mesleğini kurmuş olan önemli bir şahsiyettir. Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyilü'l-Fudalâ* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 3/678; Süleyman Sa'deddin Efendi Müstekimzâde, *Tuhfe-i Hattâtin*, ed. İbnülemin Mahmut Kemal (Ankara: Türk Tarih Encümeni, 1928), 281-282; Muhammed Emin Efendi Molla, *'Umdetü'l-hullân fî îzâhi Zübdeti'l-irfân* (İstanbul: Karahisarizâde Esad Efendi Matbası, 1287), 117; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, ed. Nuri Akbayar (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 1/66-67; Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 194-195.

181 Ali Öge, *18. Yüzyıl Osmanlı Alimlerinden Yusuf Efendizade'nin Kıraat İlmindeki Yeri* (Konya: Hüner Yayınları, 2015), 83.

182 http://yazmalar.gov.tr/eser/serhu-tayyibetin-nesr-f%C3%AEl-kiraatil-asr/55721 (Erişim 21 Mayıs 2022).

183 Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, 691; Termesî, *Gunyetü't-talebe*, 83.

184 Ahmed Teymur Paşa, *A'lâmü'l-fikri'l-İslâmî fi'l-asri'l-hadîs* (Kahire: Dârü'l-Âfâki'l-'Arabiyye, 2003), 85-87; Hayri Ünal, *Rıdvan Muhallilâtî Mushafı ve Matbuat Dönemi Mushaf Kitabetindeki Yeri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 6-15.

bu eser de bir *Tayyibe* şerhidir. Fakat söz konusu eserin tamamlanamadığı ve bir görüşe göre usul kısmında hemzü'l-müfred, diğer görüşe göre ise idgâm-ı sağîre kadar gelindiği nakledilmektedir.[185]

Muhtasar min şerhi Ebi'l-Kâsım en-Nüveyrî 'alâ Tayyibeti'n-Neşr: İsminden de anlaşılacağı üzere bu eserin Nüveyrî şerhinin muhtasar hali olduğu, müellifinin bilinmediği, fakat şerhin Muhammed Hasan Şeta'nın kaleme aldığı şerh olabileceği nakledilir. Şerhin Leiden Üniversitesi Kütüphanesi'nin 378-2529-96 numaralı bölümünde bulunduğu belirtilmektedir.[186]

Zeynüddîn Abdü'd-dâim el-Ezherî (öl. 1098/1687)[187] *Şerhi:* Bu âlimin *Tayyibe* üzerine bir şerh kaleme aldığı söylenir. Nitekim Termesî, *Letâifü'l-işârât* sahibi Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî'nin, Abdü'd-dâim el-Ezherî'ye ulaştığını ve onun Hûd sûresine kadar geldiği bir *Tayyibe* şerhi kaleme aldığını ve bunun müsveddesini gördüğünü söylediğini nakleder.[188]

Ebü'l-Kâsım b. Muhammed el-Mağribî es-Sûsî el-Mâlikî (öl. 1039/1630) Şerhi: Mâliki müftüsü olan bu zatın *Şâtıbiyye* ve *Tayyibe* şerhi kaleme aldığı nakledilir.[189]

Şeyh Muhammed b. İbrâhim (öl. 1131/1719) Şerhi: Bu âlimin *Tayyibe* üzerine bir şerh kaleme aldığı nakledilir.[190]

Şeyh Hasan b. Muhammed es-Sivâsî Şerhi: Söz konusu âlim tarafından *Ravzatü'l-mehera alâ Tayyibeti'l-'aşera* ismiyle kaleme alınan eserin *Tayyibe* şerhi olduğu bildirilir.

Ömer Hıyâta Şerhi: Tam adı *Hidâyetü'l-kurrâ ile't-Tayyibeti'l-ğarrâ fi'l-kırâ'âti'l-'aşr min tarîki Tayyibeti'n-Neşr* olan bu çalışmanın Halep kurrâlarından Şeyh Muhammed Necib b. Muhammed b. Muhammed Ömer Hıyâta tarafından kaleme alınan haşiye/şerh

---

185 Ali İshak Şevvah, *Mu'cemü musannefâti'l-Kur'âni'l-Kerim* (Dârü'r-Rufâî, 1984), 4/66; Termesî, *Gunyetü't-talebe*, 83; Ünal, *Rıdvan Muhallilâtî Mushafı ve Matbuat Dönemi Mushaf Kitabetindeki Yeri*, 10.

186 Termesî, *Gunyetü't-talebe*, 83.

187 Brockelmann, *GAL*, 2/275.

188 Termesî, *Gunyetü't-talebe*, 83.

189 Muhammed Mutî' Hâfız, *'Ulemâu Dımaşk ve a'yânühâ fi'l-karni's-sânî 'aşar* (Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 2000), 323; Termesî, *Gunyetü't-talebe*, 84.

190 Muhammed Mutî' Hâfız, *'Ulemâu Dımaşk*, 382; Termesî, *Gunyetü't-talebe*, 84.

olduğu ve bir nüshasının Muhammed Temîm ez-Zu'bî'nin özel kütüphanesinde bulunduğu nakledilmektedir.[191]

Aliyyü'l-Kârî el-Heravî (öl. 1014/1605) Şerhi: Bu âlimin *Tayyibe* üzerine bir şerh yazdığı nakledilmektedir.

Bu şerhler dışında Ali b. Süleyman b. Abdullah el-Mansûrî (öl. 1134/1721) tarafından *İrşâdü't-talebe ilâ şevâhidi't-Tayyibe* ismiyle kaleme alınan[192] bir eser daha vardır ki bunun da *Tayyibe* şerhi olduğu ifade edilir.[193] Fakat bu eserin tam olarak *Tayyibe* şerhi olduğunu söylemek mümkün değildir. Nitekim bu eser, *Tayyibe'*de zikredilen vecihlerin şevâhidine yönelik olup karakteristik bir şerh hüviyetine sahip değildir, dolayısıyla sistematik bir şerh görünümü arz etmemektedir.

Mustafa b. Hasan b. el-İslambûlî (öl. 1151/1739) tarafından 1144/1731 senesinde kaleme alınan *Mürşidü't-talebe (li fehmi/ilâ ma'rifeti) turuki't-Tayyibe*[194] isimli eserin de bazı kayıtlarda *Tayyibe* şerhi olduğu dile getirilmektedir.[195] Fakat bu eser aşru'l-kübrâ'ya dair bir tahrîrât çalışması olup İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr'*de/*Tayyibe'*de yer verdiği kıraat tariklerini açıklamak üzere telif edildiğinden bir *Tayyibe* şerhi değildir.[196]

3. TAYYİBE MERKEZLİ TAHRÎRÂT ÇALIŞMALARI

Tahrîrât çalışmaları güncel bir hüviyete sahip olup aynı zamanda tezimizle de ilişkilidir. Zira tahrîrât çalışmaları *en-Neşr* ve *Tayyibe* üzerinde bizzat İbnü'l-Cezerî tarafından başlatılmış, İbnü'l-Cezerî'den sonra da başta İbnü'n-Nâzım ve Nüveyrî olmak üzere *Tayyibe* şerhlerinde İbnü'l-Cezerî'ye paralel olarak devam etmiş, süreç içerisinde sistemleşerek ekolleşmelerin olduğu bir sürece evrilmiştir. Nitekim Yusufefendizâde'nin daha sonraları azîmet ekolünün temsilcisi olarak anılma serüveni onun Nüveyrî

[191] Termesî, *Gunyetü't-talebe,* 84 (dipnot 4).
[192] Alî b. Süleymân el-Makrî el-Mansûrî, *İrşâdü't-talebe ilâ şevahidi't-Tayyibe*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Ankara Bölge Müdürlüğü Kütüphanesi, 67 Saf 318/4; Brockelmann, *GAL,* 2/275.
[193] Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, 251.
[194] Ebü'l-Hasan Mustafa b. el-Hasan b. Ya'kûb İslâmbûlî, *Mürşidü't-tâlebe ilâ ma'rifeti turuki't-Tayyibe*, Erzurum İl Halk Kütüphanesi, 25 Hk 2004/1.
[195] *Fihrisü'ş-şâmil*, 1/184; Termesî, *Gunyetü't-talebe,* 83.
[196] Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 177.

şerhindeki bazı vecihlere itirazlarıyla başlamıştır.[197] O bakımdan bu başlık altında tahrîrât konusu ve çalışmaları ana hatlarıyla da olsa ele alınacaktır.

Tahrîrât çalışmaları, sahih kıraat veya rivayetlerin korunması ve naklin onaylamadığı okuyuşların devre dışı bırakılması gayesiyle ihdas edilen özel bir ihtisas/uzmanlık alanıdır. Gerek manzum metindeki mutlak ve mücmel ifadelerin açıklanma ihtiyacı, gerekse tarik bağlamında netleştirilmesi gereken nakiller içermesi nedeniyle tahrîrât çalışmaları, *Şâtıbiyye* ve *Dürre,* özellikle de tariklerin çokluğu nedeniyle *Tayyibe* üzerinde yoğunlaşmış ve bu sahada büyük bir tahrîrât edebiyatı/literatürü vücut bulmuştur. *Tayyibe* merkezli yapılan tahrîrât çalışmalarına geçmeden önce tahrîrâtın tanımı, konusu, amacı, kapsamı, yöntemi ve müstakil bir disiplin haline gelme sürecini ana hatlarıyla ortaya koymanın faydalı olacağı kanaatindeyiz.

3.1. Tahrîrâtın Tanımı, Kapsamı ve Amacı

Çoğulu tahrîrât "تَحْريرأت" olan tahrîr "تَحْرير" kelimesi, lügatte "ayıklama, fazlalıktan arındırma, eksik ve kusurları tespit ederek doğrulama, araştırma, kayıt altına alma ve destekleme" gibi anlamlara gelmektedir.[198] Kıraat ıstılahında farklı tanımlar yapılmış olmakla birlikte -bu bağlamda görüş bildiren âlimlerin ifadelerini içerecek biçimde- en genel anlamıyla tahrîrâtı şöyle tarif etmek mümkündür: "Kitâbî naklin zâhirindeki mutlak, mücmel veya muğlak ifadelerden hareketle oluşması muhtemel uygulama hatalarını engelleme, bu bağlamda rivayet veya tariklerin temel kaynaklara dayalı olarak tespitini ve nakil halkalarının tertibini sağlamak suretiyle bilgiyi netleştirme, böylelikle farklı tarikler arasında doğabilecek muhtemel nakil karışıklıklarının önüne geçme ve sahih naklin onaylamadığı okuyuşları ayıklama amacı taşıyan çalışmalardır."[199]

---

[197] Halîcî, *Şerhu Mukarribü't-tahrîr li'n-Neşr ve't-Tahbîr*, 53; Mustafa Atilla Akdemir, "Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi", *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/2 (2018), 102.

[198] Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd Cevherî, *es-Sıhâh tâcü'l-lüga ve sıhâhü'l-'Arabiyye,* thk. Ahmed Abdülgafur Attar (Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987), 2/629; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 4/184; Ebü'l-Feyz b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-ʿarus min cevahiri'l-kâmus*, thk. Abdülkerim Uzbâvî (Kuveyt: Dâru'l-Hidâye, 2001), 10/288.

[199] Halîcî, *Şerhu Mukarribü't-tahrîr li'n-Neşr ve't-Tahbîr*, 49; Îhâb Fikrî Ahmed, *Takrîbü't-Tayyibe*, 589; Îhâb Fikrî Ahmed, "Müşkiletül'l-hılâf fî tahrîrâti'l-kırâ'ât ve'l-hulûlü'l-mukteraha", 2/611; Muhammed Mütevellî, "el-Burhânu'l-asdak ve's-sıratu'l-muhakkak fî men'ı'l-gunneti li'l-Ezrak", *Mecelletü Ma'hedi'l-İmam eş-Şâtıbî* 13 (2012), 363; Akdemir, "Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi", 85.

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere bu ilim, herhangi bir kıraat vechinin telfîk, tahrîf ve tağyirden korunması için gözden geçirilerek tetkik edilmesini, muhtemel hatalardan arındırılmasını, kapalılıkların giderilmesini ve üzerinde ihtilâf bulunan kıraatların nakledeninin dışındakilere nispet edilmemesini sağlamak amacıyla birbirine karışmasının önlenmesini[200] konu edinen komplike bir meseledir. Diğer bir deyişle bu alan, kıraat isnadının ricâli olan imam, râvi ve tarik kademelerindeki kurrâ ve usullerini detaylı bir biçimde tanımayı ve binlerce isim arasından birini diğerinden ayırabilmeyi öngören bir ihtisas sahasıdır.

Tahrîrât çalışmaları temelde naklin onayladığı sahih okuyuşları tüm varyantlarıyla tespit, tertip ve tavzih ederek ilgili kaynaklar vasıtasıyla nakletmek suretiyle Kur'an kıraatının muhafazasını amaçlar.[201] Söz konusu amaca matuf olarak yapılan bu çalışmalar yardımıyla ilgili rivayet ve nakillerin hangi tarik ve kaynak eserler vasıtasıyla bize ulaştığı öğrenilmiş olur.

Tahrîrât sayesinde özellikle de manzum kıraat metnindeki mutlak ve mücmel bir lafız/vecih takyid ve tavzih edilerek çözümlenir, böylelikle o lafzın/naklin dayanağından emin olunur. Diğer bir deyişle söz konusu naklin kimler ve hangi kaynaklar tarafından aktarıldığına dair bir belirsizlik varsa bunlar giderilir, en nihayetinde okunuşun gerçek hüviyeti ortaya çıkarılmış olur.[202]

3.2. Tayyibe Tahrîrâtını Gerekli Kılan Etkenler

Tahrîrâtın konusu, amacı ve faydasına dair yapılan tanımlamalar, aynı zamanda söz konusu çalışmaların neden daha ziyade *Tayyibe* merkezli yürütüldüğüne işaret eder niteliktedir. Zira manzum tarzda kaleme alınması ve birtakım şiirsel formlar içermesi, *Tayyibe* metninin tahrir edilmesini gerekli kılmaktadır. Çünkü *Tayyibe,* edebî yapısı

[200] Muhammed Mütevellî, *er-Ravdu'n-nadîr fî tahrîri evcühi'l-Kitâbi'l-Münîr*, thk. Hâlid Hasan Ebü'l-Cûd, 2004, 42.

[201] Îhâb Fikrî Ahmed, "Müşkiletül'l-hılâf fî tahrîrâti'l-kırâ'ât ve'l-hulûlü'l-mukteraha", 2/612-613; Osman Bostan, *Ahmed er-Rüşdî ve Mürşidü't-Talebe Adlı Eserinin Kıraat İlmindeki Yeri* (Ankara: Fecr Yayınları, 2022), 118.

[202] Mütevellî, *er-Ravdu'n-nadîr fî tahrîri evcühi'l-Kitâbi'l-Münîr*, 46; Akdemir, "Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi", 87-88.

gereği mutlak, mücmel ve muğlak ifadelerin yoğun olarak kullanıldığı bir manzumedir. Bu ise takyid, tavzih ve tahriri gerektiren bir durumdur.[203]

*Tayyibe'*nin çok fazla rivayet ve tarik ihtiva etmesi, buna bağlı olarak söz konusu tariklerin temel kaynaklara dayalı olarak tespit ve tertip edilme ihtiyacı, manzumenin tahrir edilme gereksinimini ortaya koyan bir diğer faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim *en-Neşr* telif edileceği zaman sayıları doksanı bulan kaynak eser ve on bin civarında bir tarikin varlığından söz edilmektedir. İbnü'l-Cezerî, birtakım kriterler belirlemek suretiyle söz konusu kaynak ve tarikleri ayıklama yoluna gitmiş, en nihayetinde bin tarik ve otuz yedi kaynağı esas alarak *en-Neşr'*i telif etmiştir.[204]

Gerek tarik gerekse kaynak eserler açısından *en-Neşr* için söz konusu olan bu durum *Tayyibe* için de geçerlidir. Her ne kadar İbnü'l-Cezerî -*Tayyibe'*yi şiir formunda kaleme almış olmasının verdiği kısıtlamalar dolayısıyla- manzumenin çoğu yerinde *en-Neşr'*in kaynaklarına sarâhaten atıfta bulunmasa da işlediği konular ve ihtiva ettiği bilgiler açısından *Tayyibe* ile *en-Neşr* hemen hemen aynıdır. Bu noktadan hareketle İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr'*ine kaynaklık eden eserlerin *Tayyibe'*nin de kaynaklarını oluşturduğunu ifade etmek mümkündür.

"Naklin sıhhatini temin için gösterilen titizlik" anlamında değerlendirildiğinde kökeni İbn Mücâhid'e dayandığı anlaşılan, hatta Sahâbe dönemine kadar götürülebileceği ifade edilen tahrîrât çalışmaları, esasen İbnü'l-Cezerî ile başlamıştır.[205] Bu bağlamda İbn Mücâhid'in (öl. 324/935) *Kitabü's-seb'a'*sında, Dânî'nin (öl. 444/1053) *Teysîr'*inde, Şâtıbî'nin (öl. 590/1194) *Hırzü'l-emânî'*sinde, İbnü'l-Cezerî'nin de *en-Neşr'*inde kıraat

[203] Îhâb Fikrî Ahmed, "Günümüz Kıraat Tedrisatında (Tayyibe Merkezli) Tahrirat Çalışmalarının Yeri", *Tarihten Günümüze Kıraat İlmi: Uluslararası II. Kıraat Sempozyumu* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021), 301-324.

[204] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ')*, 1/152-155; İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 6; 'Abdurrâzık b. 'Ali b. İbrahîm Mûsâ, *Teemmülât fî tahrîrâti'l-'ulemâi li'l-kırâ'âti'l-mütevâtira* (Medine-i Münevvere: Metâbi'u'r-Raşîd, 1992), 4; Akdemir, "Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi", 94-96; Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, 88-90.

[205] Mütevellî, *er-Ravdu'n-nadîr fî tahrîri evcühi'l-Kitâbi'l-Münîr*, 46-47; Halîcî, *Şerhu Mukarribü't-tahrîr li'n-Neşr ve't-Tahbîr*, 50; Îhâb Fikrî Ahmed, "Günümüz Kıraat Tedrisatında (Tayyibe Merkezli) Tahrirat Çalışmalarının Yeri", 303-305; Bostan, *Ahmed er-Rüşdî ve Mürşidü't-Talebe Adlı Eserinin Kıraat İlmindeki Yeri*, 120-126.

ihtilaflarına yer verirken nakillerinde bir kusurun olmaması yönünde hassasiyet gösterdikleri anlaşılmaktadır.[206]

İbnü'l-Cezerî öncesindeki kıraat uygulamalarında daha ziyade ifrâd metodu yaygın olduğu için sistematik biçimde tahrîrâta çok fazla ihtiyaç duyulmuyordu. Kıraat tedrisatında cem‘ metodunun takip ve tercih edilmeye başlandığı hicrî V. asırdan itibaren kısmen kendini gösteren tahrîrât çalışmaları, İbnü'l-Cezerî ile birlikte neşvünema bulmuş, daha sonra müstakil bir disiplin haline gelmiş ve günümüze kadar artarak devam etmiştir.[207]

İbnü'l-Cezerî *en-Neşr'*de mutlak ifadeleri takyid ederek muhtemel hataların önüne geçme yönünde tahrîrât yapmıştır. *en-Neşr'*de bu minvalde birçok örnek bulmak mümkündür.[208] İbnü'l-Cezerî'nin Tebriz'de kaleme aldığı ve kendisine sorulan sorulara verdiği cevapları ihtiva eden *Mesâilü't-Tebrîziyye* isimli eseri -ileride detaylarına yer verileceği üzere- tahrîrâta dair önemli bir çalışmadır.[209] Matbû nüshalarda yer almadığı halde daha sonra muhakkikler tarafından *en-Neşr'*e ilave edildiği anlaşılan *Mefkûdâtü'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr* isimli eser de İbnü'l-Cezerî'nin tahrîrâta dair kaleme aldığı bir diğer önemli çalışmadır.[210]

3.3. Tahrîrât Geleneğinde Ekolleşme

Tahrîrâta dair temayüz eden ekoller Mansûrî ekolü, Yûsufefendizâde ekolü ve İzmîrî ekolü şeklinde üçe ayrılsa da bunlar temelde İbnü'l-Cezerî'ye tâbi olanlar (ruhsat) ve ona tâbi olmayıp muhalif hareket edenler (azîmet) şeklinde iki ana grupta toplanmışlardır. Bunlar içerisinde Mısır tarikinin kurucusu olan Ali b. Süleyman b. Abdullah el-Mansûrî (öl. 1134/1721) İbnü'l-Cezerî'ye tâbi olmakla ruhsat ekolünün, Yûsufefendizâde ve

---

[206] Mütevellî, "el-Burhânu'l-asdak ve's-sıratu'l-muhakkak fî men'ı'l-gunneti li'l-Ezrak", 363-364; Akdemir, "Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi", 89.

[207] Akdemir, "Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi", 88-89.

[208] *en-Neşr'*de tahrîrâta dair örnekler bulabileceğimiz sayfa numaraları şöyledir: 1. Cilt (277, 278,308, 317, 320, 333, 336, 344, 347, 354, 356, 357, 359, 360, 368, 377, 380, 381, 383, 385, 399, 403, 418, 422, 423, 427, 431, 436, 442, 446, 490); 2. Cilt (10, 13, 15, 21, 23, 29, 45, 47, 48, 50, 53, 70, 73, 74-77, 86, 87, 102, 103, 110, 118, 130, 135, 136, 137, 139, 141, 152, 156, 172, 177, 184, 190, 200, 231, 235, 263, 294, 323, 342, 345, 358, 374, 398, 401).

[209] Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *Ecvibetü'l-İmâm İbnü'l-Cezerî 'ale'l-mesâili't-Tebrîziyye*, thk. Abdü'l-'Azîz Muhammed Temîm ez-Zu'bî (Medine: Dâru Elif Lâm Mîm li'n-Neşr ve't-Tevzî', 2016).

[210] Bostan, "en-Neşr Merkezli Çalışmalar (Tahrîrât Örneği)", 222.

Mustafa el-İzmîrî ise İbnü'l-Cezerî'ye tâbi olup olmama konusunda daha temkinli hareket ettikleri için azîmet ekolünün temsilcileri olarak anılmışlar ve günümüze kadar bu kapsamda yapılan çalışmalara öncülük etmişlerdir. Bu zevât, kaleme aldıkları kıymetli eserlerle tahrîrât literatürüne büyük katkı sunmuşlar ve geniş bir kitleyi etkilemeyi başarmışlardır.

Ali el-Mansûrî, *Tahrîru't-turuk* isimli eserinde İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr'*de yer verdiği bilgi ve kaynakları esas alarak bir sistem ortaya koymuştur. Onun ismine nispetle Mansûrî ekolü olarak nitelendirilen bu grup İbnü'l-Cezerî'nin nakillerine sadakatla bağlı kalmayı ve onun açtığı ruhsat alanını daraltmamayı düstur edindikleri için ruhsat ekolü olarak bilinir.[211] İleride eserleri ve kendileri hakkında bilgi verilecek olan Muhammed et-Tantâvî (et-Tabbâh), Mustafa el-Mîhî, İbrahim el-'Abîdî, Ahmed el-Ebyârî, Osman es-Sintâvî ve Muhammed el-Halîcî gibi tahrîrât çalışmaları yapan âlimler de takip ettikleri usul ve yöntem açısından bu ekole mensubiyetlerini ortaya koymuşlardır.[212]

Yusufefendîzâde'nin Nüveyrî şerhindeki bazı vecihlere itirazı ile durum farklı bir sürece evrilmiştir. Bu bağlamda Yusufefendizâde, *Tayyibe'*nin zâhirine göre alınabilecek bazı uygulamaları terk etmek suretiyle farklı bir duruş sergilemiş ve *el-İtilâf fî vucûhi'l-ihtilâf* isimli eserinde görüşlerini belirtmiştir. Yusufefendîzâde'nin bu muhalif tutumu onun daha sonraki kurrâ tarafından ekol öncüsü olarak anılmasına zemin hazırlamış ve bu grup azîmet ekolü olarak tahrîrât literatüründe yerini almıştır. Ekolün takipçileri ise İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr'*de yer verdiği nakiller ile *en-Neşr'*in kaynaklarını karşılaştırarak onları detaylıca sorgulamaya tâbi tutmak suretiyle daha titiz ve temkinli hareket etmeyi tercih ederler.[213]

---

[211] Halîcî, *Şerhu Mukarribü't-tahrîr li'n-Neşr ve't-Tahbîr*, 54-55; Mütevellî, *er-Ravdu'n-nadîr fî tahrîri evcühi'l-Kitâbi'l-Münîr,* 49-50; Mûsâ, *Teemmülât fî tahrîrâti'l-'ulemâi li'l-kırâ'âti'l-mütevâtira,* 17; Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, 93; Recep Koyuncu, "Yöntem ve Mahiyeti İtibariyle Kıraat İlminde Tahrirât Geleneği: İbnü'l-Cezerî Özelinde Bir İnceleme" (Uluslararası Kıraat Sempozyumu, Bursa: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2018), 7.

[212] Halîcî, *Şerhu Mukarribü't-tahrîr li'n-Neşr ve't-Tahbîr*, 54; Mûsâ, *Teemmülât fî tahrîrâti'l-'ulemâi li'l-kırâ'âti'l-mütevâtira,* 14.

[213] Mûsâ, *Teemmülât fî tahrîrâti'l-'ulemâi li'l-kırâ'âti'l-mütevâtira*, 17; Halîcî, *Şerhu Mukarribü't-tahrîr li'n-Neşr ve't-Tahbîr,* 54-55; Mütevellî, *er-Ravdu'n-nadîr fî tahrîri evcühi'l-Kitâbi'l-Münîr*, 50; Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, 94; Koyuncu, "Yöntem ve Mahiyeti İtibariyle Kıraat İlminde Tahrirât Geleneği: İbnü'l-Cezerî Özelinde Bir İnceleme", 8.

Yusufefendîzâde'nin talebesi olan Mustafa el-İzmîrî, kaynakları sorgulama konusunda daha azimli, temkinli ve hassas davranmış, bu bağlamda derinlikli bir tetkik ve tahkik anlayışı ortaya koymak suretiyle ekolü daha da belirgin hale getirmiştir. İzmîrî, İbnü'l-Cezerî'nin kaynaklarına ulaşıp nakli teyit etmiş, şayet söz konusu kaynak ile İbnü'l-Cezerî'nin tercihi arasında bir uyuşmazlık görürse kaynağı esas almıştır. Onun bu konudaki aşırı tutumu nedeniyle bazıları İzmîrî'yi ayrı bir ekol olarak anılmaya değer bulmuşlardır.[214] Detaylarına ileride değinileceği üzere İzmîrî'nin tahrîrâta dair kaleme aldığı eser '*Umdetü'l-'irfan* ve *Bedâyi'ul-burhân* olup o, söz konusu eserlerde bu kapsamdaki görüşlerini ortaya koymuştur.[215]

Bu ekolün en önemli temsilcileri Muhammed el-Mütevellî ve İbrahim es-Semennûdî olup özellikle de Mütevelli, İzmîrî'nin *en-Neşr* ve *Tayyibe'*yi tahrîr ederken takip ettiği usulden etkilenmiş ve İzmîrî'yi kendisine örnek almıştır. Mütevelli her defasında İzmîrî'ye olan bağlılık ve hayranlığını ifade eder ve İzmîrî'nin *en-Neşr* ve *Tayyibe'*nin her ikisini birlikte tahrîre cesaret edebilen nadir kişilerden olduğunu dile getirir.[216]

3.4. Tayyibe Tahrîrât Literatürü

İlk dönemlerden itibaren günümüze kadar devam edegelen tahrîrât çalışmalarında kaynakların kapsamı açısından aşru's-suğrâ ve aşru'l-kübrâ olmak üzere iki alan teşekkül etmiştir. Tahrîrât çalışmalarının daha ziyade *Şâtıbiyye,* özellikle de tariklerin fazlalığı sebebiyle *Tayyibe* metni üzerinde yoğunlaştığı ifade edilmişti. Buna göre *Şâtıbiyye* merkezli yapılan çalışmalar aşru's-suğrâ, *Tayyibe* merkezli yapılan çalışmalar ise aşru'l-kübrâ kapsamına girmekte ve söz konusu eserlerde bu iki usul devam ettirilmektedir.[217]

Aşru's-suğrâ metodu kapsamında *Şâtıbiyye* merkezli birtakım tahrîrât çalışmaları yapılmış olup bunlar birinci derecede konumuzla ilgili olmadığı için burada yer

---

[214] Halîcî, *Şerhu Mukarribü't-tahrîr li'n-Neşr ve't-Tahbîr*, 54-56; Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, 94; Akdemir, "Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi", 104.

[215] Mustafa b. Abdurrahman b. Muhammed İzmîrî, *Bedâi'u'l-burhân 'alâ 'Umdeti'l-hullân* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2008), 24, 29.

[216] İbrahim b. Se'îd b. Hamed Düserî, *el-İmâm el-Mütevellî ve cühûduhû fî 'ılmi'l-kırâ'ât* (Mektebetü'r-Rüşd, 1999), 149-150; Mûsâ, *Teemmülât fî tahrîrâti'l-'ulemâi li'l-kırâ'âti'l-mütevâtira*, 14; Mütevellî, "el-Burhânu'l-asdak ve's-sıratu'l-muhakkak fî men'ı'l-gunneti li'l-Ezrak", 390; Halîcî, *Şerhu Mukarribü't-tahrîr li'n-Neşr ve't-Tahbîr,* 55-56; Akdemir, "Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi", 104-106.

[217] Akdemir, "Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi", 90-95.

verilmeyecektir.[218] Aşru'l-kübrâ metodu üzere, yani *Tayyibe* merkezli yapılan tahrîrât çalışmaları ise ciddi bir yekün teşkil etmektedir. Söz konusu çalışmalardan bazıları manzum bazıları ise mensur olarak karşımıza çıkmaktadır.

*Tayyibe'*yi merkeze alarak yapılan tahrîrât çalışmalarından önemlileri kronolojik olarak şöyle sıralanabilir:

Ecvibetü'l-İmâm İbnü'l-Cezerî 'ale'l-mesâili't-Tebrîziyye: Eser, İbnü'l-Cezerî tarafından Tebriz'de kaleme alınmış olup *Mesâilü't-Tebrîziyye* diye de bilinir.[219] Eser tahrîrâta ilişkin İbnü'l-Cezerî'ye yöneltilen kırk bir soruya cevap niteliği taşımaktadır. İbnü'l-Cezerî söz konusu eserde yedi harfin ne demek olduğu, "وَالْقَطْعُ كَالْوَقْفِ وَبِالْآيِ شُرِطْ"[220] sözünün ne anlama geldiği, hemze ve med ile birlikte geldiği zaman idgamın yapılamaması, "يُؤَاخِذُ" kelimesindeki medd-i bedelin durumu, sebep değişirse meddin evlâ olmasının ne anlam ifade ettiği, "النَّاسِ" kelimesinde Dûrî için olan imalenin durumu ve kıraatların cem'i gibi birçok teknik konuya dair açıklamalarda bulunmuştur.[221] Eser sahanın ilklerinden olması hasebiyle tahrîrâta yönelik önemli bir kaynaktır. Daha ziyade bir risale görünümü arz eden bu eserin 21 Rebîülevvel 820/1417 senesinde Şiraz'da tamamlandığı anlaşılmaktadır.[222]

Mefkûdâtü'n-Neşr: Eserin İbnü'l-Cezerî veya öğrencilerinden biri tarafından kaleme alındığı ifade edilmektedir.[223] Risalede Verş'in Ezrak tarikiyle ilgili yirmi yedi konu tahrir edilmiştir.[224] Eser Hâlid Hasan Ebü'l-Cûd tarafından tahkik edilmiş ve *en-Neşr'*in beşinci cildine eklenmiştir.[225]

---

[218] Akdemir, "Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi", 96-97.

[219] Ali el-Mansûrî, *Tahrîru't-turuk ve'r-rivâyât*, 137; Ahmed b. Ömer Eskâtî, *Ecvibetü'l-mesâili'l-müşkilât fî 'ilmi'l-kırâ'ât*, thk. Emin Muhammed Ahmed Şenkîtî (Riyad: Dâru Kunûzi İşbîliyye, 2008), 36.

[220] "Kat'ın hükmü vakfın hükmü gibidir. Ancak kat' âyet bittikten sonra caiz olur." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 37 (99. beyit).

[221] İbnü'l-Cezerî, *Ecvibetü'l-İmâm İbnü'l-Cezerî 'ale'l-mesâili't-Tebrîziyye*, 81, 82, 83, 87, 91, 102, 108.

[222] İbnü'l-Cezerî, *Ecvibetü'l-İmâm İbnü'l-Cezerî 'ale'l-mesâili't-Tebrîziyye*, 170. Eser Abdülazîz Muhammed Temîm ez-Zu'bî tarafından tahkik edilerek yüksek lisans tezi olarak çalışılmış, akabinde de neşredilmiştir (Medine 2016).

[223] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr (thk. Hâlid Hasan Ebü'l-Cûd)*, 5/277-278.

[224] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr (thk. Hâlid Hasan Ebü'l-Cûd)*, 5/292-334; Bostan, "en-Neşr Merkezli Çalışmalar (Tahrîrât Örneği)", 222.

[225] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr (thk. Hâlid Hasan Ebü'l-Cûd)*, 5/275-334.

Tahrîru't-turuk: Tam adı *Tahrîru'-turuk ve'r-rivâyât min tarîki Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr* olan bu eser, Mısır tarikinin kurucusu Ali el-Mansûrî[226] tarafından *Tayyibe* tahrîrâtına dair telif edilmiş en önemli eserlerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.[227] Eser, tahrîrâtın ruhsat ekolünü temsil etmekte olup sonraki dönemleri etkilemiştir. Ali el-Mansûrî eserde İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr* ve *Tayyibe'*de ortaya koyduğu rivayet ve tariklerin dışına çıkmayıp daha ziyade bu iki eserin zâhirî yönünü esas alır.[228] Bu bağlamda Ali el-Mansûrî, İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr'*inin kaynakları arasında olan eserlerdeki bilgilerden yola çıkarak tarik isnadında bulunur. Aynı şekilde İbnü'l-Cezerî'nin söz konusu eserlerde yer verdiği kıraat vecihlerinin takdim-tehir ve tertibinde Mısır/Şâtıbiyye tarikini esas alır.[229]

Ali el-Mansûrî eserde genellikle mushaf tertibine dikkat ederek kıraat vecihlerine değinmiş ve söz konusu vecihleri temel kaynaklara dayalı olarak beyan etmiştir. Onun bazen kıraat vecihlerinin tevcihine yönelik değerlendirmelere yer verdiği görülmektedir.[230] Müellif zaman zaman tahrîrâtın yapısı gereği "İbn Mihrân bunu Hibetullah ve İbn Miksem'den (öl. 354/965) nakletti." veya "Bu vecih İbn Bellîme'nin *Telhîs'*inde, Mekkî b. Ebî Talib'in *Tebsıra'*sında geçmektedir." şeklinde ifadeler kullanmak suretiyle kıraat vecihlerinin geçtiği kaynak eserlere veya o vechi nakleden kurrâya atıfta bulunur. Ali el-Mansûrî bir kelimede çok sayıda vecih varsa bunu açıkça belirtir ve onları sıralar.[231] Aynı zamanda o, kurrânın bağlı olduğu ekolün genel görüşünü

---

[226] Tam adı Ali b. Süleyman el-Mansûrî olan müellif Kahire'de dünyaya gelmiş, küçük yaşlarda hıfzını tamamlamış, döneminin önde gelen Ezher ulemâsından kıraat, tecvid ve hadis gibi farklı sahalarda ilim tahsil etmiştir. 1088/1677 senesinde İstanbul'a gelen Ali el-Mansûrî, Köprülü Ahmed Paşa'nın kardeşi Mustafa Bey'in meclisinde bulunmuş ve 1090/1679 senesinde Belgrad'daki Köprülüzâde Ahmed Paşa Medresesi'ne şeyhülkurrâ olarak atanmıştır. Daha sonra bu görevden ayrılarak İstanbul'a dönen Ali el-Mansûrî, kısa bir süre imamlık yaptıktan sonra 1110/1688 senesinin Cemâziyelâhir ayında Köprülü Mustafa Paşa Türbesi'ne dersiâm, hâfızıkütüb ve muhaddis olarak tayin edilmiştir. Akabinde Sultan Süleyman Han Türbesi'nde ihdâs edilen şeyhülkurrâlık, 1128/1715 senesinde ise Sultan Ahmed Camii şeyhülkurrâlık görevine tayin edilmiştir. 1134/1721'de vefat eden Ali el-Mansûrî'nin cenaze namazı Ayasofya-i Kebir Camii'nde kılınarak Üsküdar'a defnedilmiştir. Mısır tarikinin Osmanlı topraklarında neşvünemâ bulmasında büyük rol oynamış olan Ali el-Mansûrî birçok eser kaleme almıştır. Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, 1/268; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 1/765; Ziriklî, *el-A'lâm*, 4/292; Kehhâle, *Muʿcemü'l-müellifîn*, 2/447-448; Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 149-152; Ahmet Gökdemir, *Ali b. Süleyman el-Mansûrî* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2018), 59-186.

[227] Termesî, *Gunyetü't-talebe*, 63; Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 149-152; Gökdemir, *Ali b. Süleyman el-Mansûrî*, 59-189.

[228] Halîcî, *Şerhu Mukarribü't-tahrîr li'n-Neşr ve't-Tahbîr*, 54; Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, 93; Bostan, *Ahmed er-Rüşdî ve Mürşidü't-Talebe Adlı Eserinin Kıraat İlmindeki Yeri*, 60.

[229] Ali el-Mansûrî, *Tahrîru't-turuk ve'r-rivâyât*, 49, 60, 111, 121-122.

[230] Ali el-Mansûrî, *Tahrîru't-turuk ve'r-rivâyât*, 144-146.

[231] Ali el-Mansûrî, *Tahrîru't-turuk ve'r-rivâyât*, 50-51, 54-55.

ifade etmek üzere zaman zaman "وَهُوَ مَذْهَبُ الْعِرَاقِيِّينَ وَ الْمِصْرِيِّينَ وَ الشَّامِيِّينَ وَ الْمَغَارِبَةِ" şeklinde ifadeler kullanır. [232]

Mısır tarikinin temel dayanağı olan ve muhtelif kaynaktan istifade edilerek kaleme alınan eser, öncesindeki birikimi sonrasına aktarması açısından önemli bir rol üstlenmiştir. Yazma eser kütüphanelerinde birçok nüshası bulunan,[233] Ahmed er-Rüşdî gibi farklı kişiler tarafından istinsah edildiği anlaşılan[234] bu eser Hâlid Hasan Ebü'l-Cûd tarafından tahkik edilerek (Kahire 2011) neşredilmiştir.

Hallü mücmelâti't-Tayyibe: Bu eser de *Tayyibe* tahrîrâtına dair Ali el-Mansûrî'nin bir diğer eseridir.[235]

el-Îtilâf fî vücûhi'l-ihtilâf: Bu eser, Yusufefendizâde Abdullah Hilmi[236] (öl. 1167/1754) tarafından *en-Neşr* ve *Tayyibe* tahrîrâtına dair kaleme alınan en önemli kaynaklardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yusufefendizâde, eserin mukaddime kısmında kıraat vecihlerinin geldiği kaynakları esas alarak bunları belli bir tertibe göre bir arada toplamayı düşündüğünü, eserini de bu amaçla kaleme aldığını söyler.[237]

---

[232] Ali el-Mansûrî, *Tahrîru't-turuk ve'r-rivâyât*, 59; Gökdemir, *Ali b. Süleyman el-Mansûrî*, 142.

[233] Süleyman b. Abdullah Ali el-Mansûrî, *Tahrîru't-turuk ve'r-rivâyât min tarîki Tayyibeti'n-Neşr* (Süleymaniye Kütüphanesi, İbrâhim Efendi Bölümü, 43); Süleyman b. Abdullah Ali el-Mansûrî, *Tahrîru't-turuk ve'r-rivâyât min tarîki Tayyibeti'n-Neşr* (Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bölümü, 36-63b). Bu eser katalogda *Tertîbü'l-Kırâ'ât* şeklinde kayıtlıdır.

[234] Bostan, *Ahmed er-Rüşdî ve Mürşidü't-Talebe Adlı Eserinin Kıraat İlmindeki Yeri*, 61.

[235] Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 151; Gökdemir, *Ali b. Süleyman el-Mansûrî*, 118-124.

[236] Tam adı Abdullah Hilmi b. Muhammed b. Yusuf olan müellif, 1066/1656 senesinde İstanbul'da doğmuş, babası Muhammed Efendi (öl. 1130/1717), Ali el-Mansûrî ve Süleyman Fâdıl (öl. 1134/1722) gibi hocalardan ilim tahsil etmiş ve icazet almıştır. Ali el-Mansûrî'nin vefatı sonrasında Sultan Ahmed Camii şeyhülkurrâlığına getirilmiş, akabinde de resîsülkurrâ olarak tayin edilmiştir. Bunun yanında Saray-ı Hümâyun hocalığı, hâfızıkütüplük ve Fatih Camii'nde vaizlik gibi görevleri deruhte etmiştir. Yusufefendizâde; Mustafa el-İzmîrî ve Süleyman Efendi gibi öğrencilere hocalık yapmış, aynı zamanda birçok eser kaleme almıştır. Özellikle tefsir, kıraat ve hadis gibi sahalarda temâyüz eden Yusufefendizâde, 1167/1754 senesinde vefat etmiştir. Müstekimzâde, *Tuhfe-i Hattâtin*, 281; İsmet Efendi Fındıklılı, *Tekmiletü'ş-şekâik fî hakki ehli'l-hakâik* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 252; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 1/482; Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, 1/66-67; Ziriklî, *el-A'lâm*, 4/130; Kehhâle, *Muʿcemü'l-müellifîn*, 2/237; Halit Özkan, "Yusufefendizâde", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/41-42; Öge, *18. Yüzyıl Osmanlı Alimlerinden Yusuf Efendizade'nin Kıraat İlmindeki Yeri*, 53-97; Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 194-198.

[237] Abdullah Hilmi Yusufefendizâde, *el-İtilâf fî vücûhi'l-ihtilâf* (Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bölümü, nr. 35, vr. 51b-53b), vr. 1b.

Yusufefendizâde tahrîrâtı azîmet yönüyle ele almıştır. *en-Neşr'*de ortaya konulan rivayetlerin takdim-tehir ve tertibinde ise *Teysîr/İstanbul* tarikini esas almıştır.[238] Ortaya koyduğu temel ölçütler itibariyle kıraat alanında muteber bir âlim kabul edilen Yusufefendizâde takip ettiği usul ve yöntem açısından Îtilâf Mesleği'nin kurucusu olarak bu sahada yerini alır. Meslek, müellifin eserine nispetle bu isimle anılır olmuştur.[239]

4 Zilhicce 1141/1728 senesinde tamamlanan eserin çeşitli kütüphanelerde birçok yazma nüshası bulunmaktadır.[240] Eser ilk olarak Pâlûvî'nin *Zübdetü'l-'irfân* isimli eserinin kenarında basılmış,[241] aynı zamanda Ahmed Teysîr Muhammed Kûka (Ürdün 2012) tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır.

Risâle mesâil-i müte'addide: Bu eser Yusufefendizâde'ye ait olup[242] bazı âyetlerdeki vücuhata dair Köprülüzâde Abdullah Paşa tarafından kendisine yöneltilen sorulara cevap niteliği taşımaktadır. Çeşitli kütüphanelerde yazma nüshaları bulunan eser, *el-Ecvibetü 'ani'l-mesâil elletî veradet mine'l-vezîri Abdillah Pâşâ el-Köprülî* veya *Ecvibetü mesâil fî vücûhi'l-Kur'ân* isimleriyle de anılmaktadır.[243]

Hallü işkâlâti't-Tayyibe: Tayyibe tahrîrâtına dair olan bu eser Yusufefendizâde'ye aittir.[244]

'Umdetü'l-irfân fî tahrîri evcuhi'l-Kur'ân: Eser, Mustafa el-İzmîrî (öl. 1155/1739)[245] tarafından telif edilmiştir. Esere kısa bir mukaddime ile başlanır, akabinde sûre evvelinde

---

238 Yusufefendizâde, *el-Îtilâf fî vücûhi'l-ihtilâf* (Fatih Bölümü, nr. 35, vr. 51b-53b), 2a, 2b, 5a; Bostan, *Ahmed er-Rüşdî ve Mürşidü't-Talebe Adlı Eserinin Kıraat İlmindeki Yeri*, 63.

239 Molla, *'Umdetü'l-hullân fî îzâhi Zübdeti'l-irfân*, 116-117.

240 *Fihrisü'ş-şâmil*, 1/25-26.

241 Pâluvî, *Zübdetü'l-irfân*, 2-160.

242 Eskâtî, *Ecvibetü'l-mesâili'l-müşkilât fî 'ilmi'l-kırâ'ât*, 21; Akdemir, "Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi", 99.

243 Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 197-198; Bostan, *Ahmed er-Rüşdî ve Mürşidü't-Talebe Adlı Eserinin Kıraat İlmindeki Yeri*, 138.

244 Mustafa Atilla Akdemir, "Târîhü 'ilmi'l-kırâ'ât ve müessesâtüh fî Turkiyâ" (Uluslararası "el-Kırââtü'l-Kur'âniyye fi'l-'Âlemi'l-İslâmî evda' ve mekasıd" Sempozyumu, Merrâkeş: Merkezü'l-İmam Ebû Amr ed-Dânî li'd-Dirâsâti ve'l-Buhûsi'l-Kur'aniyyeti'l-Mütehassısa, 2013), 2/1/31.

245 Tam adı Mustafa b. Abdurrahman b. Muhammed el-İzmîrî olup müellif İzmir Menemen'de dünyaya gelmiştir. İzmîrî; Ali el-Mansûrî ve Yusufefendizâde Abdullah Hilmi gibi dönemin öncü âlimlerinden ders okumuştur. Hâşim b. Muhammed el-Mağribî (öl. 1186/1772) ve Ahmed er-Reşîdî gibi âlimler ise Mustafa el-İzmîrî'den ders okuyan öğrenciler arasındadır. Kıraat sahasında iyi yetişmiş önemli bir âlim olan İzmîrî, birçok öğrenciye icazet vermiş, aynı zamanda *'Umdetü'l-irfân* ve *Bedâyi'u'l-burhân* gibi çeşitli eserler kaleme almıştır. İbnü'l-Cezerî'den sonra gelen en iyi muhakkiklerden biri olduğu söylenen İzmîrî'nin 1155/1742 senesinde vefat ettiği nakledilmektedir. Bağdâdî, *Hediyyetü'l-ârifîn*,

ve iki sûre arasındaki vücuhata değinilir.[246] Sonrasında usul ve ferşü'l-hurûf kısmına geçilmek suretiyle diğer eserlerde takip edilen yöntem uygulanır. *'Umdetü'l-irfân, Tayyibe* tahrîrâtına dair kıymetli bir çalışmadır. 1144/1732 senesinde kaleme alınan ve birçok yazması bulunan[247] eser Matbaatü'l-Cündî'de neşredilmiştir.[248]

Bedâi'u'l-burhân 'alâ 'Umdeti'l-'irfân: Bu eser de aynı şekilde Mustafa el-İzmîrî'ye aittir ve *'Umdetü'l-'irfân'*ın şerhidir. Müellif muhtasar biçimde telif ettiği *'Umde'*yi bu eserde mufassal hale getirmek, diğer yönüyle Yusufefendizâde ve Ali el-Mansûrî'nin eserlerindeki eksikliklere dikkat çekmek ve kapalı yerleri kısmen açmak için kaleme almış, bunu da mukaddimesinde belirtmiştir.[249] İzmîrî, *Bedâi'u'l-burhân'*da tahrîrât yöntemi açısından Yusufefendizâde'yi; rivayet ve vecihlerin tertip, takdim ve tehirinde ise Ali el-Mansûrî'yi takip eder.[250]

Bedâi'u'l-burhân; en-Neşr ve *Tayyibe* tahrîrâtına dair kaleme alınmış olup anılan eserlerin azîmet yönünü temsil eder. Yani İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr'*de yer verdiği kıraat vecihlerini ana kaynaklara gitmek suretiyle tahrîr eder. İzmîrî, İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr'*inin mukaddimesinde yer verdiği ve yalnızca tarik isnadında bulunduğu kaynaklardan nakledilen bilgileri dikkate alırken diğerlerine yer vermez.[251] Çok sayıda mahtût nüshası bulunan[252] eser, Mahmud Uyun, Mahmud el-Hatib (Dımaşk 2005) ve Meryem İbrâhim Cendelî (Beyrut 2008) tarafından hazırlanarak neşredilmiştir.

2/245; Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, 2/729; Mehmet Tahir, *Omanlı Müellifleri* (İstanbul: Meral Yayınları, 1975), 2/28; Ziriklî, *el-A'lâm*, 7/236; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 3/869; Tayyar Altıkulaç, "İzmîrî, Mustafa", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/23/530; Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 179-182.

[246] Mustafa b. Abdurrahman b. Muhammed İzmîrî, *'Umdetü'l-irfân fî tahrîri evcûhi'l-Kur'ân* (Mısır: Matbaatü'l-Cündî, ts.), 2-3.

[247] Eserin müellif nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Kılıç Ali Paşa bölümünde (nr. 32 vr. 59b) bulunmaktadır. Diğer nüshalar için bk. *Fihrisü'ş-şâmil*, 1/139-140.

[248] Aynı zamanda bu eser Recep Koyuncu tarafından tahkik edilerek tekrar neşredilmiştir. Recep Koyuncu, *Kıraat İlminde Tahrîrât Mustafa el-İzmîrî ve 'Umdetü'l-İrfân Adlı Eseri (Edisyon Kritik)* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2021).

[249] İzmîrî, *Bedâi'u'l-burhân 'alâ 'Umdeti'l-hullân*, 17; Altıkulaç, "İzmîrî, Mustafa", 23/530; Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 181.

[250] Akdemir, "Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi", 104; Bostan, *Ahmed er-Rüşdî ve Mürşidü't-Talebe Adlı Eserinin Kıraat İlmindeki Yeri*, 65.

[251] Mütevellî, *er-Ravdu'n-nadîr fî tahrîri evcühi'l-Kitâbi'l-Münîr*, 50; Halîcî, *Şerhu Mukarribü't-tahrîr li'n-Neşr ve't-Tahbîr*, 55; Akdemir, "Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi", 103-104; Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, 94; Bostan, *Ahmed er-Rüşdî ve Mürşidü't-Talebe Adlı Eserinin Kıraat İlmindeki Yeri*, 65.

[252] *Fihrisü'ş-şâmil*, 1/30-31.

İthâfu'l-berara bi-mâ sekete anhü Neşrü'l-'aşera: Mustafa el-İzmîrî'nin kaleme aldığı bu eser, Hâlid Hasan Ebü'l-Cûd tarafından tahkik edilerek yayımlanmıştır (Riyad 2007).

Mürşidü't-talebe: Tam adı *Mürşidü't-talebe ilâ îdâhi vucûhi ba'dı âyâti'l-Kur'âniyye min turuki't-Tayyibe* olan bu eser, Ahmed er-Rüşdî[253] (öl. 1217/1802) tarafından kaleme alınmış olup *Tayyibe* tahrîrâtına dair önemli çalışmalardan birisidir. Eserin kıraat okuyan öğrencilere kolaylık olması amacıyla kaleme alındığı ifade edilmektedir.[254] *Mürşidü't-talebe'*de daha ziyade vücuhâtı zor olan âyetlere dair açıklamalar yapılmıştır. Eserde, Ali el-Mansûrî'nin *Tahrîru't-turuk'*u esas alınmış, ayrıca Yusufefendizâde'nin *el-İtilâf'*ı ile Mustafa İzmîrî'nin *Bedâi'u'l-burhân'*ından büyük oranda istifade edilmiştir. Bunlar dışında başta *en-Neşr'i*n kaynakları olmak üzere tahrîrâta dair birçok çalışmadan yararlanılmıştır. Eser, kendisinden önceki birikimi ihtiva ettiği gibi özellikle Muhammed Emin Efendi'nin *Umdetü'l-hullân* ve *Zühru'l-erîb'*i olmak üzere kendisinden sonraki telifata da kaynaklık etmiştir.[255]

*Mürşidü't-talebe'*de Ali el-Mansûrî'nin *Tahrîru't-turuk'*ta devre dışı bıraktığı bazı vecihlere yer verilmiş, ayrıca *Tahrîru't-turuk'*taki kapalı ve girift konular *Mürşidü't-talebe'*de açık bir şekilde ifade edilmeye çalışılmıştır. Eser, genel anlamda *en-Neşr* ve *Tayyibe* tahrîrâtının azîmet yönünü temsil etmekle birlikte, söz konusu eserlerin zâhirî

---

253 Ahmed er-Rüşdî'nin tam olarak doğum yeri ve tarihi bilinmemekle birlikte, babasının Fatih Camii'nde imamlık yaptığı, kendisinin de İslambûlî nisbesiyle anıldığı bilgisinden hareketle İstanbul'da doğmuş olabileceği nakledilmektedir. Ahmed er-Rüşdî hafızlığını tamamladıktan sonra kıraat, fıkıh, hadis ve tefsir gibi farklı sahalarda ilim tahsil etmiş, 1185/1771'den vefatına kadarki süreçte de Fatih Camii ve Amcazâde Hüseyin Paşa Külliyesi'de kıraat okutmuştur. Fatih Kütüphanesi'nde ser hâfızıkütüblük, Sarây-ı Atîk-i Mâmure ve İstanbul Sultan Selim Camii'nde vaizlik yapan müellif, yaklaşık otuz beş yıl kadar şeyhülkurrâlık görevini deruhte etmiştir. Kirmastîzâde Ahmed Efendi ve Turşucuzâde Ahmed Hıfzî Efendi gibi birçok öğrenciye hocalık yapmış olan Ahmed er-Rüşdî, 1217/1802 senesinde vefat etmiş ve Edirnekapı Kabristanlığı'na defnedilmiştir. Yusuf b. Hüseyin b. Ahmed el-İslambûlî Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-talebe ilâ îdâhi vucûhi ba'dı âyâti'l-Kur'âniyye min turuki't-Tayyibe* (Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bölümü, nr. 71, vr. 1b-174b.), 71/1b; Cemalettin Server Revnakoğlu, *İlm-i Kırâat Mensupları* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Revnakoğlu, 81), 2-3; Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, 1/190; Molla, *'Umdetü'l-hullân fî îzâhi Zübdeti'l-irfân*, 138; Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 257-258; Bostan, *Ahmed er-Rüşdî ve Mürşidü't-Talebe Adlı Eserinin Kıraat İlmindeki Yeri*, 27-53; Osman Bostan, "Bir Osmanlı Kıraat Âlimi: Ahmed er-Rüşdî", *Amasya İlahiyat Dergisi* 18 (2022), 183-218.

254 Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-talebe ilâ îdâhi vucûhi ba'dı âyâti'l-Kur'âniyye min turuki't-Tayyibe* (Fatih Bölümü, nr. 71, vr. 1b-174b.), vr. 2a; Carl Brockelmann, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*, çev. Seyyid Ya 'kûb Bekir - Abdülhalîm en-Neccâr (Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyeti'l-Amme li'l-Kitab, 1993), 9/374; Mustafa Öcal, "Türkiye'de Kur'an Eğitim ve Öğretiminde Görülen Gelişmeler ve Bir İcâzetname", *Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (2004), 127-135; Bostan, *Ahmed er-Rüşdî ve Mürşidü't-Talebe Adlı Eserinin Kıraat İlmindeki Yeri*, 55-57.

255 Bostan, *Ahmed er-Rüşdî ve Mürşidü't-Talebe Adlı Eserinin Kıraat İlmindeki Yeri*, 58-79, 149-206, 257-261, 317-325.

yönüyle amel edilmesi açısından ruhsat yönüne de yakındır. Çeşitli kütüphanelerde birçok yazması bulunan[256] eser Osman Bostan tarafından doktora düzeyinde çalışılmış, ayrıca *"Ahmed er-Rüşdî ve Mürşidü't-Talebe Adlı Eserinin Kıraat İlmindeki Yeri"* adıyla kitaplaştırılmıştır. Aynı zamanda Bostan tarafından tahkik edildiği ifade edilen[257] eser yayımlanmayı beklemektedir.

Mürşidü't-talebe ilâ ma'rifeti turuki't-Tayyibe: Mustafa b. Hasan el-İslâmbûlî (öl. 1151/1739) tarafından telif edilen bu eser de benzer şekilde İbnü'l-Cezerî'nin *Tayyibe'*de yer verdiği ve sayıları dokuz yüz seksen civarı olan tarikleri açıklamak üzere kaleme alınmıştır. Eserde Nâfi'den başlanılmak üzere her imamın iki râvisinin tarik sayıları temel kaynaklara dayandırılarak ortaya konulmakta, aynı zamanda İbnü'l-Cezerî'nin kıraat silsilesine yer verilmektedir. Eserin 1144/1731 senesinde kaleme alındığı anlaşılmakta[258] ve birçok yazma nüshası bulunmaktadır.[259]

Ecvibetü'l-mesâili'l-müşkilât fî 'ilmi'l-kırâ'ât: Eser, Ahmed b. Ömer el-Eskâtî (öl. 1159/1746) tarafından kaleme alınmıştır. Emin Muhammed Ahmed eş-Şenkîtî tarafından tahkik edilerek Dâru Kunûzi İşbîliyâ'da neşredilmiştir (Riyad 2008).

Temrînü't-talebeti'l-berara el-hayriyye fî vucûhi kırâeti'l-eimmeti'l-'aşera: Eser, Hâşim b. Muhammed el-Mağribî (öl. 1186/1772)[260] tarafından *Tayyibe* tariki üzere kıraat okuyan öğrencilerin vecihleri kolayca kavrayabilmesi amacıyla kaleme alınmıştır.

Eser, bazı kataloglara farklı isimlerle kaydedildiği[261] için bunların müellifin diğer eserleri olduğu yanılgısına düşüldüğü, fakat bahse konu olan isimlerle tek eserin kastedildiği dile

---

256 Bostan, *Ahmed er-Rüşdî ve Mürşidü't-Talebe Adlı Eserinin Kıraat İlmindeki Yeri*, 59-61, 79-100.

257 Bostan, *Ahmed er-Rüşdî ve Mürşidü't-Talebe Adlı Eserinin Kıraat İlmindeki Yeri*, 55 (1. dipnot).

258 Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 177.

259 Brockelmann, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*, 9/374; *Fihrisü'ş-şâmil*, 1/184; Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 177 (3. dipnot).

260 Hâşim b. Muhammed, Mağrip'te (Fas) doğmuş, ilk öğrenimini memleketinde tamamladıktan sonra 1145/1732 senesinde Dımaşk'a gelerek burada Mustafa b. Ahmed el-Halîcî ve Ali el-Mansûrî gibi hocalardan kıraat okumuş ve icazet almıştır. Sonrasında İstanbul'a gelerek burada Mustafa el-İzmîrî'den *Tayyibe* okumuş ve icazet almıştır. İstanbul'da Yusufefendizâde gibi başka hocalardan da ilim tahsil eden Mağribî daha sonra İzmir'e yerleşmiştir. Fındıklılı, *Tekmiletü'ş-şekâik fî hakki ehli'l-hakâik*, 141; Murad Sadıkov, *Hâşim b. Muhammed el-Mağribî'nin (ö. 1179 H.) "Hısnü'l-Kârî fî İhtilâfî'l-Mekârîî" adlı eserinin edisyon kritiği* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 14-21; Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 209-212.

261 Manisa Yazma Eserler Kütüphanesi (nr. 4546 vr. 16-19la); Süleymaniye Kütüphanesi, Erzincan Bölümü (nr. 72 vr. 46a-126a); Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi Bölümü (nr. 10 vr. 87b-156b);

getirilmektedir.[262] Bazı kaynaklarda eserin isminin *Sene't-tâlib li eşrafi'l-metâlib* şeklinde geçtiği görülmekte,[263] fakat Mağribî'nin böyle bir eserinin olduğunun kesinlik kazanmadığı dile getirilmektedir. Yazmaları bulunan bu eserle ilgili bazı çalışmalar yapılmıştır.[264]

Hibetü'l-Mennân fî müşkilâti evcühi'l-Kur'ân: Eser Muhammed b. Muhammed b. Halil et-Tantâvî et-Tabbâh (öl. 1205/1790'dan sonra) tarafından telif edilmiştir.

Fethü'l-kerîmi'r-rahmân fî tahrîri evcühi'l-Kur'ân: Eser Mustafa b. Ömer el-Mîhî (öl. 1229/1813) tarafından kaleme alınmıştır.[265]

et-Tehârîru'l-müntehabe 'alâ metni't-Tayyibe: Eser, İbrâhim 'Amir b. Ali el-'Abîdî (öl. 1244/1828) tarafından kaleme alınmış olup Ali el-Mansûrî'nin eserinin muhtasar halidir. Aynı zamanda müellif, hocası Abdurrahman b. Hasan el-Echûrî'nin (öl. 1198/1783) *Tayyibe* tahrîrâtına dair dile getirdiği görüşlere bu eserde yer vermiştir.[266] Eser, Cemâlüddîn Muhammed Şeref ve Hâlid Hasan Ebü'l-Cûd tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir (Kahire 2009).

Gaysü'r-Rahmân şerhu Hibeti'l-Mennân fî tahrîri evcühi'l-Kur'ân: Muhammed b. Muhammed el-Ebyârî (öl. 1250/1835'ten sonra) tarafından kaleme alınan bir eserdir. Söz konusu eser *Tayyibe* tahrîrâtına dair telif edilen *Hibetü'l-mennân fî müşkilâti evcühi'l-Kur'ân* isimli eserin şerhi olup her iki eser de manzumdur.[267] Eser Cemâlüddîn Muhammed Şeref (Tanta 2005) tarafından neşredilmiştir.[268]

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Üsküdarlı Bölümü (nr. 34 vr. 150b-200b); Kastamonu İl Halk Kütüphanesi (nr. 1118 vr. 49b-72a)

262 Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 210.

263 Mütevellî, *er-Ravdu'n-nadîr fî tahrîri evcühi'l-Kitâbi'l-Münîr*, 63; Termesî, *Gunyetü't-talebe*, 63; Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 210.

264 Eser Ümmülkurâ Üniversitesi'nde Yahya Muhammed Zemzemî danışmanlığında ve "Tahrîru Tayyibeti'n-Neşri fi'l-kırâ'âti'l-'aşr" ismiyle yüksek lisans tezi olarak çalışmıştır. Eserin bir grup öğrenciye paylaştırılarak tahkik edildiği anlaşılmaktadır. Tehânî bnt. Faysal b. Ali el-Bünyân vd., *Tahrîru Tayyibeti'n-Neşri fi'l-kırâ'âti'l-'aşr* (Mekke: Ümmülkurâ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2010); Akdemir, "Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi", 99; Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, 211 (3. dipnot).

265 Eser Büşrâ binti Muhammed Abdullah tarafından (Câmi'atü Ümmilkurâ, Mekke) doktora düzeyinde çalışılmıştır.

266 Mütevellî, "el-Burhânu'l-asdak ve's-sıratu'l-muhakkak fî men'ı'l-gunneti li'l-Ezrak", 366.

267 Termesî, *Gunyetü't-talebe*, 63; Akdemir, "Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi", 99.

268 Muhammed el-Ebyârî, *Gaysü'r-Rahmân alâ hibeti'l-Mennân*, thk. Cemâlüddîn Muhammed Şeref (Tanta: Darü's-Sahâbe li't-Türâs, 2005).

Ravdu'n-nadîr fî tahrîri evcühi'l-kitâbi'l-münîr[269] ile *Burhânü'l-asdak ve's-sırâtü'l-muhakkak fî men'ı'l-gunneti li'l-Ezrak*[270] isimli eserler Muhammed b. Ahmed el-Mütevellî (öl. 1313/1895) tarafından kaleme alınmıştır. *Fethü'l-kerîm fî tahrîri Kur'ân'il-'azîm* de yine Mütevellî tarafından telif edilmiş manzum bir çalışmadır.[271] *Tenkîhu fethi'l-kerîm fî tahrîri'l-Kur'âni'l-'azîm* isimli eser ise *Fethü'l-kerîm*'in muhtasar halidir.[272]

Şerhu Tenkîhu fethi'l-kerîm fî tahrîri'l-Kur'âni'l-'azîm: Ahmed b. Abdilazîz ez-Zeyyât tarafından kaleme alınan bu eser, Mütevellî'nin *Tenkîhu fethi'l-kerîm fî tahrîri'l-Kur'âni'l-'azîm* isimli eserinin şerhidir.[273]

Nefâisü'l-mutribe fî tahrîri't-Tayyibe: Osman Râdî es-Sintâvî (öl. 1320/1902'den sonra) tarafından kaleme alınan bu eser, isminden de anlaşılacağı üzere *Tayyibe* tahrîrâtına yönelik olup manzum bir çalışmadır.[274]

Mukarribü't-tahrîr li'n-Neşri ve't-Tahbîr: Muhammed b. Abdurrahman el-Halîcî (öl. 1389/1968) tarafından manzum tarda kaleme alınan bu eser, aynı müellif tarafından *Şerhu mukarribü't-tahrîr li'n-Neşri ve't-Tahbîr* ismiyle şerhedilmiştir.[275]

Kavâidü't-tahrîr li Tayyibeti'n-Neşr: Eser, Muhammed b. Câbir el-Mısrî (öl. 1390/1969) tarafından manzum tarzda kaleme alınmıştır. Aynı müellif eseri ihtisar ederek *Şerhu kavâidü't-tahrîr* ismiyle şerhetmiştir.[276]

---

[269] Termesî, *Gunyetü't-talebe*, 63. Eser farklı tarihlerde Hâlid Hasan Ebü'l-Cûd ve Muhammed İbrâhim Sâlim tarafından tahkik edilmiştir. Hâlid Hasan Ebü'l-Cûd tarafından tahkik edilen nüsha (Tanta 2006) Dâru's-Sahâbeti li't-Türâs'ta; Muhammed İbrâhim Sâlim tarafından tahkik edilen nüsha ise (Kahire 2006) Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs'ta neşredilmiştir.

[270] Abdülkayyûm b. Abdülgafûr b. Kameriddîn es-Sintî tarafından tahkik edilerek (Cidde 2012) neşredilmiştir.

[271] Eser Yâsir el-Mezrû'î tarafından tahkik edilerek (Kuveyt 2005) neşredilmiş, aynı zamanda eser üzerine birtakım çalışmalar yapılmıştır.

[272] Ahmed b. Abdilazîz ez-Zeyyât (öl. 1424/2003) ve İbrâhim b. Ali el-Şehâse es-Semennûdî'nin (öl. 1429/2008) katkılarıyla hazırlanmış olup daha sonra Muhammed Temîm ez-Zu'bî ve Yasir İbrahim el-Mezrû'î tarafından gözden geçirilerek neşredilmiştir (Kuveyt 2015).

[273] Eser Yasir İbrahim el-Mezrû'î tarafından tahkik edilerek yayımlanmıştır (Kuveyt 2008).

[274] Eser el-Matbaatü't-Ticâriyye'de (Mısır) neşredilmiştir.

[275] Eser İhâb Fikrî Ahmed ve Hâlid Hasan Ebü'l-Cûd tarafından tahkik edilerek (Kahire 2009) yayımlanmıştır.

[276] Termesî, *Gunyetü't-talebe*, 64; Akdemir, "Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi", 100.

Tenkîhu't-tahrîr: 'Âmir b. Seyyid b. Osman'ın (öl. 1408/1987) telif etmiş olduğu bu eser[277] aynı müellif tarafından *Fethü'l-kadîr şerhu Kavâidü't-tahrîr* ismiyle şerhedilmiştir.[278]

Dürru'n-nazîm fî tahrîri evcühi'l-Kur'âni'l-azîm: Tayyibe tahrîrâtına dair İbrâhim b. Ali el-Şehâse es-Semennûdî (öl. 1429/2008) tarafından kaleme alınan eser, *Manzûmetü'l-bedri'l-münîr* ismiyle de bilinmektedir. Bu eser, 1558 beyitten oluşan manzum bir çalışmadır.[279]

Teysîru'l-fettâhi'l-'alîm şerhu tenkîhı fethi'l-kerîm fî tahrîri evcühi'l-Kur'âni'l-'azîm: Bu eser Muhammed Temîm ez-Zü'bî tarafından kaleme alınmış olup daha önce ismi geçen ve Mütevellî'ye ait olan *Tenkîhu fethi'l-kerîm fî tahrîri evcühi'l-Kur'âni'l-'azîm* isimli eserin şerhidir.[280]

[277] Eser Beşşâr b. Mustafa el-'Aytânî tarafından yüksek lisans tezi (Medine-i Münevvere, el-Câmi'atü'l-İslâmiyye 2009) olarak çalışılmıştır.

[278] Abdullah el-Cevherî bu şerhi tetkik ederek neşretmiştir (Kahire, Dâru Ümmilkurâ 2000).

[279] İbrahim b. Ali Şehâse Semennûdî, *Câmi'ul-hayrât fî tecvidi ve tahrîri evcühi'l-kırâ'ât* (Kuveyt: Vezâratü'l-Evkaf, 2007), 541. *Dürru'n-nazîm* Yasir İbrahim el-Mezrû'î tarafından yayına hazırlanarak neşredilmiştir.

[280] Eser Müessesetü'd-Duhâ'da (Medine, 2018) neşredilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

İBNÜ'N-NÂZIM'IN HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ

Bu bölümde İbnü'n-Nâzım'ın hayatı, ilmî kişiliği, hocaları, öğrencileri ve eserleri ele alınacaktır. Ebû Bekir Ahmed'in hayatını konu eden çalışmalar incelendiğinde müellif hakkında fazla malumatın olmadığı görülmüştür. Nitekim yaşadığı dönemden itibaren kaleme alınan tabakat, terâcim, kıraat, tarih kitapları, modern, akademik veya ansiklopedik çalışmalar gibi hakkında bilgi bulunabileceği düşünülen kaynak ve dokümanlar taranıp detaylıca tahlil edilmiştir. Fakat konuya ilişkin İbnü'l-Cezerî'nin *Gâyetü'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ* isimli eserinde verilen bilgiler dışında farklı bir malumata yer verdikleri görülmemiştir.

İbnü'n-Nâzım'ın hayatına dair daha sonraları kaleme alınan çalışmalarda da bir önceki grupta olduğu gibi *Gâyetü'n-nihâye'*deki bilgilerin dışına çıkılmadığı görülmüştür. Dolayısıyla İbnü'n-Nâzım'ı, hakkında az bilgi bulunan ulemâ arasında saymak durumundayız. Hal böyle olunca anılan boşluğun doldurulması amacıyla yazma eser kütüphaneleri, ilgili kataloglar ve müellifin hayatını konu eden kaynaklar taranmış ve bu kaynaklardan elde edilen veriler çalışmada derli toplu bir araya getirilerek takdim edilmiştir. Aynı zamanda onun hayatına ilişkin hatalı olduğu düşünülen bilgiler tespit edilip temel kaynaklara inilmek suretiyle tashih edilmiş, en nihayetinde doğrusu veya doğruya en yakın olanı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1. HAYATI

Bu başlık altında İbnü'n-Nâzım'ın ismi, künyesi, doğumu, vefatı, ailesi ve yaptığı görevler gibi müellifi tanıtacak düzeyde malumata yer verilecektir. Ebû Bekir Ahmed, başta babası İbnü'l-Cezerî olmak üzere devrin önde gelen hocalarının tedrisatında yetişmiş, kardeşleri arasında ilimde temayüz etmiş ve nitelikli eserler kaleme almıştır. Aynı zamanda o, dönemin idarecileri tarafından elçilik ve müderrislik gibi görevlere getirilmiş, müderrislik yaptığı medreselerde de birçok öğrenci yetiştirmiş önemli bir şahsiyettir. Buna rağmen kaynaklara bakıldığında onun hayatı hakkında geniş ve tatmin

edici bilgi bulunmadığı, mevcut bilgilerin ise birbirinin tekrarı niteliğinde olduğu, bazen de kendi içinde çelişkiler barındırdığı görülmektedir. Öyle anlaşılıyor ki Ebû Bekir Ahmed, babası İbnü'l-Cezerî kadar tanınmamış ve onun şöhretine ulaşamamıştır.

1.1. İsmi ve Künyesi

Şârihin tam adı Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. Muhammed b. Yûsuf el-Cezerî olup kendisine kısaca Ebû Bekir Ahmed denilmektedir. Ebû Bekir Ahmed, babası İbnü'l-Cezerî'ye nispetle İbnü'n-Nâzım olarak şöhret bulmuş ve genelde bu nisbesiyle anılmıştır.[281] Zira bilindiği üzere İbnü'l-Cezerî'nin kaleme aldığı *Tayyibetü'n-Neşr* isimli eser, *en-Neşr*'deki temel bilgilerin manzum halidir. Bundan dolayı İbnü'l-Cezerî zamanla "nâzım" olarak anılır olmuştur. Ebû Bekir Ahmed de "nazmedenin oğlu" anlamında İbnü'n-Nâzım namıyla meşhur olmuştur.[282] Çalışma içerisinde bazen Ebû Bekir Ahmed şeklinde şârihin kısa ismi, bazen de İbnü'n-Nâzım nisbesi kullanılacaktır.

1.2. Doğumu ve Vefatı

İbnü'n-Nâzım, 780/1378 senesinde (17 Ramazan Cuma) Dımaşk/Şam'da dünyaya gelmiştir. Babası İbnü'l-Cezerî, oğlunun doğumunun "bedir gecesine"[283] rast geldiğini söylemiştir.[284] İbnü'n-Nâzım'ın doğum tarihine ilişkin herhangi bir ihtilaf söz konusu olmazken vefatına dair farklı tarihlere işaret edilmiştir. Bu bağlamda İbnü'n-Nâzım'ın hayatını konu eden bazı kaynaklarda tarih verilmezken[285] bazılarında ise 827/1424,[286] 835/1432[287] ve 859/1454[288] şeklinde farklı tarihlerden söz edilmektedir. Diğer taraftan Sehâvî, herhangi bir tarih belirtmeksizin İbnü'n-Nâzım'ın babasından sonra, Ziriklî ve

---

281 Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, 641.

282 İbnü'n-Nâzım, *el-Havâşi'l-müfehhime*, 4; Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, 641; Îhâb Fikrî Ahmed, *Takrîbü't-Tayyibe*, 10; Emin Kehîle, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, 10; Akkuş - Fityan, "Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî'nin 'Urcûze fî Vakf-i Hamza' Adlı Risalesi ve Tahlili", 323.

283 Bedir gecesi, ayın en parlak ve en dolgun olduğu gece olarak bilinmektedir. Âmil Çelebioğlu, "Bedir", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/324.

284 İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/129-131.

285 İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/129-131; Taşköprizâde, *Şekâiku'n-nuʿmâniyye*, 28; Taşköprizâde, *Miftâhu's-saʿâde*, 2/50-51; Leknevî, *el-Fevâ'id*, 141.

286 Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, 2/1799; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 1/23.

287 Hamed, *Şerhu'l-Mukaddime*, 57.

288 Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, 641; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, 194.

Hamed ise 835/1432 tarihine işaret ederek aynı şekilde babasından bir müddet sonra vefat ettiğini söylemişlerdir.[289]

İbnü'n-Nâzım'ın vefatına ilişkin Tayyar Altıkulaç, Kâtib Çelebî'nin *Keşfü'z-zünûn'*da zikrettiği 827/1424 tarihinin doğru olmadığını dile getirmektedir.[290] İbnü'n-Nâzım'ın hayatını konu eden kaynaklara bakıldığında Altıkulaç'ın eleştirisini destekleyen bilgilere rastlamak mümkündür. Zira Sehâvi, 827/1424 senesinde Ezherî ve İbn Esed'in Ebû Bekir Ahmed'den ders okuduklarından bahsetmiştir.[291] İbnü'l-Cezerî de oğlu Ebû Bekir Ahmed'le birlikte gerçekleştirdikleri Mısır ziyaretinden sonra, onun ailesini almak üzere 829/1426 senesinde Bursa'ya gittiğini dile getirmektedir.[292] Bu tarihi bilgilerden yola çıkılarak Ebû Bekir Ahmed'in Kâtip Çelebi'nin söylediği gibi 827/1424 senesinde vefat etmesi mümkün değildir. Çok az kaynakta işaret edilen 859/1454 tarihi ise uzak bir ihtimal olarak değerlendirilmiştir. Sonuç olarak birçok kaynakta ifade edildiği gibi Ebû Bekir Ahmed'in babasından bir müddet sonra yani 835/1432 senesinde veya buna yakın bir tarihte vefat etmiş olması en makul yaklaşım gibi görünmektedir.

Ebû Bekir Ahmed'in tam olarak nerede vefat ettiği ve kabrinin nerede bulunduğu bilinmemektedir. İbnü'n-Nâzım'ın vefatına dair bilgi, belge veya bizlere bazı ipuçları verebileceğini düşündüğümüz kaynakları tarayıp detaylı bir çalışma içerisine girdiysek de tam olarak bunda muvaffak olamadık. Sadece Ziriklî'nin *el-A'lâm* isimli eserinde Ebû Bekir Ahmed'in Dımaşk'ta doğduğu ve yine orada vefat ettiği dile getirilmiştir.[293] Diğer taraftan İbnü'n-Nâzım'ın 828/1425 senesinden sonra ailesi ile birlikte Anadolu'dan Mısır topraklarına döndüğü ve Şam'ın kuzeyinde bulunan Kasiyun Dağı[294] eteklerindeki medreselerde müderrislik yaptığı bilinmektedir. Anılan bilgilerden hareketle İbnü'n-Nâzım'ın bu bölgede vefat ettiğini ve Şam'ın en eski mezarlığı olan aynı zamanda birçok

[289] Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, 2/193; Ziriklî, *el-A'lâm,* 1/227; Hamed, *Şerhu'l-Mukaddime,* 57.
[290] Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", 20/553.
[291] Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi',* 2/193.
[292] İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye,* 1/130-131.
[293] Ziriklî, *el-A'lâm,* 1/227.
[294] Kasiyun Dağı Suriye'nin başkenti Şam'da bulunmaktadır. Burası yeryüzünde ilk kanın aktığı yer olarak da bilinir. İddiaya göre Hz. Adem'in oğlu Kabil, kardeşi Habil'i burada öldürmüştür. Meşhur sufîlerden Mevlânâ Hâlid el-Bağdadî ve İbnü'l-Arabî'nin türbeleri de bu dağda bulunmaktadır. https://tr.wikipedia.org/wiki/Kasiyun_dağı (Erişim 15 Aralık 2022).

önemli şahsiyetin metfun bulunduğu Bâbü's-Sağîr'e veya o çevredeki diğer mezarlıklardan birine defnedildiğini söylemek mümkündür.

1.3. Ailesi

Ebû Bekir Ahmed'in babası, bilindiği üzere İbnü'l-Cezerî olup onun hayatına dair kaynaklarda detaylı bilgiler bulunmaktadır. Bundan dolayı burada İbnü'l-Cezerî'nin hayat hikâyesine detaylara girilmeksizin kısaca değinilecek, tekrara düşmemek için çalışmanın başka bir yerinde bu konuya yer verilmeyecektir.[295]

[295] Tam adı Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî olan ve İbnü'l-Cezerî nisbesiyle anılan müellif, 751/1350 senesinde Ramazan ayının 25. gecesi (Cumartesi) Dımaşk'ta dünyaya gelmiştir. Çocukluk dönemini burada geçirmiş ve ilk dini tahsilini, aynı zamanda tüccar olan babasından almıştır. 764/1362 yılında Kur'an-ı Kerim'i ezberleyen İbnü'l-Cezerî, daha sonra Şam'da İbrahim el-Hamevî'den (öl. 771/1369) *Teysîr* ve *Şâtıbiyye* isimli eserleri okumuştur. Dönemin öncü simalarından kıraat, hadis, tâlîm ve tecvîd dersleri alan İbnü'l-Cezerî, çoğunluğu ilmî amaçlı olmak üzere birçok yolculuk gerçekleştirmiştir. İlk olarak 768/1367 senesinde babasıyla birlikte hac ziyaretine gitmiş ve burada Medine Harem-i Şerif İmam-Hatibi Ebû Abdullah Muhammed b. Sâlih'ten Bakara sûresinin bir bölümünü cem usulüyle okumuştur. Genellikle Mısır-Şam arasında ilmî sâiklerle gerçekleşen bu seyahatler sayesinde o, birçok âlim ile tanışmış, onlardan istifade etmiş, aynı zamanda gittiği coğrafyalarda ders okutmuştur. Diğer taraftan başta Memlük hükümdarları olmak üzere dönemin yöneticileri ile yakın ilişkiler kurmuştur. Âdiliyye, Salâhiyye, Atabekiyye ve kendi yaptırdığı Dârülkur'ân gibi medreselerde kıraat hocalığı, Eşrâfiyye Dârülhadîs Medresesi'nde ise hem hocalık hem de idarecilik yapan İmam Cezerî'nin, kısa süreli olarak Şam valiliği yaptığı da nakledilmektedir. İbnü'l-Cezerî, Zâhir Berkûk döneminde imam-hatiplik, Mısır Sultanı Kutlubek döneminde nişancılık, Şam Valisi Aytemir zamanında ise Şam Şâfiî kadılığı gibi görevleri deruhte etmiştir. Daha sonra Şîrâz Valisi Timur'un torunu Pir Muhammed onu Şîrâz kadılığına getirmiştir. 798/1395 yılında Bursa'ya Yıldırım Bayezid'in davetlisi olarak gelen İbnü'l-Cezerî'yi, sultan şehrin dışına kadar çıkıp saygıyla karşılamış, daha sonra onun anısına Bursa Ulucamii'nde Yıldırım Bayezid Dârülkurrâsı'nı hizmete açmıştır. Niğbolu Savaşı sonrası dârülkurrâda eğitim-öğretim faaliyetlerine başlayan İbnü'l-Cezerî'ye, Yıldırım Bayezid tarafından Muallim-i Sultânî ünvanı verilmiş ve kendisine yüksek miktarda maaş bağlanarak ilmî faaliyetlerde bulunmasına imkân tanınmıştır. Burada, başta Yıldırım Bayezid'in çocukları olmak üzere birçok öğrenci yetiştirmiş ve meşhur eseri *Tayyibetü'n-Neşr*'i kaleme almıştır. Ankara Savaşı'nda Yıldırım Bayezid ile beraber Timur'a esir düşen İbnü'l-Cezerî, bir süre sonra Keş'e (Özbekistan), akabinde hac vazifesini ifa etmek üzere Mekke'ye gitmiş, oradan da Şîraz'a dönmüştür. Hayatını ilme adayan, başta kıraat olmak üzere Kur'an ilimleri, hadis ve siyer gibi alanlarda yeterli donanıma sahip, aynı zamanda bu sahalarda 87-100 civarı eser telif eden İbnü'l-Cezerî, Osmanlı topraklarında kıraat ilminin yayılmasına büyük oranda katkıda bulunmuş, hatta öncülük etmiştir. İbnü'l-Cezerî, 5 Rebîülevvel 833/1429 senesinde (2 Aralık Cuma) kuşluk vaktinde 82 yaşındayken Şîrâz'daki evinde vefat etmiştir. Cenazesi, birçok âlim, idareci ve geniş halk kitlesinin katılımıyla gerçekleşmiş, aynı zamanda merasimde kendisine olağanüstü bir hürmet ve teveccüh gösterilmiştir. Cenazesi Şîraz'da bulunan ayakkabıcılar çarşısındaki kendi yaptırdığı dârülkur'ânın bahçesine defnedilmiştir. İbnü'l-Cezerî, *Câmiu'l-esânîd*, 110-237; Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *ed-Dürretü'l-mudıyye fî kırâ'âti's-selâseti'l-merdıyye*, thk. Abdullah b. Muhammed b. Süleyman Cârullah (Medine-i Münevvere: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2017), 13-29; Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *Esne'l-metâlib fî menâkıbi seyyidinâ ʿAlî b. Ebî Tâlib*, thk. Muhammed Hâdî Emînî (İsfahan-İran: Mektebetü'l-İmam Emiru'l-Mü'minîn el-Âmme, 1982), 13-32; Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-mukriîn ve mürşidü't-tâlibîn*, thk. Nâsır Muhammedî Muhammed Câd (Kahire: Dâru'l-Eflâki'l-'Arabiyye, 2010), 7-21; Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *Tahbîru't-teysîr fî kırâ'âti'l-*

İbnü'l-Cezerî'nin hayatına dair birçok çalışma yapılmış olup, bu çalışmalarda onun doğumu, tahsil hayatı, hocaları, talebeleri, ilmî yönü, seyahatleri, yaptığı görevler, eserleri ve çocukları gibi birçok detay ele alınmıştır. Fakat gerek kendisinin kaleme aldığı eserlerde gerekse daha sonraları onun hayatını konu eden çalışmalarda İbnü'l-Cezerî'nin ne zaman ve kiminle evlendiğine dair bir bilgiye rastlayamadık. Dolayısıyla yaptığımız detaylı araştırmaya rağmen Ebû Bekir Ahmed'in annesinin kim olduğu tarafımızca tespit edilememiştir.

Ebû Bekir Ahmed'in öz veya üvey oldukları bilinmemekle birlikte dokuz kardeşinin daha bulunduğu anlaşılmaktadır. Fakat kardeşlerinin sayısına dair kaynaklarda ihtilaf söz konusudur. Şöyle ki çoğu kaynakta erkek çocukların adedi beş, kızların üç olarak geçmekteyken,[296] bazılarında erkekler altı, kızlar üç[297] veya erkekler altı kızlar dört olarak yer almaktadır.[298] Ali Osman Yüksel erkek sayısının beş, kızların sayısının dört olduğunu söylemiştir.[299] İlgili kaynaklara bakıldığında erkeklerden Ebü'l-Fetih, Ebü'l-Hayr ve Ebû Bekir Ahmed'in, kızlardan ise Selmâ'nın hayatı hakkında bilgi bulunduğu, diğerlerinin ise yalnızca isimlerinin zikredildiği görülmektedir.

İbnü'l-Cezerî'nin çoğu kaynakta ismine değinilmeyen çocuklarının Ebü'l-Kâsım Ali ve Hatice olduğu tespit edilmiştir. Nitekim İbnü'l-Cezerî, *Hısnü'l-hasîn min kelâmi seyyidi'l-mürselîn* isimli eserinde icazet verdiği çocukları arasında Ebü'l-Kâsım Ali ve Hatice'yi de saymaktadır.[300] Diğer taraftan İbnü'l-Cezerî, 789/1387 senesinde oğlu Ebü'l-Kasım'ın diğer kardeşleri Ahmed ve Muhammed ile birlikte Mısır'da *el-'Unvân'*ı dinlediğinden bahsetmektedir.[301] Dolayısıyla Ebû Bekir Ahmed'in iki kardeşi daha

---

eimmeti'l-ʿaşere, thk. M. Müflih Kudât (Umman-Ürdün: Dârü'l-Furkân, 2000), 27-66; Hamed, *Şerhu'l-Mukaddime*, 32-66; İbn Hacer el-Askalânî, *İnbâü'l-ğumr*, 3/466-468; Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, 1/33-34; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, 9/255-257; Taşköprizâde, *Şekâiku'n-nuʿmâniyye*, 25-29; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 2/187-188; Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, 731-732; Kehhâle, *Muʿcemü'l-müellifîn*, 3/687-688; Hâfız, *Şeyhülkurrâ: el-İmâm İbnü'l-Cezerî*, 7-43; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, 147-238; Akakuş, "İlm-i Kırâat Otoritelerinden İmam Cezerî ve Torunu Kasım Paşa", 3-23; Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", 20/551-557.

296 Taşköprizâde, *Şekâiku'n-nuʿmâniyye*, 26-28; Taşköprizâde, *Miftâhu's-saʿâde*, 2/49-51; Leknevî, *el-Fevâ'id*, 140-141; Akakuş, "İlm-i Kırâat Otoritelerinden İmam Cezerî ve Torunu Kasım Paşa", 15.

297 Hâfız, *Şeyhülkurrâ: el-İmâm İbnü'l-Cezerî*, 41-43.

298 Hamed, *Şerhu'l-Mukaddime*, 53-54; Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", 20/553.

299 Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, 194.

300 Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *el-Hısnü'l-hasîn min kelâmi seyyidi'l-mürselîn*, thk. Abdurraûf b. Muhammed b. Ahmed Kemâliyye (Kuveyt: Gırâs li'n-Neşr, 2008), 376.

301 İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/398.

bulunmakta, söz konusu ihtilafın da bu iki çocuğun varlığından haberdar olunmamasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Tüm bu mülahazalardan yola çıkılarak erkek sayısının beş değil altı, kızların ise dört olduğu, en nihayetinde Ebû Bekir Ahmed'in dokuz kardeşinin daha bulunduğu şeklinde bir sonuca gitmek mümkündür.

Konuya dair farklı bilgiler bulunduğu için Ebû Bekir Ahmed'in kardeşlerinin hayatı hakkında kısaca bilgi vermenin faydalı olacağı kanaatindeyiz. Kaynaklardan elde edilen bilgilerden hareketle İbnü'n-Nâzım'ın kardeşlerini kronolojik olarak şu şekilde sıralamak mümkündür:

Ebû Bekir Ahmed'in büyük kardeşi Ebü'l-Fetih Muhammed olup o, 2 Rebîülevvel 777/1375'de Dımaşk'ta dünyaya gelmiştir. Bu zat Ebü'l-Fetih namıyla meşhur olmuş, en büyük çocuk olması hasebiyle kendisine Muhammed Ekber de denilmiştir. Henüz sekiz yaşında iken hafız olan Ebü'l-Fetih, daha sonra Abdurrahman el-Bağdâdî, Harrâz, İbnü's-Sellâr, İbnü'l-Muhibb, İbnü'l-Avd ve İbnü'l-Mahbûb gibi âlimlerden kıraat, fıkıh, hadis ve nahiv ilmini tahsil etmiştir. Babasından kıraat-ı aşereyi, Mısır'a gittikten sonra el-Askalâni ed-Darîr'den on iki kıraatı, Ahmed b. Baybars'tan ise kıraat-ı seb'ayı okumuştur. İbnü'l-Cezerî, Anadolu'ya (Bursa) gelince Dımaşk'taki görevleri kendisine devredilen Ebü'l-Fetih, 814/1411 senesinde vebadan vefat etmiştir.[302]

Ebû Bekir Ahmed'in bir diğer kardeşi olduğu tespit edilen Ebü'l-Kasım Alî'nin de kıraat ilmiyle ilgilendiği düşünülmektedir. Hayatı hakkında bilgi olmamakla birlikte İbnü'l-Cezerî, *Hısnü'l-hasîn'*de diğer çocukları Ebü'l-Fetih Muhammed, Ebû Bekir Ahmed, Ebü'l-Hayr Muhammed, Fâtıma, Âişe, Selmâ ve Hatice ile birlikte Ebü'l-Kâsım Ali'ye de icazet verdiğini dile getirmektedir.[303] Aynı zamanda İbnü'l-Cezerî, 789/1387 senesinde Ebü'l-Kasım'ın, Mısır'da diğer kardeşleri Ebû Bekir Ahmed ve Ebü'l-Fetih Muhammed ile birlikte *el-'Unvân'*ı dinlediğinden bahsetmektedir.[304] Buradan Ebü'l-Kasım Ali'nin 770/1369 yılının sonlarında veya 780/1379 yılının başlarında dünyaya

[302] İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye,* 2/251-252; Taşköprizâde, *Şekâiku'n-nuʿmâniyye,* 26-27; Ahmed Efendi Taşköprizâde, *eş-Şekâiku'n-nuʿmâniyye fî ʿulemâ'i'd-devleti'l-ʿOsmâniyye: Osmanlı Âlimleri,* ed. Derya Örs, çev. Muhammet Hekimoğlu (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019), 80-82; Taşköprizâde, *Miftâhu's-saʿâde,* 2/49-50; Leknevî, *el-Fevâ'id*, 139-140; Hamed, *Şerhu'l-Mukaddime,* 55-56; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, 193; Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", 20/553.

[303] İbnü'l-Cezerî, *Hısnü'l-hasîn,* 376.

[304] İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/398.

geldiği, dolayısıyla kardeşler içerisinde muhtemelen ikinci sırada yer aldığı anlaşılmaktadır.

Ebû Bekir Ahmed'den dokuz sene sonra Cemâziyelevvel 789/1387 tarihinde Şam'da dünyaya gelen Ebü'l-Hayr Muhammed ise şârihin bir diğer erkek kardeşidir. Ebü'l-Hayr, gerek Şam'da gerekse kardeşi Ebû Bekir Ahmed'le birlikte gittiği Mısır'da İbrâhîm eş-Şâmî, İbnü's-Süveydânî ve başka hocalardan kıraat dersleri almıştır. 801/1399 senesinde babasının yanında Bursa'ya gelen Ebü'l-Hayr, burada kıraat ve nahiv okumuştur. 805/1403 yılında gerçekleşen Ankara Savaşı'nda İbnü'l-Cezerî ile birlikte Timur'a (öl. 807/1405) esir düşmüş, sonrasında da babasıyla beraber Şiraz'a gitmiş ve orada kendisinden kıraat-ı aşere okumuştur. Fatih Sultan Mehmed döneminde tekrar Osmanlı topraklarına dönen Ebü'l-Hayr, Fatih'in çeşitli ikramlarına nail olmuş ve sultan kendisini Dîvân-ı Hümâyun'da nişancılık[305] görevine getirmiştir. Aynı zamanda Ebü'l-Hayr'ın vefatından sonra biri kız diğeri erkek iki çocuğundan her birine Sultan Fatih'in otuz bin dinar lütufta bulunduğu, Ebü'l-Hayr'ın vasiyeti üzerine kızının Molla Fenarî'nin torunu Ali b. Yusuf ile evlendirildiği rivayet edilmektedir. Bazı kaynaklarda Ebü'l-Hayr'ın hoş olmayan bazı alışkanlıklara mübtelâ olduğu, Sultan Fatih'in kendisini vezir yapmak istediği halde bundan dolayı vazgeçtiği şeklinde bir rivayete yer verilmiştir.[306]

Ebû Bekir Ahmed'in, hayatı hakkında bilgi bulunan tek kız kardeşi Selmâ olup onun da özellikle kıraat sahasında iyi bir seviyeye geldiği anlaşılmaktadır. Selmâ, 791/1389 senesinde doğmuş ve henüz 13 yaşındayken hafızlığını tamamlamıştır. Yine *Tayyibe'*yi ezberlemiş, *Mukaddime'*yi ise hem ezberlemiş hem de dinletmiştir. Aynı şekilde babasından kıraat-ı aşere okumuş ve ona arz etmiştir. Selmâ bununla kalmamış 12 Rebîülevvel 832/1429 senesinde - İbnü'l-Cezerî'nin ifadesine göre- tecvidli ve sahih bir okuma ile on iki kıraatı tamamlamıştır. İbnü'l-Cezerî, kızı Selmâ'nın kıraat, hadis ve aruz

[305] Osmanlı Devleti'nde Dîvân-ı Hümâyun üyeleri arasından seçilen kişilere verilen üst düzey bürokratik bir görevdir. Erhan Afyoncu, "Nişancı", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/156-158.

[306] İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 2/252-253; Taşköprizâde, *Şekâiku'n-nuʿmâniyye*, 27; Taşköprizâde, *eş-Şekâiku'n-nuʿmâniyye: Osmanlı Âlimleri*, 82; Taşköprizâde, *Miftâhu's-saʿâde*, 2/50; Leknevî, *el-Fevâ'id*, 140-141; Hamed, *Şerhu'l-Mukaddime*, 57; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, 193; Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", 20/553.

ilmini tahsil ettiğinden, çok güzel yazı yazdığından, Arapça ve Farsça şiir yazma becerisinin olduğundan bahsetmiş, aynı zamanda onu hayır ve dua ile yad etmiştir.[307]

Ebû Bekir Ahmed'in yukarıda kısaca hayat hikayelerine yer verilen kardeşlerinden başka Ebü'l-Fadl İshak ve Ebü'l-Bekâ İsmâîl adında iki erkek kardeşinin daha bulunduğu rivayet edilmektedir. Kardeşler arasında Ebû Bekir Ahmed'in ilimde temayüz ettiği bilinmekle birlikte diğer çocukların da kıraat, ulûmü'l-Kur'ân, hadis, fıkıh ve Arapça gibi farklı sahalarda yetişmiş oldukları anlaşılmaktadır. Nitekim babaları İbnü'l-Cezerî, öncelikle kendisi çocuklarına hocalık yapmış, bazılarına icazet vermiş, aynı zamanda dönemin önde gelen âlimlerinden istifade etmeleri gayesiyle onlara tüm imkânları seferber etmiştir.[308] Hatta kaynaklarda İbnü'l-Cezerî'nin, Sadaka b. Selâme el-Mesharâî (öl. 825/1422) isimli bir âlimi, çocuklarının eğitim ve terbiyesini üstlenmek için seçtiği/görevlendirdiği geçmektedir.[309]

İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye'*de Ebû Bekir Ahmed'le birlikte gerçekleştirdikleri Mısır ziyaretinden sonra oğlunun, ailesini almak üzere 829/1426 tarihinde Bursa'ya gittiğinden bahsetmektedir.[310] Aynı zamanda kaynaklarda, babası İbnü'l-Cezerî'nin Ebû Bekir Ahmed'in kızı Fatıma'ya hocalık yaptığından hatta icazet verdiğinden söz

---

[307] İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/310; Hamed, *Şerhu'l-Mukaddime*, 57-58; Hâfız, *Şeyhülkurrâ: el-İmâm İbnü'l-Cezerî*, 42-43.

[308] İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 2/409; İbnü'l-Cezerî, *Hısnü'l-hasîn*, 376; Taşköprizâde, *Şekâiku'n-nuʿmâniyye*, 28; Taşköprizâde, *eş-Şekâiku'n-nuʿmâniyye: Osmanlı Âlimleri*, 84; Taşköprizâde, *Miftâhu's-saʿâde*, 2/51; Leknevî, *el-Fevâ'id*, 141; Hamed, *Şerhu'l-Mukaddime*, 54,57; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, 194; Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", 20/553.

[309] İbnü'l-Cezerî'nin de öğrencileri arasında olan Mesharâî, 760/1359 veya İbn Hacer el-Askalânî'nin tespitine göre 750/1349 senesinde Dımaşk'a takriben 50 km. uzaklıkta bulunan Ceydûr'a bağlı Mesharâ köyünde doğmuş, daha sonra Dımaşk'a yerleşmiştir. Tam adı, Sadaka b. Selâme b. Hüseyn Ebû Muhammed olan bu zat, doğduğu yere nispetle Ceydûrî/Mesharâî, âmâ olduğu için de Darîrî olarak anılmıştır. Mesharâî öncelikle İbnü'l-Cezerî'den Tevbe sûresinin sonuna kadar farklı tariklerle aşere okumuş, akabinde Irak'a gitmiş, döndükten sonra da yine İbnü'l-Cezerî'den kıraat öğrenimini sürdürmüştür. Ardından Mısır'a gitmiş ve burada İbn Tolun Camii imamı Ebü'l-Fetih el-Askalânî'den Şâtıbî'nin *Hırzü'l-emânî'*sini; Ebü'l-Hasan el-Gâfikî'den ise Ebû Amr ed-Dânî'nin *et-Teysîr'*ini okumuştur. Ayrıca orada İbnü'l-Lebbân ve diğer bazı hocalardan kıraat dersleri almıştır. Kıraat sahasında iyi bir eğitim gören ve bu alandaki otoritesi herkes tarafından kabul edilen Mesharâî, Mısır'dan döndükten sonra Dımaşk'taki Emeviyye Camii'nde kıraat okutmaya başlamış ve Burhâneddin el-Bikâî ve Şems el-Havrânî gibi birçok kişi kendisinden istifade etmiştir. İbnü'l-Cezerî onun hakkında "mukri", "nâkil", ve "üstad" gibi ifadeler kullanmış ve Mesharâî'yi kendi çocuklarının eğitim ve terbiyesi için özel olarak görevlendirmiştir. Mesharâî 825/1422 senesinde Dımaşk'ta vefat etmiş ve Bâbüssagîr Kabristanı'na defnedilmiştir. İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/336; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, 3/317-318; Hamed, *Şerhu'l-Mukaddime*, 54; Adem Yerinde, "Mesharâî", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/304.

[310] İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/130; Taşköprizâde, *Şekâiku'n-nuʿmâniyye*, 28.

edilmektedir.[311] Buradan Ebû Bekir Ahmed'in Fatıma adında kızının olduğunu, dolayısıyla bir ailesinin bulunduğunu anlıyoruz. Fakat Ebû Bekir Ahmed'in başka çocuklarının bulunup bulunmadığı, şayet varsa isimlerinin ne olduğu konusunda bir bilgiye sahip değiliz.

1.4. Yaptığı Görevler

Ebû Bekir Ahmed'in hayatı incelendiğinde onun "müderrislik", "elçilik" ve "imamlık" gibi bazı görevleri deruhte ettiği anlaşılmaktadır. Kaynaklardan elde edilen bilgilerden yola çıkılarak onun üstlendiği vazifeleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

1.4.1. Müderrislik

Ebû Bekir Ahmed, başta İbnü'l-Cezerî olmak üzere birçok hocadan ilim tahsil etmiş ve sahasında iyi bir seviyeye gelmiştir. İsimlerine ileride yer vereceğimiz birçok üstattan icazet aldıktan sonra o artık öğrenci yetiştirmeye başlamıştır. Eşref Barsbay onu daha önce kardeşi Ebü'l-Fetih'in üstlendiği Dımaşk'taki bazı medreselere müderrislik vazifesini ifa etmek üzere görevlendirmiştir.[312] Bu göreve tayin edildikten sonra Ebû Bekir Ahmed'in Osmanlı topraklarından ayrıldığı ve ailesi ile birlikte Mısır coğrafyasına göç ettiği tahmin edilmektedir.

Ebû Bekir Ahmed'in bu görevlere tam olarak hangi senede getirildiği bilinmemekle birlikte bazı kaynaklarda 826/1423 tarihine işaret edilmiştir. Bu bağlamda İbnü'l-Cezerî'nin oğlu Ebü'l-Fetih'in vefatı sonrası ailesinin yanına Şiraz'a yerleştiği, Ebû Bekir Ahmed'e de Anadolu topraklarından Mısır'a göç etmesini önerdiği, hatta bu amaçla 826/1423 senesinde oğlu ile Kahire'de buluşup konuya ilişkin istişareler yaptıkları, Sultan Eşref Barsbay ile de burada temasta bulundukları rivayet edilmektedir.[313] Fakat İbnü'l-Cezerî'nin "O Rum diyarında ben Acem'de yaklaşık yirmi yıl oğlumla ayrı kaldık. 827/1424 senesinde Allah bana haccetmeyi nasip edince ona mektup yazdım ve Mısır'da bir araya geldik."[314] ifadelerinden oğlu Ebû Bekir Ahmed ile ilk buluşmasının

[311] İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 2/409; Hamed, *Şerhu'l-Mukaddime*, 54; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, 194.
[312] İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/130; Taşköprizâde, *Şekâiku'n-nuʿmâniyye*, 28; Taşköprizâde, *Miftâhu's-saʿâde*, 2/51.
[313] Akakuş, "İlm-i Kırâat Otoritelerinden İmam Cezerî ve Torunu Kasım Paşa", 16.
[314] İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/130.

826/1423'te değil, 827/1424 senesinde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Buradan hareketle İbnü'l-Cezerî'nin oğlu Ebû Bekir Ahmed ile 827/1424 senesinde bir araya geldiği, bu süreçte Sultan Barsbay ile yakın temas kurduğu, müderrislik görevine de bu tarihlerde getirildiği şeklinde bir sonuca gidilebilir.

Ebû Bekir Ahmed'in müderrislik yaptığı ve hakkında kısa da olsa malumat vermeyi düşündüğümüz medreseler şunlardır:

Büyük Âdiliyye Medresesi: Nureddin Zengî dönemine denk gelen ve 568/1173 tarihinde yapımına başlanılan medrese, Melikü'l-Muazzam döneminde 1222-1225 (1807-1810) tamamlanmıştır. Büyük bir kısmı Âdil döneminde yapıldığından dolayı buraya el-Medresetü'l-Âdiliyye el-Kübrâ ismi verilmiştir. Medrese Eyyûbiler döneminden kaldığı için o dönemin izlerini taşıyan sade bir mimari dokuya sahiptir. Bu medrese eğitim-öğretim faaliyetlerinin yanında farklı fonksiyonel yapıları da bünyesinde barındırmaktadır. Birçok araştırmacı, yazar, edebiyatçı ve tarihçilerin, eserlerinde yer verdikleri medrese, Şam'ın en önemli tarihi ve kültürel mirası olarak bilinmektedir. Medresede Ebû Bekir Ahmed dışında kardeşi Ebü'l-Fetih, babası İbnü'l-Cezerî, Muhammed b. Abdullah b. Malik et-Tâi el-Ceyyânî (öl. 672/1274) ve Ebû Şâme el-Makdisî gibi birçok kıraat âlimi müderrislik yapmıştır.[315]

Emeviyye Camii: Şam Ulucamii olarak da bilinen bu yapı, Emevîler devrinde inşa edilmiş olup dünyanın en büyük ve en eski camilerinden birisidir. Sanat tarihi açısından önemli olan yapı süslemeleri ve mimari özellikleriyle görenleri büyülemiş ve tarih boyunca çeşitli methiyelere mazhar olmuştur. Bu yapı süreç içerisinde birçok tahribata mâruz kalmasına rağmen kültürel ve mimari dokusunu büyük ölçüde koruyabilmiştir. Müslümanlar için müstesna bir yere sahip olan ve kutsî değerler atfedilen Emevi Camii, İslâm mimarisinin bugüne kadar ayakta kalabilen ilk muhteşem örneğidir.[316]

---

[315] Ebü'l-Mefâhir Muhyiddîn Abdülkâdir b. Muhammed b. Ömer ed-Dımaşkî eş-Şâfiî Nuaymî, *ed-Dâris fî târîhi'l-medâris* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1990), 1/271-278; Ramazan Şeşen, "el-Melikü'l-Âdil I", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/59; Abdülkâdir b. Ahmed b. Mustafâ ed-Dûmî ed-Dımaşkî Bedrân, *Münâdemetü'l-atlâl ve müsâmeretü'l-hayâl*, thk. Züheyr Şâviş (Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1985), 123-126; Mahmut Dündar, "Eyyûbîler Dönemi Dımaşk Medreseleri", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (30 Haziran 2018), 118-119.

[316] Bedrân, *Münâdemetü'l-atlâl,* 357-368; Tâlib Yazıcı, "Emeviyye Camii", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/108-109.

Atabekiyye Medresesi: Atabekiyye Medresesi, Şam'ın es-Sâlihiyye bölgesindeki "el-Hayyü'l-Medâris" caddesinde ve eski surların dışında yer almaktadır. Medrese, Musul Atabegi Kutbüddîn el-A'rec Mevdûd b. İmâdiddîn Zengî b. Aksungur'un (öl. 565/1170) kızı Sultan Eşref el-Eyyûbî'nin (öl. 635/1237) eşi Türkan Hatun tarafından 640 senesinde yaptırılmıştır. Şâfiî medreselerinden biri olan Atabekiyye'de pek çok âlim tedris faaliyetinde bulunmuştur.[317] Bu medrese, aynı ismi taşıyan ve 1251-1256 (1835-1840) tarihleri arasında Atabey Aslan Doğmuş tarafından yaptırılmış olan Konya'daki medrese ile karıştırılmamalıdır.[318]

Ebû Bekir Ahmed'in, Bursa Ulucamii yanındaki külliyeyi tamamlayan bir unsur olarak inşa edilen *Hundi Hatun Mektebi'*nde[319] de babası ile beraber kıraat tedrisinde bulunduğu rivayet edilmektedir.[320] Ebû Bekir Ahmed, bunlar dışında Şam'ın Salâhiyye bölgesindeki Kasiyun Dağı eteklerinde bulunan "Ümmü's-Sâlih" ve "Salâhiyye" medreselerinde müderrislik yapmıştır.[321] Diğerleri gibi bu medreseler de Şâfiî mezhebinin usul ve esaslarının tedris edildiği ilim merkezleridir.

Her ne kadar kaynaklarda Ebû Bekir Ahmed'in mezhebinin ne olduğuna dair bilgi bulunmasa da müderrislik yaptığı medreselerin temsil ettiği ekol dikkate alındığında Ebû Bekir Ahmed'in Şâfiî mezhebine mensup olduğu söylenebilir. Diğer taraftan babası İbnü'l-Cezerî'nin Şâfiî olduğu düşünüldüğünde[322] onun eğitim ve terbiyesinde yetişen oğlunun da bu mezhebe mensup olması kuvvetle muhtemeldir.

1.4.2. İmamlık

Bu başlık altında Ebû Bekir Ahmed'in, "imam-hatiplik" gibi bir görev üstlenip üstlenmediği tespit ve teyit edilmeye çalışılacaktır. Her ne kadar bazı çalışmalarda Ebû Bekir Ahmed'in Ulucamii'nde imamlık yaptığı ifade edilse de araştırmamızdan elde

317 Nuaymî, *ed-Dâris*, 1/96-112; Bedrân, *Münâdemetü'l-atlâl*, 77-78.
318 Mehmet Birekul, "Anadolu Selçuklu Devletinde Eğitim ve Konya Medreseleri", *Mecmua* 5 (2018), 89.
319 Yıldırım Bayezid'in kızı Hundi Hatun tarafından yaptırılan bu mektebin Ankara savaşından sonra yağma sırasında tahrip olup yıkıldığı, fakat daha sonraki yıllarda aynı ismi taşıyan Karacabey'in kızı Hundi Hatun tarafından tekrar imar ve ihya edilerek Kur'an hizmeti için tahsis edildiği rivayet edilmektedir. https://www.gencgazete.net/kose-yazisi/yildirim-beyazit-devrinde-kulturel-hayat-2-6296/ (Erişim 24 Mart 2023).
320 Akakuş, "İlm-i Kıraât Otoritelerinden İmam Cezerî ve Torunu Kasım Paşa", 16.
321 İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/130.
322 İbnü'n-Nâzım, *el-Havâşi'l-müfehhime*, 4.

ettiğimiz bulguların sonucunda onun resmi olarak böyle bir göreve tayin edilip edilmediği, şayet tayin edildi ise hangi camilerde bu vazifeyi deruhte ettiği bilinmemektedir. İbnü'l-Cezerî'nin *Gâyetü'n-nihâye*'si başta olmak üzere çeşitli kaynaklarda, Ebû Bekir Ahmed'in yukarıda zikredilen görevlerinden başka Bursa Büyük Bayezid Camii'nde "mütevellilik"[323] vazifesine tayin edildiğinden bahsedilmektedir.[324] Fakat daha sonra kaleme alınan bazı çalışmalarda, Ebû Bekir Ahmed'in Ulucamii'nde imamlık yaptığından söz edilmiştir.[325] Teyide muhtaç olan bu malumata ilk dönem kaynaklarında yer verilmemesi dikkat çekicidir.

Şârihin hayatını konu eden ilk dönem kaynaklarında Ebû Bekir Ahmed'in Ulucamii'nde imamlık yaptığı geçmemekle birlikte, yazma eser kütüphane katalogları tarandığında ve bizlere birtakım ipuçları verebileceğini düşündüğümüz tarihi bilgiler analiz edildiğinde de böyle bir malumata rastlayamadığımızı belirtmek isteriz. Zira minberindeki tarihten anlaşıldığı kadarıyla Ulucamii'in yapımı 802/1400 senesinde tamamlanmış ve bir cuma günü Yıldırım Bayezid Hân, Şeyhülislam Molla Fenârî, Emîr Sultan olmak üzere birçok ulemâ, devlet erkânı ve geniş halk kitlesinin hazır bulunduğu esnada görkemli bir merasimle caminin açılışı gerçekleştirilmiştir.[326] O tarihten itibaren (elçilik görevi süreci hariç) Ebû Bekir Ahmed'in Bursa'da olduğu tahmin edilmekle birlikte, ilgili tarihlerde Ulucamii imamlık görevini başkalarının sürdürdüğü anlaşılmaktadır.

Kaynaklarda, Ulucamii'in ilk imamının Emîr Sultan'ın (öl. 833/1429) tavsiyesiyle[327] bu göreve getirilen Mevlid-i Şerif yazarı Süleyman Çelebi (öl. 825/1422) olduğundan, hatta bir gün camide cemaatten birisi ile arasında geçen bir diyalog sonucu onun meşhur mevlidini kaleme aldığından bahsedilmektedir.[328] Süleyman Çelebi'den sonra da sırasıyla

[323] Vakfın işlerini yürütmek üzere tayin edilen kimseye mütevelli denilmektedir. Nazif Öztürk, "Mütevelli", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/217-220.

[324] İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/130; Taşköprizâde, *Şekâiku'n-nuʿmâniyye*, 28.

[325] Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, 194; Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", 20/553; Akaslan, *Musa Cârullah Şerhi*, 134; Berhecî, "el-İ'lâm fî ahkâmi'l-idgâm nazman ve şerhan dirase ve tahkik", 292.

[326] Doğan Yavaş, "Bursa Ulucamii", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/88-89.

[327] Diyanet İslâm Ansiklopedisi'nin "Mevlid" maddesinde, Süleyman Çelebi'yi Ulucamii imamlığına Emîr Buhârî'nin tavsiye ettiği geçmektedir. Fakat Süleyman Çelebi'nin vefat tarihi (825/1422) ve Emîr Buhârî'nin doğum tarihi (849/1445) göz önünde bulundurulduğunda burada bir hata olduğu düşünülmektedir. Nitekim Emîr Buhârî İstanbul Nakşîbendi şeyhlerindendir. Ayrıca başka kaynakta Süleyman Çelebi'nin Emîr Sultan'dan hilafet aldıktan sonra Ulacamii'nde vaaz etmeye başladığı geçmektedir. Dolayısıyla ilgili maddede Emîr Sultan ile Emîr Buhârî ismi karıştırılmıştır.

[328] A. Necla Pekolcay, "Mevlid", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/485-486.

Mevlânâ Süleyman, Mevlânâ Cemal b. Emir, Mevlânâ Muslihuddin ve Şeyh Ali el-Aclûnî gibi şahısların Ulucamii'nde imamlık yaptıkları kaynaklarda belirtilmektedir.[329]

Konuya ilişkin gözden kaçırılmaması gereken bir diğer detay ise "mütevellilik" görevidir. Vakıf işlerini yürütmek üzere görevlendirilen kimseye verilen bu vazife ile Ebû Bekir Ahmed'in imamlık görevi karıştırılmış olabilir. O dönemdeki birçok yapı Yıldırım Vakıfları'na[330] bağlı olduğu için Ebû Bekir Ahmed'in Ulucamii'in ilk mütevellisi olduğu söylenebilir.[331] Fakat bu durum onun resmi olarak Ulucami'de imamlık yaptığı anlamına gelmemektedir. Ayrıca Yıldırım Bayezid tarafından Bursa'da yaptırılan ve Yıldırım Külliyesi'nin ortasında bulunan Yıldırım Camii[332] adında bir cami daha vardır ki Ebû Bekir Ahmed'in mütevellilik görevine getirildiği caminin burası olması da muhtemeldir. Sultan Bayezid tarafından yaptırılması ve o dönemlerde diğer şehirlerde bulunan aynı isimdeki camilerin en büyüğü olması hasebiyle Ulucamii'ye Büyük Bayezid Camii denilmesi mümkündür. Ancak bu bilgi de bir ihtimalden öte geçmemektedir. Dolayısıyla cami mütevellisi olan Ebû Bekir Ahmed'in imam-hatiplik yaptığı, o caminin de Ulucamii olduğu zannedilmiş gibi gözükmektedir. O dönemlerde mütevellilik görevinin cami imamlığı olarak kullanılmış olabileceği ihtimalini bir tarafa koyarsak, kanaatimizce İbnü'n-Nâzım'ın Ulucamii'de imamlık yaptığı bilgisi kesinlik ifade etmemektedir.

Kaynaklarda Ebû Bekir Ahmed'in, bir önceki başlıkta isimlerine yer verilen medreselerde müderrislik yaptığı anlatılırken, onun dünyanın en büyük ve en eski yapıtlarından biri olan Emevi Camii'nde üst düzey bir konumda bulunduğundan bahsedilmektedir. "تَصَدُّرْ" veya "تَصْدِيرْ"[333] kelimeleriyle ifade edilen bu vazifenin, oradaki imam ve müderrislerin sorumluluğu gibi bir görev veya yöneticilik olduğu anlaşılmakta, hatta derslerine kadı ve âlimlerin de iştirak ettiği rivayet edilmektedir. Haliyle böyle bir görev üstlenen kişinin burada veya başka camilerde resmi olmasa da imamlık yapmış olması kaçınılmazdır.

---

329 M. Asım Yediyıldız, "Bursa Ulucami İmâmlığı ve İmâmları", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2 (2008), 131-143.

330 Bursa Ulucamii Külliyesi tamamlandıktan sonra Sultan Bayezid tarafından kurulan Yıldırım Vakıfları'nın vakfiye metnini İbnü'l-Cezerî kaleme almış, Molla Fenarî ise tasdik ve tescil etmiştir. Ekrem Hakkı Ayverdi, "Yıldırım Bâyezid'in Bursa Vakfiyesi ve Bir İstibdalnâmesi", *Vakıflar Dergisi* 8 (1969), 42.

331 Akakuş, "İlm-i Kırâat Otoritelerinden İmam Cezerî ve Torunu Kasım Paşa", 16.

332 Doğan Yavaş, "Yıldırım Külliyesi", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/532-533.

333 İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/130.

Tüm bu mülahazalardan sonra denilebilir ki Ebû Bekir Ahmed, kesin olarak Büyük Bayezid Camii mütevellisi olarak görev yapmıştır. Fakat son dönem kaynaklarında hem Ebû Bekir Ahmed'in yaptığı görevlerin hem de cami bilgilerinin karıştırılmış olabileceği düşünülmektedir. Ancak buradan, Ebû Bekir Ahmed'in söz konusu camilerde asla imamlık yapmadığı şeklinde bir sonuç çıkarılmamalıdır. Nitekim yukarıda Ebû Bekir Ahmed'in, gerek Büyük Bayezid Camii mütevellisi iken gerekse Emevi Camii'ndeki müderrislik vazifesi esnasında gayri resmi de olsa bu vazifeyi yapmış olabileceğini ifade etmiştik. Burada amacımız, Ebû Bekir Ahmed'in hayatına ilişkin hatalı olduğunu düşündüğümüz bazı bilgileri tashih etmek veya doğruya en yakın olan sonucu ortaya koymaktır.

1.4.3. Elçilik

İbnü'l-Cezerî, Bursa'da Sultan Bayezid'in yanında iken Timur fitnesi olarak tarif edilen Ankara Savaşı[334] patlak vermiştir. İbnü'l-Cezerî bu savaşa sultan Bayezid'in yanında katılmış, fakat hem sultan hem İbnü'l-Cezerî hem de oğlu Ebû Bekir Ahmed Timur'a esir düşmüşlerdir. Savaştan muhtemelen bir sene sonra (806/1403) Timur, İbnü'l-Cezerî'yi yanında Orta Asya'ya yani Semerkand'a götürmüş, Ebû Bekir Ahmed'i de Mısır Sultanı Nâsır Ferec b. Berkûk'a[335] elçi olarak göndermiştir. Bu tarihten itibaren yaklaşık yirmi yıl baba-oğul ayrı kalmışlar, daha sonra hac vesilesiyle kısa bir süre bir araya gelmişlerdir. İbnü'l-Cezerî bu buluşmasında bir rivayete göre on, Taşköprizâde'ye göre ise on altı gün oğlu ile birlikte kalmışlardır.[336]

---

334 Ankara Savaşı, 805/1402 senesinde (20-28 Temmuz) Ankara'nın Çubuk Ovası'nda, Yıldırım lakabıyla meşhur olan I. Bayezid ile Timur arasında gerçekleşen muharebedir. Timur'un kesin zaferiyle biten muharebe sonrasında Sultan Bayezid, Timur'a esir düşmüş ve üzüntüden hastalanıp esaretinden yaklaşık sekiz ay sonra vefat etmiştir. Aynı zamanda savaşın ardından Osmanlı'nın elindeki birçok şehir Timur ordusu tarafından yağmalanmış, Anadolu'da ticaret akışı kesintiye uğramış, devletin sınırları küçülmüş, siyasi birlik bozulmuş ve Osmanlı Devleti 11 yıl iktidar boşluğuna maruz kalarak 816/1413 yılına kadar süren bir fetret dönemi geçirmiştir. Yusuf Halaçoğlu, "Ankara Savaşı", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/210-211.

335 Tam adı, el-Melikü'n-Nâsır Zeynüddîn (Nâsırüddîn) Ebü's-Seâdât Ferec b. Berkûk (öl. 815/1412) olan bu şahıs, 802-815 (1399-1412) tarihleri arasında Mısır Memlük Sultanı olarak görev yapmıştır. Asri Çubukçu, "Ferec", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/370-371.

336 İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/130; Taşköprizâde, *Şekâiku'n-nuʿmâniyye*, 28; Leknevî, *el-Fevâ'id*, 141.

İbnü'l-Cezerî *Gâyetü'n-nihâye'*de bu durumu şu cümlelerle ifade etmektedir:

> "…Timur ile Yıldırım Bayezid'in arasında meydana gelen Ankara Savaşı'nın ardından Timur, onu Mısır Sultanı Nâsır Ferec b. Berkûk'a elçi olarak gönderdi. Beni de yanından ayırmayarak götürdü. O, Rum diyarında ben Acem'de, yaklaşık yirmi yıl oğlumla ayrı düştük. 827/1424 yılında, Allah (c.c.) bana hacca gitmeyi nasip edince, uzun yıllardan sonra oğlumla tekrar buluşmamız mümkün oldu. Ona mektup yazarak yanıma gelmesini istedim ve Mısır'da on gün kadar birlikte kaldık. Ardından ben hacca gittim, o da şevvalden şevvale bir sene kadar Mısır'da kaldı. 828/1425 yılında beraber hac yaptık. Sonra birlikte Mısır'a döndük. O, Rum diyarına çocuklarını almak için gitti ve 829/1426 senesinin Cemâziyelâhir'inde Dımaşk'ta birbirimizden ayrıldık."[337]

İbnü'l-Cezerî'nin "O, Rum diyarında, ben Acem'de yaklaşık yirmi yıl oğlumla ayrı kaldık. 827/1424 senesinde Allah bana haccetmeyi nasip edince ona mektup yazdım ve Mısır'da bir araya geldik."[338] ifadelerinden oğlunun o tarihlerde Bursa'da olduğu anlaşılmaktadır.

2. İLMÎ KİŞİLİĞİ

İbnü'n-Nâzım'ın hayatı incelendiğinde onun, dönemin önde gelen hocalarından ilim tahsil ettiği, bu konuda kardeşleri arasında temayüz ettiği, çeşitli medreselerde birçok öğrenci yetiştirdiği ve sayıları fazla olmasa da nitelikli eserler kaleme aldığı anlaşılmaktadır. İbnü'n-Nâzım'ın böyle bir konuma gelmesinde şahsi gayreti, azmi ve zekasının önemli payı bulunmakla birlikte, kıraat tarihine damgasını vurmuş ve sahasında sarsılmaz otorite kabul edilen İbnü'l-Cezerî gibi bir babanın evladı olması da şüphesiz etkili olmuştur. Nitekim İbnü'l-Cezerî yaşadığı dönem içerisinde genel anlamda şer'î ilimlerde, özellikle de kıraat sahasında muasırları arasında ön plana çıkmış kıymetli bir şahsiyettir. Âlimler tarafından hakkında söylenilen övgü dolu sözler bir tarafa, kaleme aldığı muhalled eserler ve arkasında bıraktığı canlı eser mesabesindeki öğrenci

[337] İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/130; Taşköprizâde, *eş-Şekâiku'n-nuʿmâniyye: Osmanlı Âlimleri*, 84.
[338] İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/130.

toplulukları bunu en iyi şekilde gözler önüne sermektedir. Çalışmaya konu olan oğlu İbnü'n-Nâzım da böylesine önemli bir âlimin tedrisatında yetişmiş öğrenciler arasında ilk sıralarda yerini almaktadır.

2.1. Eğitim Hayatı

Kaynaklardan elde ettiğimiz bilgilere göre İbnü'n-Nâzım'ın on yaşında Kur'an-ı Kerim'i ezberlediği ve bir sene sonra (791/1388 senesinde) hatimle namaz kıldırdığı ifade edilmektedir. İbnü'n-Nâzım, babası İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*, *Takrîbü'n-Neşr*[339] ve *Tayyibetü'n-Neşr* isimli eserlerini bizzat kendisinden okumuş, çok defa dinlemiş ve *Tayyibe'*yi ezberlemiştir. Diğer taraftan onun Kâsım b. Fîrruh eş-Şâtıbî'nin kıraat-ı seb'aya dair kaleme aldığı *eş-Şâtıbiyye*[340] ile *Kasîde-i Râiyye*[341] olmak üzere birçok eseri ezberlediği rivayet edilmektedir.[342]

Ebû Bekir Ahmed, kardeşleri ile beraber Mısır'a gittikten sonra orada on iki kıraat yanında *Şâtıbiyye* ve *'Unvân'*ı[343] okuyarak icazet almıştır. Yine babası İbnü'l-Cezerî'den sonra Mısır'da İbrâhîm b. Ahmed eş-Şâmî'den (öl. 800/1397) tekrar kıraat-ı aşere okumuş ve o esnada hadis tahsili yapmıştır. Ebû Bekir Ahmed'in 794/1392 senesinde ailesiyle Mısır'a geldiğinde, burada Ebû İshak el-Ba'lebekkî'den (öl. 798/1395) kıraat-ı aşere okuduğu rivayet edilmiştir. Dönemin otorite âlimlerinden icazet alan Ebû Bekir Ahmed, bir taraftan hocalarından her fırsatta ilim tahsil etmeye devam etmiş, diğer

---

339 *Takrîbü'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr'; et-Takrîb fî muhtasari'n-Neşr; Muhtasarü'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr* ve *en-Neşrü's-sağîr* gibi isimlerle anılan bu eser, *en-Neşr* üzerine yapılan ihtisar çalışmalarının en meşhuru olup İbnü'l-Cezerî tarafından kaleme almıştır. Birışık, "en-Neşr", 33/19-20.

340 Eser hakkında son bölümde bilgi verilecektir.

341 Bu eser muhtemelen Kâsım b. Firrûh eş-Şâtıbî'nin resmü'l-mushafla ilgili *'Akîletü etrâbi'l-kasâid fî esne'l-mekâsıd* isimli manzumesidir. Zira *'Akîle*, râ (ر) kafiyeli olması hasebiyle *Kasîde-i râ'iyye* olarak da anılmaktadır. Eser Ebû Amr ed-Dânî'nin *el-Mukni'* adlı eserinin manzum şekli olup 298 beyitten müteşekkildir. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, 2/1339; Ğânim Kaddûrî Hamed, *Resmü'l-mushaf: Dirâse lugaviyye târîhiyye* (Bağdat: el-Lecnetü'l-Vataniyye, 1982), 177-178; Abdurrahman Çetin, "Şâtıbî, Kâsım b. Fîrruh", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/376.

342 İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/129-131; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, 2/193; Taşköprizâde, *Şekâiku'n-nu'mâniyye*, 27-28; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, 2/50-51; Leknevî, *el-Fevâ'id*, 141; Hamed, *Şerhu'l-Mukaddime*, 56; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, 194; Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", 20/553.

343 Eser hakkında son bölümde bilgi verilecektir.

taraftan başta Yıldırım Bayezid'in çocukları olmak üzere birçok öğrenciye ders vermiştir.[344]

İbnü'l-Cezerî *Gâyetü'n-nihâye'*de, oğlu Ebû Bekir Ahmed hakkında şöyle demektedir:

> "O (Ebû Bekir Ahmed) 780/1379 senesinde Dımaşk'ta Ramazan ayının on yedinci gecesi dünyaya geldi. Dımaşk'taki hocalardan icazetler aldı. 790/1388 senesinde Kur'an'ı ezberledi, 791/1388'de hatimle namaz kıldırdı. Kıraat konusundaki iki kasideyi, yani *eş-Şâtıbiyye* ve *er-Râiyye'*yi ezberledi. Kardeşi Ebü'l-Fetih'in kıraatıyla on iki kıraatı okudu. Daha sonra kıraat-ı aşereyi ikinci defa okudu ve hocalarından icazet aldı. *en-Neşr* ve *Tayyibe'*yi benden okudu ve her ikisini de defalarca dinledi. O, birçok kitap ezberledi. Hâfız el-Irâkî (öl. 806/1404) ve diğerlerinden nakiller yaptı, Buhârî'yi dinledi. Anadolu'ya (Bursa) geldiğimde birçok kitabım ile o da arkamdan geldi. Yanımdan ayrılmayarak benden istifade etmeye ve öğrendiklerini başkalarına öğretmeye devam etti. Kıymetli Sultan Bayezid Han'ın çocukları Kâmil Mehmed, Saîd Mustafa ve Eşref ondan çok istifade ettiler. Sultan'ın Bursa'da yaptırdığı Câmi-i Kebîr'in mütevellisi oldu. Dindar ve iffetli biri olarak yaşadı. Allah onu mutlu etsin ve mübârek kılsın…"[345]

2.2. Hocaları

Ebû Bekir Ahmed, başta babası İbnü'l-Cezerî olmak üzere dönemin meşhur âlimlerinden ilim tahsil etmiş ve birçoğundan icazet almıştır. İbnü'n-Nâzım'ın kıraat sahasında otorite olduğu bilinmekle birlikte, bunun dışındaki alanlarla da ilgilendiği anlaşılmaktadır.[346] Onun söz konusu alanlardaki yetkinliğini ortaya koymak amacıyla ders okuduğu

---

[344] İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye,* 1/129-130; İbnü'l-Cezerî, *Câmiu'l-esânîd*, 208; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, 2/193; Taşköprizâde, *Şekâiku'n-nuʿmâniyye,* 27-28; Taşköprizâde, *Miftâhu's-saʿâde,* 2/50-51; Leknevî, *el-Fevâ'id*, 141; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, 194; Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", 20/553.

[345] İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye,* 1/129-130; Taşköprizâde, *Şekâiku'n-nuʿmâniyye,* 27-28; Taşköprizâde, *eş-Şekâiku'n-nuʿmâniyye: Osmanlı Âlimleri,* 82-84.

[346] İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye,* 1/130-131; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, 2/193; Taşköprizâde, *Şekâiku'n-nuʿmâniyye,* 27-28; Taşköprizâde, *Miftâhu's-saʿâde,* 2/50-51; Hamed, *Şerhu'l-Mukaddime*, 56; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, 194; Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", 20/553.

hocalarından bazılarının hayatı hakkında kısaca bilgi vermenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

2.2.1. Muhammed el-Azâzî

Tam adı Salâhuddîn Ebû Bekir b. Muhammed b. Ebî Bekir b. Muhammed el-Azâzî es-Sâlihî (öl. 780/1378) olan bu zat Ebû Bekir Ahmed'in icazet aldığı hocalardandır. Aynı zamanda İbnü'l-Cezerî kendisinden ders okumuştur. İbnü'l-Cezerî, onun çok küçük yaşlarda kıraat öğrendiğinden, Sâlihiyye Medresesi şeyhlerinden olan Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekir b. Ali'den kıraat-ı seb'a, daha sonra da kıraat-ı aşere okuduğundan bahsetmektedir. Aynı zamanda İbnü'l-Cezerî kendisinden *Kenz* isimli eseri okuduğunu ve dinlediğini ifade etmiştir. Kaynaklarda onun 780/1378 veya daha önceki bir tarihte vefat ettiği geçmektedir.[347]

2.2.2. İbnü's-Sellâr

Tam adı Abdülvehhâb b. Yûsuf b. İbrâhîm b. Bayram b. Behrâm b. Bahtiyâr İbnü's-Sellâr Emînüddîn Ebû Muhammed (öl. 783/1381) olan bu zattan Ebû Bekir Ahmed icazet almıştır.[348] İbnü'l-Cezerî'nin de hocaları arasında olan İbnü's-Sellâr, Şam'da Muhibbuddîn Ebî Ebdillâh Muhammed b. Gâzî el-Beyânî'den (öl. 723/1323) kıraat-ı seb'ayı, Mısır'daki Takıyyüddîn Ebî Abdillâh Muhammed b. es-Sâiğ'den ise (öl. 776/1374) '*Unvân*, *Şâtıbiyye* ve *Teysîr* gibi eserleri okumuştur. İbnü'l-Cezerî'nin kıraat senedlerinden bir tanesi İbnü's-Sellâr kanalıyla Hz. Ali'ye dayanmaktadır. İbnü's-Sellâr 698/1299 tarihinde doğmuş, 783/1381 senesinde vefat etmiş ve İbn Teymiyye'nin de metfun bulunduğu Dımaşk'taki Sûfiyye kabristanlığına defnedilmiştir. Hayatı boyunca birçok öğrenciye hocalık yapmış olan İbnü's-Sellâr, 749/1348 senesinde İbnü'l-Lebbân'ın vefatı üzerine, Kahire'nin en büyük mescidi olan Aksungur Camii'ne İmam-Hatip olarak atanmıştır. İbnü'l-Cezerî, özellikle kıraat olmak üzere nahiv, fıkıh, tefsir gibi birçok ilim dalında İbnü's-Sellâr'dan istifade ettiğini belirtmiş ve onu "imam", "mukrî", "muhakkik", "kâmil", "ârif" ve "sâlih" olarak nitelendirmiştir.[349]

---

347 İbnü'l-Cezerî, *Câmiu'l-esânîd,* 195.
348 İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye,* 1/129.
349 İbnü'l-Cezerî, *Câmiu'l-esânîd,* 130-133; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye,* 1/482-483.

2.2.3. Muhammed el-Bilbîsî

Asıl ismi Salâhuddîn Ebû Abdillah Muhammed b. Muhammed b. Ömer el-Ensârî el-Mısrî olan (öl. 789/1388'den sonra) ve Bülbeysî veya Bilbîsî diye şöhret bulan bu zat da Ebû Bekir Ahmed'in hocaları arasındadır. İbnü'l-Cezerî, hem kendisinin hem de oğlunun Bilbîsî'den *el-'Unvân*'ı dinlediğinden, son dinleyişinde oğulları Muhammed, Ahmed ve Ali'nin de orada bulunduklarından söz etmektedir. 700/1301'lü yılların başlarında doğduğu tahmin edilen bu zatın İbnü'l-Cezerî'nin ifadelerinden yola çıkılarak 789/1387 senesinden sonra vefat ettiği anlaşılmaktadır.[350]

2.2.4. Ahmed el-Askalânî

Ebû Bekir Ahmed'in eğitim aldığı hocalardan birisi Ebü'l-Fetih Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Askalânî'dir (öl. 794/1391). Abisi Ebü'l-Fetih ile birlikte Mısır'a kıraat okumak için giden Ebû Bekir Ahmed, orada bu zattan on iki kıraatle birlikte *Şâtıbiyye* ve '*Unvân'*ı okumuş, aynı zamanda kendisinden icazet almıştır.[351] Kaynaklarda Askalânî'nin, Mısır'daki Takıyyüddîn Ebî Abdillâh Muhammed b. es-Sâiğ'den (öl. 776/1374) *Şâtıbiyye* okuduğu ve Ebû Amr kıraatını dinlediği hatta onun, hocasından en son kıraat alan kişi olduğu nakledilmektedir. Aynı zamanda bu zatın İbn Tolun (Tolunoğulları) Camii'nde[352] imamlık yaptığı rivayet edilmektedir. Askalânî, 704/1304 yılında dünyaya gelmiş 11 Muharrem 793/1391 tarihinde ise vefat etmiştir.[353]

2.2.5. Ahmed eş-Şâmî

Ebû Bekir Ahmed ikinci defa ilim tahsili için Mısır'a gittiğinde orada İbrâhim eş-Şâmî'den (öl. 800/1397) kıraat-ı aşere ve *Şâtıbiyye* okumuştur.[354] Tam adı İbrâhim b. Ahmed b. Abdülvâhid b. Abdülmü'min b. Saîd b. Ulvân b. Kâmil Ebû İshâk eş-Şâmî el-Cerîrî olan bu zat 709/1310 senesinde Dımaşk'ta doğmuştur. İbrâhim eş-Şâmî, Dımaşk'ta Ahmed b. Muhammed el-Aşşâb el-İskederiyye'den *Teysîr'*i[355] okumuş, başkalarından da

---

[350] İbnü'l-Cezerî, *Câmiu'l-esânîd,* 211-217; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/398.
[351] İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye,* 1/129.
[352] Kahire'de hicrî IX. asırda inşa edilen bir camidir. Dorıs Behrens-Abouseıf, "İbn Tolun Camii", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/416-418.
[353] İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 2/82; Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine fî a'yâni'l-mi'eti's-sâmine* (Haydarâbâd: Dâiretü'l-Maârifi'l-'Osmâniyye, 1930), 3/352.
[354] İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye,* 1/129.
[355] Abdurrahman Çetin, "Dânî", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/460.

*Buharî'*yi dinlemiş ve icazet almıştır. Daha sonra Mısır'a giden Şâmî, burada *Şâtıbiyye* ile beraber kıraat-ı seb'a ve kıraat-ı aşere okumuş, aynı zamanda öğrendiklerini aralarında Ebû Bekir Ahmed'in de bulunduğu birçok talebeye öğretmiştir. İbrâhim eş-Şâmî, 8 Cemâziyelâhir 800/1398 senesinde Mısır'da vefat etmiştir.[356]

2.2.6. İbnü'l-Cezerî

Ebû Bekir Ahmed'in ilk hocası babası İbnü'l-Cezerî (öl. 833/1429) olup uzun yıllar ayrı kalsalar da Ebû Bekir Ahmed babasıyla geçirdiği zaman zarfında büyük bir istek ve heyecanla kendisinden ilim tahsil etmiştir. İbnü'l-Cezerî onun hakkında "Anadolu'ya (Bursa) geldiğimde birçok kitabım ile arkamdan geldi. Yanımdan ayrılmayarak benden istifade etmeye ve öğrendiklerini başkalarına öğretmeye devam etti." demiştir. Ebû Bekir Ahmed, Anadolu'ya gelmeden önce de babasından *en-Neşr, Takrîb* ve *Tayyibe'*yi tamamlamış, bu eserleri defalarca ondan dinlemiş, aynı zamanda kendisinden kıraat-ı aşere okumuş ve icazet almıştır.[357] İbnü'l-Cezerî'nin hayatı ve onun İbnü'n-Nâzım'ın yetişmesindeki rolü çalışmanın muhtelif yerlerinde ifade edildiği için tekrara düşmemek adına burada detaylara girilmemiştir.

2.2.7. Diğer Hocaları

Kaynaklarda, Ebû Bekir Ahmed'in yukarıda kısaca hayatlarına dair bilgi verilen âlimlerden başka, Hâfız Ebû Bekir b. Muhib, İbn Kâdî Şühbe, İbn Mahbûb ve İbn Avd gibi hocalardan da kıraat okuduğu geçmektedir. Ayrıca o, meşhur muhaddislerden olan Ebü'l-Fazl Zeynüddîn Abdurrahîm b. el-Hüseyn b. Abdirrahmân el-Irâkî (öl. 806/1404),[358] Muhammed b. Ahmed b. İbrâhim b. Abdullah b. Ebî Amr el-Makdisî (öl.

[356] İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/7-8.

[357] İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/130-131; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, 2/193; Taşköprizâde, *Şekâiku'n-nu'mâniyye*, 27-28; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, 2/50-51; Hamed, *Şerhu'l-Mukaddime*, 56; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, 194; Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", 20/553.

[358] İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/382; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, 4/171-178; M. Yaşar Kandemir, "Irâkî, Zeynüddîn", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/118-121.

780/1378)[359] ve Havze Camii'nde İbn Hatîb gibi âlimlerden *Sahîh-i Buhârî'*yi dinlemiş, onlardan nakiller yapmış, aynı zamanda Muhammed el-Makdisî'den icazet almıştır.[360]

Bazı kaynaklarda Ebû Bekir Ahmed'in 794/1392 senesinde ailesiyle Mısır'a geldiğinde, burada Ebû İshak el-Ba'lebekkî'den babası ile birlikte Ebü'l-Kerem eş-Şehrezûrî'nin *Kitâbü'l-misbâh'*ını okuduğuna dair bir bilgi bulunmaktadır.[361] Fakat referans olarak verilen kaynağa bakıldığında *Kitâbü'l-misbâh'*ı okuyanın Ebû Bekir Ahmed değil, İbnü'l-Cezerî'nin büyük oğlu Ebü'l-Fetih Muhammed olduğu, diğer çocuklarının dinlediği, Ebû Bekir Ahmed'in ise Ebû İshak el-Ba'lebekkî'den *Kitâbü'l-misbâh'*ı değil on kıraatı okuduğu geçmektedir.[362] Mezkur âlimler dışında abisi Ebü'l-Feth ile İbnü'l-Cezerî'nin çocuklarının eğitim ve terbiyesini üstlenmek için seçtiği Sadaka b. Selâme el-Mesharâî (öl. 825/1422) isimli âlimi de Ebû Bekir Ahmed'in hocaları arasında saymak mümkündür.[363]

2.3. Öğrencileri

Ebû Bekir Ahmed'in gerek Anadolu'da gerekse Mısır'da yetiştirdiği öğrencilerin hayatı incelendiğinde, onun kıraat sahasındaki yetkinliği yanında saygın bir şahsiyet olduğu anlaşılmaktadır. Ebû Bekir Ahmed, başta Yıldırım Bayezid'in çocukları olmak üzere, daha sonraları döneminin önde gelen simaları arasında yerini almış birçok öğrenciye hocalık yapmıştır. Ebû Bekir Ahmed'in bütün öğrencilerinin listesini çıkarmak mümkün değildir. Zira o, Emevî Camii, Büyük Âdiliyye, Ümmü's-Sâlih, Salâhiyye ve Atabekiyye gibi medreselerde uzun süre ders okutmuş, derslerine kadılar ve âlimler iştirak etmiş, en nihayetinde Ebû Bekir Ahmed söz konusu medreselerde çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir. Ebû Bekir Ahmed'in öğrencilerinden bazıları şunlardır:

---

[359] İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine,* 3/304-305. Aynı zamanda bu zat "Âhiru Ashâb-ı İbnü'l-Buhârî" olarak bilinir. Yani İbnü'l-Buhârî diye bilinen meşhur muhaddisin son kuşak öğrencileri arasındandır.

[360] İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye,* 1/129-130; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, 2/193; Taşköprizâde, *Şekâiku'n-nuʿmâniyye,* 27-28.

[361] Ömer Kara, "İbnü'l-Cezerî: Hayatı ve Eserleri", *Uluslararası İbnü'l-Cezerî Sempozyumu* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021), 34.

[362] İbnü'l-Cezerî, *Câmiu'l-esânîd,* 208.

[363] İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/336; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi',* 3/317-318; Hamed, *Şerhu'l-Mukaddime*, 54; Yerinde, "Mesharâî", 29/304.

2.3.1. Abdüddâim el-Ezherî

Ebû Bekir Ahmed'in öğrencilerinden birisi Zeynüddîn Ebû Muhammed el-Hadîdi Abdüddâim el-Ezherî (öl. 870/1466)'dir. Şemseddin Sehâvî, *Dav'ü'l-lâmi'*de Ezherî'nin 827/1424 senesinde Ebû Bekir Ahmed'den *Tayyibe* şerhi okuduğundan söz etmektedir. Ebû Bekir Ahmed'in önde gelen öğrencilerinden olduğunu düşündüğümüz Ezherî, henüz küçük yaşlardayken hafızlığını tamamlamış, birçok kitap ezberlemiş, aynı zamanda dönemin öncü âlimlerinden kıraat, ferâiz ve matematik gibi farklı sahalarda ilim tahsil etmiştir. Bu zat Şems ez-Zerâtîti ve Ahmed b. Muhammed Şihâb el-İskenderî gibi hocalardan kıraat-ı seb'a, İbnü'l-Cezerî'den de kıraat-ı aşere okumuştur. Ezherî, İbnü'l-Cezerî'nin *Tayyibe'*sini şerhetmeye başlamış, fakat Hûd sûresine kadar gelebilmiştir. Ayrıca İbnü'l-Cezerî'nin mukaddimesi ile onun hadis ilmine dair kaleme aldığı *el-Hidâye fî fünûni'l-hadîs'*ini şerhetmiştir. İlmi birikiminden birçok kişinin faydalandığı bu zat, faziletli, hayır ehli, mütevazı, sağlam karakterli ve kanaatkâr birisi olarak nitelendirilmektedir.[364] Bazı kaynaklarda Kastallânî'nin (öl. 923/1517) Ezherî'den kıraat okuduğu ve ondan "şeyhimiz allâme" diye bahsettiği geçmektedir.[365]

2.3.2. Muhammed el-Hısnî

Takıyyüddîn Ebû Bekir b. Muhammed b. Şâzî el-Hısnî eş-Şâfiî de (öl. 881/1476) İbnü'n-Nâzım'dan kıraat okuyan öğrencilerden biri olup bu zat, 815/1412 senesinde Hısnu Keyfa'da (Hasankeyf)[366] doğmuştur. Aynı zamanda kendisi ile İzzeddîn İbrâhim ez-Zencâî'nin (öl. 655/1257) sarf ilmine dair kaleme aldığı *Tasrîfi'l-'izzî* isimli eserini müzâkere etmiştir. Kumaş tüccarı olan babasının yanında yetişmiştir. Hafızlığını tamamlamış ve *Şâtıbiyye, Hâvî, Şâfî, Kâfî* gibi toplam on kitap ezberlemiştir. Yıllarca medreselerde ders okutmak suretiyle devrin önde gelen meşâyihi arasında yerini almıştır. İnsanlar tarafından çok fazla sevilen ve hürmet edilen bu zat, aynı zamanda zekâsı, konuşmadaki akıcılığı, eğiticiliği, tevazuu, güvenilirliği ve dini konulardaki hassasiyeti

---

364 Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, 2/193, 4/42.

365 Ahmet Kütükoğlu, "Kastallânî'nin Letâifü'l-İşârât li Fünûni'l-Kıraat Adlı Eserinin, Kıraat İlmindeki Yeri", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37 (2017), 39.

366 Arapça kaynaklarda Hısnu Keyfâ veya Hısnu Keybâ, Osmanlı arşiv belgelerinde ise Hısnıkeyf şeklinde kayıtlara geçmiş olan bu şehir, halk arasında Hasankeyf olarak anılmaktadır. Önceleri Artuklular'ın merkezi olan Hasankeyf, günümüzde Batman iline bağlı, şehrin 32 km uzağında Midyat yolu üzerinde bulunan bir ilçedir. Yusuf Oğuzoğlu, "Hasankeyf", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/364-365.

ile anılmaktadır. Ebû Bekir el-Hısnî, 8 Rebîülevvel 881/1476 senesinde vefat etmiş ve onun ölümü ile sevenleri büyük bir üzüntüye gark olmuşlardır.[367]

2.3.3. İbn Esed

Sehâvî, İbn Esed'in de Ebû Bekir Ahmed'den ilim tahsil ettiğini söylemiştir.[368] Asıl ismi, Ebü'l-Abbâs Ebü'l-Kuvve Ahmed b. Esed b. Abdülvâhid b. Şihâb b. Esedüddîn (öl. 882/1477) olan, Emyûtî veya İbn Esed nisbesiyle anılan bu zat, Şâfiî mezhebi fıkıh âlimidir. İbn Esed, 808/1405 senesinde Mısır'ın İskenderiyye şehrinde doğmuş, küçük yaşlarda ailesi ile birlikte Kâhire'ye gidip hafızlığını tamamlamış ve orada *Umde, Şâtıbiyye, ed-Dımâsetü fîl-kırâ'âti's-selâseti lil-Ca'berî* ve İbnü'l-Cezerî'nin *Tayyibe'*sini ezberlemiştir. O, devrin önemli simalarından fıkıh ve kıraat başta olmak üzere, akâid, kelâm, mantık, belâgat, cebir, ferâiz, tasavvuf, tefsir ve hadis gibi birçok sahada ilim tahsil etmiş, hocalarından icazet aldıktan sonra da çevresindekilere bu ilimleri öğretmiştir. Kıraat ilmini Şihâbüddîn b. Nâim'den tahsil etmiş, aynı zamanda ondan *Şâtıbiyye* ve kıraat-ı seb'ayı okumuştur. Hac için gittiği Mekke'de Zeynüddîn b. Ayyaş ve İbnü'l-Cezerî ile karşılaşmış ve kendilerinden kıraat okumuştur. İbn Esed, dönemin idarecileri tarafından imamlık, müderrislik, müftülük ve kadılık gibi vazifelere getirilmiştir. Sehâvî, hocası İbn Hacer el-Askalânî'den İbn Esed'in tam anlamıyla istifade ettiğini, kendisinin de özellikle hadis ilmine dair İbn Esed'den çok şey öğrendiğini, aynı zamanda diğer insanların onun ilminden istifade edebilmek için koşarak yanına geldiğini söylemiştir. İbn Hacer onun hakkında "O, imâm, allâme, anlayış yönünden deniz gibi, fakihlerin iftiharı, ders okutanların önderi, usûl kâidelerini iyi bilen, âlimlerin en şereflisi, faziletlilerin bir tanesi, müslümanların müftîsi, kadıların en yükseğidir. Çok çalışkan ve gayretli olması sebebiyle ona Arabî ilimleri ve fıkıh ilmini öğretme husûsunda icazet verdim. O, benim sohbet ve ilim meclislerimde çok bulunup istifâde etti." diyerek kendisinden övgüyle bahsetmiştir. Mütevazı, vakur ve ahlaki bir kişiliğe sahip olan, hayatının büyük bölümünü ilim öğrenmek ve öğretmeye vakfeden İbn Esed, kıraat sahasında da döneminin âlimleri arasında parmakla gösterilir hale gelmiştir. Aynı zamanda onun *"Ganiyyetü't-tâlib fi'l-ameli bi'l-kevâkib"* adlı eseri ve *Şâtıbiyye* üzerine kaleme aldığı bir şerhi bulunmaktadır. İbn Esed, 882/1477 senesinde hac farîzasını yerine

[367] Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, 11/76-77; Berhecî, "el-İ'lâm fî ahkâmi'l-idgâm nazman ve şerhan dirase ve tahkik", 292.
[368] Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, 2/193.

getirdikten sonra vefat etmiş ve Mekke ile Medine arasında bulunan Safra vadisindeki Hadîde denilen yere defnedilmiştir.[369]

2.3.4. Yıldırım Bayezid'in Çocukları

Ebû Bekir Ahmed, yukarıda kısaca hayat hikâyelerine yer verilen şahıslar dışında, Yıldırım Bayezid'in üç oğlu Mehmed, Mustafa ve Musa'ya hocalık yapmıştır. İbnü'l-Cezerî bu hususu "…Kıymetli Sultan Bayezid Han'ın çocukları Mehmed, Said Mustafa ve Eşref ondan faydalandı." cümleleriyle ifade etmektedir.[370] Bu üç şehzadeye Ebû Bekir Ahmed'den önce İbnü'l-Cezerî de hocalık yapmıştır. Nitekim Niğbolu Zaferi'nden sonra bizzat sultan tarafından "muallim-i sultânî" olarak tayin edilen İbnü'l-Cezerî, kendisine verilen bu görevi en iyi şekilde sürdürmüştür.[371] Sultan çocuklarının eğitimini üstlenmesi hasebiyle babasına verilen "hâce-i sultânîlik"[372] ünvanına dolaylı olarak Ebû Bekir Ahmed de mazhar olmuştur.

Kaynaklarda, gerek İbnü'l-Cezerî'nin gerekse oğlu Ebû Bekir Ahmed'in sultan çocuklarına eğitim verdiğinden söz edilirken, şehzadelerin ismi genelde Kâmil Mehmed, Saîd Mustafa ve Eşref olarak geçmektedir. Bazı kaynaklarda ise bunlar, başlarına bir başka isim getirilmeden Mehmed, Mustafa ve Musa şeklinde yer almaktadır.[373] Diğer taraftan Yıldırım Bayezid'in hayatını konu edinen tarihi kaynaklara bakıldığında, sultanın anılan şehzadeler dışında başka çocukları olmakla birlikte, aralarında Eşref isminde bir oğlunun bulunmadığı görülmektedir.[374] Buradan anlaşılmaktadır ki muhtemelen Sultan

---

369 Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi',* 1/227-231.

370 İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/130; Taşköprizâde, *Şekâiku'n-nuʿmâniyye*, 28; Taşköprizâde, *eş-Şekâiku'n-nuʿmâniyye: Osmanlı Âlimleri*, 84; Leknevî, *el-Fevâ'id*, 141; Taşköprizâde, *Miftâhu's-saʿâde*, 2/50-51.

371 İbnü'l-Cezerî bu durumu şu cümleleriyle ifade etmektedir: "Sultan Bayezid beni kendi çocukları olan Sultan Muhammed, Sultan Mustafa ve Sultan Musâ'nın eğitim ve terbiyesi için görevlendirdi. Onlar her gün evime gelip benden ders alıyorlardı. Hatta bunlardan Emîr Mustafa ve Emîr Musâ Arapça, nahv, fıkıh gibi dini ilimleri öğrendiler. Hatta Arapça'yı benim aslen Arap olan çocuklarımdan daha düzgün ve fasih konuşur oldular." İbnü'l-Cezerî, *Câmiu'l-esânîd*, 122; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, 169.

372 Osmanlı padişahları tahta çıktıklarında, şehzadelikleri döneminde kendilerine hocalık yapan âlimlerden birisini "muallim-i sultânî" olarak tayin ederlerdi. Eğer tahta çıkmadan hocası öldüyse, padişah diğer ulemâ arasından kendisine bir hoca seçerdi. "hünkâr hocası", "hâce-i pâdişâhî", "hâce-i şehriyârî" gibi vasıflarla anılan padişah hocaları, Osmanlı saray teşkilatında ilmiye sınıfına mensup memurlar arasında değerlendirilirdi. Murat Akgündüz, "Osmanlı Padişahlarını Yetiştiren Hocalar: Muallim-i Sultânîler", *İSTEM* 9 (01 Aralık 2007), 50.

373 İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/130; Taşköprizâde, *Şekâiku'n-nuʿmâniyye*, 28; Leknevî, *el-Fevâ'id*, 141; Hamed, *Şerhu'l-Mukaddime*.

374 Halil İnalcık, "Bayezid I", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/231-234.

Bayezid'in üçüncü oğlu olan Musâ, "Eşref" namıyla meşhurdur veya "Eşref" şehzâde Musâ'nın ikinci ismidir. Taşköprizâde'nin *Miftâhu's-sa'âde* isimli eserinde bu isme "Eşref Musâ" şeklinde yer vermesi bu tahminimizi güçlendirmektedir.[375]

Hal böyle olmakla birlikte bazı kaynaklar Ebû Bekir Ahmed'in öğrencilerinin isimlerine yer verirken sultan çocuklarından Kâmil Mehmed, Saîd Mustafa ve Eşref Barsbay diye bahsedilmektedir.[376] Aynı tarihlerde yaşamış olsalar da başka hiçbir kaynakta, Ebû Bekir Ahmed'in Eşref Barsbay'a hocalık yaptığı geçmemektedir. Mısır Memlük Sultanı olan bu şahsın,[377] Yıldırım Bayezid'in oğlu olması zaten mümkün olmadığına göre burada bir hata olduğu düşünülmektedir. İlk dönem kaynaklarında "Eşref" kelimesinden kastın kim olduğu açıkça belirtilmediği için Musa Çelebi'nin lakabı veya ikinci adı olabileceğini düşündüğümüz bu isim ile Memlük Sultanı Eşref Barsbay'ın ismi karıştırılmıştır. Ebû Bekir Ahmed'in, daha önce kardeşi Ebü'l-Fetih'in deruhte ettiği müderrislik görevine Sultan Eşref Barsbay tarafından atanmış olması da bu karışıklığa yol açan bir diğer etken olarak değerlendirilebilir.

İbnü'l-Cezerî'nin *Gâyetü'n-nihâye'*si ve bundan sonra kaleme alınan tüm çalışmalarda Ebû Bekir Ahmed'den ders okuyan Sultan Bayezid'in üçüncü oğlu yalnızca "Eşref" veya "Eşref Mûsâ" şeklinde geçmekteyken, sadece Taşköprizâde'nin (elimizdeki matbû nüsha dikkate alındığında) *Şekâiku'n-nûmâniyye'*si ile söz konusu esere atıfla bazı modern çalışmalarda bu isim Mûsâ değil İsâ olarak geçmektedir.[378] Fakat Taşköprizâde, bir diğer eseri olan *Miftâhu's-saʿâde'*de sultan çocuklarına Kâmil Mehmed, Saîd Mustafa ve Eşref Mûsâ şeklinde yer vermiştir.[379] Diğer taraftan *Şekâiku'n-nûmâniyye'*nin Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı tarafından yayımlanan çevirisinde de yukarıda ismi zikredilen kaynaklarda olduğu gibi bu isme yalnızca "Eşref" şeklinde yer verilmiştir.[380] Hiçbir kaynakta geçmezken yalnızca anılan eserde bu isme İsâ olarak yer verilmesi bir müstensih

[375] Taşköprizâde, *Miftâhu's-saʿâde*, 50-51.
[376] Ebû Bekir Ahmed İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*, thk. Âdil İbrâhim Muhammed Rifâî (Medine-i Münevvere: Mücemmeu'l-Melikül-Fehd, 2014), 1/59; Berhecî, "el-İ'lâm fî ahkâmi'l-idgâm nazman ve şerhan dirase ve tahkik", 292.
[377] Kâzım Yaşar Kopraman, "Barsbay", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/84-85.
[378] Taşköprizâde, *Şekâiku'n-nuʿmâniyye*, 28; Mutlu Gül, "Yıldırım Bayezid'in Yanında bir Âlim: İbnü'l-Cezerî ve Hadisçiliği", *Uluslararası Yıldırım Bayezid Sempozyumu* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019), 555.
[379] Taşköprizâde, *Miftâhu's-saʿâde*, 2/51.
[380] Taşköprizâde, *eş-Şekâiku'n-nuʿmâniyye: Osmanlı Âlimleri*, 84.

hatası olarak değerlendirilebilir. Tüm bu mülahazalardan yola çıkılarak Ebû Bekir Ahmed'den ders okuyan ve "Çelebi" ünvanlarıyla meşhur olan sultan çocuklarının Kâmil Mehmed, Saîd Mustafa ve Eşref Musa olduğu şeklinde bir sonuca gitmek mümkündür.

2.4. Eserleri

Hayatının büyük bölümünü ilim tahsil etmek ve öğrenci yetiştirmekle geçiren Ebû Bekir Ahmed'in çok fazla eser telif ettiği söylenemez. Fakat, özellikle *Tayyibe* şerhi olmak üzere onun eserlerinin nitelikli olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim İbnü'l-Cezerî, oğlu Ebû Bekir Ahmed'in gerek *Tayyibetü'n-Neşr* gerekse diğer iki manzumesi üzerine yazdığı şerhleri çok beğendiğini bizzat kendisi dile getirmiştir.[381] *Gâyetü'n-nihâye'*de geçen ve çalışmanın muhtelif yerlerinde ortaya koyduğumuz bu ifadeler, bir taraftan onun eserlerinin kalitesini ortaya koyarken diğer taraftan çalışmamızın önemine işaret etmektedir. Kaynaklarda Ebû Bekir Ahmed'in şu eserlerine yer verilmiştir:

2.4.1. Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr

İbnü'n-Nâzım'a nispetinde herhangi bir ihtilaf bulunmayan bu eser/şerh, çalışmamızın ana temasını teşkil ettiğinden dolayı burada detaylara girilmeyip, üçüncü bölümde eser müstakil olarak ele alınarak etraflıca tahlil edilecektir.

2.4.2. el-Havâşi'l-müfhime fî şerhi'l-Mukaddime

Ebû Bekir Ahmed'e ait olan bu eser, İbnü'l-Cezerî'nin tecvid konularını ihtiva eden ve *el-Mukaddimetü'l-Cezeriyye, el-Cezeriyye, el-Mukaddime fî mâ yecibu 'alâ kârii'l-Kur'ân en ya'lemehû*[382] veya *Mukaddime fi't-tecvîd* gibi isimlerle anılan manzumesi üzerine kaleme aldığı şerhidir.[383] İbnü'l-Cezerî'nin mukaddimesi hacimsel olarak küçük olmasına rağmen, telif edildiği tarihten itibaren pek çok çalışmaya konu edilmiş kıymetli bir eserdir. Nitekim sadece şerh çalışmalarının sayısının elliden fazla olduğu ifade

[381] İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/130; Taşköprizâde, *Şekâiku'n-nuʿmâniyye*, 28.

[382] Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", 20/554-555; Selahattin Öz, "İbnü'l-Cezerî'nin Mukaddime'sinin Mehmet Emin Tokâdî'ye ait Manzum Tercümesi ve Değerlendirilmesi", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/27 (2015), 148.

[383] İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/130; Taşköprizâde, *Şekâiku'n-nuʿmâniyye*, 28; Taşköprizâde, *Miftâhu's-saʿâde*, 2/51; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, 2/1799; Serkîs, *Muʿcemü'l-matbûʿât,* 1/62; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1/227; Hamed, *Şerhu'l-Mukaddime*, 57.

edilmiştir.[384] Yapılan bu çalışmalar, bir taraftan eserin şöhretini yansıtırken diğer taraftan ona atfedilen ilginin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. *Şerhu Mukaddimeti't-tecvîd* veya *el-Havâşi'l-müf(eh)hime fî şerhi'l-Mukaddime* ismiyle Ebû Bekir Ahmed tarafından 806/1404 senesinde kaleme alınan bu şerh de anılan çalışmaların ilki olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ebû Bekir Ahmed, eserin mukaddimesinde manzumenin önemini ve şerhi kaleme alma gerekçesini şu sözlerle ifade etmiştir:

> "…Kur'an-ı Kerim tilavetine başlanılmadan önce okuyucunun dikkat etmesi gereken ilk husus, Kur'an harflerinin tecvidini ve doğru biçimde telaffuzunu bilmesidir. Bu konuda telif edilen en faydalı eser -Allah ondan razı olsun- insanların ilminin bereketinden faydalandığı, müslümanların çoğunluğunun kendisinden razı olduğu, büyük İslâm şeyhi allâme babamın manzumesidir. Hacminin küçüklüğüne ve muhtasar olmasına rağmen bu eser, diğer büyük eserlerin içermediği birçok konuyu ihtiva eden bir balinadır. Bazı öğrenci kardeşlerim, benden eserin lafız ve ibarelerini açıklayacak, anlamlarını ve işaretlerini netleştirecek bir şerh yazmamı istediler. Bunun bir gereklilik olduğunu biliyordum ve onların taleplerine icabet ettim. Beni bu konuda muvaffak kılması için Yüce Allah'a dua ettim ve sonrasında bu şerhi yazdım. Söz konusu şerhi ise *el-Havâşi'l-müf(eh)hime fî şerhi'l-mukaddime* diye isimlendirdim."[385]

Eser 806/1403 senesinde kaleme alınmış, fakat 1309/1891'de basılabilmiştir. Tayyar Altıkulaç söz konusu şerhin Lârende'de (Karaman) tamamlandığını, Yûsuf İlyân Serkîs ve Ali Osman Yüksel ise Edirne'de telif edilip Meymûniyye/Meymeniyye Matbasında basıldığını söylemiştir. Hasan b. Müslim el-Âmilî bu şerhi *Muhtasaru Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye* adıyla ihtisar etmiş, Zekeriyyâ el-Ensârî ise eser üzerine bir

[384] Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, 2/1799-1800; Muhammet Yurtseven, "Kıraata Dair Bir Eser Olarak Taşköprizâde'nin Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezerî Adlı Eserinin Yazma Nüshaları ve Tahkiki Üzerine Bir Değerlendirme", *Tahkik İslami İlimler Araştırma ve Neşir Dergisi* 3/1 (2020), 360-364; Hamed, *Şerhu'l-Mukaddime*, 10.

[385] İbnü'n-Nâzım, *el-Havâşi'l-müfehhime*, 2.

hâşiye kaleme almıştır.[386] Mahtût nüshaları; Mısır (Kahire) Milli Kütüphane, Ankara Milli Kütüphane, Samsun İl Halk Kütüphanesi, Kayseri Raşit Efendi Eski Eserler Kütüphanesi ve Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'nin (Süleymaniye Ktp., Serez, nr. 50.) ilgili bölümlerinde kayıtlıdır. Aynı zamanda bu şerh, daha sonraları farklı yayınevleri tarafından tahkikli-tahkiksiz neşredilmiştir.[387]

2.4.3. Urcûze fî vakfı Hamza

Bu risale Ebû Bekr Ahmed'in teliflerinden birisidir. Risalenin ismi, iki nüshadan birinde *Urcûze fî vakfı Hamza*, diğerinde ise *el-Urcûzetü'l-hemze fî bâbi'l-Hamza* şeklinde geçmektedir. İsminden de anlaşılacağı üzere bu eserde kıraat ilminin en girift konularından biri olarak nitelendirebileceğimiz hemze üzerine vakf meselesi ele alınmıştır. Eserin yazma nüshaları mevcut olmakla birlikte[388] etraflıca tahlilinin konu edildiği bir makale de kaleme alınmıştır.[389]

2.4.4. Kitâbü'l-i'lâm fî ahkâmi'l-idgâm şerhan ve nazman

Risâlede kıraat ilminin ana konularından biri olan idgamın hükümleri ele alınmıştır. İbnü'n-Nâzım eseri recez bahrinde 22 beyit olarak nazmetmiştir. Ebû Bekir Ahmed, esere mukaddime ile başlamış daha sonra idgamın tarifi, kısımları, hemze ile beraber gelen idgamın hükümleri, idgamın sebepleri ve idgama engel olan haller şeklinde alt başlıklarla konuyu ele almıştır. Eserin tahkik ve dirase çalışması yapılmıştır.[390]

---

[386] Serkîs, *Muʿcemü'l-matbûʿât*, 1/62; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, 214; Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", 20/555.

[387] 1309/1891 yılında el-Mektebetü'l-Meymeniyye; 2008'de Mîrâsü'n-Nübüvveti li'n-Neşri ve't-Tevzi; 2012 senesinde ise Mektebetü's-Sikâfeti'd-Dîniyye yayınevlerince neşredilen söz konusu şerh, son olarak Fergali Seyyid Arabavi tarafından (tahkik-dirase) çalışılmış ve Mektebetü Evladi'ş-Şeyh li't-Türas tarafından neşredilmiştir.

[388] Risalenin bir nüshası Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Nadir Eserler Koleksiyonunda 297.18 (11483/US0036); ikinci nüsha ise Dâru'l-Kütübi'l-Katariyye'de bulunmaktadır.

[389] Akkuş - Fityan, "Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî'nin 'Urcûze fî Vakf-i Hamza' Adlı Risalesi ve Tahlili", 328-345.

[390] Berhecî, "el-İ'lâm fî ahkâmi'l-idgâm nazman ve şerhan dirase ve tahkik", 283-326.

2.4.5. Şerhu Mukaddimeti ulûmi'l-hadîs

İbnü'l-Cezerî'nin hadis ilmine dair kaleme aldığı *Mukaddimetü ilmi'l-hadîs*[391] isimli eseri üzerine yine Ebû Bekir Ahmed tarafından yazılan şerhidir. Eserin bir nüshasının Berlin'de olduğu bildirilmektedir.[392]

Kaynaklarda, Ebû Bekir Ahmed'in bunlardan başka İbnü'l-Cezerî'nin *Dürretü'l-mudıyye'*si üzerine kaleme aldığı *Şerhu'd-Dürreti'l-mudıyye* isimli bir eserinden de bahsedilmektedir. Ancak eserin kim tarafından kaleme alındığı konusunda farklı görüşler mevcuttur.[393] Şöyle ki bazıları bunun Ebû Bekir Ahmed'e ait olduğunu söylerken, bazıları da eseri Nüveyrî'ye nispet etmektedir.[394] Fakat anılan şerhin Fatih Kütüphanesi'nin eski kataloğunda ve Manisa İl Halk Kütüphanesinde İbnü'n-Nâzım adına kaydedildiği görülmektedir.[395] Eserin Nüveyrî'ye aidiyeti noktasında genel bir kabul söz konusu olmakla birlikte yapılan bu tespitler, şerhin Ebû Bekir Ahmed tarafından kaleme alınmış olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir. Elimizde şerhin bir nüshası mevcuttur.

2.5. Kıraat İlmindeki Yeri

İbnü'l-Cezerî'nin ifadelerinden oğlu Ebû Bekir Ahmed'in iyi yetişmiş ve sahasında yetkin bir âlim olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Ebû Bekir Ahmed, başta babası olmak üzere birçok âlimden büyük bir azimle ilim tahsil etmiştir. Diğer taraftan İbnü'n-Nâzım Şam'daki medreselerde müderrislik yaparken dönemin baş kadısının ve birçok ulemânın onun derslerine iştirak ettiği, aynı zamanda Ebû Bekir Ahmed'in başta sultan çocukları olmak üzere birçok talebeye hocalık yaptığı nakledilmekte,[396] buradan da onun muteber bir âlim olduğu ortaya çıkmaktadır. Onun, kıraat tedrisatında gelenek haline gelen metin

---

[391] Eser bazı kaynaklarda *Mukaddime fi'l-Hadis* şeklinde geçmektedir. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, 2/1803; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 2/188; Taşköprizâde, *Miftâhu's-saʿâde*, 2/51; Taşköprizâde, *Şekâiku'n-nuʿmâniyye*, 28.

[392] Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", 20/556; Mehmet Savan, *İbnü'l-Cezerî'nin (v.833/1429) Hadis İlmindeki Yeri* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 49; Ebû Bekir Ahmed İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Mukaddimeti ulûmi'l-hadîs*, Berlin Verz, nr. 1084.

[393] Bostan, *Ahmed er-Rüşdî ve Mürşidü't-Talebe Adlı Eserinin Kıraat İlmindeki Yeri*, 46.

[394] Kübra Türkmen, *İbnü'l-Cezerî ve "Ed-Dürretü'l-Mudiyye" adlı eseri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 38-39.

[395] Ebû Bekir Ahmed İbnü'n-Nâzım, *Şerhu'd-Dürrati'l-mudıyye* (Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bölümü, nr. 43, vr. 1b-131a.); Ebû Bekir Ahmed İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Dürretü'l-mudiyye fî kırâ'âti'l-einmti's-selâseti'l-merdıyye* (Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, Manisa İl Halk Kütüphanesi, 45 Hk 4557).

[396] İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/130.

ezberlediği bilgisinden yola çıkılarak keskin bir zekâya sahip olduğu söylenebilir. Aynı zamanda sesinin çok güzel olduğu rivayet edilmektedir.[397]

*Gâyetü'n-nihâye'*de konuya ilişkin babasının kullandığı ifadeler, yine İbnü'n-Nâzım'ın ilmî dirayetini ve çalışmamıza konu olan şerhin değerini ortaya koyar niteliktedir. Nitekim İbnü'l-Cezerî, "Ben Mekke'deyken Mısır'da benim yokluğumda *Tayyibetü'n-Neşr'i* şerhetti. Daha evvel aynı esere yaptığım hâşiyenin bir nüshası bile elinde olmamasına rağmen eseri çok güzel şerhetti. Bu şerhten önce bana ait manzumeleri de (*Mukaddimetü't-tecvîd* ve *Mukaddimetü ilmi'l-hadîs'*i) çok güzel şerhetmişti. Daha sonra şerefli Sultan Barsbay onu kardeşi Ebü'l-Fetih'in meşihat, ders okuma ve okutma görevlerini ifaya tayin etti." sözleriyle şerhi beğendiğini dile getirmiş, bir bakıma onaylamış, aynı zamanda bununla oğlunun ilmî saygınlığına işaret etmiştir.[398]

Ebû Bekir Ahmed, büyük kardeşi Ebü'l-Fetih Muhammed el-Cezerî'nin 814/1411 senesinde taûn (veba) hastalığından vefat etmesi üzerine onun ifa ettiği vazifelere tayin edilmiştir. Bu bağlamda Sultan Eşref Barsbay onu "Büyük Âdiliyye", "Ümmü's-Salâh", "es-Sâlihiyye", "Câmiu'l-Ümevî" ve "Atabekiyye" medreselerinde kıraat müderrisliklerini deruhte etmek üzere görevlendirmiştir.[399] Aynı zamanda Mısır diyarındaki tüm iftâ (fetva verme) işleri kendisine tevdi edilmiştir.[400] Fakat ileride detaylarına yer verileceği üzere Ebû Bekir Ahmed'in bu göreve kardeşinin vefatından hemen sonra getirildiğini söylemek mümkün değildir.

Ebû Bekir Ahmed anılan medreselerde müderrislik yaparken birçok öğrenci yetiştirmiş, hatta derslerine kâdılkudât[401] ve ulemâ iştirak etmiştir. Bahse konu olan öğrencilerden bir kısmının hayatına çalışmamız içerisinde yer verildiği üzere onun tedrisatında yetişmiş bu kıymetli şahsiyetler, İbnü'n-Nâzım'ın muteber bir âlim olduğunu göstermektedir.

Ebû Bekir Ahmed'in kaleme aldığı eserler de yine onun ilmî konulara vukûfiyetini gözler önüne sermektedir. Nitekim sadece çalışmamıza medar olan *Tayyibe* şerhi incelendiğinde

---

397 Akakuş, "İlm-i Kırâat Otoritelerinden İmam Cezerî ve Torunu Kasım Paşa", 16.
398 İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/130; Taşköprizâde, *Şekâiku'n-nuʿmâniyye*, 28.
399 İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/130; Taşköprizâde, *Şekâiku'n-nuʿmâniyye*, 28; Taşköprizâde, *eş-Şekâiku'n-nuʿmâniyye: Osmanlı Âlimleri*, 84.
400 Akakuş, "İlm-i Kırâat Otoritelerinden İmam Cezerî ve Torunu Kasım Paşa", 16.
401 İslâm devletlerinde yargı sisteminin başındaki yetkili kişiye verilen ünvandır. Şükrü Özen, "Kâdılkudât", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/77-82.

dahi bu durum ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki üçüncü bölümde eserin tahliline yer verileceği zaman görüleceği üzere, İbnü'n-Nâzım'ın kıraat, tecvid, resmü'l-mushaf, Arapça, belâgat, hadis, fıkıh, tefsir ve aruz gibi diğer ilim dallarına da hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Zira o, eseri şerhederken zikredilen bilim dallarından büyük ölçüde istifade etmiş, bazen de tespit ettiği hataları ana kaynaklara müracaat etmek suretiyle tashih etmiştir. Diğer taraftan bu şerh, İbnü'l-Cezerî'nin övgüsüne mazhar olmuş ve sonraki benzer çalışmalara referans olması bağlamında temel kaynak kabul edilmiştir. Tüm bunlar göstermektedir ki Ebû Bekir Ahmed, ilmî konularda derinleşmiş, alanına hâkim, bilgili ve otoriter bir şahsiyettir.

İbnü'l-Cezerî'nin oğlu hakkında kullandığı "dindar" ve "iffetli" ifadelerinden Ebû Bekir Ahmed'in ahlaki açıdan da temayüz ettiği anlaşılmaktadır. Diğer taraftan babası İbnü'l-Cezerî'nin tasavvufî yönünün bulunduğu şeklinde kaynaklarda bazı bilgilere yer verilmiştir. Zira İbnü'l-Cezerî, *Esne'l-metâlib fî menâkıbi seyyidinâ ʿAlî b. Ebî Tâlib* isimli eserinde "Bu benim sohbet silsilemdir ki bundan âlî (üstün) ve esah (en doğru) bir sened yoktur." ifadeleriyle tasavvufî yönünü ortaya koymaktadır.[402] Ebû Bekir Ahmed de aynı gelenekten gelmesi ve babasının terbiyesinde yetişmesi hasebiyle mümtaz bir şahsiyet olarak değerlendirilebilir.

[402] İbnü'l-Cezerî, *Esne'l-metâlib*, 137; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, 199-200.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞERHU TAYYİBETİ'N-NEŞR VE METODU

Bu bölüm, İbnü'n-Nâzım şerhinin tanıtımı, kıraat literatüründeki yeri, yöntem, üslup ve mahiyet açısından tahlilini içermektedir. Bu bağlamda öncelikle eser genel hatlarıyla tanıtılacak, akabinde şerhin önemi ve diğer şerhler üzerinde gözlemlenen etkileri ortaya konulacak, çalışmanın nirengi noktası olarak nitelendirebileceğimiz kısımda ise İbnü'n-Nâzım şerhi metodolojik açıdan analiz edilecektir. Bunu yaparken konular tasnif edilerek muhtelif alt başlıklara ayrılacak ve ilgili başlık altında örnekler üzerinden bağlamına uygun değerlendirmeler yapılarak mesele izah edilecek, en nihayetinde İbnü'n-Nâzım şerhi bütüncül olarak takdim ve tahlil edilmeye çalışılacaktır.

1. ŞERHU TAYYİBETİ'N-NEŞR

Bu başlık altında şerhin tanıtım ve önemine dair malumata yer verilecektir.

1.1. Şerhin Tanıtımı

Bu başlık altında şerhin ismi, müellife nispeti, telif tarihi, telif yeri, telif sebebi, nüshaları, muhtevası, kaynakları, şerhte kullanılan rumuz ve ıstılahlar gibi şerhin özellikleri ele alınacak, böylelikle metoduna geçmeden önce İbnü'n-Nâzım şerhi hakkında genel bir kanaat ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1.1.1. İsmi ve Müellife Nispeti

Şerhin ismi *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr* olup kaynaklarda bu konuda bir ihtilaf bulunmamaktadır. Eserin müellifi ise çalışmanın muhtelif yerlerinde belirtildiği gibi İbnü'l-Cezerî'nin oğlu Ebû Bekir Ahmed'dir. Eserin isminde şüphe olmadığı gibi Ebû Bekir Ahmed'e aidiyeti noktasında da herhangi bir tartışma söz konusu değildir. Nitekim başta İbnü'l-Cezerî'nin *Gâyetü'n-nihâye'*si olmak üzere şârihin hayatına

değinilen birçok eserde bu şerh İbnü'n-Nâzım'a nispet edilmektedir.[403] Diğer taraftan eserin yazma nüshaları incelendiğinde şerhin Ebû Bekir Ahmed'e ait olduğu açıkça görülmektedir.[404]

1.1.2. Telif Tarihi ve Yeri

Ebû Bekir Ahmed bu şerhi kuvvetle muhtemeldir ki 827-828 (1424-1425) tarihlerinde kaleme almıştır. Zira İbnü'l-Cezerî, 827/1424 senesinde hac için yola çıkacağı zaman oğluna mektup yazmış ve yirmi yıl sonra baba-oğul Mısır'da buluşup on veya on altı gün birlikte vakit geçirmişlerdir. Ardından İbnü'l-Cezerî hacca gitmiş, o ise şevvalden şevvale bir yıl Mısır'da kalmıştır. İbnü'l-Cezerî *Gâyetü'n-nihâye'*de bu durumu "Ben Mekke'deyken o, daha evvel aynı esere yaptığım hâşiyenin bir nüshası bile elinde olmamasına rağmen Mısır'da benim yokluğumda *Tayyibetü'n-Neşr'*i şerhetti. Bu şerhten önce bana ait manzumeleri de çok güzel şerhetmişti." cümleleriyle açıkça ortaya koymuştur.[405] İbnü'l-Cezerî'nin bu ifadelerinden yola çıkılarak Ebû Bekir Ahmed'in bu şerhi, 827/1424 veya 828/1425 tarihlerinde ve Mısır'da kaleme aldığı anlaşılmaktadır.

1.1.3. Telif Sebebi

İbnü'n-Nâzım, eserin herhangi bir yerinde şerhi yazma gerekçesine dair bir izahta bulunmamakla birlikte özellikle manzum tarzda kaleme alınan eserlerin ortak zorlukları düşünüldüğünde bu şerhin sebeb-i telifi de anlaşılacaktır. Zira *Tayyibe* ve *Tayyibe* gibi manzum eserlerin teknik özelliklerinden olan remiz, sembol, şiir zarureti, kafiye/vezin uyumu gibi sınırlandırmalar metnin anlaşılmasını güçleştirmektedir. Hal böyle olunca konular müphem, muğlak ve girift kalmakta, bu ise özellikle mübtedîlerin eserden istifadesini zorlaştırmaktadır. Tüm bunlar doğal olarak ana metinde kapalı ve anlaşılması zor yerlerin izahına olan ihtiyacı, dolayısıyla manzum eserler üzerine bir şerh yazılma zaruretini beraberinde getirmektedir. İbnü'n-Nâzım da muhtemelen bu gibi mülahazalarla kıraat ilmini tahsil edenlere bir kolaylık olur düşüncesiyle eserini telif etmiştir.

---

[403] İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/131; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, 2/193; Taşköprizâde, *Şekâiku'n-nuʿmâniyye*, 28; Taşköprizâde, *Miftâhu's-saʿâde*, 2/51; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, 2/1118; Leknevî, *el-Fevâ'id*, 141.

[404] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr (İstanbul)* (Feyzullah Efendi Koleksiyonu, 34 Fe 6/1), 1a; İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr (Bursa)* (Orhan Camii Koleksiyonu, 16 Or 112), 1a.

[405] İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/130; Taşköprizâde, *Şekâiku'n-nuʿmâniyye*, 28; Taşköprizâde, *Miftâhu's-saʿâde*, 2/51.

1.1.4. Nüshaları

Araştırmamıza konu olan şerhin çeşitli kütüphanelerde mahtût nüshaları mevcut olup muhakkikler yaptığı çalışmalarda bu nüshalar hakkında bilgi vermişlerdir. Çalışmamız daha ziyade tahlil mahiyetinde olduğu için burada yazmaların tamamı değil, yalnızca elimizde mevcut olan iki nüsha hakkında bilgi verilecek ve söz konusu nüshalar kısmen mukayese edilecektir. Sadece iki nüsha hakkında bilgi vermek istememizin sebebi; ikisinden biri ana nüsha olduğu, diğeri hakkında ise tashih edilmesi gereken ufak bir hatalı bilgi bulunduğu içindir.

İstanbul Nüshası: Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi Koleksiyonu 34 Fe 6/1 numarada kayıtlıdır. 120x182,67x140 mm. ölçülerinde, 19 satır ve 194 varaktan oluşan yazma, 919/1513 senesinde Mekke'de Abdülkadir b. Muslihuddin tarafından istinsah edilmiştir.[406] Eser üzerine vurulan vakıf mühründeki kayıt incelendiğinde nüshanın, kendi adıyla inşa edilen medreseye, buradan çıkarılmaması şartıyla Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'nin vakfettiği anlaşılmaktadır.[407]

Bursa Nüshası: İnebey Yazma Eserler Kütüphanesi, Orhan Camii Koleksiyonu, 16 Or 112 numarada kayıtlıdır. 190x120-240x165 mm. ölçülerinde 18 varaktan oluşan bu yazmada *Tayyibe'*nin sadece ilk 79 beytinin şerhi yer almaktadır. Eserin giriş kısmında bulunan *"Şerhu't-Tayyibe li-bni'n-Nâzım"* ifadesi eserin ismi ve müellife nispetini açıkça ortaya koymaktadır. Eser üzerinde yazılanlardan hareketle bu nüshanın Hafız Mustafa Efendi namına babası Hafız Mehmet Efendi tarafından Orhan Camii Kütüphanesi'ne vakfedildiği anlaşılmakta ve nüsha üzerinde 1301/1883 tarihli kütüphane mührü bulunmaktadır.[408]

İki nüsha karşılaştırıldığında İstanbul nüshasının 194, Bursa nüshasının 18 varaktan ibaret olduğu görülmüştür. *Tayyibe'*nin ilk 23 beyti hariç tutulacak olursa İstanbul nüshasında tüm beyitlerin, Bursa nüshasında ise ilk 79 beytin şerhi bulunmaktadır. Yazma nüshalarda ilk 23 beytin şerhi olmadığı için tahkikli nüshalarda da ilgili beyitlerin şerhinde herhangi bir değerlendirme söz konusu değildir. Yani İbnü'n-Nâzım *Tayyibe'*nin ilk 23 beytini hiç

[406] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr (İstanbul)* (Feyzullah Efendi Koleksiyonu, 34 Fe 6/1).
[407] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr (İstanbul)* (Feyzullah Efendi Koleksiyonu, 34 Fe 6/1), 2a.
[408] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr (Bursa)* (Orhan Camii Koleksiyonu, 16 Or 112).

şerhetmemiştir. İstanbul nüshasında zaman zaman kenarlara not düşülmüşken, Bursa nüshasında bu duruma çok az rastlanmaktadır. İstanbul nüshasında konu başlıkları ve imam rumuzları kırmızı renkle belirtilmişken, Bursa nüshasında böyle bir renklendirme yapılmamıştır. Her iki nüshanın ibaresi gayet açık ve okunaklıdır. Tüm bunlar birlikte değerlendirildiğinde İstanbul nüshasının daha tashihli, varakların tamamı mevcut, aynı zamanda en eski ve mâna açısından en tamam nüsha olduğu görülmekte, söz konusu gerekçelere matuf olarak da İstanbul nüshasının muhakkikler tarafından asıl nüsha olarak seçildiği anlaşılmaktadır.

Konuya dair yapılan bir çalışmalarda, Bursa nüshasının bulunduğu kütüphanede *Tayyibe'*nin yalnızca ilk 24 beytinin şerhini içeren kısmın mevcut olduğu ifade edilmiştir.[409] Fakat incelememiz neticesinde bu bilginin doğru olmadığı tespit edilmiştir. Nitekim İnebey Yazma Eserler Kütüphanesi'ndeki nüshada ilk 79 beytin şerhini içeren kısım mevcuttur. Zaten İbnü'n-Nâzım ilk 23 beyti hiç şerhetmemiştir.[410] Eser farklı zamanda ve farklı kişiler tarafından tahkik edilip neşredilmiştir.[411]

1.1.5. Muhtevası

İbnü'n-Nâzım şerhi, *Tayyibe* üzerine kaleme alınan ilk şerhtir. Bilindiği üzere *Tayyibe* yoğunluk olarak kıraat-ı aşereye dair konuların ele alındığı, aynı zamanda harflerin mahreç, sıfat ve fonetiklerine ilişkin birtakım izahların getirildiği, tecvid, vakf-ibtidâ ve mushaf ilmine dair meselelerin muhtasar olarak serdedildiği, diğer taraftan Kur'an tilavetinde dikkat edilmesi gereken hususlar gibi daha nice önemli bilgilerin bulunduğu nazım/şiir formatında kaleme alınmış bir eserdir.[412] *Tayyibe'*nin daha iyi anlaşılmasına yönelik yardımcı kaynak olarak nitelendirebileceğimiz bu şerh de mutlak lafızların mukayyed hale getirildiği, müphem yerlerin tavzîh edildiği, eksik kalan noktaların

[409] Mustafa Can, *Bursa İnebey Kütüphanesinde Bulunan Kırâat ve Tecvîd İlmine Dair Yazma Eserler* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 62.

[410] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr (Bursa)* (Orhan Camii Koleksiyonu, 16 Or 112).

[411] Eserin matbû nüshaları şunlardır: 1) 1950'de Kahire'de Ali b. Muhammed ed-Dabbâ' tarafından tahkik edilerek Matba'atü Mustafa Elbânî el-Halebî'de neşredilmiştir. 2) Enes Mehera eseri ta'lîk ve zabtıyla yeniden neşretmiş ve eser 1997'de Beyrut'ta Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye'de yayımlanmıştır. 3) Cemâleddîn Muhammed Şeref tahkikiyle 2005'de Tanta'da tekrar neşredilmiştir. 4) 2014 yılında Medine-i Münevvere'de Adil b. İbrâhîm b. Muhammed Rifâî tarafından tekrar tahkik edilmiştir.

[412] Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, 241-252; Akaslan, "Bir İlm-i Kırâat Klasiği: Tayyibetü'n-neşr fi'l-kırââti'l-'aşr", 279-284.

tamamlandığı ve hatalı yerlerin tashih edildiği, örneklerle konunun detaylandırılıp yer yer özgün değerlendirmelerin yapıldığı tipik bir şerh türüdür.

Tayyibe, muhteva itibariyle sahih ve mütevatir okuyuşları konu edinmekte, ayrıca daha önce telif edilen kaynaklardaki eşsiz bilgileri içermektedir. Çalışmanın muhtelif yerlerinde ifade edildiği gibi *Tayyibe'*nin *en-Neşr'*deki malumatı ihtiva ettiği, diğer bir deyişle imam, râvi ve tarikler bağlamında *en-Neşr'*de ortaya konulan usule tâbi olduğu artık izahtan varestedir. *en-Neşr'*in muhtevasına yönelik usul ve ferşü'l-hurûftan ziyade, mukaddime, üç ana bölüm ve hâtime şeklinde yapılan tasnifin daha sistematik olduğunu[413] ve bu tasnifin *Tayyibe* için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Bu noktadan hareketle *Tayyibe'*de, dolayısıyla da İbnü'n-Nâzım şerhinde ele alınan konular ana hatlarıyla şu şekilde tasvir ve tasnif edilebilir:

Müellif eserin mukaddime kısmında (1-60. beyitler) besmele, hamdele ve salveleyi (hutbetü'l-kitâb) zikrettikten sonra Kur'an-ı Kerim'i öğrenme ve öğretmenin faziletinden, bir kıraatın sahih olması için gereken şartlardan, bu şartları taşımayan kıraatların şâz olarak değerlendirileceğinden, yedi harf meselesinden ve kıraat ihtilaflarının sebeplerinden bahsetmiştir. Daha sonra on kıraat imamı, râviler, tarikler ve bunların memleketlerinden, rumuzlarından ve bu rumuzların kullanımından söz etmiştir.[414]

Birinci bölümde (61-102. beyitler) mehâric-i hurûf ve sıfât-ı hurûf'tan, Kur'an-ı Kerim okurken dikkat edilmesi gerekenlerden, tilavet mertebelerinden (tahkik, tedvir, hadr), tecvidin tanımından, her bir harfin okunuşunda dikkat edilmesi gereken hususlardan, vakf-ibtidâ ve sekte konularından bahsetmiştir.[415]

İkinci bölümde (103-424. beyitler) istiâze-besmele, idgam, hâü'l-kinâye/zamir, med-kasr, hemzenin durumları, sakin nûn (ن) ve tenvinin hükümleri, feth, imâle, beyne beyne,

[413] Bostan, "en-Neşr Merkezli Çalışmalar (Tahrîrât Örneği)", 208-209.
[414] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr (İstanbul)* (Feyzullah Efendi Koleksiyonu, 34 Fe 6/1), 1-13 vr.; İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Enes Mehera,* 7-27.
[415] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr (İstanbul)* (Feyzullah Efendi Koleksiyonu, 34 Fe 6/1), 14-25 vr.; İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Enes Mehera,* 27-44.

râ'nın hükümleri, lâm'ın hükümleri, kelime sonlarında vakf, resm-i hat üzerine vakf, izâfet ve zevâid yâ'ları gibi kıraat ilminin usul konularından bahsetmiştir.[416]

Üçüncü bölümde (425-999. beyitler) kıraatların ifrad ve cem'i gibi konulara değinip ardından ferşü'l-hurûf denilen bölüme geçmiş ve burada lafızlardaki kıraat farklılıklarını sûre tertibine göre ele almıştır.[417]

Hâtime bölümünde ise (1000-1015/1019 beyitler) Kur'an kıraatında tekbirin yeri, önemi ve hükümlerinden, son olarak Kur'an hatmi esnasında dua ve adabından bahsederek eserini bitirmiştir.[418]

İbnü'n-Nâzım, bir mukaddime yazmaksızın doğrudan *Tayyibe* metninin izahı ile şerhe başlamıştır. Ayrıca onun, *Tayyibe'*nin mukaddime kısmındaki ilk yirmi üç beyti hiç şerhetmediği görülmektedir.[419] Ebû Bekir Ahmed'in eserde yaptığı izahlar ve konu bağlamında yer verdiği örnekler, klasik şerh usulünde karşılaşılan yönteme benzemektedir. Şerh, ana metnin izahı noktasında yer yer âyet, hadis, Arap dili/şiiri, sahâbe, tâbiîn ve selefin sözleri gibi güvenilir asıllara yer verilmesi açısından değerlendirildiğinde bir huccetü'l-kıraat türü kaleme alınan eser görünümüne sahiptir.

1.1.6. Kaynakları

Âlimler eserlerini kaleme alırken kendisinden önceki birikimden istifade etmiş ve sahada meşhur olan telifattan az veya çok nakilde bulunmuşlardır. Birçok eserde karşımıza çıkan bu iktibaslar, söz konusu çalışmalara bir derinlik ve zenginlik kazandırdığı gibi aynı zamanda o eseri kaleme alan âlimin alana ilişkin müktesebatını ortaya koymaktadır. *İbnü'n-Nâzım* da *Tayyibe'*yi şerhederken kendisinden önceki âlimlerden ve sahada kaleme alınan birçok kaynaktan istifade etmek suretiyle eserini telif etmiştir.

---

[416] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr (İstanbul)* (Feyzullah Efendi Koleksiyonu, 34 Fe 6/1), 26-99 vr.; İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Enes Mehera,* 44-163.

[417] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr (İstanbul)* (Feyzullah Efendi Koleksiyonu, 34 Fe 6/1), 100-194 vr.; İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Enes Mehera,* 163-331.

[418] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Enes Mehera,* 331-339.

[419] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr (Bursa)* (Orhan Camii Koleksiyonu, 16 Or 112), 1 vr.; İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Enes Mehera,* 7-8. İbnü'n-Nâzım'ın ilgili beyitleri neden şerhetmediğine dair değerlendirme, çalışmanın "Muhtelif İstidlal Yöntemleri" başlığı altında yapılacaktır.

İbnü'n-Nâzım'ın şerhte atıfta bulunduğu kaynaklar sahasına göre farklılık arz etmektedir. Nitekim o kıraat, tecvid, vakf-ibtidâ, tefsir, hadis ve lügat gibi farklı disiplinlere ait birçok eserden nakilde bulunmuştur. *Tayyibetü'n-Neşr,* bir kıraat telifatı olduğu için İbnü'n-Nâzım'ın şerhte alıntı yaptığı kaynakların genellikle kıraat ilmine dair kaleme alınmış kaynaklar olduğu ve bunların kahir ekseriyetinin İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr'*de yer verdiği kaynaklarla aynı olduğu görülmektedir.

Her ne kadar İbnü'l-Cezerî -*Tayyibe'*yi nazım formunda kaleme almış olmanın verdiği kısıtlamalar dolayısıyla- manzumenin çoğu yerinde *en-Neşr'*in kaynaklarına sarâhaten atıfta bulunmasa da gerek işlediği konular ve ihtiva ettiği bilgiler açısından gerekse kaynak bağlamında *Tayyibe* ile *en-Neşr* aynıdır. Bu noktadan hareketle İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr'*ine kaynak olarak aldığı eserlerin[420] *Tayyibe'*nin, dolayısıyla İbnü'n-Nâzım şerhinin kaynaklarını oluşturduğunu ifade etmek mümkündür. Şerh türü kaleme alınan bir eserde bu benzerlik doğal ve zaruridir. Zira *Tayyibe,* mensur tarzda telif edilmiş olan *en-Neşr'*in temel konularının manzum halde kaleme alındığı bir eserdir. *Tayyibe* şerhinin de gerek muhteva gerekse kullandığı kaynaklar açısından *en-Neşr* ile benzerlik arz etmesi kaçınılmaz bir durumdur.

İbnü'n-Nâzım, bazen nakilde bulunduğu eserin ismini tam olarak verir bazen de muhtasar halde veya kullanılan meşhur şekliyle ifade eder.[421] Zaman zaman da eserin değil o eseri kaleme alan müellifin ismini zikretmek suretiyle alıntı yapar.[422] Şerhte eser ve müellifin ismini birlikte zikrettiği de olmuştur.[423] İbnü'n-Nâzım bazen de istifade ettiği kaynakların isimlerini müellifine nispet ederek *"Sahibü't-Teysir", "Sahibü'l-Hidâye"* ve *"Sahibü'l-'Unvân"* şeklinde ifade eder.[424]

İbnü'n-Nâzım'ın şerhte yer verdiği kaynakların geneli, birçok kişinin malumat sahibi olduğu ve çeşitli kütüphanelerde kolayca ulaşılabileceği kaynaklardır. Bundan dolayı şerhte kullanılan kaynakların tamamı hakkında burada bilgi vermeye gerek olmadığı kanaatindeyiz. Aynı zamanda şerhte kullanılan kaynaklardan bazıları çok az karşımıza çıkmakta, bu yönüyle söz konusu kaynaklardan bir kısmının birinci derecede konuyla

[420] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ')*, 1/58-87.
[421] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 22.
[422] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 21, 33, 84.
[423] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 84.
[424] Nitekim 38, 39, 61, 162 ve 163 olmak üzere birçok beyitte bu gibi ifadelere rastlamak mümkündür.

ilgisi bulunmamaktadır. Bu gibi nedenlerden dolayı burada yalnızca kıraat, tevcid, vakf-ibtidâ ve mushaf imlâsı gibi kıraat ilminin yan/alt kollarından kabul edilebilecek alanlarda telif edilmiş eserler hakkında kısaca bilgi verilecek, diğer sahalarda kaleme alınan eserlerin ise yalnızca isimleri zikredilecektir. Aynı zamanda istifade edilen kaynakların geçtiği beyit numaraları dipnotta belirtilecektir.

Kıraat İlmine Dair Kaynakları

Tayyibetü'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr: İbnü'l-Cezerî'nin diğer bir eseri olan *en-Neşr*'in temel konularının manzum tarzda kaleme alındığı bu eser,[425] birinci bölümde tanıtılmıştr. Zaten çalışmaya konu olan eser, bir *Tayyibe* şerhi olup birinci derecede ve doğrudan *Tayyibe* ile ilişkilidir.

en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr: İbnü'l-Cezerî'nin on kıraate dair 799/1397 senesinde Bursa'da kaleme aldığı en hacimli eseridir. İbnü'l-Cezerî insanların *et-Teysîr* ve *eş-Şâtıbiyye*'nin dışında kalan kıraatları Kur'an'dan saymadıklarını gerekçe göstererek eseri telif etmiş ve yedi kıraat dışındaki [Ebû Ca'fer (öl. 130/747-48), Ya'kûb el-Hadremî (öl. 205/821), Halef b. Hişam (öl. 229/844)] sahih okuyuşları da içine alacak şekilde *en-Neşr*'i kaleme almıştır. Eser, kıraat tarihi açısından önemli bir kaynak olup telif edildiği tarihten itibaren büyük ilgi görmüş ve bir bakıma Dânî'nin *Teysîr*'inin yerini almıştır. Kütüphanelerde birçok yazma nüshası bulunan eser farklı kişiler tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir. Ayrıca *en-Neşr* merkezli manzum, ihtisâr, tahrîrât, şerh ve akademik birçok çalışma yapılmış olup söz konusu çalışmalarda eserin detaylı olarak tahliline yer verilmiştir. [426]

et-Teysîr fi'l-kırâ'âti's-seb':[427] Yedi kıraate dair konuları ihtiva eden eser, Endülüslü kıraat âlimi Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dânî tarafından telif edilmiştir. Eser Dânî'nin bir diğer eseri olan *Câmiu'l-beyân*'ın muhtasar halidir. *Teysîr,* kendisinden sonraki müellefâta kaynaklık etmiş, aynı zamanda kıraat-ı seb'a ve kıraat-ı aşere eğitim öğretiminde yerini almıştır. Eser üzerine şerh, ihtisar ve manzum birçok çalışma

[425] Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, 241-243; Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", 20/554.
[426] Birışık, "en-Neşr", 33/19-20; Bostan, "en-Neşr Merkezli Çalışmalar (Tahrîrât Örneği)", 209-215.
[427] Eserin isminin geçtiği beyit numaraları şunlardır: 35, 39, 162, 166, 169, 183, 231, 234, 235, 247, 256, 291, 292, 301, 307, 314, 317, 324, 332, 333, 334, 336, 338, 348, 354, 419, 511.

yapılmıştır. *Teysîr,* Alman müsteşrik Otto Pretzl'nin çalışmasına da konu olmuş ve 1930'da İstanbul'da neşredilmiştir.

Câmi'u'l-beyân fi'l-kırâ'âti's-seb':[428] Bu eser de Ebû Amr ed-Dânî tarafından kaleme alınmıştır. Birçok eserden istifade edilerek telif edilen ve yüze yakın rivayet ile binlerce tarik ihtiva eden çalışma, yedi kıraate dair sahasında kaleme alınmış en kapsamlı çalışmalardan birisi olarak değerlendirilmektedir. Eser farklı zamanlarda tahkik edilerek yayımlanmış, akademik çalışmalara da konu olmuştur.

Şâtıbiyye (Hırzü'l-emânî ve vechü't-tehânî/Kasîdetü'l-lâmiyye):[429] 1173 beyitten oluşan eser, Kâsım b. Fîrruh eş-Şâtıbî tarafından telif edilmiştir. Eser, Dânî'nin *Teysîr'*inin manzum hali olup müellife nispetle *Şâtıbiyye,* lâm (ل) kafiyeli olduğu için de *Kâsîdetü'l-lâmiyye* olarak anılmaktadır. Eser kıraat tedrisatında önemli bir kaynak olarak kullanılmış ve kendisinden sonraki telifatı büyük ölçüde etkilemiştir. Kıraate dair birçok konuyu ihtiva eden *Şâtıbiyye,* aynı zamanda kıraat imam ve râvilerin isimlerinin ebced harflerine karşılık gelecek şekilde sistematize edildiği ilk eserdir ve bu sistem gerek o dönem gerekse sonraki dönemlerde kullanılmıştır. İbnü'l-Cezerî bu eseri "belâgatçıların kusur bulmaktan aciz kaldığı bir çalışma" olarak nitelendirmiş ve eser *en-Neşr'*in ana kaynakları arasında yerini almıştır. İbnü'n-Nâzım da sıklıkla *Şâtıbiyye'*ye atıfta bulunmuş ve ileride ifade edileceği üzere o, şerhinde *Şâtıbiyye-Tayyibe* mukayesesi yapmıştır. *Şâtıbiyye,* Muhammed Abduddâim Hamis (Tanta 1991) ve Muhammed Temîm ez-Zü'bî (Dımaşk 2010) tarafından neşredilmiş, aynı zamanda eser üzerine tekmile, ihtisar ve şerh türü birçok çalışma yapılmıştır. Ayrıca eser Fatih Çollak tarafından "Kırâat Âlimlerinden İmâm Şâtıbî ve "*eş-Şâtıbiyye*" Adlı Eseri" ismiyle doktora düzeyinde çalışılmış ve söz konusu çalışma kitaba dönüştürülerek (İstanbul 2002) yayımlanmıştır. Eren Pilgir de "Kıraat Edebiyatında ve Tedrisatında Manzum Eser Geleneği: *Hırzu'l-Emânî* Örneği" adında bir Yüksek Lisans çalışması (İstanbul 2020) yürütmüştür.

el-'Unvân fi'l-kırâ'âti's-seb':[430] Eser, Ebû Tâhir İsmail b. Halef b. Saîd Sarakustî (öl. 455/1063) tarafından kaleme alınmış olup isminden de anlaşılacağı üzere yedi kıraate dair

[428] Eserin isminin geçtiği beyit numaraları şunlardır: 318, 354.
[429] Eserin isminin geçtiği beyit numaraları şunlardır: 35, 39, 166, 169, 234, 247, 250, 256, 263, 295, 307, 317, 332, 333, 334, 336, 338, 352, 354, 432.
[430] Eserin isminin geçtiği beyit numaraları şunlardır: 39, 162, 167, 169, 234, 236, 317, 319, 332, 335, 338, 347.

konuları içermektedir. Kastallânî, Şâtıbî'nin *Hırzü'l-emânî'*sine kadar Mısır'da daha çok bu kitabın yaygın olduğunu, ders kitabı olarak okutulduğunu ve ezberletildiğini nakletmektedir. İbnü'l-Cezerî *Tuhfetü'l-ihvân fi'l-hulfi beyne'ş-Şâtıbiyye ve'l-'Unvân* isimli eserinde söz konusu iki eser arasındaki ihtilaflara yer vermektedir. Eser Züheyr Gâzî Zâhid-Halil Atıyye (Beyrut 1986), Hâlid Hasan Ebü'l-Cûd (Kahire 2008), Cemâleddîn Muhammed Şeref (Tanta 2009) ve İsâm Fâruk İmam (Kahire 2010) tarafından tahkik edilerek yayımlanmıştır.

el-Hâdî fi'l-kırâ'âti's-seb':[431] Kıraat ilmine dair çeşitli konuların ele alındığı ve Ebû Abdullah Muhammed b. Süfyan el-Kayravânî el-Mâlikî (öl. 415/1024) tarafından telif edilen eser, Hâlid Hasan Ebü'l-Cûd (Kâhire 2011) ve Cemâleddîn Muhammed Şeref (Tanta 2011) tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir.

el-Kâfî fi'l-kırâ'âti's-seb':[432] *el-Kâfî,* yedi kıraate dair malumat içeren ve Ebû Abdillah Muhammed b. Şüreyh b. Ahmed er-Ruaynî el-İşbilî (öl. 476/1084) tarafından telif edilen bir eserdir. Eser daha ziyade öğrenciler için kaleme alınmış bir ders kitabı niteliği taşımaktadır. Eser, Ahmed Mahmûd Abdüssemi' eş-Şâfiî (Beyrut 2000) ve Cemâleddîn Muhammed Şeref (Tanta 2006) tarafından tahkik edilerek yayımlanmıştır.

el-Hidâye fi'l-kırâ'âti's-seb':[433] Yedi kıraate dair muhtasar bir çalışma olduğu anlaşılan *Hidâye,* Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ammâr b. Ebi'l-Abbâs el-Mehdevî (öl. 440/1048?) tarafından kaleme alınmıştır.

et-Tebsıra fi'l-kırâ'ât:[434] Yedi kıraat imamı ve iki râvisinin okuyuşlarını içeren bu eser 390/1002 senesinde Ebû Muhammed b. Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib (öl. 437/1045) tarafından telif edilmiştir. Eser üzerine aynı müellif tarafından *el-Keşf an vücûhi'l-kırâ'âti's-seb' ve 'ilelihâ ve hucecihâ* isminde bir de şerh kaleme alınmış olup bu şerh

[431] Eserin isminin geçtiği beyit numaraları şunlardır: 39, 166, 167, 169, 298, 299, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 348.
[432] Eserin isminin geçtiği beyit numaraları şunlardır: 39, 166, 167, 169, 183, 234, 247, 298, 299, 318, 328, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 347, 348, 354.
[433] Eserin isminin geçtiği beyit numaraları şunlardır: 39, 163, 169, 183, 236, 250, 298, 299, 318, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 348.
[434] Eserin isminin geçtiği beyit numaraları şunlardır: 39, 163, 166, 169, 183, 195, 231, 235, 245, 247, 295, 299, 318, 319, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 348, 354.

kıraatların illetlerini açıklayan huccetü'l-kıraat türü bir eserdir. *Tebsıra* farklı tarihlerde tahkikli/tahkiksiz neşredilmiştir.

Kitâbü'r-ravda:[435] Eser yedi kıraate dair konuları içermekte olup, Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed b. Abdillah el-Meârifî et-Tâlemenkî (öl. 429/1037) tarafından kaleme alınmıştır. Tâlemenkî Mısır'da kıraat eğitimi aldıktan sonra memleketine dönmüş ve Endülüs'ün batısında kıraat okutmuştur. Endülüs coğrafyasının kıraatle tanışmasına ve bu bölgede yayılmasına Tâlemenkî'nin öncülük ettiği ifade edilmektedir.[436] Eserin nerede olduğu bilinmemektedir.

el-Müctebâ:[437] Eser, Ebü'l-Kâsım Abdülcebbâr b. Ahmed b. Ömer et-Tarsûsî (öl. 420/1029) tarafından kaleme alınmıştır.

Telhîsu'l-'ibârât bi-latîfi'l-işârât fi'l-kırâ'âti's-seb':[438] Eser, İbn Büleyme veya Bellîme olarak bilinen Ebû Ali el-Hasan b. Halef b. Abdillah el-Hevârî el-Kayrevânî (öl. 514/1121) tarafından kaleme alınmıştır. Yedi kıraate dair konuların derlendiği eser, Sübey' Hamza Hâkimî (Cidde-Beyrut 1988) tarafından tahkik edilerek yayımlanmıştır.

et-Tezkire fi'l-kırâ'âti's-semân:[439] Eser, Ebü'l-Hasan Tâhir b. Abdilmün'im b. Ubeydilleh İbn Galbûn el-Halebî (öl. 399/1009) tarafından kaleme alınmıştır. Meşhur yedi kıraata ilave olarak Basra ve çevresinde yaygınlaşan Ya'kûb el-Hadramî kıraatını da içeren bu çalışma İbn Galbûn'un günümüze ulaşan tek eseri olarak bilinmektedir. Birçok âlimin kaynakları arasında yer alan bu eser Abdülfettâh Buhayrî İbrâhim (Kahire 1990-1991) ve Eymen Rüşdî Süveyd (Cidde 1991) tarafından tahkik edilerek yayımlanmıştır.

---

435 Eserin isminin geçtiği beyit numaraları şunlardır: 147, 318.

436 İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ')*, 1/34; Abdurrahman Çetin, "Kıraat ve Tecvid İlimleri Bibliyografyası", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (1987), 311; Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, 67; Abdulhalim Başal, *Endülüste Kıraat İlmi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 39-40.

437 Eserin isminin geçtiği beyit numaraları şunlardır: 234, 338, 347, 348.

438 Eserin isminin geçtiği beyit numaraları şunlardır: 162, 169, 234, 295, 319, 332, 333, 336, 338, 348.

439 Eserin isminin geçtiği beyit numaraları şunlardır: 162, 169, 234, 245, 250, 295, 317, 318, 332, 334, 335, 338, 347, 348.

Kitâbü'r-ravda fi'l-kırâ'âti'l-ihdâ 'aşere:[440] Eser, Ebû Ali el-Hasan b. Muhammed b. İbrâhim el-Bağdâdî el-Mâlikî (öl. 438/1046) tarafından telif edilmiştir. Eser, meşhur on kıraata ilave olarak A'meş kıraatını da ihtiva etmektedir.

Kitâbü'l-câmi' fi'l-kırâ'âti'l-'aşr:[441] Eser, Ebü'l-Hüseyn Nasr b. Abdilazîz b. Ahmed b. Nûh el-Fârisî (öl. 461/1069) tarafından kaleme alınmış olup, on kıraate yönelik malumat ihtiva etmektedir.

Kitâbü't-tecrîd li-buğyeti'l-mürîd fi'l-kırâ'âti's-seb':[442] Yedi kıraate dair çok sayıda rivayet ve tarik ihtiva etmekte olan eser, Ebü'l-Kâsım Abdurrahman b. Ebî Bekr Atîk b. Halef İbnü'l-Fehhâm (öl. 516/1123) tarafından kaleme alınmıştır. İbnü'l-Cezerî bu eserin çok karmaşık ve zor olduğunu belirtmiş, fakat *et-Takyîd fi'l-hulfi beyne'ş-Şâtıbiyyeti ve't-Tecrîd* isimli çalışma ile anlaşılır hale getirildiğini söylemiştir. Eser, Mes'ûd Ahmed Seyyid tarafından yüksek lisans düzeyinde çalışılmış (Medine, 1989), İbrâhim As ed-Dûrî (Amman 2002) ve Abdurrahman Bedr (Tanta 2005) tarafından da tahkik edilerek yayımlanmıştır.

et-Telhîs fi'l-kırâ'âti's-semân:[443] Meşhur yedi kıraate Ya'kûb'un da ilave edildiği ve ilgili kıraatlara yönelik malumat ihtiva eden bir eserdir. Ebû Ma'şer Abdülkerîm b. Abdissamed b. Muhammed b. Ali et-Taberî (öl. 478/1085) tarafından telif edilen eser, Muhammed Hasan Ukayl Mûsâ (Cidde, 1992) ve Cemaleddin Muhammed Şeref (Tanta, 2007) tarafından tahkik edilerek yayımlanmıştır.

Kitabü'l-i'lân bi'l-muhtâr min rivâyâti'l-Kur'ân fi'l-kırâ'âti's-seb':[444] Eser, kıraat-ı seb'aya dair olup, Ebü'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdülmecîd b. İsmail b. Osman b. Yûsuf es-Safrâvî el-İskenderî (öl. 636/1237) tarafından kaleme alınmıştır.

---

[440] Eserin isminin geçtiği beyit numaraları şunlardır: 163, 235, 237, 246.
[441] Eserin isminin geçtiği beyit numarası şudur: 318.
[442] Eserin isminin geçtiği beyit numaraları şunlardır: 139, 147, 234, 237, 292, 318, 328, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 347, 348.
[443] Eserin isminin geçtiği beyit numaraları şunlardır: 163, 164, 166, 318, 319, 333, 334, 335, 338.
[444] Eserin ismi "بَابُ إِفْرَاد الْقِرَاءَاتِ وَجَمْعِهَا" konusunun mukaddimesinde geçmektedir.

el-Vecîz fi şerhi edâi'l-kurrâi's-semâniyye:[445] Sekiz kıraat esas alınarak telif edilen bu eser, Ebû Ali Hasan b. İbrâhîm b. Yezdâd el-Ahvâzî'ye (öl. 446/1055) aittir. Eser, Düreyd Hasan Ahmed (Beyrut 2002) tarafından tahkik edilerek yayımlanmıştır.

Kitâbü's-seb'a:[446] Eser, Ebû Bekir Ahmed b. Musa b. Abbâs b. Mücâhid et-Temîmî (öl. 324/936) tarafından telif edilmiş olup bu zat, tedvin döneminin en önde gelen âlimlerinden birisidir. Nitekim İbn Mücâhid, kıraatları ilk defa yedi ile sınırlandıran kişi olarak bilinir. Müellif eserinde kıraatlara belli bir sistematik getirerek yedi ile sınırlandırmış ve daha sonraları bu tasnifat hüsnükabul görerek meşhur olmuştur. İbn Mücâhid ve *Kitabü's-seb'a* kıraat tarihi açısından bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Çeşitli kütüphanelerde yazma nüshaları bulunan eser Şevki Dayf (Mısır 1972) ve Halef Hüseyin Sâlih Cubûrî (Riyad 2023) tarafından tahkik edilerek yayımlanmıştır.

el-Müstenîr fil kırâ'âti'l-'aşr:[447] On kıraate dair genel bilgileri ihtiva eden eser, Ebû Tâhir Ahmed b. Ali b. Ubeydillah el-Bağdâdî, İbn Sevvâr (öl. 496/1103) tarafından telif edilmiştir. Eser, 1992'de Medine'de doktora düzeyinde çalışılmış, daha sonra Ammâr Emin Derdu (Dübey, 2005) ve Osman Mahmud Gazâl (Beyrut, 2010) tarafından tahkik edilerek yayımlanmıştır.

el-Mübhic fi'l-kırâ'âti's-semân:[448] Meşhur yedi kıraat imamına ek olarak İbn Muhaysin, A'meş, Halef b. Hişâm ve Ya'kûb el-Hadramî'nin kıraatını da ihtiva eden eser, Ebû Muhammed Abdullah b. Ali b. Ahmed el-Bağdâdî, Sıbtu'l-Hayyât (öl. 541/1146) tarafından telif edilmiştir. Çeşitli kütüphanelerde yazma nüsharı bulunan eser, farklı kimseler tarafından tahkik edilerek yayımlanmış, aynı zamanda Abdülaziz b. Nâsır es-Sebr tarafından doktora düzeyinde çalışılmıştır.

[445] Eserin isminin geçtiği beyit numaraları şunlardır: 147, 219, 348.
[446] Eserin isminin geçtiği beyit numaraları şunlardır: 250, 318, 319, 354.
[447] Eserin isminin geçtiği beyit numaraları şunlardır: 139, 163, 170, 171, 235, 299, 307, 318, 319, 328.
[448] Eserin isminin geçtiği beyit numaraları şunlardır: 163, 170, 171, 183, 237, 318.

et-Tizkâr fil kıraati'l-'aşr:[449] Eser, isminden de anlaşılacağı üzere on kıraate dair olup Ebü'l-Fetih Abdülvâhid b. Hüseyin b. Şitâ el-Bağdâdî (öl. 445/1053) tarafından kaleme alınmıştır.

el-Câmi' fil kırâ'âti'l-'aşr:[450] Eser, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Ali b. Fâris el-Hayyât el-Bağdâdî (öl. 450/1059) tarafından kaleme alınmıştır. Eserde, meşhur on kıraat imamı ve râvilerine ilave olarak Kufe'de yaygın olan A'meş kıraatına dair bilgilere yer verilmiştir. Eser, Hâlid Hasan Ebü'l-Cûd tarafından tahkik edilerek Dâru İbn Hazm'da (Mısır 2016) neşredilmiş, ayrıca Abdurrahman b. Muhammed el-Ubeysî tarafından doktora düzeyinde çalışılmıştır (Mekke Ümmülkurâ Üniversitesi, 2013).

Gâyetü'l-ihtisâr:[451] Meşhur on kıraate dair birçok önemli bilgileri ihtiva eden eser, Ebü'l-'Alâ Hasan b. Ahmed el-Hemedânî (öl. 569/1173) tarafından telif edilmiştir. Eserde imamların sıralamasında farklı bir usul takip edilmiştir. Bazı kütüphanelerde yazma nüshaları bulunan eser, Eşref Muhammed Talat (Cidde, 1994, 2006) tarafından tahkik edilerek yayımlanmış, aynı zamanda Emin Muhammed Ahmed eş-Şenkîtî eseri yüksek lisans (1994) düzeyinde çalışmıştır.

Kitabü'l-iknâ' fi'l-kırâ'âti's-seb':[452] Eser, Ebû Ca'fer Ahmed b. Alî b. Ahmed b. Halef b. Bâziş el-Ensârî el-Gırnâtî (öl. 540/1145) tarafından telif edilmiştir. Müellifin ifadesine göre eser, Mekkî b. Ebî Tâlib'in *Tebsıra*'sı ile Dânî'nin *Teysîr*'i esas alınarak kaleme alınmıştır. Eser üzerine müellifi tarafından tekmile çalışması yapılmış ve *el-İknâ',* Abdülmecîd Katâmiş'in tahkikiyle (Dımaşk, 1403) yayımlanmıştır.

el-Gâye fi'l-kırâ'âti'l-'aşr:[453] Bu eser, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Mihrân el-İsbahânî en-Nîsâbûrî (öl. 381/992) tarafından telif edilmiştir. *el-Gâye,* on kıraate dair kaleme alınan ilk eser olarak bilinmektedir. Eser üzerine bazı şerh çalışmaları yapılmış, Mısır, Irak, Şam ve Hemedan gibi bölgelerde uzun süre ders kitabı olarak okutulmuş ve

[449] Eserin isminin geçtiği beyit numarası şudur: 163.
[450] Eserin isminin geçtiği beyit numaraları şunlardır: 170, 328.
[451] Eserin isminin geçtiği beyit numaraları şunlardır: 171, 195, 235, 237, 246, 299, 354.
[452] Eserin isminin geçtiği beyit numaraları şunlardır: 105, 162.
[453] Eserin isminin geçtiği beyit numaraları şunlardır: 164, 295, 318.

Muhammed Gıyâz el-Canbâz (Riyâd 1985, 1990) ve Ahmed Ferîd Mezîdî (Beyrût 2007) tarafından tahkik edilerek yayımlanmıştır.

el-Misbâhu'z-zâhir fi'l-kırâ'âti'l-'aşri'l-bevâhir:[454] Eser, Ebü'l-Kerem el-Mübârek b. Hasan b. Ahmed b. Ali eş-Şehrezûrî (öl. 550/1156) tarafından kaleme alınmış, Abdürrahim et-Tarhûnî (Beyrut 2008) ve Osman Gazâl (Kahire 2007) tarafından tahkik edilerek yayımlanmış, aynı zamanda doktora düzeyinde akademik çalışmaya konu edilmiştir.

el-Kâmil fil kırâ'âti'l-'aşr ve'l-erbaîn ve'z-zâid 'aleyhâ:[455] Eser, Ebü'l-Kâsım Yusuf b. Ali b. Cübâre b. Muhammed el-Hüzelî el-Beskerî (öl. 465/1073) tarafından telif edilmiştir. Hüzelî bu eserde, meşhur kıraatları ve tilavet edilmekte olan tarikleri topladığını, aynı zamanda bu eserle birlikte *el-Vecîz, el-Hâdî* ve diğer kitaplarını geçersiz kıldığını ifade etmektedir. Eserde elli rivayet ve Kâtip Çelebi'ye göre 1459, Zehebî'ye göre ise 1000'i aşkın tarik bulunmaktadır. Eser, Cemâl b. es-Seyyid b. Rifâî eş-Şâyib (2007) tarafından tahkik edilerek yayımlanmıştır.

İrşadü'l-mübtedi ve tezkiretü'l-müntehi fi'l-kırâ'âti'l-'aşr:[456] On kıraate dair, Ebü'l-İzz Muhammed b. Hüseyn b. Bündâr el-Vâsıtî el-Kalânisî (öl. 521/1127) tarafından kaleme alınan eser, özellikle Irak ve çevre bölgelerde okutulmuştur. Eser, Ömer Hamdân el-Kubeysî tarafından tahkik edilmiş ve yayımlanmıştır.

İbrâzü'l-me'ânî:[457] Şâtıbî'nin *Hırzü'l-emâni'*si üzerine Ebû Şâme el-Makdisî (öl. 665/1267) tarafından kaleme alınan muhtasar bir şerh çalışmasıdır. Çeşitli kütüphanelerde mahtût ve matbû birçok nüshası bulunmaktadır.[458]

Kenzü'l-me'ânî:[459] Ebû İshak İbrâhim b. Ömer el-Ca'berî (öl. 732/1332) tarafından telif edilen eser, *Şâtıbiyye* şerhleri arasında önemli bir konumdadır. Çeşitli kütüphanelerde

[454] Eserin isminin geçtiği beyit numarası şudur: 147.
[455] Eserin isminin geçtiği beyit numaraları şunlardır: 164, 219, 235, 295, 317, 318, 319, 336.
[456] Eserin isminin geçtiği beyit numaraları şunlardır: 38, 139, 163, 219, 234, 235, 237, 245, 246, 250, 236, 299, 307, 318, 328, 336, 347.
[457] Eserin isminin geçtiği beyit numarası şudur: 61.
[458] Ebû Şâme, *İbrâzü'l-me'ânî*, 8; Tayyar Altıkulaç, "Ebû Şâme el-Makdisî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/234.
[459] Eserin isminin geçtiği beyit numarası şudur: 103.

birçok yazması bulunan *Kenzü'l-meânî,* Ahmed el-Yezîdî tarafından tahkik edilerek (1998) yayımlanmıştır.[460]

Müfrede Ya'kûb:[461] Kıraat-ı aşere imamlarından olan Ya'kûb'un kıraatını ihtiva eden eser, Ebü'l-Alâ Hasen b. Ahmed b. Hasen el-Attâr el-Hemedânî (öl. 569/1173) tarafından telif edilmiştir. İlk dönemlerden itibaren çoğunlukla *Müfredetü Ya'kûb* ismiyle birçok çalışma yapılmış olup söz konusu eser de bunlardan biridir. Eser, Hâlid Hasan Ebü'l-Cûd tarafından tahkik edilerek (2021) yayımlanmıştır.[462]

Müncidü'l-mukriîn ve mürşidü't-tâlibîn:[463] Kıraat ilmine dair muhtelif konuların ele alındığı eser de İbnü'l-Cezerî tarafından 773/1372 senesinde Dımaşk'ta telif edilmiştir.[464]

er-Ri'âye li-tecvîdi'l-kırâe ve tahkîki lafzi't-tilâve:[465] Eser, Mekkî b. Ebî Talib el-Kaysî tarafından telif edilmiştir. Tecvid ilmine dair günümüze ulaşan ilk çalışma olarak kabul edilmektedir. Eser iki farklı zamanda (Dımaşk 1973, Amman 1984) Ahmed Hasan Ferhad'ın tahkikiyle yayımlanmıştır.[466]

el-İhtidâ ilâ ma'rifeti'l-vakfi ve'l-ibtidâ:[467] Vakf ve ibtidâ ilmine dair birtakım bilgiler içeren *el-İhtidâ* da İbnü'n-Nâzım'ın kaynakları arasında yer almaktadır. Eser İbnü'l-Cezerî'ye nispet edilmektedir.

el-Müktefâ fi'l-vakfi ve'l-ibtidâ:[468] Eser, Ebû Amr ed-Dânî tarafından kaleme alınmış bir çalışmadır. *el-Müktefâ,* Câyid Zeydân Muhlif (Bağdad 1983) ve Yûsuf Abdurrahman Mar'aşlî'nin (Beyrut 1984) tahkikiyle neşredilmiştir.[469]

---

460 M. Kemal Atik, "Ca'berî", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/528.
461 Eserin isminin geçtiği beyit numarası şudur: 149.
462 Tayyar Altıkulaç, "Ya'kûb el-Hadramî", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/283.
463 Eserin isminin geçtiği beyit numarası şudur: 430.
464 Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", 20/555.
465 Eserin isminin geçtiği beyit numarası şudur: 75.
466 Tayyar Altıkulaç, "Mekkî b. Ebû Tâlib", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/576.
467 Eserin isminin geçtiği beyit numarası şudur: 95.
468 Eserin isminin geçtiği beyit numarası şudur: 96, 105.
469 Çetin, "Dânî", 8/460.

‘İlelü’l-vukûf:[470] Eser, Muhammed b. Tayfur es-Secâvendî (öl. 560/1165) tarafından kaleme alınmıştır. Vakf-ibtidâ ilmine dair en çok müracaat edilen kaynaklar arasında yer almaktadır. Eser, Muhammed b. Abdullah b. Muhammed el-Îdî tarafından (Riyad 1994) tahkik edilerek neşredilmiştir. Muhsin Hâşim Derviş eser üzerine tahkik ve doktora çalışması yapmak suretiyle eseri *Kitâbü’l-vakf ve’l-ibtidâ* adıyla yayımlamıştır (Amman 2001).[471]

Tefsir İlmine Dair Kaynak Eserler

İbnü’n-Nâzım, yukarıda kısaca malumat verilen eserlerden başka Fahreddin er-Râzî’nin (öl. 606/1210) *Mefâtîhü’l-gayb/Tefsîru’l-kebîr* ve Zemahşerî’nin (öl. 538/1144) *el-Keşşâf’*ı gibi tefsir ilmine dair kaynaklardan da istifade etmiştir.[472]

Hadis İlmine Dair Kaynak Eserler

Muhammed b. İsmail el-Buhârî’nin (öl. 256/870*) Câmi‘u’s-sahîh’*i; Taberânî’nin (öl. 360/971) *Mu‘cemü’l-evsat’*ı; Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî’nin (öl. 458/1066) *Şu‘abü’l-îmân’*ı; Hâkim en-Nîsâbûrî’nin (öl. 405/1014) *el-Müstedrek’*i; Tirmizî (öl. 279/892) ve Ebû Dâvûd es-Sicistânî’nin (öl. 275/889) *es-Sünen’*leri gibi eserler[473] ise İbnü’n-Nâzım’ın istifade ettiği belli başlı hadis kaynakları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Lügat ve Nahiv İlmine Dair Kaynak Eserler

İbnü’n-Nâzım Arap gramerine dair Sîbeveyhi’nin (öl. 180/796) *el-Kitâb’*ı ile Zemahşerî’nin (öl. 538/1144) *el-Mufassal* isimli eserlerinden; lügat olarak da İsmâil b. Hammâd el-Cevherî’nin (öl. 400/1009) *Tâcu’l-luga/es-Sıhâh* isimli eserinden referansta bulunmuştur.[474]

---

[470] Eserin isminin geçtiği beyit numarası şudur: 98.

[471] Tayyar Altıkulaç, “Secâvendî, Muhammed b. Tayfûr”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/268-269; Abdurrahman Çetin, “Vakf ve İbtidâ”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/463; Kenan Aklan, *Kıraat Farklılıklarının Vakf ve İbtidâya Etkisi -Secâvendî ve Üşmûnî Örneği-* (Ankara: İlâhiyat Yayınları, 2023), 24-25.

[472] Râzî’nin *Mefâtîhü’l-gayb’*ı 105, Zemahşerî’nin *el-Keşşâf’*ı ise 193 ve 620. beyitlerinde geçmektedir.

[473] İbnü’n-Nâzım’ın hadis ilmine dair istifade ettiği eserlerin isimleri 73, 79, 80, 96, 104, 442, 1007 ve 1009. beyitlerde geçmektedir.

[474] Söz konusu eserlerin isimleri 193, 281 ve 393. beyitlerde geçmektedir.

1.1.7. Rumuz ve Istılahları

Ebû Bekir Ahmed, manzumede kullanılan rumuz ve ıstılahlardan farklı bir ıstılah kullanmamıştır. Yani İbnü'l-Cezerî *Tayyibe'*de, imam ve ravîleri işaret eden hangi rumuz ve ıstılahları kullandıysa İbnü'n-Nâzım da şerhte onları kullanmıştır.[475] İbnü'l-Cezerî'nin *Tayyibe'*de takip ettiği bu metot ise Şâtıbî'nin yedi kıraate dair kaleme aldığı *Hırzü'l-emânî* isimli eserinde uyguladığı metodun benzeri olup çok farklı değildir. Dolayısıyla İbnü'l-Cezerî bu hususta selefin yolunu takip etmiş ve kendisinden önceki kıraat birikiminden istifade ettiği gibi onların uyguladığı usulün dışına çıkmamaya da özen göstermiştir. Zaten kıraat tedrisatında özellikle de manzum eserlerde kullanılagelen bu rumuzlar birbirinin aynısı veya benzeridir.

Çalışmanın muhtelif yerlerinde ifade edildiği üzere *Şâtıbiyye'*de imam, râvi ve tarikleri ayrı ayrı (ferdi rumuzlar)[476] veya birlikte (cem'î rumuzlar)[477] ifade eden bu rumuzlarla kurrâ ilişkilendirilmeye çalışılmıştır. Sekiz kelime ve yirmi yedi harfin yer aldığı bu sistemde imam ve râvilerin isimleri yerine rumuzları, nazımdaki uygun kelimenin ilk harfi olacak şekilde kullanılmıştır. İbnü'l-Cezerî, okuyucuya kolaylık olması için *Şâtıbiyye'*de ilk yedi imama delalet eden rumuzları *Tayyibe'*de olduğu şekliyle kullanmış olmakla birlikte, sonraki imamlar ve birden çok kurrâya işaret eden cem'î rumuzlar bağlamında farklı bir usul takip etmiştir. Nitekim, "ث" "خ" "ذ" "ظ" "غ" "ش" harfleri *Şâtıbiyye'*de belirli imam gruplarını simgeleyen cem'î rumuzlar olarak kullanılırken, *Tayyibe'*de Ebû Ca'fer, Ya'kûb ve bunların râvilerine tahsis edilmiş ferdî rumuzlar olarak kullanılmıştır.

Çalışmanın ileriki kısımlarında "Tayyibe'yi Şâtıbiyye ile Mukayesesi" başlığı altında ve İbnü'n-Nâzım özelinde bu konuya değinileceği, ayrıca "Tayyibe'nin Edebî ve Teknik Yapısı" başlığında etraflıca ele alındığı için burada detaylara girilmemiştir. İlgili yerlerde hem rumuzların kullanımına dair değerlendirmeler yapılmış hem de imam ve râvilere karşılık gelen rumuzlar tablo halinde gösterilmiştir. En nihayetinde İbnü'l-Cezerî'nin Şâtıbî'den mülhem olarak *Tayyibe'*de kullandığı rumuzâtı İbnü'n-Nâzım da eserinde

[475] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ')*, 1/99-192; İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Enes Mehera,* 16-17.
[476] Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*, 5 (45.beyt).
[477] Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*, 5-6 (48-55 arası beyitler).

kullanmıştır. Şerhte kullanılan ıstılahlar da *Tayyibe'*deki ile aynıdır. Zaten şerh türü bir çalışmada böyle bir durum normal ve kaçınılmazdır.

1.2. Şerhin Önemi ve Sonraki Çalışmalara Etkisi

Bu başlık altında İbnü'n-Nâzım şerhinin önemi, kıraat ilmindeki yeri ve sonraki dönemlerde *Tayyibe* üzerine kaleme alınan diğer şerhler üzerinde gözlemlenen etkileri ele alınacak, kısmen de diğer şerhlerle mukayese edilecektir.

1.2.1. Şerhin Önemi ve Kıraat Tedrisatındaki Yeri

İbnü'n-Nâzım şerhinin gerek ülkemizde gerekse diğer İslâm beldelerinde kıraat eğitim-öğretim sürecinde *Tayyibe'*yi anlama noktasında rehber veya kılavuz niteliğine sahip önemli bir şerh olduğu ve bu bağlamda müracaat edilen kaynaklar arasında ilk sıralarda yer aldığı anlaşılmaktadır. Şerhte detaylara girilmeden ve *Tayyibe'*nin dışına çıkılmadan konuların muhtasar halde ele alınması, dilinin açıklayıcı, doyurucu, bir o kadar da yalın olması eserden istifadeyi kolaylaştırmıştır. Kısacası İbnü'n-Nâzım şerhi deyim yerindeyse efrâdını câmi ağyârını mâni bir niteliğe sahiptir. Bu ise pratikte şerhin daha çok tercih edilmesine yol açmış ve diğer şerhler arasında temayüz etmesinde etkili olmuş gibi gözükmektedir. Fakat çalışmanın muhtelif yerlerinde işaret edildiği üzere eserin şöhretine etki eden tek unsur bunlar olmayıp bu bağlamda başka âmiller de bulunmakta ve şerhin önemine işaret etmek için söz konusu âmillerin tespitinin uygun olacağı düşünülmektedir.

Şerhi kıymetli kılan faktörlerden birisi eserin İbnü'l-Cezerî gibi bir âlimin beğenisine mazhar olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim Ebû Bekir Ahmed *Tayyibe'*yi şerhettikten sonra bu şerhi İbnü'l-Cezerî'ye takdim etmiş o da oğlunun yaptığı çalışmayı güzel bulmuş ve bir bakıma onaylamıştır.[478] İbnü'l-Cezerî'nin, şerhi beğendiğini övgü dolu sözlerle ifade etmesi şerhe olan güven ve ilgiliyi artırmıştır. Aynı zamanda bu sözler oğlunun ilmî saygınlığına işaret etmektedir. Zira Ebû Bekir Ahmed'in hayatının ele alındığı bölümde detaylarına girildiği üzere şârihin sahadaki yetkinliğini ortaya koyan ve

[478] İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/130; Taşköprizâde, *Şekâiku'n-nuʿmâniyye*, 28; Taşköprizâde, *eş-Şekâiku'n-nuʿmâniyye: Osmanlı Âlimleri*, 84.

ilmî dirayetine işaret eden birçok unsur bulunmaktadır.[479] Bu noktadan hareketle denilebilir ki söz konusu şerhin kıymetine etki eden unsurlardan birisi de onu kaleme alan âlimden kaynaklanmaktadır. Fakat İbnü'n-Nâzım'ın şöhretine sebep olan asıl faktörün de bu eser olduğu unutulmamalıdır. İbnü'n-Nâzım şerhi, *Tayyibetü'n-Neşr* gibi bir eserin şerhi olması açısından da kıymetlidir. Diğer bir deyişle *Tayyibe'*yi önemli ve kıymetli kılan faktörler dolaylı olarak İbnü'n-Nâzım şerhine de kıymet kazandırmıştır.

İbnü'n-Nâzım şerhine kıymet kazandıran ana unsur ise söz konusu eserin bu bağlamda kaleme alınmış ilk şerh olması ve sonraki dönem *Tayyibe* şerhlerinde saraheten (doğrudan) veya zımnen (dolaylı) şerhe atıf yapılmasıdır. Zira *Tayyibe,* telif edildiği tarihten itibaren muhtasar veya mufassal birçok şerh çalışması ile desteklenmiştir. Bunlardan ilki İbnü'n-Nâzım şerhidir. Nitekim bu şerh İbnü'l-Cezerî hayattayken ve *Tayyibe* telif edildikten 28-29 sene sonra yani 827-828 (1424-1425)[480] tarihinde kaleme alınmıştır. İbnü'n-Nâzım şerhi, sonraki dönem şerh çalışmalarına kaynaklık etmesi, muhteva açısından yoğun olsa da konuların basitleştirerek izah edilmeye çalışılması, dilinin sade ve anlaşılır olması şeklinde özetlenebilecek yönleriyle ön plana çıkmaktadır. Tüm bunlar İbnü'n-Nâzım şerhinin şöhretine etki eden amiller olarak karşımıza çıktığı gibi şerhin önemine işaret eden temel unsurlar olarak da değerlendirilebilir.

1.2.2. Diğer Tayyibe Şerhlerine Etkisi

Ebû Bekir Ahmed'in *Tayyibe'*yi, genelde nazmın dışına çıkmadan, konuyu çok fazla uzatmadan ve gereksiz detaylara yer vermeden şerhettiği görülmektedir. Şerh bu yönüyle diğer bazı şerhlere, özellikle de Nüveyrî şerhine oranla daha muhtasar, pratik ve kullanışlıdır. Örneğin, Nüveyrî şerhinde eski âlimlerden çok fazla nakil bulunurken, İbnü'n-Nâzım şerhinde daha azdır. Yine Nüveyrî tarikler arasında ihtilaf söz konusu olduğu zaman konuyu detaylandırırken, İbnü'n-Nâzım bu bağlamda çok fazla tafsilata girmemiştir. Nüveyrî yoğun olarak kıraatların tevcihini yaparken, İbnü'n-Nâzım konuya ilişkin kaynaklara işaret edip tamamının tevcihini yapmamıştır.

---

[479] İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/130; Taşköprizâde, *Şekâiku'n-nuʿmâniyye*, 28; Akakuş, "İlm-i Kırâat Otoritelerinden İmam Cezerî ve Torunu Kasım Paşa", 16.

[480] İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/130; Taşköprizâde, *Şekâiku'n-nuʿmâniyye*, 28; Taşköprizâde, *Miftâhu's-saʿâde,* 2/51.

İbnü'n-Nâzım'a en yakın şerhin Nüveyrî şerhi olduğu görülmektedir ki Nüveyrî şerhi 830-832 (1427-1429) tarihleri arasında telif edilmiştir.[481] Daha sonra kaleme alınan Âmilî ve Semennûdî şerhleri ile modern dönemlerde telif edilen Musa Cârullah, Mehmed Rüştü Âşıkkutlu, Muhammed Sâlim Muhaysin ve Muhammed Sâdık Kamhâvî şerhleri de bunlardan bazılardır. Fakat tüm bu şerhler zamansal olarak İbnü'n-Nâzım şerhinden sonra telif edilmiş ve bu şerhleri kaleme alan âlimler İbnü'n-Nâzım'dan etkilenmiş gibi gözükmektedir.

Tayyibe üzere kaleme alınan bu şerhlerin çoğunda İbnü'n-Nâzım şerhine doğrudan atıf yapıldığı ve isminin bizzat zikredildiği görülmektedir. Bazılarında ise cümleler değiştirilmek suretiyle şerhten alıntı yapılmış, hatta bazı pasajlar birebir aktarılmış, fakat İbnü'n-Nâzım'ın ismi ve eseri doğrudan zikredilmemiştir. Nitekim Cârullah şerhinde böyle bir durum söz konusudur. Cârullah kuvvetle muhtemeldir ki bu şerhi görmüş ve istifade etmiştir. Fakat eserinin herhangi bir yerinde İbnü'n-Nâzım'ın ismi ve şerhini sarâhaten zikretmemiştir.

Carullah şerhini çalışan Akaslan bu durumu şu cümlelerle ifade etmiştir:

> "Cârullah bazen, yararlandığı kaynakların bazılarından alıntı yaparken eserin adını da müellifini de zikretmez. Nitekim eserde, Ebû Bekir Ahmed (İbn Nâzım) şerhinden birebir aldığı bazı cümleleri ya da ufak değişikliklerle Ebû Bekir Ahmed'in ifadelerinin benzerlerini görebiliriz. Ancak müellif eserin herhangi bir yerinde söz konusu şerhten ya da müellifinden bahsetmez. Örneğin İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr* isimli eserinde tarik sayısının yirmi olmak üzere toplamda seksen olduğundan, sonra da tarikleri şubelere bölerek on imamdan olan tariklerin sayısının bine ulaştığından bahsettiği ifadelerine dair İbn Nâzım'ın şerhinde yaptığı izahat ile Cârullah'ın ifadeleri aynıdır. Dolayısıyla müellif, Ebû Bekir Ahmed'in *Şerhu Tayyibe'*sinden birebir alıntı yapmasına rağmen eseri kaynak olarak belirtmemiştir."[482]

[481] Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, 28-31.
[482] Akaslan, *Musa Cârullah Şerhi*, 156.

Örnek olarak getirilen yerlere bakıldığında iki şerhin ibarelerinin hemen hemen aynı olduğu görülmektedir.[483]

Nüveyrî şerhinde de benzer bir durum söz konusu olup şerhin herhangi bir yerinde İbnü'n-Nâzım'ın ismi ve eseri zikredilmez. Nüveyrî eserin mukaddimesinde *Tayyibe'*yi şerhedeceği zaman önceleri benzer bir çalışmanın yapılmamış olmasını gerekçe göstererek bu şerhin zorluğuna dikkat çekmiştir. Fakat tezimize konu olan İbnü'n-Nâzım şerhi tarih itibariyle Nüveyrî şerhinden önce telif edilmiştir. İbnü'n-Nâzım şerhi Nüveyrî şerhinden önce kaleme alındığı ve Nüveyrî'nin de İbnü'l-Cezerî'nin öğrencisi olduğu gerçeğinden hareketle Nüveyrî'nin İbnü'n-Nâzım şerhinin varlığından haberdar olmaması dikkat çekicidir. Fakat buradan Nüveyrî'nin İbnü'n-Nâzım şerhini gördüğü ve istifade ettiği halde eserinde onun ismine yer vermediği şeklinde bir sonuç çıkarmak zordur.

Îhâb Fikrî Ahmed tarafından kaleme alınan *Tayyibe* şerhinde de *(Takrîbü't-Tayyibe)* büyük oranda İbnü'n-Nâzım şerhinden blok olarak alıntılar yapılmış, hatta alıntı yapılan cümlelerin çoğunda herhangi bir değişiklik dahi söz konusu olmamıştır. Fakat müellif bu durumu gizlememiş ve şerhin mukaddimesinde açıkça belirtmiştir. Bu bağlamda Îhâb Fikrî şöyle demektedir:

> "*Tayyibe'*yi şerhetmeye başladığımda *en-Neşr, en-Neşr* üzerine kaleme alınan tahrîrât çalışmaları ve diğer *Tayyibe* şerhleri gibi birçok esere müracaat ettim. Bunlar içerisinde en çok İbnü'n-Nâzım şerhinden istifade ettim ve alıntılar yaptım. Çünkü İbnü'l-Cezerî, oğlu Ebû Bekir Ahmed'in hayatından bahsederken onun yaptığı şerhi 'yanında daha önce yazdığım haşiye ve notlar olmamasına rağmen *Tayyibe'*yi çok güzel şerhetti' şeklindeki sözleriyle beğendiğini ifade etmiştir. Eserimi telif ederken İbnü'n-Nâzım şerhini dayanak kabul etmemin bir diğer sebebi onun (İbnü'n-Nâzım) bizzat babasından bu ilmi tedris etmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Zira o

[483] Akaslan, *Musa Cârullah Şerhi*, 169.

babasının elinden bu ilmi almış, şerhi daha sonra babasına arz etmiş, babası da yaptığı çalışmayı beğenmiştir."[484]

İbnü'n-Nâzım şerhinin bâb başlıklarında verilen bilgilerin terki, konuların şematik olarak ele alınması, tahrîrâta dair önemli bilgilere yer verilmesi gibi bazı farklılıklar dışında *Takrîbü't-Tayyibe,* İbnü'n-Nâzım şerhine çok benzemekte, hatta kopyası gibi bir görünüm arz etmektedir. *Gunyetü't-talebe* muhakkiki Abdullah b. Muhammed el-Cârullah bu hususa dikkat çekmiş ve şerhe *"Takrîbü't-Tayyibe"* değil *"Takrîbü Şerhi İbni'n-Nâzım"* denilmesinin daha uygun olacağını söylemiştir.[485]

Sonraki dönemlerde Mahfûz b. Abdillâh et-Termesî,[486] Mehmed Rüştü Âşıkkutlu[487] ve Sâlim Muhaysin[488] tarafından kaleme alınan *Tayyibe* şerh çalışmalarında da İbnü'n-Nâzım şerhine doğrudan atıf yapıldığı görülmektedir. Ali Osman Yüksel'in *Tayyibe* üzerine yaptığı çalışma da bu kapsamda değerlendirilebilir. Nitekim eserin birçok yerinde İbnü'n-Nâzım şerhine atıf yapıldığı görülmektedir. Muhammed ed-Düsûkî Emin Kehîle *Tayyibe* üzere kaleme aldığı şerhin mukaddimesinde "Bu değersiz ve kıymeti az eserimi İbnü'n-Nâzım ve Nüveyrî şerhinin yanına nasıl koyarım." ifadeleriyle İbnü'n-Nâzım şerhinin önemine işaret etmiş ve İbnü'n-Nâzım şerhine kaynakları arasında yer vermiştir.[489] Bu yönüyle İbnü'n-Nâzım şerhi, sonraki dönem şerh çalışmalarını etkilemiş ve onlara genel bir çerçeve sunmuştur. Yukarıdaki şerhler dışında bu sahada kaleme alınan birçok kıraat çalışmasında da bizzat İbnü'n-Nâzım'ın ismi ve eseri zikredilerek referans gösterildiği olmuştur.

2. ŞERHİN METODU

Bu bölümde, İbnü'n-Nâzım'ın *Tayyibetü'n-Neşr'*i şerhederken nasıl bir yöntem takip ettiği ve hangi argümanları kullanarak eseri tahlil ettiği tespit edilip ortaya konulmaya çalışılacaktır. Ana hatlarıyla ifade edilecek olursa İbnü'n-Nâzım, umumiyetle âyet, hadis, sahâbe kavli ve akvâlü'l-Arab gibi naklî unsurlara başvurmak, dilsel gerekçeler ileri

[484] Îhâb Fikrî Ahmed, *Takrîbü't-Tayyibe,* 9-10.
[485] Termesî, *Gunyetü't-talebe,* 80.
[486] Termesî, *Gunyetü't-talebe,* 131, 3623.
[487] Âşıkkutlu, *Şerh ve Hâşiyeli Tayyibe*, 40, 54, 263, 289.
[488] Muhaysin, *el-Hâdi,* 3/450.
[489] Emin Kehîle, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, 10.

sürmek veya birtakım aklî çıkarımlar yapmak suretiyle manzumeyi şerhetmiştir. Aynı zamanda İbnü'n-Nâzım, gerek huccetü'l-kıraat bağlamında gerekse nazımdaki kıraatların rivayet veya sıhhat analizleri noktasında bir usul takip etmiş ve konuya dair özgün değerlendirmelerde bulunmuştur. İbnü'n-Nâzım şerhinde bunlar dışında başka istidlal yöntemleri de mevcuttur.

İbnü'n-Nâzım'ın şerh metodunun tespitine odaklanan bu bölümde, konular tasnif edilip çeşitli alt başlıklara ayrılacak ve anılan başlıklara uygun olarak muhtelif örneklere yer verilip mesele izah edilmeye çalışılacaktır. Ayrıca birinci derecede önemli olduğu düşünülen yerlerde İbnü'n-Nâzım şerhi ile diğer şerhlerin, özellikle de Nüveyrî şerhinin mukayesesi yapılacaktır. Böylelikle İbnü'n-Nâzım'ın şerh metodu ve konuları ele alış biçimi bütüncül olarak ortaya konulacaktır.

2.1. Naklî İstidlal Yöntemi

İbnü'n-Nâzım'ın *Tayyibe'*yi şerhederken dayanak olarak kullandığı, genellikle de kıraatların tevcihi bağlamında başvurulan âyet, hadis, sahâbe kavli ve şiir gibi naklî unsurlar, bir açıdan rivayet temelli yaklaşımlar olarak değerlendirilmekle birlikte, diğer açıdan konuya ilişkin şârihin beyanlarını içermesi hasebiyle dirayete dayanmaktadır. İbnü'n-Nâzım ana metindeki herhangi bir kelime, terkip veya cümlenin izahı noktasında veya sonraki kısımlarda değinileceği üzere bir kıraatın ihticacı bağlamında bu gibi argümanlara yer vererek metne açıklık getirmiştir. İbnü'n-Nâzım bazen de kelimelerin filolojik tahlili veya bir kavramın izahı için bu yönteme başvurmuş, dolayısıyla ilgili yerlerde bu gibi naklî unsurları delil getirerek *Tayyibe'*yi şerhetmiştir.

Karakteristik şerh yönteminde karşımıza çıkan bu durum klasik tefsir usulüyle de benzer bir niteliğe sahiptir. Nitekim müfessirler, Kur'an âyetlerini yorumlamada ilk olarak başka âyetlere ve konuya ilişkin rivayet edilen hadislere başvururlar.[490] Hadis şârihleri de benzer bir usul takip ederek metindeki bir kelime veya terkibi şerhedeceği zaman öncelikle âyet ve hadisten yararlanmış, ayrıca sahabe, tabiîn, selefin sözleri ve şiir gibi argümanlara müracaat etmişlerdir. İbnü'n-Nâzım da bu minvalde bir tutum sergilemiştir. Gerek bir eseri şerhederken delil ve destek amacıyla gerek kıraatların tevcihi noktasında gerekse bir

[490] Necmeddin Şeker - Rıza Toz, "Tefsir ve Şerh İlimlerinin Mukayesesi", *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35 (2020), 18-21.

metni yorumlarken açıklayıcı rol üstlenmesi bağlamında kullanılan bu aslî unsurlar temelde ortaktır ve kaçınılmazdır.

2.1.1. Âyetten Delil Getirmesi

İbnü'n-Nâzım, "وَاْبنُ كَثِيرٍ مَكَّةٌ لَهُ بَلَدْ بَزٍّ وَقُنْبُلٌ لهُ عَلىَ سَنَدْ" beytindeki[491] "وَقُنْبُلٌ" kelimesinden sonra gelen lâm (ل) harfi cerrinin عن anlamında kullanıldığını söylemiştir. Yani buradaki zamir İbn Kesîr'e ait olup Bezzî ve Kunbül'ün İbn Kesîr'e tahsis edilmiş iki râvi olduğu şeklinde bir anlam verilmiştir. İbnü'n-Nâzım bu bağlamda "وَقَالَ الَّذينَ كَفَرُوا لِلَّذينَ اٰمَنُوا لَوْ كَانَ خَيْراً مَا سَبَقُونَا اِلَيْهِ" âyetini[492] delil getirerek görüşünü temellendirmeye çalışmıştır. Nitekim bazı müfessirler söz konusu âyetteki lâm (ل) harfinin عن mânasında kullanıldığını ifade etmişlerdir. Böylelikle âyet "عَنِ الَّذِينَ اَمَنوُا" takdirinde,[493] yani "Bezzî ile Kunbül senedde onun (İbn Kesîr) râvileridir" şeklinde olmaktadır.

İbnü'n-Nâzım "مَكٍّ وَبَصْرٍ حَقُّ مَكٍّ مَدَنِي حِرْمٌ وَعَمَّ شَامُهُمْ وَالمَدَنِي" beytindeki[494] "عَمَّ" kelimesinin aslının عن ما olduğunu söyleyerek "عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ" âyetini delil getirmiştir.[495] Buradaki "عَمَّ" lafzıyla Medine kıraat imamları olan ا (Nâfi'), ve ث (Ebû Ca'fer) ile Şâm kıraat imamı ك (İbn Âmir) kastedilmektedir. Yani söz konusu bu üç imam ve temsil ettikleri ekol "عَمَّ" cem'î rumuzu ile kodlanmıştır. Nitekim *Şâtıbiyye'*de bu husus "عَمَّ نَافِع و شَامٍ" beyti ile ifade edilmiş,[496] *Tayyibe'*de de söz konusu imamlara delalet eden rumuz olduğu şekliyle kullanılmıştır. Bu takdirde metnin anlamı "Mekke ve Basralıların ittifakında rumuz "حَقُّ"; Mekke ve Medinelilerin ittifakında "حِرْمٌ"; Şam ve Medinelilerin ittifakında ise "عَمَّ" şeklindedir.

Şârih bu kelimenin izahı bağlamında Nebe' sûresinin ilk âyetini delil getirmiş ve buradaki "عَمَّ" lafzının isim, fiil veya terkip olarak kullanılabileceğini söylemiştir. Nitekim bu kelime, babanın kız kardeşine yani halaya veya insanlardan bir topluluğa isim olarak

---

[491] "İbn Kesîr'in beldesi Mekke'dir. Bezzî ve Kunbül senedde onun râvileridir." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 32 (25. beyit).

[492] Meâli: "İnkâr edenler, inananlar için, 'Eğer o Kur'an iyi bir şey olsaydı, onlar onu kabulde bizi geçemezlerdi' dediler." Ahkâf 46/11.

[493] Bedreddin Muhammed b. Abdullah Zerkeşî, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed İbrâhim Ebü'l-Fadl (Kahire: Dâru't-Türâs, ts.), 4/342.

[494] "Mekkî ve Basrî'lerin ittifakında rumuz "حَقُّ", Mekkî ve Medenî'lerin ittifakında "حِرْمٌ", Şâmî ve Medenî'lerin ittifakında ise "عَمَّ"dir." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 34 (48. beyit).

[495] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 26.

[496] Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*, 6.

verilmekte; "umum, genel, bütün, tüm, yaygınlık, kapsamak" anlamlarında muzaaf bir fiil olarak tasrif edilmekte; diğer taraftan harf veya edatlardan mürekkep olarak kullanılmaktadır. Nebe' sûresinde de iki harften mürekkep bir kelime olarak gelmiştir. Zira "عَمَّ" kelimesinin aslı "عَنْ مَا" şeklindedir. Burada, çok kullanıldığından dolayı mâ'ya bitişik olarak gelen istifham (soru) elifi tahfif için hazfedilmiş, nûn (ن) mîm'e (م) idgam edilmiş ve "عَمَّ" olmuştur.[497] İbnü'n-Nâzım bu âyeti delil olarak getirmek suretiyle nazımdaki kelimeye yönelik bir açılımda bulunmuştur.[498]

İbnü'n-Nâzım, "مَهْمُوسُهَا فَحَثَّهُ شَخْصٌ سَكَتْ شَدِيدُهَا لَفْظُ أَجِدْ قَطِ بَكَتْ" beytinde[499] hems kelimesinin "gizli ses" anlamına geldiğini söyleyerek "فَلَا تَسْمَعُ إِلَّا هَمْساً" (artık çok hafif sesler dışında bir şey işitemezsin)[500] mealindeki âyeti delil getirmiştir. Nitekim İbnü'n-Nâzım bu beytin şerhinde söz konusu harfler telaffuz edilirken ses zayıf kaldığı için bunlara "mehmûs" denildiğini söylemiştir. Çünkü hems harfleri okunurken mahrece baskı yapıldığı için cehr sıfatına sahip harflere oranla bu harfler daha gizli bir ses ile telaffuz edilmekte,[501] bundan dolayı hems sıfatı zayıf sıfatlar arasında sayılmaktadır.[502] İbnü'n-Nâzım bu bağlamda yukarıdaki âyeti delil getirerek nazmı şerhetmiş, dolayısıyla söz konusu kelime ile âyet arasında anlam açısından irtibat kurmak suretiyle şerhe değer katmıştır.[503]

*Tayyibe'*nin 74. beytinde ızlâk harflerine işaret eden "وَفَرَّ مِنْ لُبِّ الْحُرُوفُ الْمُذْلَقَهْ" ibaresindeki[504] "لُبِّ" kelimesinin aslının tenvinli olduğundan ve hafiflik için tenvinin hazfedildiğinden bahsederken İhlâs sûresinindeki "اَحَدٌ"[505] kelimesini delil getirmiştir.[506] Nitekim İhlâs

---

497 Ebü'l-Berekât Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, çev. Şerafettin Şenaslan - Ömer Faruk Haznedaroğlu (İstanbul: Ravza Yayınları, 2019), 10/523.

498 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 26.

499 "Hems sıfatına sahip olan harfler 'فَحَثَّهُ شَخْصٌ سَكَتْ', şiddet sıfatına sahip olan harfler ise 'أَجِدْ قَطِ بَكَتْ'dir." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 35 (73. beyit).

500 Tâhâ 20/108.

501 Abdülfettâh İbrahim Suâd, *Fenni Tecvidi'l-Kur'an*, thk. Abdülazîz Abdülhafîz (Kahire: Mektebetü'l-Akademiyye, 2004), 118.

502 Nitekim ilgili kaynaklara bakıldığında harflerin sıfatlarının "kuvvetli", "zayıf" ve "mütevassıt/orta" olmak üzere üç kısma ayrıldığı görülmektedir. Buna göre kuvvetli sıfatlar on bir tanedir ki bunlar cehr, şiddet, isti'lâ, ıtbak, safir, kalkale, inhiraf, tekrîr, tefeşşî, istitâle ve gunne'dir. Zayıf sıfatlar hems, rihvet, istifâle, infitah, lîn ve hafâ olmak üzere altı adettir. Mutavassıt sıfatlar ise ısmat, ızlak ve beyyine'dir. Söz konusu sıfatlar zayıflık ve kuvvetlilik açısından tasnif edilerek şu şiirde toplanmıştır:
"ضعيفها همس و رخو و خفا*لين انفتاح و استفال عرفا*و ما سواها وصفه بالقوة*لاالذلق والاصمات والبينة" Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, 92.

503 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 36.

504 "وَفَرَّ مِنْ لُبِّ ızlak sıfatının harfleridir." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 36 (75. beyit).

505 İhlâs 112/1.

506 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 37.

sûresindeki bu kelimenin bazı şâz kıraatlarda tahfif ile okunduğu rivayet edilmekte, bu bağlamda ilgili kaynaklarda Nasr b. Âsım ve Ebû Amr'ın, Hz. Ömer'den rivayetle bu kelimeyi tenvinsiz olarak okuduğu şeklinde bir bilgi bulunmaktadır.[507]

İbnü'n-Nâzım, buradaki "وَفَرَّ" terkibinin "هَرُبَ مِنْ عَقْلِهِ" "aklından çıktı/kaçtı" takdirinde olduğunu ifade ettikten sonra kişinin zulüm, baskı ve haksızlık gibi güç yetiremeyeceği şeylerden kaçmasının Peygamber sünneti olduğunu söyleyerek bir çıkarımda bulunmuştur. İbnü'n-Nâzım bu çıkarımını temellendirmek için "Sen ve beraberindeki kimseler gemiye bindiğiniz zaman "Bizi zalim kavmin elinden kurtaran Allah'a hamd olsun" de."[508] âyeti ile "Musa korka korka, (etrafı) gözetleyerek oradan çıktı. 'Rabbim! Beni zâlimler güruhundan kurtar' dedi."[509] âyetini delil getirmiştir.[510]

Ebû Bekir Ahmed, kelimelerin idgamı, harfi cerlerin başka anlamda kullanılması, tahfif için bazı harf veya harekelerin hazfedilmesi gibi manzumede şerhi gerektirecek bir durum meydana geldiği zaman yer yer âyetlerden istifade etmiştir. Aynı zamanda bir kelime ve kavramın izahı noktasında âyetlerden örnekler getirmek suretiyle yoruma zenginlik ve derinlik kazandırmıştır.[511]

2.1.2. Hadisten Delil Getirmesi

İbnü'n-Nâzım metindeki bazı kelime, kavram ve izaha muhtaç meselelere dair bir değerlendirmede bulunacağı zaman âyetlerden olduğu gibi hadislerden de istidlalde bulunmuştur. İbnü'n-Nâzım'ın bu bağlamda yer verdiği örneklerden bir tanesi beyniyye sıfatına sahip harflerin izahına yöneliktir. Nitekim o "وَبَيْنَ رِخْوٍ وَالشَّدِيدِ لِنْ عُمَرْ وَسَبْعُ عُلْوٍ خُصَّ ضَغْطٍ قِظْ حَصَرْ" beytindeki[512] "لِنْ عُمَرُ" kelimesine yönelik yaptığı değerlendirmede, bu kelimenin "يَا عُمَرُ لِنْ" takdirinde olduğunu ve buradaki nida harfi olan yâ'nın hazfedildiğini

---

[507] Ebû Abdillâh el-Hüseyn b. Ahmed b. Hamdân el-Hemedânî en-Nahvî el-Lugavî İbn Hâleveyh, *Muhtasar fi şevâzi'l-Kur'an min Kitâbi'l-Bedî'* (Kahire: Mektebetü'l-Mütenebbi, 1934), 183.

[508] Mü'minûn 23/28. "فَإِذَا اسْتَوَيْتَ أَنْتَ وَمَنْ مَعَكَ عَلَى الْفُلْكِ فَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي نَجَّيْنَا مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ"

[509] Kasas 28/21. "فَخَرَجَ مِنْهَا خَائِفًا يَتَرَقَّبُ قَالَ رَبِّ نَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ"

[510] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 37.

[511] Çalışmanın hacmini aşacağı ve yukarıdaki örneklerle benzer olduğu gerekçesiyle bu başlık altında alınmayan, fakat eserde yer verilen diğer örnekler için bk. İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 40.

[512] "Rihvet ve şiddet sıfatı arasındaki harfler 'لِنْ عُمَرُ'dir. Yedi adet isti'lâ harfleri ise 'خُصَّ ضَغْطٍ قِظْ'dir. İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 36 (74. beyit).

söylemiştir.[513] Bu takdirde anlam "Ey Ömer! Sen işlerinde yumuşaklığı benimse; kırıcı, öfkeli ve sert olma" demektir. Şârih, bu yorumu desteklemek için bazı kaynaklarda geçen "اَلْمُؤْمِنُ هَيِّنٌ لَيِّنٌ" hadisine yer vermiştir.[514]

İbnü'n-Nâzım, "مَعْ حُسْنِ صَوْتٍ بِلُحُونِ الْعَرَبِ مُرَتِّلاً مُجَوِّدًا بِالْعَرَبِي" beytinde, [515]Kur'an'ın güzel sesle tilavet edilmesi gerektiğini ifade eden cümlenin izahı bağlamında "زَيِّنُوا القرآنَ بأَصْوَاتِكُمْ" "Kur'an'ı seslerinizle güzelleştirin."[516] hadisi ile "مَنْ لَم يَتَغَنَّ بِالقُرْآنِ فَلَيْسَ مِنَّا" "Kur'an'ı teganni ile okumayan bizden değildir."[517] hadisini delil getirmiştir. Aynı şekilde şârih, nazmın devamında gelen "بِلُحُونِ الْعَرَب" kelimesini şerhederken, "Arap luhûnu ile Kur'an'ı tilavet ediniz" anlamına gelen hadisi[518] delil getirmiştir.[519] İbnü'n-Nâzım ilgili beytin şerhinde bir önceki beyte atıf yaparak Kur'an'ın üç mertebeyle (tahkik, tedvir, hadr)[520] okunması geretiğine de vurgu yapmıştır.

İbnü'n-Nâzım şerhte konuya ilişkin değerlendirmede bulunmuş ve tilavetin acemler değil Araplar gibi olması gerektiğini ifade etmiştir. Ona göre böyle bir okuyuşun hemzenin tefhiminden kaçınarak, medlere dikkat ederek, sâd (ص) harfinin safir sıfatında ve nûn (ن) ile mîm (م) harflerinin gunnesinde mübalağaya gitmeden gerçekleştirilmesi gerekir. Bunun yanında okuyuş, kulakları tırmalamadan, tilavette bir uyumsuzluk olmaksızın,

---

513 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 36-37.

514 Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin Beyhakî, *Şuʿabü'l-îmân*, thk. Ebû Hâcer Muhammed Saîd b. Zağlûl Besyûnî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2000), 6/272.

515 "Arap luhûbu ile tertil ve tecvide riâyet ederek güzel bir sesle…" İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 36 (80. beyit).

516 Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail Buhârî, *Câmiu's-sahîh,* thk. Takiyyuddin en-Nedvî (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2011), "Kitâbü't-tevhîd", 52 (No. 7544) 15/714; Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyin Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ* (Beyrut-Lübnan: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), "Kitâbü's-salât", 159 (No. 2426) 2/78; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, ed. Ahmed Muhammed Şakir (Kahire: Daru'l-Hadis, 1995), (No. 18405, 18523) 14/190, 227. Hadisle ilgili değerlendirmeler için bk. İshak Kızılaslan, "Kur'ân'ın Okunma Keyfiyeti ve Mûsikî ile İrtibatı", *IV. USVES: Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Bilimleri Sempozyumu*, thk. Tuğrul Gökmen ŞAHİN (Ankara: Asos Yayınları, 2021), 69-73.

517 Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, "Kitâbü'ş-şahâdât", 69 (No. 21046) 10/388; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî İbn Mâce, *Sünen-i İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabiyye, ts.), " İkâmetu's-salât ve's-sünnetü fîhâ", 176 (No. 1337) 424.

518 Beyhakî, *Şuʿabü'l-îmân*, 2/540; Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb Taberânî, *Mu'cemü'l-evsat*, thk. Tarık b. Ivazullah b. Muhammed Ebû Muaz - Abdü'l-Muhsin b. İbrâhim el-Hüseynî Ebü'l-Fadl (Kahire: Dâru'l-Haremeyn, 1995), (No. 7223) 7/183.

519 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 39-40.

520 Tahkik, tedvir ve hadr terimlerinin detayları için bk. Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân Dânî, *et-Tahdîd fi'l-itkâni ve't-tecvîd*, thk. Ğânim Kaddûrî Hamed (Umman: Dâr-u Ammâr, 2000), 69-71; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ'),* 1/208-209; Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fî 'ilmi't-tecvîd*, thk. Ğânim Kaddûrî Hamed (Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 2001), 59-62.

ağzı yaymadan, kolay, latif ve halavetli bir eda ile aynı zamanda abartma, taklit ve zorluktan kaçınarak, kelamın fesahatini ve Arapçanın doğallığını bozmadan gerçekleşmiş olmalıdır. İbnü'n-Nâzım bu yaklaşımıyla Araba veya Arapçaya uygunluğun mahiyetine dair değerlendirmelerde bulunmuştur.[521]

İbnü'n-Nâzım'ın Kur'an'ın Arap luhûnu ile okunması gerektiğine dair delil olarak getirdiği ve bazı kaynaklar tarafından nakledilen[522] hadisin sened yönünden çok sağlam olmadığı görülmektedir. Nitekim Taberânî'nin eserinde yer verilen bu hadisin zayıf olduğu dile getirilmiştir. Zira mezkur hadis sadece Huzeyfe'den nakledilmiş, dolayısıyla râvi senedde tek kalmıştır.[523] Fakat İbnü'n-Nâzım'ın bu rivayetin sıhhatine dair herhangi bir değerlendirmede bulunmadığı görülmektedir. Konu bağlamında yukarıda yer verilen hadisler hakkında gerek müfessirler gerekse çağdaş araştırmacılar tarafından farklı yorumlar yapılmış olup detaylı bilgi için ilgili kaynaklara bakılabilir.[524]

İbnü'n-Nâzım, metindeki bazı kelime veya kavramlara derin bir boyut kazandırmak için hadislerden örnekler getirirken sahih kaydı koymaksızın hasen, mürsel ve zayıf rivayetlere de yer vermiştir. Diğer taraftan o, şerhte yer verdiği hadislerden bazılarının tahricini yaparken, bazılarının yapmamıştır. Nitekim o, Hz. Peygamber'in kıraatının âyet âyet olduğuna dair Ümmü Seleme'den rivayet olunan hadisin hasen;[525] Hz. Peygamber'in Kur'an-ı Kerim'i hatmettiği zaman ehlini topladığına dair hadisin sahih;[526] kişi Kur'an

---

521 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 39-40.

522 Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, 2/540; Taberânî, *Mu'cemü'l-evsat,* (No. 7223) 7/183.

523 Taberânî, *Mu'cemü'l-evsat*, (No. 7223) 7/183.

524 Buhârî, *Câmiu's-sahîh*, "Kitâbü't-tevhîd", 52 (No. 7544) 15/714; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, (No. 18405, 18523) 14/190, 227; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, "Kitâbü's-salât", 159 (No. 2426) 2/78; "Kitâbü'ş-şahâdât", 69 (No. 21046) 10/388; İbn Mâce, *Sünen-i İbn Mâce*, "İkâmetu's-salât ve's-sünnetü fîhâ", 176 (No. 1337) 424; Abdulmecit Okcu, "Kur'an Tilavetinde Ezgi", *Dini Araştırmalar* 10/28 (2007), 217-230.

525 Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî: Câmiu's-sahîh*, "Kitâbü'l-kırâ'ât", 1 (No. 2927) 5/4748. Hadisin meali şöyledir: "Hz. Peygamber Kur'an okurken kıraatını âyet âyet keserdi. Şöyle ki "بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ" der durur; sonra "اَلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ" der durur; sonra "اَلرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ" der durur; sonra "مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ" der yine dururdu." Bu hadisten yola çıkarak Dânî ve İbnü'l-Cezerî gibi âlimler bunun bir sünnet olduğunu ifade etmişlerdir. Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân Dânî, *el-Müktefâ fî beyâni'l-vakfi ve'l-ibtidâ,* thk. Muhammed Şeref Cemâlüddîn (Tanta: Dâru's-sahâbe li't-türâs, ts.), 31; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ')*, 1/229.

526 Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-Dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb Taberânî, *Mu'cemü'l-kebîr*, thk. Hamdi Abdülmecid Selefi (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1994), (No. 674) 1/242. Hadisin tam metni ve anlamı şöyledir: "اَنَّ النَّبِيَّ كَانَ اِذَا خَتَمَ الْقُرْآنَ جَمَعَ اَهْلَهُ" "Hz. Peygamber Kur'an' hatmettiği zaman ehl-i beytini toplardı."

okuduğu zaman elde edeceği mükafatlardan bahseden ve Taberânî'den rivayet olunan hadisin [527] isnadının ise sağlam olduğunu söylemiştir.[528]

2.1.3. Sahâbe, Tâbiîn ve Selefin Sözlerinden Delil Getirmesi

İbnü'n-Nâzım, *Tayyibe'*yi şerhederken âyet ve hadislerden istifade ettiği gibi sahâbe, tâbiîn, kıraat imamları ve selefin sözlerinden de örnekler getirmek suretiyle metni yorumlamıştır. Nitekim İbnü'n-Nâzım, Nâfi' ve râvilerinin biyografisine yer verirken İmamı Mâlik'ten naklen "Nâfi'in kıraatı sünnettir"[529] sözünü aktarmıştır.[530] Bu bağlamda şârih, حَظِيًا kelimesinin şerhinde imamı Nâfi'in kıraatının çok popüler/yaygın olduğundan, insanların geneli tarafından tercih edildiğinden, hatta yetmiş yıldan fazla bu kıraatın okunduğundan bahsetmiştir.[531]

İbnü'n-Nâzım, Âsım'ın iki râvisinden bahsederken de İbn Maîn'in[532] "Âsım'dan nakledilen rivayetlerin en sahihi hafs rivayetidir."[533] sözünü aktarmıştır.[534] Benzer şekilde 31. beyitte Ebû Ca'fer'in hayatına değinirken Ebü'z-Zinâd[535], Mâlik b. Enes[536] ve Nâfi'in Ebû Ca'fer hakkında söyledikleri sözlere yer vermiştir. Bu nakillerde Ebû Ca'fer'in

---

[527] Taberânî, *Mu'cemü'l-evsat,* (No. 721) 1/220. Hadisin tam metni ve anlamı şöyledir: " كُلُّ دُعَاءٍ مَحْجُوبٍ حَتَّى يُصَلَّى عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ" Hz. Muhammed ve onun ehl-i beytine salat getirilmeyen her dua mahcup, perdeli ve engellidir, yani kabul için ilahi huzura çıkmaz."

[528] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 36,39.

[529] "Kıraat sünnettir" sözü, Hz. Ömer ve Zeyd b. Sâbit gibi sahâbîlerin de kullandıkları bir ifadedir ki bu bağlamda bazı rivayetler bulunmaktadır. İbn Mücâhid ve Ebû Amr ed-Dânî gibi kimseler bu rivayetleri senedleriyle birlikte nakletmektedirler. Söz konusu rivayetlerde geçen "sonra gelen öncekinden alır" veya "size öğretildiği gibi okuyunuz" ifadelerinden anlaşılacağı üzere bu söz ile "tâbi olunması gereken kıraat" kastedilmektedir. Yani kıraat denilen şey, nakil yoluyla sabit olup uyulması gereken bir usul/yol demektir ki bu da bir neslin öncekilerden alması şeklinde gerçekleşir. Nitekim kıraatlar, dolayısıyla da Kur'an, Hz. Peygamber'den itibaren hem kitabî hem de şifahî olarak nesilden nesile kesintisiz olarak nakledilmektedir. İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a,* 49-52; Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî İbn Hibbân, *es-Sikât: Târîhu's-sikât mine's-sahâbe ve't-tâbiʿîn ve etbâʿi't-tâbiʿîn,* thk. Muhammed Abdülmuîd Han (Dâiretü'l-Meârifi'l-Osmâniyye, 1973), 7/533; Abdurrahman Çetin, *Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatler* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013), 441-442.

[530] İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a,* 62-63; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/533; Tayyar Altıkulaç, "Nâfi' b. Abdurrahman", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/288.

[531] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 9.

[532] Tam adı Ebû Zekeriyyâ Yahya b. Maîn b. Avn el-Mürrî el- Bağdâdî olan söz konusu kişi tasnif dönemi hadis ve ricâl âlimidir. Erdinç Ahatlı, "Yahyâ b. Maîn", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/256.

[533] İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye,* 1/254.

[534] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 13.

[535] Ebü'z-Zinâd Medine'de Ebû Ca'fer'in kıraatı kadar takip edilen kıraat olmadığını söylemiştir. Zehebî, *Mârifetü'l-kurrâi'l-kibâr,* 1/72-73; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye,* 2/382-383.

[536] Mâlik b. Enes'in Ebû Ca'fer'den "salih kişi" diye söz ettiği nakledilmektedir. Zehebî, *Mârifetü'l-kurrâi'l-kibâr*, 1/72-73; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 2/282-283.

kıraatından bahsedilmenin yanı sıra genelde onun sâlih ve zâhid kişiliğine değinilmiş, hatta Nâfi'den nakledilen bir rivayette imam hakkında mistik bir hadiseden söz edilmiştir. İbnü'n-Nâzım'ın şerhte yer verdiği söz konusu rivayette, Ebû Ca'fer vefat ettikten sonra yıkandığı vakit yanında bulunan kimselerin onun boynu ile kalbi arasında mushaf yaprağına benzer bir yaprak gördükleri ve bunun Kur'an'ın nuru olduğundan şüphe etmedikleri dile getirilmektedir. Devamında ise onu rüyada güzel surette gördükleri, kıraatını okuyanların Allah'ın af ve mağfiretine mazhar olacağına dair müjdesinden bahsettiği şeklinde bir malumata yer verilmiştir.[537]

Şârih İbnü'n-Nâzım, aynı şekilde 32. beyitte dokuzuncu kıraat imamı Ya'kûb el-Hadramî'nin kıraat ilmindeki üstünlüğüne işaret ederken Ebû Hâtim es-Sicistânî'den;[538] 61. beyitte harflerin mahreçlerine dair değerlendirmede bulunan Halil b. Ahmed (öl. 175/791)[539] ve Sibeveyhî'den (öl. 180/796);[540] 79. beyitteki "مُرَتَّلاً" kelimesinin şerhinde tertilin mahiyetine dair açıklamalarda bulunan İbn Abbas (öl. 68/687),[541] Ebü'l-Haccâc

[537] İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 58; Zehebî, *Mârifetü'l-kurrâi'l-kibâr,* 1/72-73; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye,* 2/382-383; İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 15; Tayyar Altıkulaç, "Ebû Ca'fer el-Kârî", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/116.

[538] Nitekim Sicistânî onun hakkında şöyle demiştir: "Gördüğüm âlimler içerisinde, Kur'an'daki harflerin telaffuzlarını ve kıraat ihtilaflarını, o ihtilafların sebep ve illetlerini, ayrıca nahvi özelliklerini ondan daha iyi bilen yoktur." Zehebî, *Mârifetü'l-kurrâi'l-kibâr*, 1/158; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 2/387; İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 16.

[539] Halil b. Ahmed, "Biz med harflerini cevf'e nispet ederiz. Çünkü cevf, harflerin mahreçlerinin kesildiği yerin sonudur. Ve bunlar "el-Hevâiyye" diye isimlendirilir, çünkü bu harfler hevâî yani boşluktaki harflerdir. Nitekim vâv (و), yâ (ي), elif'in (ا) diğerlerinin zıttına kendisinde son buldukları hakiki bir mahreci yoktur, aksine nefesin son bulmasıyla tamamlanır." demektedir. Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm Ferâhîdî, *Kitâbü'l-ʿayn*, thk. Mehdî Mahzûmî - İbrâhim es-Sâmerrâî (Bağdat: Dâru ve Mektebetü'l-Hilal, 1980), 1/57; İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 32-33; Ahmed Muhammed Sâlim Züvey, "Ses Biliminin Kurucusu Halil b. Ahmed", çev. Necattin Hanay, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/4 (2013), 202-205.

[540] İbnü'n-Nâzım, Sibeveyhî'nin "Elif telaffuz edilirken sesin vâv (و) ve yâ (ي) harfinden daha çok genişlediğini, buna bağlı olarak harfin mahrecinin diğerlerine oranla daha geniş olduğunu, nitekim kişi vâv (و) harfini seslendirirken dudağını toplar, yâ (ي) harfinde ise dilini damağa doğru kaldırır." dediğini nakletmiştir. İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 33.

[541] İbn Abbâs tertîli "Kur'an'ı açık açık okumak/tebyîn" olarak yorumlamıştır. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî Taberî, *Câmiʿu'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an*, thk. Beşar Avad Maruf (Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 1994), 393; Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr* (Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Fikr, 2011), 8/313-315; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ')*, 1/208; İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 40.

Mücâhid b. Cebr (öl. 103/7321)[542] ve Hz. Ali (öl. 40/661)[543] gibi sahâbîlerden nakillerde bulunmuştur. İbnü'n-Nâzım bu örnekler dışında yer yer sahâbe, tâbiîn ve selefin sözlerinden nakilde bulunmak suretiyle yoruma bir zenginlik ve derinlik kazandırmıştır.[544]

2.1.4. Arap Şiiri ve Darb-ı Mesellerden Delil Getirmesi

Şârih Ebû Bekir Ahmed, nazımdaki bazı lafızların izahı bağlamında Arapların veciz söz ve şiirlerinden pasajlar aktarmak suretiyle manzumeyi şerhetmiştir. Nitekim o, Mekkî ve Medenî imamlar bir vecihte ittifak ettikleri zaman rumuz olarak kullanılan "حِرْم" kelimesinin etimolojik tahlilini yaparken şiirle istişhadda bulunur.[545] Bu bağlamda İbnü'n-Nâzım "حِرْم" kelimesinin aslının Harem-i şerif'e (Mekke-Medine) nispetle "حَرَمِيٌّ" olduğunu ve hafiflik için bazı haziflerin yapıldığını söylemiş, tahfifli olarak kullanılabileceğine delil olarak Hassan b. Sabit'in[546] (öl. 60/680) divanında geçen şu şiiri örnek vermiştir:

وَاَمسَتْ بِلاَدَ الْحَرَمِ وَحْشًا بِقَاعُهَا لِغَيْبَةِ مَا كَانَتْ مِنَ الْوَحْيِ تَعْهَدُ

"Harem bölgesi (Mekke) ileride gelecek olan vahyin yokluğundan vahşi bir halde idi."[547]

İbnü'n-Nâzım, başka bir örnek olarak İmam-ı Ahfeş'in, "رَبَّنَا اَرِنَا الَّذَيْنِ" âyetindeki[548] "اَرِنَا" kelimesinin râ'sını İbn Âmir'in iskân ile okuduğu rivayeti[549] desteklemek için " أَرِنَا اِدَاوَةَ عَبْدُ

---

[542] Mücâhid b. Cebr "Kur'an'ı acele etmeden, ağır ağır, teenni ile okumaktır." demiştir. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, 8/313-315; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ')*, 1/208; İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 40.

[543] Hz. Ali'ye Müzzemmil sûresinin 4. âyetinde geçen "tertil" kelimesi hakkında soru sorulduğunda o, "Tertîl, harflerin tecvîdini ve vakfedilecek yerleri bilmektir." demiştir. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ')*, 1/209; İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 40.

[544] Konuya ilişkin diğer örnekler için bk. İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 46, 238.

[545] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Enes Mehera,* 22.

[546] Hz. Peygamber'in şairi olarak bilinen sahâbîdir. Hassan b. Sabit gerek İslâm'dan önce, özellikle de müslüman olduktan sonra Hz. Peygamber'i ve müslümanları desteklemek için söylediği şiirleriyle ün kazanmıştır. Hüseyin Elmalı, "Hassan b. Sâbit", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/399-402.

[547] Hassan b. Sâbit, *Divan-ı Hassan b. Sabit*, thk. Seyyid Hanefi Hüseyn (Kahire: Müessesetü'l-Mısriyye el-Âmme, 1963), 194.

[548] Fussılet 41/29.

[549] Nitekim bu kelimeyi aralarında İbn Âmir'in de bulunduğu bir grup kıraat imam ve râvisi (İbn Kesîr, Sûsî, Ebû Bekr Şu'be ve Ya'kûb) iskân ile okumaktadır. Aynı şekilde Verş'in Ahfeş tarikinde de söz konusu kelime iskân ile okunur. İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 576; Dimyâtî, *İthâfü füdâlâi'l-beşer*, 489; Pâluvî, *Zübdetü'l-irfân*, 121.

اللهِ نَمْلَأْهَا" "Bize Abdullah'ın kaplarını ver de su (zemzem) dolduralım." anlamındaki şiire burada yer vermiştir. O takdirde "اَرِنَا" kelimesinin anlamı "أَعْطِنَا" "Bize ver." olmaktadır.[550]

İbnü'n-Nâzım'ın konuya ilişkin şerhte yer verdiği diğer bir örnek 999. beyitte geçen "اَلْمَكِّيِنَ" kelimesidir. Nitekim o, buradaki nispet yâ'sının hazfedilebileceğine Ukbe el-Esed'in "وَاَنْتَ اِمْرُؤٌ فِي الْأَشْعَرِينَ مُقَاتِلَ" şiirini delil olarak getirmiştir.[551] İbnü'n-Nâzım "اَلْأَشْعَرِينَ" kelimesinin aslının "اَلْأَشْعَرِيينَ" olduğunu ve yâ-i nisbiyyenin hazfedildiğini söylemiştir.[552] Şârih'in bunlar dışında başka örnekler getirmek suretiyle görüşünü temellendirme yoluna gittiği görülmektedir.[553]

İbnü'n-Nâzım, Arap şiirinden bazı pasajlara yer vererek nazmı şerhettiği gibi darb-ı mesellerden[554] de istifade ederek yoruma bir çeşni katmıştır. Mesela "وَاوٍ وَلاَمٍ رُدْ ثَنَا بَلْ حُزْ وَرُمْ ثُمَّ هُوَ وَالْخُلْفُ يُمِلَّ هُوْ وَثُمْ" beytindeki[555] "ثَنَا" kelimesini şerhederken "اَلثَّنَا خَيْرٌ مِنَ الْغِنَا" deyimine yer vermiştir.[556] Benzer şekilde "لاَ تَقْتُلُوهُمْ وَمَعًا بَعْدُ شَفَا فَاقْصُرْ وَفَتْحُ السِّلْمِ حِرْمٌ رَشَفَا" beytindeki[557] "رَشَفاً" kelimesinin etimolojik tahlilini yaparken "اَلرَّشْف أَنْقَع" "Suya kanmak, kana kana su içmek" deyimine yer vermiştir. Burada "emmek", "içmek", "yudumlamak" gibi anlamlara gelen bu kelime ile söz konusu deyim arasında bir irtibat kurulmak suretiyle çıkarımda bulunulmuştur.[558] Bu başlık altında yer verilen örneklerden bazıları, İbnü'n-Nâzım'ın kıraatların tevcihine dair getirdiği örneklerle benzer niteliktedir.

---

[550] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 228.

[551] Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyn ed-Dımaşkî eş-Şâfiî İbn Asâkir, *Târihu medîneti Dımaşk*, thk. Ömer b. Garame el-Amravi (Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1995), 12/428.

[552] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 421.

[553] Diğer örnekler için bk. İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 231.

[554] Belirli bir kaynaktan çıkmış olmakla birlikte zaman içerisinde yaygınlaşarak halka mâl olmuş veya yüzyıllar içerisinde ataların tecrübe ve deneyimlerine dayalı düşüncelerinin özlü olarak ifade edildiği anonim sözlere darb-ı mesel denir. İsmail Durmuş, "Mesel", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/299-301.

[555] Bu beyitte fâ, vâv ve yâ'dan sonra geldiği zaman, "**هو**" ve "**هي**" zamirinin hâ'sını Kisâî'nin hulüfsüz olarak iskân ile okuması kastedilmiştir. İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr,* 62 (438. beyit).

[556] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 208.

[557] Burada "رَشَفَا" kelimesinin râ'sı ile Kisâî kastedilmiştir. Yani Kisâî ile birlikte Nâfi', İbn Kesîr ve Ebû Ca'fer de "السَلْمِ" kelimesinin sîn'ini fetha ile okumaktadır. İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr,* 65 (492. beyit).

[558] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 237.

2.2. Aklî İstidlal Yöntemi

İbnü'n-Nâzım *Tayyibe'*yi şerhederken naklî unsurlara müracaat etmenin yanında aklî birtakım çıkarımlarda da bulunmuştur. İbnü'n-Nâzım'ın, zaman zaman İbnü'l-Cezerî ve Şâtıbî'ye yönelik sergilediği eleştirel tutum, *Tayyibe'*nin *Şâtıbiyye'*den üstün olduğunu ispatlamaya çalışırken öne sürdüğü argümanlar, *Tayyibe'*deki konu tertibinin ta'lîlini ve manzumeden kıraatların çıkarılma keyfiyetini ortaya koyarken dile getirdiği gerekçeler, *Tayyibe'*deki temel ıstılahların kullanım metoduna ve söz konusu ıstılahların seçilme nedenine dair yaptığı değerlendirmeler onun aklî istidlal yöntemine örnek olarak verilebilir. İbnü'n-Nâzım'ın ilmî temellere ve mantıkî birtakım gerekçelere dayandırarak yaptığı tüm bu çıkarımlar, aynı zamanda İbnü'n-Nâzım ve şerhinin özgün yönleri olarak değerlendirilebilir.

2.2.1. Eleştirel Yaklaşım Sergilemesi

İbnü'n-Nâzım'ın zaman zaman kendisinden önceki âlimleri eleştirdiği ve konuya dair hatalı olduğunu düşündüğü yerlerde okuyucuyu uyardığı görülmektedir. Onun İbnü'l-Cezerî ve Şâtıbî'ye yönelttiği eleştirileri bu bağlamda değerlendirilebilir. Fakat İbnü'n-Nâzım, tespit ettiği hataları ortaya koyacağı yani konuya dair aykırı bir tutum takınacağı zaman oldukça mutedil davranmış ve bu bağlamdaki eleştirilerini yumuşak bir üslupla dile getirmeyi tercih etmiştir.

İbnü'n-Nâzım, "وَحَيْثُ جَا رَمْزٌ لِوَرْشٍ فَهْوَا لأَرْزَقٍ لَدَى ٱلأُصُولِ يُرْوَى"[559] beytinin şerhinde genel kurala istisna olarak gelen yere dikkat çeker ve bu bağlamda tertibe riayet etmediği gerekçesiyle İbnü'l-Cezerî'yi eleştirir, fakat bunun hoş görülebileceğini söyler.[560] İlgili beyitte, *Tayyibe'*nin usul kısmında ج rumuzu ile Verş değil Ezrak anlaşılması gerektiği ifade edilmiştir. Bu takdirde mâna "İsbahânî Kâlûn gibi okuyor" demektir ki bir sonraki beyitte "وَالأَصْبَهَانِيُّ كَقَالُونٍ" cümlesiyle bu husus açıkça belirtilmektedir.[561] İbnü'l-Cezerî ilgili beyitte, Verş denildiğinde onun iki tariki olan Ezrak ve İsbahânî'nin anlaşılması gerektiğini söyler. Yani Ezrak ile İsbahânî usul kısmında bir vecihte ittifak ederlerse

[559] "*Tayyibe'*nin usul kısmında "ج" remzi geldiği zaman bununla Verş değil Ezrak kastedilmiştir." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 33 (40. beyit).
[560] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 22.
[561] İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 33.

burada İbnü'l-Cezerî açık bir şekilde Verş ismini zikreder. Nitekim *Tayyibe'*nin birçok beytinde bu durumu teyit eden örneklere rastlamak mümkündür.[562]

Yukarıdaki "Usul kısmında ج rumuzu ile Ezrak gelir." cümlesinin mefhûm-i muhâlefetinden, ferşü'l-hurûf bölümünde ج denildiği zaman Verş'in her iki râvisi olan Ezrak ile İsbahânî'nin kastedildiği şeklinde bir sonuç çıkmaktadır. Zira bir imam mutlak bırakıldığı takdirde her iki râviye delalet eder. Bu durum tarikler için de geçerlidir. Dolayısıyla burada Verş demek Ezrak ve İsbahânî demektir. Diğer bir deyişle Verş her iki tarikiyle birlikte ferşü'l-hurûf bölümünde herhangi bir kelimenin okunuşunda ittifak halindeyse rumuzu bellidir.

İbnü'l-Cezerî, gerek usul gerekse ferşü'l-hurûf bölümünde kendi koyduğu bu sistemin dışına çıkmamıştır. Fakat bir yerde durum farklılık arz etmektedir. O da "اصْطَفَى" kelimesidir ki[563] buradaki hemzeyi İsbahânî vasl, Ezrak ise kat' ile okumaktadır.[564] Fakat *Tayyibe'*nin ilgili beytinde İsbahânî ile Ezrak'ın ihtilaf ettiğine dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. İbnü'l-Cezerî bu durumu "وَصْلُ اصْطَفَى جُذْ خُلْفَ ثُمْ" beyti ile açıkça ifade etmiştir.[565]

Bu beyitteki "جُذْ" kelimesinin cîm'i Verş'e delalet etmekte, dolayısıyla teknik olarak ج denildiği zaman İsbahânî ile Ezrak'ın bir vecihte ittifak ettikleri anlaşılmaktadır ki o da vasl vechidir. Ancak yukarıda işaret edildiği gibi burada böyle bir durum söz konusu değildir. Yani ilgili yerdeki *Tayyibe* metninden iki tarik arasında ihtilafın bulunduğu şeklinde bir sonuç çıkmamaktadır. Biz iki tarik arasındaki bu ihtilafı *en-Neşr'*den veya *Tayyibe* şerhlerinden öğreniyoruz.[566] İbnü'n-Nâzım *Tayyibe'*nin 40. beytinin şerhinde bu konuyu detaylıca ele almış ve cümlenin sonunda "وَاغْتُفِرَ لَهُ ذَلِكَ لِأَنَّهُ لَا تَرْتِيبَ فِيهِ" ifadesiyle İbnü'l-Cezerî'nin tertibin dışına çıktığını söyleyerek okuyucuyu uyarmış, aynı zamanda bu hatadan dolayı okuyucunun hoş görüsüne sığınmıştır.[567]

---

[562] İlgili konuya dair beyit numaraları şöyledir: 119, 198, 222, 228, 231, 256, 397, 400.
[563] Sâffât 37/153.
[564] Burada hemzeyi İsbahânî ile birlikte Ebû Ca'fer de vasl ile okumaktadır. Söz konusu kelimenin vasl ile okunması kesre okunması demektir ki bu takdirde kelime haber makamındadır. Kat' halinde ise istifham hemzesi olarak fetha ile okunur. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ')*, 2/260.
[565] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 383.
[566] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ')*, 2/360; Muhaysin, *el-Hâdi*, 68-69.
[567] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 22.

Tayyibe üzerine kaleme alınan diğer şerhler incelendiğinde bu konuyu ilk defa İbnü'n-Nâzım'ın ele aldığı gözlemlenmektedir. Nüveyrî, "اصْطَفَى" kelimesinin geçtiği ferşü'l-hurûf bölümünde vasl ve kat' açısından İsbahânî ile Ezrak arasındaki ihtilafa değinse de[568] İbnü'n-Nâzım gibi ilgili beytin şerhinde yani usul kısmında konuya dair herhangi bir değerlendirmede bulunmamıştır.[569] Daha sonra kaleme alınan Şa'rânî, Termesî, Sâlim Muhaysin, Kamhâvî, Îhâb Fikri Ahmed ve Emin Kehîle şerhlerinde söz konusu kelimedeki istisnâi duruma dikkat çekilmemiştir.[570] İbnü'n-Nâzım şerhinden sonra bu konuya Cârullah ve Aşıkkutlu şerhlerinde yer verildiği görülmektedir. Fakat Cârullah, başka yerlerde olduğu gibi burada da İbnü'n-Nâzım'ın ifadelerini aynıyla tekrar etmiştir.[571] Aşıkkutlu şerhinde ise bu mesele, ilgili beyitten dipnot çıkılarak detaylı olarak izah edilmiştir.[572]

İbnü'n-Nâzım şerhte, medd-i bedelin şartlarından bahsederken istisna kelimelere yer vermiş, fakat bu konunun Şâtıbî tarafından ihmal edilen bir mesele olduğunu söyleyerek onu eleştirmiştir. Nitekim medd-i bedelin gerçekleşmesi için 1) meddin tenvinden yapılmaması; 2) hemzeden önce sahih sakin bir harfin (sükûn-ü lâzım) gelmemesi; 3) ibtidâ halinde meddin vasl hemzesinden sonra gelmemesi gerekir ki İbnü'l-Cezerî bu şartları "لاَ عَنْ مُنَوَّنٍ وَلاَ السَّاكِنِ صَحْ بِكِلْمِةٍ أَوْ هَمْزِ وَصْلٍ فِي ٱلأَصَحْ"[573] beytinde ifade etmektedir.[574]

İbnü'n-Nâzım ilgili beytin şerhinde tenvinden bedel olduğu için "ماءً", "لُؤلُؤا", "دُعاءً" ve "مَلْجَئاً" kelimelerinin, hemzeden önce sahih sakin bir harf geldiği için "قُرْءَان" ve "مَسْئولاً" kelimelerinin, hemzeyi vasıldan sonra geldiği için de "اؤتُمِنَ" ve "ئْتِ بِقُرْءانٍ" kelimelerinin yukarıdaki kurala istisna olarak gelmesi gerektiğinden bahsetmiştir. Çünkü söz konusu kelimelerde medd-i bedel yapılmış, fakat *Şâtıbiyye'*de bu istisnâlara yer verilmemiştir. Nitekim beytin sonundaki "فِي ٱلأَصَحْ" ifadesiyle cumhurun tercihi yansıtılmakla birlikte bu konuda âlimler arasında görüş ayrılığına işaret edilmiş, İbnü'n-Nâzım da konuya ilişkin

---

568 Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* 2/533.
569 Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* 1/212-213.
570 Şa'rânî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, 34 Hk 1473, 9 vr.; Termesî, *Gunyetü't-talebe*, 1/400-402; Muhaysin, *el-Hâdi*, 68-69; Kamhâvî, *Kevkebü'd-dürrî*, 47-48; İhâb Fikrî Ahmed, *Takrîbü't-Tayyibe*, 31; Emin Kehîle, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, 34.
571 Carullah, *Tayyibetü'n-Neşr fi'l-'aşr*, 7.
572 Âşıkkutlu, *Şerh ve Hâşiyeli Tayyibe*, 23-25 (4.dipnot).
573 "Meddin tenvinden yapıldığı, kelimede hemzeden önce sahih sâkin bir harf bulunduğu veya hemze-i vasıldan sonra geldiği durumlarda sahih olan görüşe göre medd-i bedel yoktur." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 42 (167. beyit).
574 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 84.

ihtilafın sabit olduğuna dikkat çekmiş ve bu istisnalara yer vermediği için Şâtıbî'yi eleştirmiştir.[575]

Tayyibe şârihlerinden Termesi de Şâtıbî'nin bu meseleyi ihmal ettiğini belirtmiş, fakat o da İbnü'n-Nâzım şerhine referansta bulunmuştur. Aynı zamanda Termesî, çoğu zaman benzer konulara değinmeden geçmedikleri halde bu defa Nüveyrî, Kastallânî ve Dimyâtî gibi kimselerin de bu meseleyi ihmal ettiğine, İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr'*inde dahi konuya dair bilgi bulamadığına, dolayısıyla İbnü'n-Nâzım'dan başkasının bu meseleye dikkat çekmediğine vurgu yapmıştır.[576] Nitekim ilgili kaynaklara bakıldığında konuya dair herhangi bir detay göze çarpmamaktadır.[577] İbnü'n-Nâzım'ın bu noktadaki tespitleri önemli olup özgün bir nitelik arz etmektedir.

İbnü'n-Nâzım "وَسَهِّلاً فِى الكَسْرِ وَالضَّمِّ وَفِي بِالسُّوءِ وَالنَّبِيءِ اِلادْغَامُ اصْطُفِي" beytinin[578] şerhinde de Şâtıbî'ye yönelik bir eleştiride bulunmuştur. Burada eleştiriye konu olan şey "النَّبِيءِ" kelimesinin idgamı meselesidir ki bu gibi kelimelerde Kâlûn birinci hemzeyi yâ'ya çevirerek vasl halinde idgam yapmaktadır. Beytin sonundaki "اصْطُفِي" kaydı ile burada teshil vechi değil yalnızca idgam vechinin tercih edildiğine işaret edilmektedir. İbnü'n-Nâzım bu bağlamda "وَالنَّبِيِّنَّ"[579] kelimesinde Şâtıbî'nin hem vakf hem de vasl halinde Kâlûn için idgam vechinin var olduğu zannına kapıldığını,[580] halbuki burada iki hemze cemetmesi hasebiyle Kâlûn için yalnızca vasl halinde idgam vechinin tercih edildiğini, vakf halinde ise hemzenin aslı üzere okunduğunu söylemiştir.[581]

---

575 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 85.

576 Termesî, *Gunyetü't-talebe,* 1/790 (8. dipnot).

577 İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ')*, 1/341; Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, 1/390-391; Ebü'l-ʿAbbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed Kastallânî, *Letâifü'l-işârât li fünûni'l-kırâ'ât* (Medine-i Münevvere: Merkezü'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 2013), 3/1009; Dimyâtî, *İthâfü füdâlâi'l-beşer*, 56-57.

578 "Kâlûn ve Bezzî harekeleri meksur veya mazmum olan hemzelerden birincisini teshil ile okudular. Yine bu iki imam … kelimelerini idgam ile okumayı tercih ettiler." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr,* 44 (198. beyit).

579 Bakara 2/177.

580 Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*, 46. *Şâtıbiyye'*deki söz konusu beyitler şunlardır:
"وَجَمْعاً وَفَرْداً فِي النَّبِيءِ وَفِي النُّبُو … ءَةِ الْهَمْزَ كُلٌّ غَيْرَ نَافِعٍ ابْدَلاَ"
"وَقَالُونُ فِي الأَحْزَابِ فِي لِلنَّبِيّ مَعْ … بُيُوتَ النَّبِيّ الْيَاءَ شَدَّدَ مُبْدِلَ"

581 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 100.

İbnü'n-Nâzım, "وَأَقْوَى السَّبَبَيْنِ يَسْتَقِلُّ"[582] kuralına *Şâtıbiyye'*de değinilmediğini, halbuki bu konunun bilinmesi gereken çok önemli bir mesele olduğunu dile getirmiş ve bu noktada onu eleştirmiştir.[583] Burada iki med sebebinden güçlü olanın tercih edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Örneğin "يَشَاءُ" kelimesinde vakf yapıldığı zaman burada hem medd-i muttasıl hem de medd-i ârız meydana gelmekte, dolayısıyla iki sebep çakışmaktadır. Bu gibi durumlarda vacip olan med (medd-i muttasıl) icrâ edilir, câiz olan (medd-i ârız) ise terkedilir.

Netice itibariyle İbnü'n-Nâzım, zaman zaman mutlak ifadeler kullandığı için meselenin müphem kaldığını, önemli olmasına rağmen birtakım meselelere *Hırzü'l-emânî'*de hiç değinilmediğini ve bazı noktalarda hata yaptığını söyleyerek Şâtıbî'yi, bir yerde ise kendi koyduğu sisteme uymadığını için İbnü'l-Cezerî'yi eleştirmiştir. İbnü'n-Nâzım'ın genel kuralın istisnaları belirtilmediği için yanlış anlaşılmaya müsait olduğunu dile getirerek İbnü'l-Cezerî'yi eleştirdiği argüman, aynı zamanda onun başka bir yerde Şâtıbî'ye yönelttiği eleştiri olarak karşımıza çıkmaktadır. İbnü'n-Nâzım'ın *Şâtıbiyye-Tayyibe* karşılaştırması yaptığı başlık altında yer verilen örnekler de kısmen şârihin Şâtıbî'ye yaptığı eleştiriler olarak değerlendirilebilir.

2.2.2. Mukayese Yapması

İbnü'n-Nâzım, zaman zaman manzumenin üstünlüklerine vurgu bağlamında genellikle *Tayyibe*'yi diğer eserlerle karşılaştırmıştır. Bu başlık altında *Tayyibe'*nin başta *Şâtıbiyye* olmak üzere diğer eserlerle mukayesesi yapılacaktır.

2.2.2.1. Tayyibe'yi Şâtıbiyye ile Mukayesesi

en-Neşr ve *Tayyibe'*de olduğu gibi İbnü'n-Nâzım şerhinde de zaman zaman *Şâtıbiyye'*ye atıf yapılmakta ve söz konusu eser en temel referanslardan birisi olarak kullanılmaktadır. Bu bağlamda İbnü'n-Nâzım, yer yer *Şâtıbiyye'*deki bazı eksiklikleri veya hatalı gördüğü yerleri gündeme getirmiş, bazen de *Tayyibe'*nin *Şâtıbiyye'*ye muvafakat ettiği noktalardan bahsetmiş, yani iki eser arasında karşılaştırma yapmıştır.

---

[582] "İki sebep (sebeb-i med) bir araya geldiğinde kuvvetlisi tercih edilir, zayıf olan ise terk edilir." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr,* 43 (172. beyit).

[583] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 87-88. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ')*, 1/360-361.

İbnü'n-Nâzım'ın *Tayyibe* ile *Şâtıbiyye* arasındaki farklara işaret ettiği yerlerden bir tanesi imamların rumuzlarına yöneliktir. Nitekim o, imamların rumuzlarını içeren " أَبَجْ دَهَزْ حُطِّيْ كَلَمْ نَصَعْ فَضَقْ رَسَتْ ثَخَذْ ظَغَشْ عَلَى هَذَا النَّسَقْ"[584] beytindeki "ثَخَذْ" ve "ظَغَشْ" kelimeleri/harfleri ile kastedilenin iki eserde farklı olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda İbnü'n-Nâzım, okuyucuya kolaylık olması için *Şâtıbiyye'*de yedi imamı simgeleyen rumuzların *Tayyibe'*de olduğu şekliyle kullanıldığını ifade ettikten sonra diğer harflerin/kelimelerin iki eserde delalet ettikleri anlam farklılıklarına değinmiştir.[585] Her iki eser için de ilgili harflere karşılık gelen imamlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 6: *Harf Rumuzları Açısından Şâtıbiyye-Şâtıbiyye Mukayesesi:*

Sıra	Rumuz	Şâtıbiyye'deki Karşılığı (Cem'î Rumuz)	Tayyibe'deki Karşılığı (Ferdî Rumuz)
1	ث	Âsım, Hamza ve Kisâî	Ebû Ca'fer
2	خ	İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım, Hamza, Kisâî	İsâ b. Verdân
3	ذ	Âsım, Hamza, Kisâî, İbn Âmir	Süleyman b. Cemmâz
4	ظ	Âsım, Hamza, Kisâî, İbn Kesîr	Ya'kûb
5	غ	Âsım, Hamza, Kisâî, Ebû Amr	Ruveys
6	ش	Hamza ve Kisâî	Ravh

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi iki eserde aynı harfler farklı imamları simgelemekte, bu bağlamda *Şâtıbiyye* ile *Tayyibe* arasında farklılık söz konusu olmaktadır. "Tayyibe'nin Edebî ve Teknik Yapısı" başlığı altında detaylarına yer verildiği üzere her ne kadar ilgili harfler her iki eserde farklı imamları simgelese de İbnü'l-Cezerî, Şâtıbî'nin ilk yedi imama karşılık gelecek şekilde sistematize ettiği harflerin sıralamasını dahi değiştirmemiştir. Sadece *Şâtıbiyye'*de belirli imam gruplarını simgeleyen ve cem'î rumuz olarak kullanılan harfler,[586] *Tayyibe'*de Ebû Ca'fer, Ya'kûb ve bunların râvilerine tahsis

[584] "Nafi'den Ya'kûb'a kadar kurrâyı; ebec, dehez, huddî, kelem, nesa', fezak, raset, sehaz, zagaş dizesine göre tertip eder." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr,* 33 (38. beyit).
[585] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 20.
[586] Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*, 5-6 (48-55 arası beyitler).

edilmiş ve ferdî rumuz olarak kullanılmıştır.[587] İbnü'l-Cezerî onuncu imam içinse farklı bir metot benimsemiştir ki bu farklılığın nedeni ilgili başlık altında izah edilmişti.

İbnü'n-Nâzım bu bağlamda *Tayyibe'*nin 43. beytinin şerhinde İbnü'l-Cezerî'nin "صَفَا" kelimesini tercih etme nedenini izah ederken iki eser arasındaki farka işaret etmiştir.[588] Nitekim anılan kelime *Şâtıbiyye'*de "صَفَا نَفَرًا وَالمَيْتَةُ الْخِفُّ خُوِّلاَ وَفي بَلَدٍ مَيْتٍ مَعَ المَيْتِ خَفَّفُوا" beyti ile Ebû Bekir Şu'be'ye işaret ederken,[589] *Tayyibe'*de Ebû Bekir Şu'be ile beraber Halef'i de kapsamaktadır ki[590] bu bağlamda *Tayyibe* ile *Şâtıbiyye* arasında bir farklılık söz konusudur.

Mehâric-i hurûf konusunun *Şâtıbiyye'*de eserin sonunda, *Tayyibe'*de ise mukaddime kısmında ele alınması iki eser arasındaki bir diğer farklılık olarak değerlendirilmiştir. İbnü'n-Nâzım, mübtedîler açısından bu konunun eserin başında ele alınmasının daha uygun olduğunu söylemiştir.[591]

Benzer şekilde *Tayyibe'*de "وَالْمَدُّ أَوْلَى إِنْ تَغَيَّرَ السَّبَبْ وَبَقِيَ الْأَثَرُ أَوْ فَاقْصُرْ أَحَبْ"[592] beyti ile ortaya konulan temel kural, *Şâtıbiyye'*de iki ayrı kelimede bulunan hemzenin durumu bahsinde "وَإِنْ حَرْفُ مَدٍّ قَبْلَ هَمْزٍ مُغَيَّرٍ يَجُزْ قَصْرُهُ وَالْمَدُّ مَا زَالَ أَعْدَلَ" beyti ile ve detaylarına girilmeden ele alınmışken,[593] *Tayyibe'*de ise med-kasr konusu bağlamında etraflıca izah edilmiştir. Burada ifade edilen şey şudur: Örneğin "هؤُلاءِ اِنْ" kelimesinde olduğu gibi yanyana gelen iki hemzeden ikincisini Kâlûn teshil ile okuyunca, eseri kalsa da sebeb-i med teğayyür etmiştir. Bundan dolayı önce med etmek (2 elif), sonra da kasr etmek (1 elif) daha uygun görülmüştür. İbnü'n-Nâzım'a göre bu meselenin med-kasr konusu çerçevesinde ele alınması daha doğrudur ve ilgili beyitlerin şerhinde konuya ilişkin değerlendirmeler yapmak suretiyle o, iki eser arasındaki farka dikkat çekmiştir.[594]

---

587 İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 33.
588 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 24.
589 Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*, 55.
590 İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 33-34.
591 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 32.
592 "Med sebebi bozulur ve eseri kalırsa meddi önce okumak evlâdır. Eseri kalmazsa kasrı önce okumak güzeldir." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 43 (174. beyit).
593 Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*, 21.
594 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 87-88.

İbnü'n-Nâzım, "وَأَشْبِعِ الْمَدَّ لِسَاكِنٍ لَزِمْ وَنَحْوُ عَيْنٍ فَالثَّلَاثَةُ لَهُمْ"[595] beytinin şerhinde de *Şâtıbiyye* ile *Tayyibe* arasında bir farka işaret etmiştir. Şöyle ki bu beyitte, sükûn-u lazımdan önce gelen medlerin bütün kurrâ için dolgun yapılması (tûl); öncesinde harf-i lîn geldiği durumlarda ise "عَيْنٍ" lafzında olduğu gibi kurrâ için üç vechin (tûl, tavassut, kasr) bulunduğu ifade edilmiştir. İbnü'n-Nâzım yukarıdaki beytin şerhinde Şâtıbî'nin kasr vechini zikretmeyip tûl'ü tercih ettiğini,[596] *Tayyibe'*de ise tavassut vechinin ihtiyar edildiğini söylemiştir.[597]

İbnü'n-Nâzım *Tayyibe'*nin "وَفِي الجُرُوحَ ثَعْبُ حَبْرٍ كَمْ رَكَا وَلْيَحْكُمَ اكسِرْ وَانْصِبَنْ مُحَرِّكَا"[598] beyti ile *Şâtıbiyye'*nin "وَحَمْزَةُ وَلْيَحْكُمْ بِكَسْرٍ وَنَصْبَهِ يُحَرِّكُهُ يَبْغُونَ خَاطَبَ كُمِّلاَ" beytini[599] mukayese etmiş ve bu bağlamda *Şâtıbiyye'*de "يُحَرِّكُهُ" kelimesindeki zamirin gittiği yer "وَنَصْبَهِ" kelimesi olduğu için *Tayyibe* metninin *Şâtıbiyye'*den daha açık olduğunu söylemiştir. Burada ifade edilen şey "وَلْيَحْكُم" kelimesini Hamza'nın "وَلِيَحْكُمَ" şeklinde, yani lâm'ı (ل) kesre, mîm'i ise fetha ile harekeleyerek okuması meselesidir ki *Tayyibe'*deki "اكسِرْ وَانْصِبَنْ مُحَرِّكَا" kaydı ile bu husus açıkça belirtilmiştir. Fakat *Şâtıbiyye'*de zamirin mercii sadece nasb okumaya dönük olduğu için lâm'ın (ل) kesresine işaret edip etmediği muğlaktır. Halbuki Hamza'nın söz konusu kelimeyi okuma biçimi yukarıda ifade edildiği şekildedir. İbnü'n-Nâzım şerhte bu hususa dikkat çekmiştir.[600]

İbnü'n-Nâzım benzer şekilde "يَسْتَبِينَ" kelimesini[601] müzekker/müennes okuyan imamlardan bahseden *Tayyibe* metninin "وَيَسْتَبِينَ صَوْنُ فَنْ"[602] *Şâtıbiyye* metninden "صحبة ذكّروا ولاَ يَسْتَبِينَ"[603] daha kolay anlaşıldığından;[604] yine "أَنْجَيْنَاكُمْ" kelimesinden[605] yâ (ي) ve

---

595 "Sükûn-i lâzım için olan meddi dolgun yap. Ayn lafzında olduğu gibi. Bütün kurrâ için burada üç vecih vardır." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr,* 43 (171. beyit).

596 Şâtıbî bu hususa "وَفِي عَيْنٍ الْوَجْهَانِ وَالطُّولُ فُضِّلَا" beyti ile değinmiştir. Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*, 18.

597 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 87.

598 "الجُرُوحَ" kelimesini İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Kisâî ve Ebû Ca'fer zamme ile okur. Hamza "وَلْيَحْكُم" kelimesini lâm'ın kesresi mîm'in fethasıyla yani harekeli okur." "İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr,* 71 (579. beyit).

599 Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî,* 62.

600 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 270.

601 En'âm 6/55.

602 "Şu'be, Hamza, Kisâî ve Halef 'يَسْتَبِينَ' kelimesini müzekker, diğer kurrâ ise müennes okur." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr,* 73 (597. beyit).

603 Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî,* 65.

604 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 276.

605 A'râf 7/141.

mîm'in hazfedileceğine delalet eden *Tayyibe* metninin "وَأَنْجَانَا احْذِفَنْ يَاءَ وَنُونًا كَم"[606] *Şâtıbiyye* metninden "وَاَنْجَا بِحَذْفَ اليَاء والنُّون"[607] daha açık olduğundan bahsetmiştir.[608]

İbnü'n-Nâzım, bunlar gibi başka örneklere de şerhinde yer vermek suretiyle *Tayyibe* ile *Şâtıbiyye* arasında mukayese yapmıştır. Bu mukayese zaman zaman onun Şâtıbî'ye yönelttiği bir eleştiri olarak karşımıza çıkmaktadır. İlgili başlık altında yer verilen örnekler bu bağlamda değerlendirilebilir. Söz konusu örnekler incelendiğinde görülecektir ki İbnü'n-Nâzım, eksik veya hatalı olduğunu düşündüğü yerlerde Şâtıbî'yi eleştirmekten geri durmamış ve bu noktada genelde *Tayyibe'*nin üstünlüklerine değinmiştir.

İbnü'n-Nâzım, Şâtıbî'yi eleştirmekle birlikte *Tayyibe'*nin *Şâtıbiyye'*ye muvâfakat ettiği yerlere de dikkat çekmiştir. İmamların rumuzları meselesi bunlardan biridir. Bu bağlamda İbnül'l-Cezerî, *Şâtıbiyye'*de imamlara delalet eden rumuzları olduğu şekliyle kullanmakla birlikte ufak ilaveler de yapmıştır. Örneğin cem'î rumuzlardan olan "صَحْبٌ" kelimesi *Şâtıbiyye'*de Hamza, Kisâî ve Hafs'a; "صُحْبَةٌ" kelimesi Hamza, Kisâî ve Şu'be'ye delalet etmektedir.[609] *Tayyibe'*de ise her iki kelimenin medlûlünde olan kurrâya bir de Halef ilave edilmiştir. Zira onuncu imam olması hasebiyle *Şâtıbiyye'*de söz konusu kelimelerin işaret ettiği kurrâ arasında Halef bulunmamaktadır. İmamların rumuzları bağlamında *Tayyibe'*nin *Şâtıbiyye'*ye muvafakat ettiği yerler şerhte belirtilmiş olup bunlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

[606] "İbn Âmir, ilgili kelimeden nûn ve yâ'yı hazfederek 'أَنْجَانَا' okur." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr,* 76 (640. beyit).
[607] Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*, 70.
[608] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 292.
[609] Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*, 6.

Tablo 7: *Kelime Rumuzları Açısından Tayyibe-Şâtıbiyye Mukayesesi:*

Rumuzlar	Şâtıbiyye'deki Karşılığı	Tayyibe'deki Karşılığı
صَحْب	Hamza, Kisâî, Hafs	Hamza, Kisâî, Hafs, Halef
صُحْبَة	Hamza, Kisâî, Şu'be	Hamza, Kisâî, Şu'be, Halef
سَمَا	Nâfi', İbn Kesîr, Ebû Amr	Nâfi', İbn Kesîr, Ebû Amr, Ebû Ca'fer, Ya'kûb
حَقّ	İbn Kesîr, Ebû Amr	İbn Kesîr, Ebû Amr, Ya'kûb
حِرْم	İbn Kesîr, Nâfi'	İbn Kesîr, Nâfi', Ebû Ca'fer
عَمَّ	İbn Âmir, Nâfi'	İbn Âmir, Nâfi', Ebû Ca'fer

Yukarıdaki tabloda görüleceği üzere imamların rumuzlarına delalet eden kelimeler bağlamında iki eser arasında bir örtüşme söz konusudur. İlk yedi imamda durum böyle olmakla birlikte son üç imam farklıdır. Zira *Şâtıbiyye,* kıraat-ı seb'aya dair kaleme alınmış bir manzume olup yalnızca ilk yedi imam ve râvilerinin rivayetini içermektedir. Zaten yukarıdaki tabloda belirtildiği gibi ilgili remizlere karşılık olarak *Tayyibe'*de ilave edilen imamlar Ebû Ca'fer, Ya'kûb ve Halef olup bunlar *Şâtıbiyye'*nin muhtevasında bulunmamaktadır.

İbnü'n-Nâzım bazı vecihlerin terk ve tercihi konusunda da *Tayyibe'*nin *Şâtıbiyye'*ye muvafakat ettiğini dile getirmiştir. Örneğin o, Neml sûresindeki "فَأَلْقِهْ اِلَيْهِمْ" kelimesinde[610] İbnü'l-Cezerî'nin Şâtıbî'ye tâbi olarak İbn Âmir için hulûf vechini aldığını,[611] bu meselenin ise daha önce geçtiğini söylemiştir.[612] *Şâtıbiyye'*de bu konu " و في الكُلِّ قَصْرُ الهَاءِ بِأَنَّ لِسَانُهُ بَخُلْفٍ" beyti ile ele alınmaktadır.[613] Burada İbn Âmir "أَلْقِهْ" kelimesinin hâ'sını kesreleyerek ihtilâs (kasr) ve işbâ (med/sıla) olmak üzere iki şekilde okumaktadır. Diğer imamlar içinse hulûfsüz olarak ihtilâs, işbâ ve iskân vechi tercih edilmektedir ki söz konusu kelimenin vücuhâtı şu şekildedir:

[610] Neml 27/28.
[611] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ')*, 1/305.
[612] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 78.
[613] Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî*, 17.

Hâ'yı kesreleyerek yalnızca ihtilâs ile okuyanlar Kâlûn, Hişâm ve Ya'kûb'dur. Hâ'yı kesreleyerek birinci vecih ihtilâs (kasr), diğeri ise işbâ (med/sıla) olmak üzere hulûf yapan İbn Âmir'dir. Hâ'yı kesreleyerek hulûfsüz olarak sadece işbâ ile okuyanlar Verş, İbn Kesîr, Kisâî ve Halef'tir. Hâ'nın iskanı ile okuyanlar ise Ebû Amr, Âsım, Hamza ve Ebû Ca'fer'dir.[614]

Tüm bu mülahazalardan yola çıkılarak denilebilir ki İbnü'n-Nâzım, şerhinde bazen *Tayyibe'*nin *Şâtıbiyye'*den üstün olduğuna işaret ederek Şâtıbî'yi eleştirmiş, bazen de *Tayyibe'*nin *Şâtıbiyye'*ye muvafakat ettiği yerleri belirtmiştir. Diğer bir ifadeyle o, ittifak ve ihtilafları tespit ederek iki eser arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışmış, böylelikle ilgili konularda okuyucuya farklı bir perspektif sunmuştur.

2.2.2.2. Tayyibe'yi Diğer Eserlerle Mukayesesi

İbnü'n-Nâzım'ın şerh yönteminin tespiti bağlamında açılan bu başlık, bir bakıma onun eserinin önem ve kıymetine işaret etmektedir ki bu konu "Şerhin Önemi ve Sonraki Çalışmalara Etkisi" başlığı altında ele alınmıştır. Burada ise sonraki çalışmalara etkisinden ziyade manzumenin benzer çalışmalardan ayıran özelliklerine ve özgün yönlerine değinilecektir.

en-Neşr, sahada kaleme alınmış en kapsamlı çalışmalardan birisi olup benzerlerinden ayrışmakta ve kendisinden önce telif edilen eserlerin muhtevasını ziyadesiyle kuşatmaktadır.[615] *en-Neşr'*in temel meselelerinin manzum hali olması hasebiyle *Tayyibe* de *en-Neşr* gibi birtakım özgünlüklere sahiptir.

Gerek *Neşr'*i gerekse *Tayyibe'*yi ayrıcalıklı kılan bu temel hususları İbnü'n-Nâzım'ın işaret ettiği şekliyle şöyle sıralayabiliriz:

1- *Teysir* ve *Şâtıbiyye'*de bulunmayan birçok râvi ve tarike *en-Neşr'*de, dolayısıyla da *Tayyibe'*de yer verilmesi eserin özgün yönlerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

[614] İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 481; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf,* 159-160; Dânî, *et-Teysîr*, 458; İbn Zencele, *Huccetü'l-kırâ'ât*, 528; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ'),* 1/304-313; Dimyâtî, *İthâfü füdâlâi'l-beşer*, 428; Pâluvî, *Zübdetü'l-irfân,* 104.

[615] Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, 88-91.

Bu bağlamda İbnü'n-Nâzım, "بِاثْنَيْنِ فى اثْنَيْنِ وَإِلاَّ أَرْبَعُ فَهْىَ زُهَا أَلْفِ طَرِيقٍ تَجْمَعُ"[616] beytinin şerhinde hem kıraat imamlarının râvi ve tarik sayısına hem de imamlar arasındaki ihtilafları tahkik etmek ve vecihlerin birbiriyle karışmasını engellemek amacıyla söz konusu tarikleri bilmenin faydalarına değinmiştir. Sonrasında da *Teysir* ve *Şâtıbiyye'*de bulunmayan birçok rivayet ve tarike *en-Neşr'*de/*Tayyibe'*de yer verildiğini ifade etmek suretiyle eserin ayrıcalıklı bir yönüne dikkat çekmiştir.[617]

İbnü'l-Cezerî, on kıraat ile sınırlı olan rivayet ve tariklerle yetinmemiş, aynı zamanda kendisinden önce telif edilen birçok eserden istifade ederek sayıları binleri aşan rivayet ve tarik aktarımında bulunmuş, hatta o, zaman zaman söz konusu eserlerin noksanlıklarına işaret etmiştir. Nitekim İbnü'l-Cezerî *en-Neşr'*de, on imamdan her biri için iki râvi, her râvi için iki tarik, her tarik için de ikişer alt tarik bulunduğunu söylemek suretiyle bu hususa dikkat çekmiş ve *en-Neşr'*in daha önceki iki meşhur eserden *(Teysîr-Şâtıbiyye)* üstün olduğunu şu cümlelerle ifade etmiştir: "Söz konusu iki eserde yedi kıraate dair on dört tarik bulunmaktadır. Benim bu eserimin ise tam olarak seksen tariki içerdiğini görürsün. İhtiva ettiği sayısız faydalı bilgi ve topladığım onca eşsiz malumat da işin cabası."[618]

Görüldüğü gibi İbnü'l-Cezerî *en-Neşr'*de dolayısıyla *Tayyibe'*de, *Teysir* ve *Şâtıbiyye'*de bulunmayan birçok râvi ve tarike yer verdiğini belirtmiş, İbnü'n-Nâzım da bunun bir üstünlük/ayrıcalık olduğuna işaret etmiştir.[619]

2- İbnü'n-Nâzım, sakin mîn ve nûn'un hükümlerinin birçok eserde dağınık, karışık ve eksik ele alındığını, hatta bazı kurrânın sakin mîm'in hükümlerine hiç temas etmediğini, *en-Neşr'*de bu meselenin tam ve noksansız ele alındığını, *Tayyibe'*de de yeteri kadar buna işaret edildiğini "ألْمِيْمَ إنْ تَسْكُنْ بِغُنَّةٍ لَدَى بَاءٍ عَلى المُخْتَارِ مِنْ أَهْلِ ألأَدَا"[620] beytin şerhinde ortaya koymuştur.[621] *Tayyibe'*nin ilgili beyitleri incelendiğinde buralarda nûn (ن) ve mîm (م)

---

[616] "Her bir râvinin iki tarikinde ikişer tarik daha vardır. Fakat bunlardan dördü istisnâdır. Söz konusu tarikler bu usulle bin'e yaklaşmaktadır." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 33 (35. beyit).

[617] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 19.

[618] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ')*, 1/54-57; Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, 85.

[619] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 19.

[620] "Mîm harfi bâ harfinden önce sâkin olarak bulunursa ehl-i edânın tercihine göre mîm harfini gunne ile ihfâ et." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr,* 37 (91. beyit).

[621] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ')*, 2/294; İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 43-44.

harfleri şeddeli oldukları zaman gunnenin açıkça belirtilmesi gerektiği, mîm (م) harfi bâ (ب) harfinden önce sakin olarak geldiği zaman mîm'in gunne ile beraber ihfâ, başka bir harften önce geldiği zaman ise izhâr edilmesi gerektiği gibi sakin mîn ve nun'un tüm halleri (idgam, izhâr, ihfâ) ortaya konulmuştur.

3- İbnü'n-Nâzım, söz konusu eserlerde *(Neşr-Tayyibe)* vakf ile kat' arasındaki farka yer verilmesini de üstünlük olarak değerlendirmiştir. Nitekim İbnü'l-Cezerî, *Tayyibe'*nin 99. beytinde "Kat'ın ahkâmı vakfın ahkâmı gibidir, kat' yalnızca âyet tamamlandıktan sonra caiz olur." sözleriyle diğer eserlerde pek rastlanılmayan ince bir meseleye işaret etmekte, *en-Neşr'*de de konuya dair detaylı izahat yapmaktadır.[622] İbnü'n-Nâzım, önemli ve büyük bir mesele olarak ifade ettiği bu konuya çok az kişinin temas ettiğini söylemiş, aynı zamanda şerhinde vakf ile kat' arasındaki farka dair bazı izahatta bulunmuştur.[623]

Teysîr, 'Unvân ve *Şâtıbiyye* gibi İbnü'l-Cezerî öncesinde kaleme alınan kıraat kaynaklarından bazıları incelendiğinde, İbnü'n-Nâzım'ın dediği gibi vakf ile kat' arasındaki farka temas edilmediği görülmektedir. Vakf-ibtidâ ilmine dair müstakil olarak telif edilen İbnü'l-Enbârî'nin (öl. 328/940) *Îzâhu'l-vakfi ve'l-ibtidâ,* Nehhâs'ın (öl. 338/949) *el-Kat'u ve'l-îtinâf,* Dânî'nin (öl. 444/1053) *el-Müktefâ fi'l-vakf ve'l-ibtidâ,* Secâvendî'nin (öl. 560/1165) *'İlelü'l-vukûf,* Hemedânî'nin (öl. 569/1173) *el-Hâdî ilâ ma'rifeti'l-mekatı' ve'l-mebâdî* isimli eserlerinde de tespit edilebildiği kadarıyla bu iki kavram arasında net bir ayrıma gidilmemiştir. Abdülkerîm el-Uşmûnî de (XI asır?) *Menârü'l-hüdâ*'nın mukaddimesinde vakf, kat' ve sekte'nin tanımı ve kullanımı hakkında bilgi vermekle birlikte bu bağlamda bir farka temas etmemiştir.[624] Binâenaleyh birçok âlimin bu konuya temas etmemesinin sebebi iki kavramın birbiri yerine kullanılmasından dolayıdır. Nitekim Nehhâs'ın eserin ismini *el-Kat'u ve'l-îtinâf* koyması onun kat' ile vakf arasında bir ayrım yapmadığını göstermektedir. İbnü'l-Cezerî de *en-Neşr'*de bu hususu dile getirmiş ve mütekaddim ulemânın özel bir kayıt düşmedikçe kat' ile kastettiği şeyin vakf olduğunu söylemiştir.[625]

---

[622] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ')*, 1/238-341; İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr,* 37.

[623] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 48-49.

[624] Abdülkerîm el-Uşmûnî, *Menâru'l-hüdâ fî beyâni'l-vakf ve'l-ibtidâ* (Mısır: Matbaʿatü Mustafa Elbânî el-Halebî, 1974), 8-9.

[625] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ')*, 1/238-239.

İbnü'n-Nâzım gibi diğer *Tayyibe* şerhlerinde de söz konusu iki kavram arasındaki farka temas edilmiştir. Buna göre vakf ile kat' arasındaki farklar şöyledir:

Vakf, **"**عِبَارَةٌ عَنْ قَطْعِ الصَّوْتِ عَلَى الْكَلِمَةِ زَمَنًا يَتَنَفَّسُ فِيهِ عَادَةً بِنِيَّةِ اسْتِئْنَافِ الْقِرَاءَةِ**"** Kıraate devam etme niyetiyle nefesini toparlayacak kadar bir süre kelime üzerinde durup sesi kesmektir.[626] Kat' ise **"**عِبَارَةٌ عَنْ قَطْعِ الْقِرَائَةِ رَأسًا**"** Kur'an okuyan kimsenin kendi isteğiyle kıraatı kesmesinden veya okuyuşu terketmesinden ibarettir." Yani vakfta yine tilavet niyetiyle çok kısa bir süre okuyuşa ara verilirken, kat'da başka bir işe devam etme gibi bir gerekçeye matuf olarak okuma bırakılıp bir süre tilavete ara verilebilir.

Kat', kısımları açısından vakf gibi (Tam, Kâfî, Hasen, Kabîh) olmakla birlikte yalnızca âyetlerin makta'ında yani sonlarında uygun görülmüştür ve kıraate tekrar başlandığında istiâze çekmek gerekir. Vakf ise şartlara uyulduğu takdirde ayet ortasında da caizdir ve tilavete her devam edildiğinde istiâze ve besmele gerekmez. Nitekim kurrâya göre istiâze veya besmele konusunda vakf ve vasl hükümleri bellidir. Yine kat'da resm-i osmanîye uyulması hususunda âyet sonları hariç tutulmuşken, vakfta âyet başı, ortası veya sonu fark etmeksizin her durumda resm-i osmanîye riayet etmek gerekir.[627]

4- İbnü'n-Nâzım istiâzenin ahkamına temas edilen " وَقِفْ لَهُمْ عَلَيْهِ أَوْ صِلْ وَاسْتُحِبْ تَعُوُّذٌ وَقَالَ بَعْضُهُمْ يَجِبْ"[628] beytinin şerhinde bu meselenin kıymetli bir mesele olduğunu, yalnızca Dânî ve İbnü'l-Bâziş gibi pek az kişinin bu konuya temas ettiğini, *en-Neşr'*de ise söz konusu meselenin güzel bir biçimde ele alındığını söylemiştir.[629]

5- İbnü'n-Nâzım, kıraatların ifrad ve cem'i konusunu ele alırken de benzer açıklamalarda bulunmuştur. Nitekim o, ilgili bâb'ın mukaddimesinde kıraat âlimlerinden hiçbirinin eserlerinde bu konuya yer vermediğini, yalnızca Ebû Kâsım es-Safravî'nin *el-İ'lân* isimli

---

[626] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ')*, 1/240; İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 49; Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, 1/272.

[627] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ')*, 1/238-341; İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 49; Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, 1/272; Termesî, *Gunyetü't-talebe*, 550-552; Âşıkkutlu, *Şerh ve Hâşiyeli Tayyibe*, 59; Muhaysin, *el-Hâdi*, 1/115; Kamhâvî, *Kevkebü'd-dürrî*, 68-69.

[628] "İstiâzede vakfet veya vaslet, bütün kurrâ için müstehaptır. Bazıları bunun vacip olduğunu söylemişlerdir." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 38 (105. beyit).

[629] Dânî, *el-Müktefâ fî beyâni'l-vakfî ve'l-ibtidâ*, 30; Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*, thk. Zekeriyya Umayrât (Beyrut: Dâru'l- Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 1/254; İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 52.

eserinde çok kısa değinildiğini söylemiştir. Akabinde de bu konunun çok faydalı ve kıraat ilmini tahsil edecek herkesin bilmesi/özen göstermesi gereken bir mesele olduğunu vurgulamıştır.[630]

2.2.3. Kavramsal Çerçeveyi Belirtmesi

İbnü'n-Nâzım, *Tayyibe'*deki ilmî ıstılahları izah etmek ve bunların kullanımına yönelik değerlendirmelerde bulunmak veya kendisiyle kastın ne olduğunun anlaşılması için ilave bir beyana ihtiyaç duyulan müphem yerleri tavzîh etmek suretiyle kavramsal çerçeveyi belirtmiştir. Bu noktada o, bazen naklî unsurlardan yararlansa da genelde aklî çıkarımlarda bulunmuştur.

2.2.3.1. Istılahların Kullanımını Gerekçelendirmesi

İbnü'n-Nâzım, şerhte manzumedeki ıstılahlara dair açıklamalarda bulunmuş ve bunların ta'lîlini yapmıştır. Zira *Tayyibe* metni oldukça girift, ağdalı ve çetrefilli bir yapıda olması hasebiyle manzumede izaha muhtaç birçok yer bulunmaktadır. Özellikle de detaylı bir şekilde ele alınması gereken kıraat konuları bazen bir harf veya kelime bazen de bir rumuz ile ifade edildiğinden müphem kalmaktadır. Teknik yoğunluğu olan böyle bir eserden istifade edilebilmesi ve manzumenin daha iyi anlaşılabilmesi için ilgili lafızların/ifadelerin çok iyi bilinmesi gerekmektedir. Binaenaleyh manzumede yer alan terimlerin ne anlam ifade ettiği bilindiği takdirde, başka bir yardımcı kaynağa ihtiyaç duyulmadan eser kolaylıkla anlaşılabilecektir.

İbnü'n-Nâzım metinde yer verilen ıstılahlara dair detaylı izahat yapmış ve söz konusu ıstılahları örneklerle açıklamıştır. İbnü'n-Nâzım sadece bununla kalmamış, diğer taraftan ilgili ıstılahların metin içinde nasıl kullanıldığına ilişkin de değerlendirmelerde bulunmuş, dolayısıyla hem kavramsal çerçeveyi belirleyip onların mahiyet, delalet ve kapsam açısından kritiğini yapmış hem de şerhte bir usul ortaya koymuştur.

İbnü'n-Nâzım bu bağlamda *Tayyibe'*nin "وَاكْتَفِي بِضِدِّهَا عَنْ ضِدِّ كَالْحَذْفِ وَالْجَزْمِ وَهَمْزٍ مَدِّ"[631] beytini şerhederken hazif, cezm, hemze ve med gibi ıstılahları teker teker tanıtmıştır. İbnü'l-

[630] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 198.

[631] "Hazf, cezm, hemz ve medd gibi biri zikredilince diğeri anlaşılacak olan vecihlerin zıddını zikretmekle yetindim." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 34 (51. beyit).

Cezerî'nin biri zikredildiği zaman diğeri anlaşılacağı için metinde yer vermediği zıt kavramlar ve bunların nasıl kullanılacağı konusu şerhte detaylı olarak ele alınmıştır. Şöyle ki "hazif" kelimesinin "terk etmek" anlamında kullanıldığı, zıddının "isbat" olduğu, isbatın ise "ziyade etmek" anlamına geldiği, aynı şekilde hemzenin zıddının adem-i hemz, meddin zıddının ise kasr olduğu ifade edilmiştir.[632]

Ayrıca şerhte, her terimin çift yönlü bir zıtlıkta olmadığı dile getirilmek suretiyle okuyucu ikaz edilmiştir. Nitekim İbnü'n-Nâzım, buradaki cezmin zıddının ref', fakat ref'in zıddının cezm değil nasb olduğunu ifade etmiştir. İbnü'n-Nâzım yukarıdaki beytin şerhinde benzer şekilde hareke-sükûn, tenvin-ademi tenvin, nakil-ademi nakil, idgam-izhar, cemi-vâhid, gâib-muhâtab, müzekker-müennes, tahfif-teşdid, tağlîz/tefhim-terkîk, kat'-vasl, mühmele/noktasız-mu'cem/noktalı gibi çift yönlü terimlere yer vermiştir.[633]

İbnü'n-Nâzım, *Tayyibe'*nin 51, 52 ve 53. beyitlerinin şerhinde de benzer şekilde tahrik-iskân, fetha-kesre, nasb-cer, nûn-yâ, fetha-zamme ve ref'-nasb gibi ıstılahları tek tek izah etmiş ve okuyucuya kolaylık olsun diye bunların kullanım şeklini başka beyitlerden örnekler getirmek suretiyle açıklamıştır. Mesela İbnü'n-Nâzım 51. beytin şerhinde mutlak olarak hareke denildiği zaman zamme ve kesre değil fetha anlaşılması gerektiğini izah noktasında "وَكِسْفًا حَرِّكَنْ عَمَّ نَفَسْ"[634] beytine yer vermiştir.[635] Nitekim buradaki "حَرِّك" ifadesiyle "كِسَفًا" kelimesini[636] fetha okuyan imamlar kastedilmiştir ki bunlar Nâfi', İbn Âmir, Âsım ve Ebû Ca'fer'dir.[637]

Fakat İbnü'n-Nâzım, hareke mutlak değil de mukayyed olursa o takdirde "حَرِّك" lafzı ile fethanın kastedilmeyeceğini söyleyerek "نَصْبٍ اضْمَمْ حرِّكَنْ بِهِ عَفَا" beytini[638] buraya örnek olarak vermiştir. Söz konusu lafız "كَأَنَّهُمْ إِلَى نُصُبٍ يُوفِضُونَ" âyetindeki[639] "نُصُبٍ" kelimesidir ki bu kelimeyi İbn Âmir ile Hafs, nûn (ن) ve sâd'ın (ص) zammesi; diğerleri ise nûn'un (ن)

632 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 27.
633 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 27.
634 İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 83 (739. beyit).
635 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 28.
636 İsrâ 17/92; Şuarâ 26/187; Rûm 30/48; Sebe' 34/9.
637 İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 385; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ')*, 2/309; Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân Dânî, *Câmi'u'l-beyân fi'l-kırââti's-seb'*, thk. Muhammed Sadûk Cezâirî (Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005), 597-598; Dimyâtî, *İthâfü füdâlâi'l-beşer,* 361; Pâluvî, *Zübdetü'l-irfân*, 83.
638 İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 99 (960. beyit).
639 Meâric 70/43.

fethası, sâd'ın (ص) zammesiyle okumaktadır.[640] Burada hareke zamme ile kayıtlandığı için zıttından fetha anlaşılmamaktadır. Zira bu beyitte zammenin zıddı iskân olup ilgili kelimedeki sâd (ص) harfini bazı imamlar zamme bazıları ise sükûn ile okumaktadır.[641]

İbnü'n-Nâzım'ın söz konusu beyitlerin şerhinde kullandığı "طَرْداً و عَكْساً" ifadesinden onun çift yönlü zıt ıstılahları kastettiği anlaşılmaktadır. Nitekim ilgili beyitler tahlil edildiğinde bu terimlerin tek yönlü zıt ıstılahlar ve çift yönlü zıt ıstılahlar şeklinde iki kısma ayrıldığı görülmektedir. *Tayyibe'*nin tüm beyitleri düşünüldüğünde bu zıt ıstılahların on tanesinin tek yönlü, on yedi tanesinin ise çift yönlü olduğu tespit edilmiştir.[642]

İbnü'l-Cezerî'nin manzumede kısa, veciz, aynı zamanda büyük bir ustalıkla kullandığı bu ıstılahlar sayesinde ilgili vecihler hemen tespit edilmekte, böylelikle okuyucuya büyük oranda kolaylık sağlanmaktadır.

İbnü'n-Nâzım ihtiyaç gördüğü takdirde ilmî ıstılahlara yönelik de bazı açıklamalarda bulunmuştur. Örneğin o, "وهذِهِ أُرْجُوزَةٌ وَجِيزَهْ جَمَعْتُ فِيهَا طَرُقًا عَزِيزَهْ"[643] beytindeki "أُرْجُوزَةٌ" kelimesinin "رجز" kökünden (üf'ûletün) "أُفْعُولَةٌ" kalıbında geldiğini, şiir formlarından bir form olduğunu ve niçin bu isimle isimlendirildiğini izah etmiştir.[644] Kısaca ifade edilecek olursa urcûze, aruz sisteminde bir bahir adı olup mısraları kafiyeli ve kısa vezinli olan manzumelere isim olarak vermiştir. Diğer taraftan bu lafız mûsiki ile ilgili bir terimdir ki genelde irticali ifadelerin ürünüdür.[645]

Ebû Bekir Ahmed sadece nazımdaki ıstılahları açıklamakla kalmamış, bazen İbnü'l-Cezerî'nin söz konusu ıstılahları seçme gerekçesini de dile getirmiştir. Nitekim İbnü'n-Nâzım, yedi imamdan her birine delalet eden ve Şâtıbî tarafından vaz edilen harf rumuzlarında herhangi bir değişiklik yapılmaksızın, İbnü'l-Cezerî tarafından da olduğu şekliyle kullanılmasını gerekçelendirmeye çalışır. Şöyle ki İbnü'n-Nâzım, yedi imamı

---

[640] İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 651; Dânî, *Câmiʿu'l-beyân*, 757; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâʿ)*, 2/291; Dimyâtî, *İthâfü füdâlâi'l-beşer*, 557; Pâluvî, *Zübdetü'l-irfân*, 138.

[641] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 28.

[642] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 29; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, 249-250.

[643] "Bu eser, konuların özlü biçimde ele alındığı bir urcûzedir ki eserde kıymetli birçok görüş ve rivayet topladım." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr,* 34 (54. beyit).

[644] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 30.

[645] İsmail Ekinci, "Arap Şiirinde Urcûze Geleneği ve Râciz Halîl Mutrân'ın Erâciz'i", *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 12/4 (2020), 1167-1169; Topuzoğlu, "Recez", 34/509-510.

simgeleyen bu rumuzların İbnü'l-Cezerî tarafından devam ettirilmesini her iki eseri kullananlara bir kolaylık olacağı gerekçesiyle izah eder.[646] Zira hem *Şâtıbiyye* hem de *Tayyibe* için ortak bir unsur olan bu remizleri pratik yapan bir okuyucu, herhangi bir mesele için birine müracaat ettiğinde o meseleyi diğerinde de kolayca bulabilecek ve çözümleyebilecektir. Kıraat tedrisatında uzun yıllar kabul görmüş meşhur bir uygulamanın, İbnü'l-Cezerî tarafından da olduğu şekliyle devam ettirilmesi *Şâtıbiyye* ile *Tayyibe* arasında güçlü bir bağ kurmuş, bu da eğitim-öğretimde yöntem birliğini beraberinde getirerek okuyucuya büyük kolaylık sağlamıştır.

İbnü'n-Nâzım, İbnü'l-Cezerî'nin alfabedeki 27 harften her birini farklı bir imam ve râviye rumuz olarak verdiği halde, vâv (و) harfini hariç tutmasına yönelik şerhinde bazı izahlar getirmiştir. Yukarıda ifade edildiği gibi İbnü'l-Cezerî, yedi imam için konulan remizler bağlamında Şâtıbî'nin usulünü aynen benimsemiş olmakla birlikte, bazı ilave ve değişikliklerle bu sistemi geliştirmiştir. Şöyle ki İbnü'l-Cezerî, Şâtıbî'nin ortak rumuz olarak kullandığı "ث", "خ", "ذ", "ظ", "غ", "ش" harflerini sekiz ve dokuzuncu imam ve ravîler için kullanmış, onuncu imam ve râviler içinse farklı bir formül ortaya koymuştur. Netice itibariyle o, alfabedeki harflerin tamamını kullanmış, vâv (و) harfini ise herhangi bir imam veya râviye remiz olarak vermemiştir.[647] İbnü'l-Cezerî bu durumu *Tayyibe'*nin 38. beytinde "وَٱلْوَاوُ فَاصِلٌ وَلاَ رَمْزَ يَرِدْ عَنْ خَلَفٍ لأَنَّهُ لَمْ يَنْفَرِدْ"[648] şeklindeki ifadeleriyle açıkça belirtmiştir.[649]

İbnü'n-Nâzım, vâv (و) harfininin bu sistemin dışında tutulmasını detaylı olarak izah etmiştir. Nitekim o, ilgili beytin şerhinde "Vâv (و) diğer harflere karışmasın diye fâsıla

---

[646] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 20.

[647] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 20-21; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, 246.

[648] "Vâv fâsıla harfidir. Onuncu imam Halef için bir remz (sembol) vârid olmamıştır. Çünkü o, münferid bir imam değildir." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 33 (39. beyit).

[649] Nitekim İbnü'l-Cezerî "بَسْمَلَ بَيْنَ السُّوَرَتَيْنِ بِي نَصَفْ دُمْ ثِقْ رَجا وَصِلْ فَشَا وَعَنْ خَلَفْ" beytinde diğer imamlardan farklı olarak Halef için herhangi bir remiz getirmeyip ismini açıkça yazmış, İbnü'n-Nâzım da şerhte bu duruma dikkat çekmiştir. Halef'e bir remiz tayin edilmemesinin sebebi onun sadece imam olarak değil, bazen Hamza, bazen Kisâî, bazen de Ebû Bekir Şu'be'ye muvâfakat ederek râvi olarak da rivayette bulunması ile izah edilmektedir. Mesela o (Halef) Enbiyâ sûresinin 95. âyetindeki حَرْم kelimesini حَرَام şeklinde; Nûr sûresinin 35. âyetindeki دُرِّيّ kelimesini ise دُرِّئ kalıbında okuyan Ebû Bekir Şu'be, Hamza ve Kisâî'ye muvafakât etmiştir. Halbuki o, söz konusu kelimeleri imam olarak da حَرَام ve دُرِّيّ şeklinde okumaktadır. İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 53; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, 246.

harfi olarak kullanılmıştır. Zaten 27 harften her biri, imam ve râviler için kullanılınca geriye sadece vâv (و) harfi kaldı. O da fâsıla olarak kullanıldı. Şayet böyle yapılmamış olsaydı çoğu yerde konular birbirine karışır ve bunu ayıklamak/düzeltmek çok zor olurdu. Böyle bir ihtiyaç hasıl olduğu zaman bu harf getirildi, fakat karışıklıktan emin olunduğu zaman terk edildi." cümlesiyle meseleyi izah etmiştir.[650]

İbnü'n-Nâzım bu bağlamdaki açıklamasına devam ederek "مَالِكِ نَلْ ظِلاًّ رَوَى السِّرَاطَ مَعْ"[651] beytinde herhangi bir karışıklık olmayacağı için vâv (و) harfine ihtiyaç yokken, " وَجَزْمُهُ مَدًا شَفَا وَيحْسِبُ"[652] gibi yerlerde vâv (و) harfi getirilmediği takdirde metinde karışıklığın olabileceğini ifade ederek söz konusu beyitleri buraya örnek olarak vermiştir. Diğer taraftan o, vâv (و) harfinin bazen "وَبَعْدُ مُؤْمِنًا فَتَحْ ثَالِثُهُ بِالْخُلْفِ ثَابِتًا وَضَحْ"[653] beytindeki gibi kelimenin aslından bir harf, bazen de "لاَ تَأْثِيمَ لاَ لَغْوَ مَدًا كَنْزٌ وَلاَ يُقْبَلُ أَنِّثْ حَقٌّ وَاعَدْنَا اقْصُرَا"[654] beytindeki gibi Kur'an âyetinden bir parça olabileceğini söyleyerek muhtemel karışıklığın boyutunu ortaya koymaya çalışmıştır.[655]

İbnü'n-Nâzım benzer şekilde "فَمَدَنِيٌّ ثَامِنٌ وَنَافِعُ بَصْرِيُّهُمْ ثَالِثُهُمْ وَالتَّاسِعُ"[656] beytinin şerhinde "مَدَنِيٌّ" kelimesine terkip olarak öncelik verilmesini izah etmiştir. Şöyle ki o, bu kelime ile sekizinci imam Ebû Ca'fer ve ilk imam Nâfi'in kastedildiğini söyledikten sonra, onların Medine sakinlerinden olduğu gerçeğinden hareketle, söz konusu imamların salat ve selam ile anılma konusunda önceliklerinin olduğunu ifade ederek latif bir yorumda bulunmuş, dolayısıyla bu hususa dikkat çekmek için nazma "مَدَنِيٌّ" kelimesiyle başlanmasını gerekçelendirmeye çalışmıştır.[657]

---

650 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 20-21.

651 "ملك kelimesini مالك okuyanlar Âsım, Ya'kûb, Kisâî ve Halef'tir. es-Sırât kelimesini geçtiği her yerde Kunbül hulüflü, Ruveys ise hulüfsüz olarak sîn ile okur." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr,* 38 (111. beyit).

652 "نُكَفِّر kelimesindeki râ harfini Nâfi', Hamza, Kisâî, Ca'fer ve Halef cezm ile okur. Müstakbel fiil olan يحْسبُ kelimesinin sîn'ini fetha ile okuyanlar ise İbn Âmir, Hamza, Âsım ve Ebû Ca'fer'dir." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr,* 67 (515. beyit).

653 "…den sonra gelen مُؤْمِنًا kelimesinin üçüncü harfi olan mîm'i Ebû Ca'fer hulüf ile meftuh okur." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr,* 71 (568. beyit).

654 "لا تَأْثِيمَ لا لَغْوَ kelimesini Nâfi', İbn Âmir, Âsım, Hamza, Kisâî, Ebû Ca'fer ve Halef fetha ile okur. وَلاَ يُقْبَلُ kelimesini ise…" İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr,* 62 (443. beyit).

655 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 20-21.

656 "Sekizinci imam Nâfi' Medinelidir. Basralılar, üç ve dokuzuncu sıradaki imamlardır." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr,* 33 (42. beyit).

657 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 23.

Görüldüğü gibi İbnü'n-Nâzım, *Tayyibe'*de İbnü'l-Cezerî'nin kullandığı ıstılahları izah etmekle kalmamış, aynı zamanda söz konusu ıstılahların seçilme gerekçesine ve manzumedeki kullanım yöntemine dair de birtakım değerlendirmelerde bulunmak suretiyle okuyucuya kolaylık sağlamıştır. İbnü'n-Nâzım'ın idgam, hâü'l-kinâye, med-kasr, izhâr, ihfâ, iklâb ve ihtilâs gibi ilmî ıstılahlara yönelik izahları da bu çerçevede değerlendirilebilir.[658]

2.2.3.2. Istılahların Tertibini Gerekçelendirmesi

İbnü'n-Nâzım, her bâba mukaddime ile başlamış ve burada çoğunlukla nazmın konu tertibinin gerekçesine dair birtakım değerlendirmelerde bulunmuştur. Yani usul kısmındaki istiâze, besmele, fâtiha, idgâm-ı kebîr, hâü'l-kinâye, med-kasr, hemze konuları, nakil, sekt, vakf, idgâm-ı sagîr, mahreçleri yakın olan harfler, tenvin veya nûn'u sakinin hükümleri, fetih-imale… şeklinde devam eden sıralamanın öncelik-sonralık açısından bir gerekçeye matuf olduğunu söylemiş, bunu da birtakım argümanlarla ispatlamaya çalışmıştır.

İbnü'n-Nâzım'ın usul bölümündeki ilgili konulara dair yaptığı bu gerekçelendirmeyi konu tertibini dikkate alarak şu şekilde izah etmek mümkündür:

Kıraate başlandığında ilk yapılması gereken şey istiâze ve besmele çekmek olduğu için usul kısmına istiâze konusu ile giriş yapılmış, besmele ile devam edilmiştir.[659]

İstiâze ve besmeleden sonra usul konuları çerçevesinde kıraat farklılıklarının tahliline ihtiyaç duyulduğu için ilk sûre olması hasebiyle Fâtiha ile tertibe başlanmış, sonraki sûrelerde de birbirini takiben konular bu şekilde ele alınmıştır.[660]

İlk kıraat ihtilafı Fâtiha'daki "اَلرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ مَلِكِ" âyetinde olduğundan dolayı idgâm-ı kebîr konusunun diğerlerinden önce ele alındığı; aynı şekilde Bakara sûresinin ilk âyetlerinde "فِيهِ هُدًى" hâü'l-kinâye meselesi geldiği için bu konunun diğerlerinden mukaddem olduğu söylenmiştir.[661]

---

658 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 62, 76, 83, 134, 212.
659 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 50, 52.
660 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 56.
661 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 62, 76-77.

Hâü'l-kinâye bahsi tamamlanınca, müteâkib kelimelerde gerçekleşen imâle "هُدًى" ve ibdâl "يُؤْمِنُونَ" konuları dikkate alınmaksızın med-kasr konusu ile tertibe devam edilmiştir. İbnü'n-Nâzım Bakara sûresindeki "هُدًى" kelimesinin sadece vakfında imale gerçekleştiği için bu konuyu sonra ele almanın daha doğru olduğunu, benzer şekilde hemzenin tüm türlerini bir başlık altında toplamanın evla olacağı düşüncesiyle ibdâl konusunun sonraya bırakıldığını söylemiştir. Bu iki konu yukarıdaki gerekçelerle ileride ele alınacağı için sırada "بِمَا أُنْزِلَ" ve "أُولَٰئِكَ" kelimelerindeki kıraat ihtilafları gelmektedir ki o da med ve kasr konusudur.[662]

Med ve kasr konusundan sonra "ءَأَنْذَرْتَهُمْ" kelimesinin vücuhâtı bağlamında bir kelimede gelen iki hemzenin durumunun tetkik edilmesi gerekmiş, bu gerekçeye binaen "bâbü'l-hemzeteyn min kelimetin" konusu ile tertibe devam edilmiştir. Sonrasında ise bu konuyla irtibatlı olduğu için hemzenin diğer türleri ele alınmış, bu türlerin kendi içerisindeki tertibi de bazı gerekçelerle izah edilmeye çalışılmıştır. Örneğin, hemzenin vakf halindeki durumunu kapsadığı için "vakf-ı Hamza ve Hişâm ale'l-hemze" konusunun sona bırakıldığı söylenmiştir.[663]

İbnü'n-Nâzım, idgâm-ı sagîr konusunun tertibine dair ise bir gerekçe beyan etmemiştir. Yalnızca "بل" edatının idgamı "هل" edatından daha çok geldiği için diğerinden mukaddem olduğunu söylemiştir.[664]

İbnü'n-Nâzım, tecvid konusu olmakla birlikte bir yönüyle nakil ve sekt gibi bazı kıraat meselelerine taalluk ettiği için "tenvin veya sakin nunun ahkâmı" konusuna eserde yer verildiğini, fazla hüküm içerdiği için de sonrasındaki diğer konulardan önce bu konunun ele alındığını söylemiştir.[665]

İbnü'n-Nâzım bundan sonraki (feth, imâle, beyne, râ'nın hükümleri, lâm'ın hükümleri, kelime sonlarında vakf, resm-i hat üzerine vakf, izâfet ve zevâid yâ'ları) şeklinde devam eden usul konularının tertibine dair ise pek fazla gerekçe beyan etmemiştir. Sadece "kelime sonlarında vakf", "resm-i hat üzerine vakf" ve "zevâid yâ'lar" gibi vakf veya

662 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 83.
663 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 89, 99, 102, 112, 115, 118.
664 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 125.
665 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 134.

ziyade hükümler içeren konuların, muhtevası ile uyumlu olması için tertip açısından sonlarda ele alınmasının daha uygun olduğunu söylemiştir.[666]

İbnü'n-Nâzım, ferşü'l-hurûf tamamlandıktan sonra yer verdiği tekbir konusunun, işlendiği yer bakımından âlimler arasında bir ittifakın olmadığını, nitekim bazılarının bu konuyu besmele ile birlikte, bazılarının Duhâ sûresinin sonunda, çoğunluğun ise konular tamamlandıktan sonra ayrı bir başlık altında ele aldığını söylemiştir. İbnü'l-Cezerî'nin de cumhura muvafakat ederek bu konuyu kitabın sonunda ele aldığını, binaenaleyh hatim ve duaya taalluk eden bir mesele olduğu için tekbir meselesine sonda yer vermenin daha uygun olduğunu söylemiştir.[667]

Görüldüğü gibi İbnü'n-Nâzım birçok usul konusunun eserdeki tertibini gerekçelendirmiş, dolayısıyla aklî birtakım çıkarımlar yaparak *Tayyibe'*deki bu sıralamanın belli bir amaca matuf olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır.

2.2.3.3. Mücmel Lafızları Tebyin Etmesi

İbnü'n-Nâzım, metinde detaylarına girilmeyen mücmel lafızlara yönelik bazı açıklamalarda bulunmuştur. Zira bu gibi lafızlar şerhedilmediği takdirde *Tayyibe'*nin o girift yapısı daha da müphemleşecek ve eser karmaşık bir hale bürünecektir. O bakımdan şârih, kendisi ile ne kastedildiği kapalı olup, anlaşılması için ilave bir beyana ihtiyaç duyulan müphem kelimeleri izah etmek, mücmel lafızları mufassal hale getirmek suretiyle okuyucuya kolaylık sağlamıştır.

Mesela "وباب اصدق" şeklindeki mücmel ifadeyi mufassal hale getirmiştir.[668] *Tayyibe'*nin ilgili beytindeki "وَبَابُ أَصْدَقُ شَفَا وَالْخُلْفُ غَرْ يُصْدِرَ غِثْ شَفَا المُصَيْطِرُوْنَ ضَر"[669] bu ifade ile Kur'an-ı Kerim'de on iki yerde bulunan ve içinde sâd (ص), sonrasında ise dâl (د) harfi olan kelimelerin[670] kastedildiğini söyleyerek meseleyi açıklığa kavuşturmuştur.

---

666 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 169, 171, 189.

667 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 421.

668 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 58-59.

669 "اصدق bâbından gelen kelimelerin sâd'larını (ص) Hamza, Kisâî ve Halef işmam okur. Bu kelimeyi hulüflü işmam ile okuyan Ruveys'dir. Yine bu bâbdan olan 'يُصْدِرَ' kelimesini Hamza, Kisâî, Ruveys ve Halef işmam okur." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr,* 38 (114. beyit).

670 Söz konusu kelimeler Kur'an'da on iki yerde geçmekte olup ilgili sûre ve âyetler şunlardır: Nisâ 4/87 "وَمَنْ اَصْدَقُ مِنَ اللهِ حَدِيثًا"; Nisâ 4/122 "وَمَنْ اَصْدَقُ مِنَ اللهِ قِيلً"; En'âm 6/46 "ثُمَّ هُمْ يَصْدِفُونَ"; En'âm 6/157

İbnü'n-Nâzım benzer şekilde, *Tayyibe'*nin "جَعَلَ نَحْلٍ أَنَّهُ النَّجْمِ مَعَا وَخُلْفُ الاَوَّلَيْنِ مَعْ لِتُصْنَعَا"[671] beytindeki altı çizili olan ve mücmel bırakılan lafzı mufassal hale getirmiştir. Nitekim bu ifadeyle Nahl sûresinde geçen ve içinde "جَعَلَ" kelimesinin bulunduğu sekiz âyetin kastedildiğini söylemiştir.[672]

Şârih bu gibi mücmel ifadeleri mufassal hale getirerek okuyucuya kolaylık sağlamış olmakla birlikte her yerde böyle yapmamıştır. Mesela "والْخُلْفُ فِى وَاوِ هُوَ المضْمُومِ هَا وَآلَ لُوطٍ جِئْتِ شَيْئاً كَافَ هَا"[673] beytinde ifade edilen "وَاوِ هُوَ" terkibinin detaylarına çok girmemiştir. Nitekim o, söz konusu cümle ile kastın, hâ'ları zamme olan هو zamirindeki vâv (و) harfinin idgamı olduğunu söylemiş,[674] fakat şerhte o âyetlere yer vermemiştir.[675]

İbnü'n-Nâzım, mücmel lafızların izahı noktasında kıraat ihtilaflarının *Tayyibe* metninden çıkarılma keyfiyetini ve bu ihtilafların dayanaklarını şerhte detaylıca ele almıştır. Zira söz konusu kıraat vecihleri çoğu zaman rumuz ile ifade edilmesi sebebiyle müphem kalmakta ve ilave bir beyana ihtiyaç duyulmaktadır. İbnü'n-Nâzım bu gibi yerlerde kapalı lafızları şerhederek meseleyi açıklığa kavuşturmaya çalışmıştır.

---

671 "Nahl'deki 'جَعَلَ لَكُمْ' ile '' Necm'deki 'أَنَّهُ هُوَ' kelimelerini Ruveys idgam ile okur. Necm'de ilk iki yerdeki 'أَنَّهُ هُوَ' kelimesi ile Tâhâ'daki 'وَلِتُصْنَعَ عَلَى عَيْنِى' âyetinde Ruveys için hulûf vardır." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 41 (145. beyit).

672 Söz konusu kelimeler Nahl sûresinde sekiz yerde geçmekte olup ilgili âyetler şunlardır: Nahl 16/72 "وَاللهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ بُيُوتِكُمْ"; Nahl 16/80 "وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ"; Nahl 16/78 "وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ اَزْوَاجِكُمْ"; Nahl 16/72 "وَاللهُ جَعَلَ لَكُمْ"; Nahl 16/81 "وَجَعَلَ لَكُمْ مِنَ الْجِبَالِ"; Nahl 16/81 "وَاللهُ جَعَلَ لَكُمْ مِمَّا خَلَقَ ظِلَالاً"; Nahl 16/80 "وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ جُلُودِ الْاَنْعَامِ"; Nahl 16/81 "وَجَعَلَ لَكُمْ سَرَابِيلَ". İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 74.

673 "Hâ'ları zamme olan 'هُو' zamirinin vâv'ında Ebû Amr için hulüflü idgam vardır. 'آلَ لُوطٍ' ve 'جِئْتِ شَيْئاً' kelimelerinde de aynı şekilde Ebû Amr için hulüflü idgam vardır." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 39 (127. beyit).

674 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 65.

675 Söz konusu kelimeler Kur'an'da on üç yerde geçmekte olup ilgili sûre ve âyetler şunlardır: Bakara 2/249 "فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِينَ"; Âl-i İmrân 3/18 "لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ وَالْمَلٰٓئِكَةُ"; En'âm 6/17 "اِلَّا هُوَ وَاِنْ يَمْسَسْكَ"; En'âm 6/59 "وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا اِلَّا هُوَ"; En'âm 6/106 "لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ وَاَعْرِضْ"; A'râf 7/27 "اِنَّهُ يَرٰيكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ"; Yûnus 10/107 "وَاِنْ يَمْسَسْكَ اللهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ اِلَّا هُوَ وَاِنْ يُرِدْكَ"; Hicr 15/94 "فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ"; Nahl 16/9 "وَعَلَى اللهِ قَصْدُ السَّبِيلِ"; Nahl 16/76 "هَلْ يَسْتَوِي هُوَ وَمَنْ يَأْمُرُ"; Tâhâ 20/98 "لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ وَسِعَ كُلَّ شَيْءٍ"; Neml 27/42 "وَاُوتِينَا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهَا وَكُنَّا مُسْلِمِينَ"; Yûsuf 12/111 "وَلٰكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي"; Zilzâl 99/6 "يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ"; Kasas 28/23 "حَتّٰى يُصْدِرَ الرِّعَاءُ"; Enfâl 8/35 "اِلَّا مُكَاءً وَتَصْدِيَةً"; Yûnus 10/37 "سَنَجْزِي الَّذِينَ يَصْدِفُونَ عَنْ اٰيَاتِنَا"; En'âm 6/157 "كَانُوا يَصْدِفُونَ"; Tegâbün 64/13 "وَاسْتَكْبَرَ هُوَ وَجُنُودُهُ"; Müddessir 74/31 "اَللهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ وَعَلَى اللهِ"; Kasas 28/39 "كَانَّهُ هُوَ وَاُوتِينَا الْعِلْمَ"; Fâtır 35/14 "وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ اِلَّا هُوَ وَمَا هِيَ".

*Tayyibe'*nin "إِجْرَامِ كِبْرَهُ لَعِبْرَةً وَجَلَ تَفْخِيمُ مَا نُوِّنَ عَنْهُ إِنْ وَصَلْ"[676] beyti ile bir sonraki beytini " كَشَاكِراً خَيْراً خَبِيرًا خَضِرَا وَحَصِرَتْ كَذَاكَ بَعْضٌ ذَكَرَا"[677] buraya örnek olarak verebiliriz. Söz konusu beyitlerde tartışmaya medar olan şey, mâ kabli ister kesre ister sakin olsun, mansub ve tenvinli râ (ر) harfinin vaslen veya vakfen terkîk (ince) mi, yoksa tefhîm (kalın) mi okunacağı meselesidir.[678] Burada Ezrak tarikinden Verş için şu üç vecih nakledilmiştir:

- Ezrak için vasl halinde tefhîm, vakf halinde ise terkîk vecihleri nakletmişlerdir ki Mehdevî, İbn Süfyân el-Kayravânî, Ruaynî ve İbnü'l-Fahhâm gibi âlimler tarafından nakledilen bu görüş çoğunluğun temsil ettiği yaklaşımdır.[679]
- Bazıları her iki durumda da terkîk okunduğunu söylemiştir. Ebû Amr ed-Dânî, Fâris b. Ahmed, İbn Hâkân, İbn Büleyme/Belîme ve Şâtıbî gibi âlimler bu görüşü nakletmişlerdir.[680]
- Bazıları ise hem vakfen hem de vaslen tefhîmine hükmetmişlerdir. Bu da İbn Galbûn, İbn Ebî Hâşim ve Hüzelî gibi âlimlerin naklettiği görüştür.[681]

İbnü'n-Nâzım ilgili beyitteki "وجل" kelimesinden bu üç kıraatın çıkarılma keyfiyetini izah etmiştir. Şöyle ki beyitte vasl halinde çoğunluk için tefhîm vechi zikredilince, geriye vakfen ve vaslen terkîk ile terkîkin zıttı olan tefhîm vechi kalmaktadır.[682] Görüldüğü gibi İbnü'n-Nâzım, aklî çıkarımlar yapmak suretiyle kıraatların çıkarılma keyfiyetini dile getirmiştir. Şerhte bu gibi başka örneklere rastlamak mümkündür.[683]

2.3. Kıraat Temelli İstidlal Yöntemi

Kıraat temelli istidlal yöntemi başlığı altında, İbnü'n-Nâzım'ın *Tayyibe'*yi şerhederken kıraatlara dair neler söylediği ve manzum metnin izahı noktasında hangi argümanları

---

676 "Hûd 11/35'teki 'إِجْرَام', Nûr 24/11'deki 'كِبْرَهُ' ve 'لَعِبْرَةً' kelimelerinde Ezrak için tefhim ve terkîk vecihleri gelir." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 55 (337. beyit).

677 "Tenvinli ve meftuh okunan râ'ların mâkabli kesre veya sâkin yâ olduğunda 'كَشَاكِراً خَيْراً خَبِيرًا خَضِرَا gibi' vasl halinde Ezrak çoğu zaman tefhim bazen de terkîk ile okur." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 55 (338. beyit).

678 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 162-163.

679 Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ammâr Mehdevî, *Şerhu'l-hidâye*, thk. Hâzım b. Said Haydar (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1995), 1/251.

680 İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ')*, 2/94-95.

681 İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ')*, 2/94-95.

682 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 163.

683 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 57-58.

kullandığı tespit ve tahlil edilmeye çalışılacaktır. İbnü'n-Nâzım'ın *Tayyibe'*yi şerhederken kıraatların tevcihine yer verdiği, bu bağlamda âyet, hadis, lehçe, dil ve resmü'l-mushaf gibi birtakım ta'lîl yöntemlerine başvurduğu görülmektedir. Bunlar dışında kıraatların sıhhatine, dayanaklarına ve râvi senedlerinde bir kesintinin olup olmadığına dair de İbnü'n-Nâzım'ın özgün değerlendirmelerine rastlamak mümkündür.

2.3.1. Kıraatların Tevcihine Yer Vermesi

İbnü'n-Nâzım, kıraatların tevcihine dair şerhte birçok örneğe yer vermiştir. Tercihte bulunulan kıraatları âyet, hadis, lehçe, dil ve tarihsel birikimden delil getirmek suretiyle temellendirme anlamına gelen ve huccetü'l-kıraat, tevcîhü'l-kıraat ve ilm-i ihticâc gibi terimlerle ifade edilen bu yönteme[684] şerhte rastlamak mümkündür. Bu bağlamda İbnü'n-Nâzım bazen tercih edilen kıraatı başka bir âyet veya hadisle desteklemek, bazen fâil, mef'ul, mübtedâ, haber gibi lugavî gerekçeleri ileri sürmek, bazen de resmü'l-mushaf veya lehçesel argümanlar kullanmak suretiyle manzumedeki kıraatların ihticacını yapmıştır. Zaman zaman da kıraatların huccetleri bağlamında kendi görüşünü belirtmek suretiyle aklî istişhadda bulunmuştur. İbnü'n-Nâzım'ın "رَبَّنَا اَرِنَا الَّذَيْنِ" âyetindeki[685] "اَرِنَا" kelimesinin râ'sını Ahfeş'in iskân ile okuduğunu[686] desteklemek için şerhte " أَرْنَا اَدَاوَةَ عَبْدُ اللهِ نَمْلَأُهَا" şiirine yer vermesi bir tür ihticac örneğidir.[687] Şerhte bu doğrultuda örnekler bulunmaktadır.

2.3.1.1. Âyet ve Hadis

İbnü'n-Nâzım bir kıraatın tevcihini yaparken, bazen o kelimenin farklı formda okunduğuna dair diğer bir âyeti delil getirmiş, bazen de konuya ilişkin hadis veya sahabe sözü gibi diğer naklî unsurlara işaret ederek söz konusu kıraatın ta'lîlini yapmıştır. Aynı zamanda o, bir rivayetin/kıraatın senedinin sağlamlık derecesini, yaygınlık durumunu veya başka birtakım aklî gerekçeleri ileri sürerek metinde geçen kelimelerin ihticacını yapmıştır.

---

[684] Mehmet Ünal, "Bir Kıraat Terimi Olarak 'Huccet'in Kavramsal Alanı ve Tarihsel Gelişimi", *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 17/1 (2004), 69-83.
[685] Fussilet 41/29.
[686] İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 576; Dimyâtî, *İthâfü füdâlâi'l-beşer*, 489; Pâluvî, *Zübdetü'l-irfân,* 121.
[687] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 228.

Şerhte bu kapsamda değerlendirebileceğimiz yerlerden birisi Fâtiha sûresindeki "مَالِكِ" ve "مَلِكِ" kıraatıdır ki İbnü'n-Nâzım "مَالِكِ نَلْ ظِلاًّ رَوَى السِّرَاطَ مَعْ سِرَاطَ زِنْ خُلْفًا غَلاَ كَيْفَ وَقَعْ"[688] beytinin şerhinde konuya ilişkin bazı değerlendirmelerde bulunmuştur. Nitekim o, insanların buradaki iki kıraattan birini tercih etmesinin bazı gerekçeleri olmakla birlikte derece açısından söz konusu kıraatların aynı seviyede olduğuna işaret etmiştir.[689] Bilindiği gibi bu kelime elifli veya elifsiz olarak iki şekilde okunmaktadır ki Âsım, Ya'kûb, Kisâî ve Halef medli kıraatı diğer imamlar ise medsiz kıraatı tercih etmektedirler.[690]

Huccetü'l-kıraat türü kaleme alınan eserler tarandığında bu kelimenin farklı okunmasına yönelik birtakım gerekçelerin ileri sürüldüğü ve imamların tercih ettikleri kıraatları bazı temellere dayandırmak suretiyle izah etmeye çalıştıkları görülmektedir. Nitekim elifsiz okuyuşu tercih edenler bu kıraatın senedinin daha sağlam olduğunu, diğer âyetlerde de aynı okuyuşun bulunduğunu ve bu lafzın daha fazla övgü içerdiğini ileri sürerek kıraatlarını temellendirme yoluna gitmişlerdir. Elifli okuyanlar ise "مالك" kelimesi umumi lafız olduğu için daha fazla övgü içerdiği, başka âyetlerde benzer okuyuşun bulunduğu, ziyade harfin ziyade mânaya delalet ettiği[691] veya ziyadeliğin daha fazla hasene/sevap/amele vesile olduğu şeklinde özetlenebilecek gerekçelerle tercih ettikleri kıraatları temellendirmeye çalışmışlardır.[692]

İbnü'n-Nâzım her iki lafzın "مَلِكِ/مَالِكِ" Allah'ın sıfatlarından bir sıfat olduğunu, aynı zamanda ikisinin de mütevatir kıraatlar olarak tescillendiğini, bu bağlamda sahâbe ve

---

688 "ملك kelimesini مالك okuyanlar Âsım, Ya'kûb, Kisâî ve Halef'tir. Bunlar dışında kalan kurrâ, kelimeyi elifsiz olarak ملك okur. es-Sırât kelimesini geçtiği her yerde Kunbül hulüflü, Ruveys ise hulüfsüz olarak sîn ile okur. " İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr,* 38 (111. beyit).

689 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 56.

690 İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a,* 104-105; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ'),* 1/271-272; Dimyâtî, *İthâfü füdâlâi'l-beşer,* 162-163; Pâluvî, *Zübdetü'l-irfân,* 7.

691 Ziyade harfin ziyade manaya delalet etmesi kuralı ile ilişkilendirilerek Hz. Osman mushaflarındaki imla farklılıklarının irfânî bir perspektifle yorumlanma biçimleri mevcuttur. Resul Akcan*, Mushaf İmlâsının İrfânî Yorumu: Merrâkuşî Örneği* (Ankara: İlâhiyat Yayınları, 2022), 124-126; Resul Akcan, "Mushaf İmlasına İrfânî Yaklaşım: Merrâkuşî Örneği", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 50 (24 Haziran 2021), 763-793.

692 Mehdevî, *Şerhu'l-hidâye,* 1/15-16; Ebû Abdillâh Fahrüddîn Nasr b. Alî b. Muhammed eş-Şîrâzî el-Fesevî İbn Ebî Meryem, *el-Mûdah fi vücûhi'l-kırâ'ât ve 'ilelihâ*, thk. Ömer Hamdân Kübeysî (Cidde: el-Cemâatül-Hayriyye li Tahfîzi'l-Kur'âni'l-Kerîm, 1993), 1/229-230; Ebû Şâme, *İbrâzü'l-me'ânî,* 70; Ebû Abdillâh el-Hüseyn b. Ahmed b. Hamdân el-Hemedânî en-Nahvî el-Lugavî İbn Hâleveyh, *İ'râbü'l-kırâ'âti's-seb' ve 'ilelühâ*, thk. Abdurrahman b. Süleyman Useymîn (Kahire: Mektebetü Hanci, 1992), 1/48; Hasen b. Ahmed b. Abdilgaffâr Ebû Alî el-Fârisî, *el-Huccetü li'l-kurrâi's-seb'a*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcud - Ali Muhammed Muavvad (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007), 1/103-139; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf,* 1/25-33.

tâbiînden birçok kişinin bunları okuyup naklettiğini söylemiş, dolayısıyla iki kıraat arasında bir ayrım yapmadığını vurgulamıştır. İbnü'n-Nâzım, her iki kıraatın namazda farklı rek'atlarda okunabileceğini söyledikten sonra, "مَالِكِ" kelimesini zâid harfli olduğu için birinci, "مَلِكِ" kelimesini ise ikinci rek'atta okumayı sevdiğini söylemiştir.[693]

2.3.1.2. Lehçe

İbnü'n-Nâzım metindeki kıraat ihtilaflarını izah ederken yer yer Arap lehçelerinden de istişhadda bulunur. Diğer bir deyişle ilgili vechi, lehçesel argümanlarla temellendirerek söz konusu kıraatın sıhhatine dikkat çeker. Bu bağlamda o, bazen nazımdaki kıraatın lehçesel kullanımına yer verir ve onun hangi Arap lehçesine ait olduğunu açıkça belirtir. Bazen de lehçe ismi zikretmeksizin "Bu okuyuşlar birer lügat/lehçedir.", "Burada iki/üç lügat vardır."[694] veya "Bunlar sahih/meşhur lügatlardır."[695] şeklinde ifadeler kullanmak suretiyle söz konusu kıraatlardan her birinin fasih kullanım/okuyuş olduklarına işaret eder.[696]

Eserde sıklıkla karşımıza çıkan lügat kelimesi çok anlamlı bir lafız olup kıraat literatüründe farklı bağlamda kullanılmaktadır. Kısaca ifade edilecek olursa bir milletin konuştuğu dile lügat, dilin çeşitli coğrafya veya toplumlardaki kullanımına ise lehçe denilmektedir.[697] Bu ifadelerden lügat kelimesinin dil anlamında kullanıldığını, bir dildeki farklı varyantlarına ise lehçe denildiğini anlıyoruz. İki kelime zaman zaman farklı bağlamda kullanılsa da kıraat kitaplarında genellikle lügat ifadesiyle lehçe anlamının kastedildiğini, dolayısıyla aralarında herhangi bir ayrım yapılmadığını görüyoruz. Bazen bu kelimenin lahn anlamında kullanıldığı da olmuştur ki kaynaklarda bu kullanımı destekleyen rivayetler bulunmaktadır.[698] İbnü'n-Nâzım'ın lügat kelimesiyle bazen Arap

---

693 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 56.
694 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 254.
695 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 122-123.
696 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 122, 123, 248.
697 Abdurrahman Çetin, *Kur'an-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010), 27.
698 Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Ziyâd Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân* (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1982), 2/339; İbn Zencele, *Huccetü'l-kırâ'ât*, 146; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, 449; Muhammed b. Ebû Bekir b. Abdülkâdir Râzî, *Muhtâru's-sıhâh* (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1986), 248; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 13/379-382; Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-ʿarus min cevahiri'l-kâmus*, 36/101; Çetin, *Yedi Harf ve Kıraatlar*, 2013, 27; Abdurrahman Çetin, "Lahn", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/56-57; Mehmet Emin Maşalı, *Kur'an'ın Metin Yapısı Mushaf Tarihi ve İmlası* (Ankara: Otto, 2015), 275; Mehmet Dağ, *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2019), 149-155.

lehçelerinden birini, bazen de lehçesel temelli olmasa da kıraat imamlarının tercih ettiği okuyuşları kastettiği anlaşılmaktadır.[699]

Lehçesel argümanlarla kıraatların temellendirildiği alanların, genellikle idgam, işmam, iskân ve imâle gibi usûlî farklılıklar olduğu bilinmektedir. Nitekim bu gruba giren kıraat birikiminin çoğunun lehçesel dayanağı vardır.[700] Mesela kaynaklarda hemzenin tahfif ile okunuşunun Hicaz ehlinin lügatı olduğu ifade edilmiştir ki bu tür okuyuşlar kıraat terminolojisinde usul konuları kapsamına girmektedir. Bununla birlikte ferşî farklılıklardan da lehçe temelli kıraatlar bulunmaktadır. Örneğin Kur'an'da farklı sûrelerde bulunan ve bazı kurrânın fetha, bazılarının ise kesre ile okuduğu "يَحْسبُ" kelimesi, hareke değişimi ile gerçekleşen ferşî bir okumadır. Bu ve bunun gibi aynı kökten gelen benzer kelimeleri İbn Âmir, Hamza, Âsım ve Ebû Ca'fer sîn'in fethasıyla diğer kurrâ ise kesreyle okumaktadır.[701] İbnü'n-Nâzım kesre kıraatın Hicaz ehlinin lügatı olduğunu söylemiştir.[702]

İbnü'n-Nâzım, *Tayyibe* metnindeki bir kıraatı izah ederken, öncelikle o lafzın farklı vecihlerine değinir, akabinde de ait olduğu lehçeye dikkat çeker. Örneğin o, "وَاوٍ وَلاَمٍ رُدْ ثَنَا بَلْ حُزْ وَرُمْ ثُمَّ هُوَ وَالْخُلْفُ يُمِلَّ هُوْ وَثُمْ"[703] beytin şerhinde "اَنْ يُمِلَّ هُوَ"[704] ve "ثُمَّ هُوَ"[705] gibi kelimelerdeki kıraat farklılıklarını izah ederken bunların lehçesel kullanımına yer verir. Nitekim bu kelimelerde iskân ve tahrik olmak üzere iki farklı vecih bulunmaktadır. Şöyle ki *Takrib* ve *Tayyibe* tarikine göre bu kelimeleri Kâlûn ve Ebû Ca'fer iskân, diğer kurrâ harekeli okumaktadır.[706] Aşere tarikine göre ise yalnızca Ebû Ca'fer iskân ile okur. İbnü'n-Nâzım,

---

699 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 122, 123, 248.

700 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 205-206.

701 İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 191-192; Dimyâtî, *İthâfü füdâlâi'l-beşer*, 212; Pâluvî, *Zübdetü'l-irfân*, 38.

702 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 248.

703 "Kisâî fâ, vâv ve yâ'dan sonra geldiği zaman '**هو**' ve '**هي**' zamirinin hâ'sını hulüfsüz olarak iskân ile okur. '**اَنْ يُمِلَّ هُوَ**' ile '**ثُمَّ هُو**' kelimelerini hulüfle iskân okuyan Kâlûn ve Ebû Ca'fer'dir." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 62 (438. beyit).

704 Bakara 2/282.

705 Lokmân 31/61.

706 İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ')*, 2/209; Dimyâtî, *İthâfü füdâlâi'l-beşer*, 213; Pâluvî, *Zübdetü'l-irfân*, 39 (7. tenbihat).

söz konusu âyetlerdeki kıraat farklılıklarına dikkat çektikten sonra buradaki harekeli okuyuşun Hicaz, iskân okuyuşun ise Nücûd/Necid ehlinin[707] lügatı olduğunu söyler.[708]

İbnü'n-Nâzım'ın *Tayyibe'*nin 455. beytinin şerhinde ele aldığı "نُكرًا" kelimesini de bu kapsamda değerlendirebiliriz. Kur'an'da üç yerde geçen "نُكرًا" kelimesini[709] Ebû Ca'fer, Ya'kûb, Şu'be, Nâfi' ve İbn Zekvân kâf (ك) harfinin zammesiyle, diğer kurrâ iskân ile okumaktadır. İbnü'n-Nâzım bu kelimedeki zamme vechinin Hicaz ehlinin, iskân vechinin ise Nücûd ehlinin lügatı olduğunu söyleyen İbn Miksem'in sözüne yer vermiştir.[710]

Kur'an'da iki yerde geçen "نِعمَّا"[711] kelimesi de kıraatların lehçesel argümanlarla temellendirilmesi konusuna örnek olarak verilebilir. Söz konusu kelimede dört ayrı kıraat vechi bulunmaktadır ki bunlar şöyledir: Nûn (ن) harfinin fethası, ayn (ع) harfinin kesresiyle okuyanlar İbn Âmir, Hamza, Kisâî ve Halef'dir. Nûn (ن) ve ayn (ع) harfinin kesresiyle okuyanlar Verş, İbn Kesîr, Hafs ve Ya'kûb'dur. Nûn (ن) harfini kesrelemekle birlikte, ayn (ع) harfinin kesresini ihtilâs ile okuyanlar Kâlûn, Ebû Amr ve Şu'be'dir. Nûn (ن) harfinin kesresi ve ayn (ع) harfinin iskânı ile okuyan ise Ebû Ca'fer'dir.[712]

İbnü'n-Nâzım, iskân kıraatı ile okunduğu zaman söz konusu kelimede iki sakinin toplandığını ve bu okuyuşun hem rivayet hem de lügat açısından sahih olduğunu söylemiştir. Aynı zamanda o, Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm'ın (öl. 224/838) ilgili kıraatı tercih ettiğini ve Ebû Ubeyd'in, bu kıraatın Hz. Peygamber'in lehçesine uygun olduğu kanaati taşıdığını nakletmektedir.[713] İbnü'l-Cezerî de *en-Neşr'*de benzer açıklamada bulunmuş ve söz konusu kıraatın Hz. Peygamber'in lehçesine muvafık olduğuna dikkat çekerek eserinde "نِعْمَ الْمَالُ الصَّالِحُ لِلرَّجُلِ الصَّالِحِ" rivayetine yer vermiştir.[714]

Yukarıdaki rivayet bir taraftan kıraatların lehçesel argümanlarla temellendirilmesine örnek olarak verilebilirken, diğer taraftan kıraatları hadis ile huccetlendirme kapsamında

---

[707] Necid veya Nücûd, Orta Arabistan'da bir bölge olup bu isimle o bölgenin insanları kastedilmektedir.
[708] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. İbrâhîm er-Rifâî,* 718.
[709] Kehf 18/74, 87; Talâk 65/8.
[710] İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 395; Dimyâtî, *İthâfü füdâlâi'l-beşer*, 370; İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 217.
[711] Bakara 2/271, "إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ"; Nisa 4/58, "نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ"
[712] İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a,* 190-191; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ'),* 2/235-236; Dimyâtî, *İthâfü füdâlâi'l-beşer*, 213; Pâluvî, *Zübdetü'l-irfân*, 38.
[713] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 247.
[714] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ'),* 2/236.

değerlendirilebilir. Nitekim bir kıraatın hadis ile ihticacı ya Hz. Peygamber'in ilgili kıraatı o şekilde okuduğuna dair bir rivayetin bulunması ya da âyetteki kelimenin hadiste de aynı formda geçmesi şeklinde gerçekleşir.[715] Burada da benzer bir durum söz konusudur ki نعْما kelimesi hem ilgili kıraatlarda hem de söz konusu rivayette ayn (ع) harfinin iskânı ile okunmaktadır.[716]

2.3.1.3. Gramer

İbnü'n-Nâzım bazen metindeki kıraatların ihticacı bağlamında dilsel gerekçeleri ön plana çıkarmıştır. Bu bağlamda o, "فَتَلَقَّى آدَمُ مِن رَّبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ" âyetindeki[717] "آدَم" ve "كَلِمَات" kelimelerinin filolojik tahlilini yapmıştır. Şöyle ki âyette geçen "آدَم" kelimesini fâil olarak merfû okuyan İbn Kesîr, "كَلِمَات" lafzını mef'ul makamında geldiği için mansub okumaktadır. Buradaki nasb alameti tâ (ت) harfinin kesresidir. "آدَم" kelimesini mansub okuyan kurrâ ise (İbn Kesîr dışındakiler) "كَلِمَات" lafzını fâil kabul edip merfû okumuşlardır.[718]

İbnü'n-Nâzım benzer şekilde "يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَافَّةً" âyetindeki[719] "السِّلْمِ" kelimesindeki kıraatları da huccetlendirmiştir. İbnü'n-Nâzım bu kelimenin iki lügatının olduğunu, kesre ile okunduğu zaman "İslâm", fetha ile okunduğu zaman ise "istislâm/teslimiyet" ve "musâlehat/anlaşma/barış" anlamında kullanıldığını söylemiştir.[720] Nitekim söz konusu kelime bu âyette İslâm; Enfâl ve Muhammed sûrelerinin ilgili âyetlerinde ise diğer anlamlarda kullanılmıştır.[721] İbnü'n-Nâzım bundan dolayı çoğu kurrânın Bakara sûresindeki kelimeyi kesre, diğer sûrelerdeki kelimeyi ise fetha ile okuduklarını söylemiştir.[722]

---

[715] Dağ, *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, 123-144.
[716] İbn Zencele, *Huccetü'l-kırâ'ât*, 146-147; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ')*, 2/236.
[717] Bakara 2/37.
[718] İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 153; İbn Zencele, *Huccetü'l-kırâ'ât*, 94-95; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ')*, 2/211; İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 210; Dimyâtî, *İthâfü füdâlâi'l-beşer*, 176; Pâluvî, *Zübdetü'l-irfân*, 22.
[719] Bakara 2/208.
[720] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 237.
[721] Söz konusu kelimenin geçtiği âyetler şunlardır: Bakara 2/208; Nisâ 4/90-91; Nahl 16/28, 87; Muhammed 47/35.
[722] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 237.

Bu kelimenin ilgili sûrelerdeki vücuhatı şu şekildedir: Bakara 208'deki "السّلْمِ" kelimesini Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım, Hamza, Ya'kup, Halef kesre; Nâfi', İbn Kesîr, Kisâî ve Ebû Ca'fer fetha ile okumaktadır.[723] Muhammed 35'teki "السّلْمِ" kelimesini Ebû Bekir Şu'be, Hamza, Halef kesre; diğer kurrâ fetha ile okumuştur.[724] Enfâl 61'deki "السّلْمِ" kelimesini Ebû Bekir Şu'be kesre, diğerleri fethayla okumuştur.[725]

Konuya ilişkin diğer bir örnek "هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا أَن يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ وَالْمَلَائِكَةُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ" âyetindeki "الْمَلَائِكَةُ" kelimesidir.[726] Bu kelimenin son harfini tâ (ة) Ebû Ca'fer mecrûr, diğer kurrâ ise merfû okumaktadır.[727]

İbnü'n-Nâzım merfû okuyanların kelimeyi "اللهُ" lafza-i celâli üzerine atfederek ilgili kıraatı tercih ettiğini söylemiş ve En'âm sûresindeki "هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّا اَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلاَئِكَةُ اَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ" âyetini[728] buna delil olarak getirmiştir.[729] Bu takdirde yukarıdaki âyette Allah kelimesi gibi melekler de fâil makamında gelmiş, böylelikle âyetin anlamı "Onlar (böyle davranmakla) bulut gölgeleri içinde Allah'ın (azabının) ve meleklerin kendilerine gelmesini ve işin bitirilmesini mi bekliyorlar?" olmuştur.

Şârih, söz konusu kelimeyi mecrur okuyanların bunu "ظُلَلٍ" veya "الْغَمَامِ" üzerine atfettiklerini söylemiştir. Bu açıdan düşünüldüğünde söz konusu kelimenin takdirinin " وَ فِي الْمَلَائِكَةِ" veya "مِنَ الْمَلَائِكَةِ" olduğu, mef'ul makamında geldiği ve Allah'a tazim mânası içerdiği anlaşılmaktadır.[730] İbnü'n-Nâzım burada İbn Abbas'tan gelen "يَأْتِيَ اللهُ تَعَالىَ فِي رَفْرَفٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ" rivayeti ile istişhadda bulunmuş ve söz konusu kelimeyi mecrur okuyanların argümanlarını ortaya koymaya çalışmıştır.[731]

---

[723] İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a,* 180-181; İbn Zencele, *Huccetü'l-kırâ'ât*, 130; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ')*, 2/227; Dimyâtî, *İthâfü füdâlâi'l-beşer*, 201; Pâluvî, *Zübdetü'l-irfân,* 34.

[724] İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 601; İbn Zencele, *Huccetü'l-kırâ'ât*, 670; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ')*, 2/375; Dimyâtî, *İthâfü füdâlâi'l-beşer*, 508; Pâluvî, *Zübdetü'l-irfân,* 127.

[725] İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 308; İbn Zencele, *Huccetü'l-kırâ'ât*, 312; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ')*, 2/277; Dimyâtî, *İthâfü füdâlâi'l-beşer*, 299; Pâluvî, *Zübdetü'l-irfân,* 64.

[726] Bakara 2/210. Meâli: "Onlar (böyle davranmakla), bulut gölgeleri içinde Allah'ın (azabının) ve meleklerin kendilerine gelmesini ve işin bitirilmesini mi bekliyorlar?"

[727] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ')*, 2/227; Dimyâtî, *İthâfü füdâlâi'l-beşer,* 202; Pâluvî, *Zübdetü'l-irfân,* 34.

[728] En'âm 6/158.

[729] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 238.

[730] Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an,* 1/566-569.

[731] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 238.

Bu bağlamda ele alabileceğimiz diğer bir örnek Bakara sûresindeki müdâyene (borç) âyeti ile ilgili değerlendirmelerdir ki söz konusu âyetin ilgili kısmının metni ve meâli şöyledir:

فَاِنْ لَّمْ يَكُوْنَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَّامْرَاَتٰنِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاۤءِ اَنْ تَضِلَّ اِحْدٰىهُمَا فَتُذَكِّرَ اِحْدٰىهُمَا الْاُخْرٰى

"…(Bu işleme) şahitliklerine güvendiğiniz iki erkeği; eğer iki erkek yoksa, bir erkek ve iki kadını şahit tutun. Bu, onlardan biri unutacak olursa diğerinin ona hatırlatması içindir…"[732]

İlgili âyetteki "فَتُذَكِّرَ" kelimesini "فَتُذَكِّرَ" şeklinde şeddeli ve râ'nın fethası ile okuyanlar Nâfi', İbn Âmir, Âsım, Kisâî, Ebû Ca'fer ve Halef, aynı kalıpta olmakla birlikte râ'nın fethasını zammeye dönüştürerek okuyan ise Hamza'dır. Bunlar dışında kalan İbn Kesîr, Ebû Amr ve Ya'kûb bu kelimeyi zâl'in (ذ) iskânı, kâf'ın (ق) kesresi, râ'nın (ر) fethası ile "فَتُذْكِرَ" şeklinde okumaktadır.[733]

Söz konusu kelimeyi "فَتُذَكِّرُ" şeklinde teşdid ve zamme ile okuyan Hamza, âyetin öncesinde bulunan "اَنْ تَضِلَّ" kelimesindeki اَنْ edatını doğal olarak hemzenin kesresiyle اِنْ şeklinde okumaktadır ki buradaki اِنْ şart edatıdır. Şartın cevabı da "فَتُذَكِّرَ اِحْدٰىهُمَا الْاُخْرٰى" cümlesidir. Bu takdirde âyetin anlamı "…şayet şahitlerden birisi unutacak olursa diğeri hatırlar." şeklinde olmaktadır.[734]

İbnü'n-Nâzım şerhinde bu duruma dikkat çekerek merfû kıraate göre elif-nûn harfinin şart edatı olarak geldiğini, bundan dolayı şartın cevabının merfû olduğunu söylemiştir. İbnü'n-Nâzım bu bağlamda "وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللهُ مِنْهُ" âyeti[735] ile istişhadda bulunarak görüşünü temellendirmiştir.[736]

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi İbnü'n-Nâzım zaman zaman manzumedeki kıraat vecihlerinin kritiğini yapmış ve bu bağlamda birtakım istişhad yöntemlerine

---

[732] Bakara 2/282.

[733] İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a,* 193-194; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ')*, 2/236-237; Dimyâtî, *İthâfü füdâlâi'l-beşer*, 213; Pâluvî, *Zübdetü'l-irfân*, 36.

[734] Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf,* 1/320-321; Mehdevî, *Şerhu'l-hidâye*, 1/211-212; İbn Ebî Meryem, *el-Mûdah fî vücûhi'l-kırâ'ât ve 'ilelihâ*, 1/352-354; İbn Zencele, *Huccetü'l-kırâ'ât*, 149-151.

[735] Mâide 5/95.

[736] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* thk. Cemâlüddîn Şeref, 249.

başvurmuştur. Şerhin ferşü'l-hurûf bölümünde sıklıkla karşımıza çıkan bu gibi örneklere usul kısmında da rastlanılmaktadır. Bahse konu olan örnekler incelendiğinde İbnü'n-Nâzım'ın çoğunlukla gramer açısından kritiğini yaptığı âyetlere, başka âyetleri delil getirmek suretiyle temellendirme yoluna gittiği görülmektedir.

Kıraatların tevcihine dair İbnü'n-Nâzım şerhinde başka örnekler de mevcuttur. [737] Fakat şerhe bütüncül olarak bakıldığında İbnü'n-Nâzım'ın tüm kıraatların tevcihini yaptığını söylemek mümkün değildir. Nüveyrî şerhinde ise durum farklıdır. Nitekim Nüveyrî, *Tayyibe* metnindeki kıraat farklılıklarının tevcihine yönelik detaylı izahlar getirmiş ve manzumedeki birçok kıraatı farklı argümanlarla temellendirme yoluna gitmiştir. *Tayyibe'*nin çeşitli beyitleri bu doğrultuda incelendiğinde İbnü'n-Nâzım ile Nüveyrî şerhi arasındaki fark ortaya çıkmakta, dolayısıyla kıraat farklılıklarının ihticâcı bağlamında Nüveyrî şerhinin çok daha mufassal bir anlatıma sahip olduğu görülmektedir.

2.3.1.4. Resmü'l-mushaf

İbnü'n-Nâzım tercih edilen bir kıraatı, mushaflar arası imla farklılıklarıyla da temellendirmiştir. Bilindiği gibi kıraat birikimi usul ve ferşî farklılıklar olmak üzere iki kategoride değerlendirilmiştir. Usûlî farklılıklar, kıraat tercihine konu olan bir kelimenin geçtiği her yerde aynı usul/kurala tâbi olması ve kelimenin fonetik yönünü temsil etmesi anlamına gelmekte olup bunların temeli lehçeye dayanmaktadır. Ferşî okuyuşlar ise bunlardan farklı bir formata sahiptir ve geçtiği her yerde özel formülasyona tâbidir. Ferşî okumalardan bazıları kelimenin nokta ve harekesinin değişimi ile gerçekleşen farklılıklar olup tek imlâ ile gösterilirken, diğerleri kelimenin iskeletinin değiştiği okuyuşlardır ve bunları tek imlâ ile resmetmek mümkün değildir.[738]

Hz. Osman döneminde yapılan istinsahta sıhhati onaylanan kıraatların çoğu bir mushafta ve tek imlâ ile gösterilmişken bazılarında bu mümkün olmamıştır.[739] Yukarıda ifade

---

[737] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Cemâlüddîn Şeref,* 204-205, 210-211, 224, 227-228.

[738] Ebû Şâme Makdisî, *el-Mürşidü'l-vecîz ilâ ʿulûmin tetealleḳu bi'l-Kitâbi'l-ʿazîz* (Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2003), 99-105; Dağ, *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, 55-73.

[739] Mesela herhangi bir işaret kullanılmaksızın "فكهين" ve "عقلون" şeklinde resmedilen kelimeler tek imlâ ile gösterilirken, "وأوصى - ووصى" ve "من تحتها الأنهار - تحتها الانهار" gibi kelimelerin iskeleti değiştiği, diğer bir ifadeyle ziyadelik söz konusu olduğu için bunları tek resim ile göstermek mümkün değildir. Ebu Bekir es-Sicistânî İbn Ebî Davud, *Kitâbü'l-Mesâhif: Kur'an'ın Kitaplaşması*, çev. Abdülkadir Karakuş (Ankara:

edildiği gibi kıraat literatüründe ferşî farklılıklar olarak nitelendirilen ve tek imlâ ile gösterilmesi mümkün olmayan kelimeler, istinsah edilen diğer mushaflara dağıtılmak suretiyle koruma altına alınmıştır. Ancak bu uygulama tabiî olarak mushaflar arasında birtakım imlâ farklılıklarının ortaya çıkmasına neden olmuştur.[740]

İstinsah edilen mushaflar ihtiyar dönemi itibariyle gönderildiği bölgenin kıraat birikimini ihtiva etmekte ve o coğrafyadaki imamın kıraat tercihini yansıtmaktadır.[741] Mesela "وَيَقُولُ" âyetindeki[742] "الَّذِينَ اٰمَنُوا اَهٰؤُلَاءِ الَّذِينَ اَقْسَمُوا بِاللهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ اِنَّهُمْ لَمَعَكُمْ" kelimesini Basra ve Kûfe kıraat imamları (Ebû Amr, Âsım, Hamza, Kisâî, Ya'kûb, Halef) vâv (و) ilavesiyle, bunlar dışındaki imamlar (Nâfi', İbn Kesîr, İbn Âmir, Ebû Ca'fer) vâv'sız okumaktadır.[743] Buna bağlı olarak söz konusu kelime Medine, Mekke ve Şam mushaflarında vâv'sız, Basra ve Kûfe mushaflarında vâv'lı olarak resmedilmiştir.[744]

Bu bağlamda İbnü'n-Nâzım imamların kıraat tercihlerini belirtirken mushaflar arasındaki imlâ farklılıklarına dikkat çekmiştir. Nitekim o, "وَقَالُوا اتَّخَذَ اللهُ" ve benzer âyetlerdeki "وَقَالُوا" kelimesini İbn Âmir'in vâv'sız diğer kurrânın vâv'lı okuduğunu,[745] buna bağlı olarak söz konusu kelimenin Şam mushafında vâv'ın hazfi ile diğer mushaflarda vâv'ın isbatı ile resmedildiğini, yine "وَوَصّٰى بِهَا اِبْرٰهِيمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ" âyetindeki "وَوَصّٰى" kelimesini Nâfi', Ebû Ca'fer ve İbn Âmir'in "وَاَوْصَي" şeklinde okuduğunu,[746] buna binaen Medine ve Şam mushaflarında mezkur şekilde resmedildiğini belirtmiştir.[747]

Ankara Okulu Yayınları, 2018), 63-75; Abdurrahman Çetin, *Kur'an İlimleri ve Kur'an-ı Kerim Tarihi* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013), 297-298; Akcan, "Mushaf İmlasına İrfânî Yaklaşım", 766-768.

740 Ebu Bekir es-Sicistânî İbn Ebî Davud, *Kitâbü'l-mesâhif*, thk. Muhibbuddin Abdüssübhan Vâiz (Beyrut-Lübnan: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2002), 253-282; Makdisî, *el-Mürşidü'l-vecîz,* 99-105; Çetin, *Kur'an İlimleri ve Kur'an-ı Kerim Tarihi,* 297-298; Maşalı, *Kur'an'ın Metin Yapısı Mushaf Tarihi ve İmlası,* 253-265.

741 Mustafa Atilla Akdemir, "Kırâat-resmü'l-Mushaf İlişkisi", *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları: Kıraat İlmi ve Problemleri-IV,* (2002), 126-129.

742 Mâide 5/53.

743 İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 245; İbn Zencele, *Huccetü'l-kırâ'ât*, 229; Pâluvî, *Zübdetü'l-irfân,* 51.

744 İbn Ebî Davud, *Kitâbü'l-mesâhif*, 261; Maşalı, *Kur'an'ın Metin Yapısı Mushaf Tarihi ve İmlası,* 257; Kur'an Araştırmaları Merkezi (KURAMER), "Mushaf Farkları" (25 Ocak 2023), http://www.kuramer.org/tr/kuran-i-kerim/mushaf-farklari.

745 İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 168; İbn Zencele, *Huccetü'l-kırâ'ât,* 110-111; Pâluvî, *Zübdetü'l-irfân*, 29.

746 İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 171; İbn Zencele, *Huccetü'l-kırâ'ât*, 115; Pâluvî, *Zübdetü'l-irfân,* 30.

747 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Cemâlüddîn Şeref,* 224, 228.

İbnü'n-Nâzım benzer şekilde "لَئِنْ اَنْجٰينَا مِنْ هٰذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ" âyetindeki "اَنْجٰينَا" kelimesinin Kûfe mushafında yâ (ي) ve tâ (ت) olmaksızın cîm (ج) harfinden sonra elif (ا) ziyadesiyle,[748] Şam mushafında "قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ" âyetindeki "تَذَكَّرُونَ" kelimesine ta'dan (ت) önce yâ (ي) ziyade edilerek gâib sîgasıyla "يَتَذَكَّرُونَ" şeklinde,[749] yine Şam mushafında "وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ" âyetinin başındaki vâv (و) harfinin hazfi ile "مَا كُنَّا" şeklinde[750] resmedildiğini söylemiştir.[751]

İbnü'n-Nâzım şerhinde, mushaflar arası imlâ farklılıklarının belirtildiği kelimeler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Fakat burada Hz. Osman'a izafe edilen tüm kadim mushaflar değil, yalnızca Mekke, Medine, Basra, Kûfe ve Şam mushafları dikkate alınarak bir mukayese yapılmıştır.[752]

[748] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Cemâlüddîn Şeref,* 277.
[749] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Cemâlüddîn Şeref,* 286.
[750] İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a,* 259-260; İbn Zencele, *Huccetü'l-kırâ'ât,* 255, 279-280; Pâluvî, *Zübdetü'l-irfân*, 54, 58-59.
[751] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Cemâlüddîn Şeref,* 277, 286, 288.
[752] Kur'an Araştırmaları Merkezi (KURAMER), "Mushaf Farkları" (25 Ocak 2023), http://www.kuramer.org/tr/kuran-i-kerim/mushaf-farklari/hicri-1-asirdan-sonraki-mushaflar; Maşalı, *Kur'an'ın Metin Yapısı Mushaf Tarihi ve İmlası*, 263-265, 392-402.

Tablo 8: *Mushaf Mukayesesi Tablosu:*

Sayı	Sûre	Medine	Mekke	Kûfe	Basra	Şam
1	2/116	وقالوا اتخذ	وقالوا اتخذ	وقالوا اتخذ	وقالوا اتخذ	قالوا اتخذ
2	2/132	واوصى	ووصى	ووصى	ووصى	واوصى
3	6/63	لئن انجيتنا	لئن انجيتنا	لئن انجينا	لئن انجيتنا	لئن انجيتنا
4	7/3	تذكرون	تذكرون	تذكرون	تذكرون	يتذكرون
5	7/43	وما كنا لنهتدى	وما كنا لنهتدى	وما كنا لنهتدى	وما كنا لنهتدى	ما كنا لنهتدى
6	7/75	قال الملا	قال الملا	قال الملا	قال الملا	وقال الملا
7	9/100	تجرى تحتها	تجرى من تحتها	تجرى تحتها	تجرى تحتها	تجرى تحتها
8	9/107	الذين اتخذوا	والذين اتخذوا	والذين اتخذوا	والذين اتخذوا	الذين اتخذوا
9	17/93	قل سبحان	قال سبحان	قل سبحان	قل سبحان	قال سبحان
10	21/30	اولم ير الذين	الم ير الذين	اولم ير الذين	اولم ير الذين	اولم ير الذين
11	28/37	وقال موسى	قال موسى	وقال موسى	وقال موسى	وقال موسى
12	36/35	وما عملته	وما عملته	وما عملت	وما عملته	وما عملته
13	43/71	ما تشتهيه	ما تشتهى	ما تشتهى	ما تشتهى	ما تشتهيه
14	55/78	ذى الجلال	ذى الجلال	ذى الجلال	ذى الجلال	ذو الجلال
15	57/10	وكلا وعد الله	وكلا وعد الله	وكلا وعد الله	وكل وعد الله	وكلا وعد الله
16	57/24	الغنى	هو الغنى	هو الغنى	هو الغنى	الغنى
17	91/15	فلا يخاف	ولا يخاف	ولا يخاف	ولا يخاف	فلا يخاف

Şerh detaylıca tahlil edildiğinde İbnü'n-Nâzım'ın mushaflar arası imlâ farklılıklarının bir kısmına temas ettiği,[753] fakat çoğunluk olarak konuya ilişkin herhangi bir değerlendirmede bulunmadığı gözlemlenmiştir. Nitekim yukarıda görseline yer verilenler dışında mushaflar arası imlâ farklılıklarına konu olan başka kelimeler de bulunmaktadır. Fakat İbnü'n-Nâzım bunların tamamına değinmemiştir.[754] Muhtemelen söz konusu kelimelerdeki kıraat ihtilaflarına işaret edildiği zaman, imamların şöhret bulduğu

[753] İbnü'n-Nâzım'ın mushaflar arası imlâ farklılıklarına temas ettiği kelimelerin sayısı 17 olup bunların sûre, âyet ve *Tayyibe'*deki beyit numaraları şöyledir: 2/116, 467; 2/132, 754; 6/63, 603; 7/3, 627; 7/43, 631; 7/75, 636; 9/100, 672; 9/107, 673; 17/93, 740; 21/30, 784; 28/37, 839; 36/35, 873; 43/71, 910; 55/78, 938; 57/10, 941; 57/24, 943; 91/15, 994.

[754] Mushaflar arası imlâ farklılığı olduğu halde şerhte değinilmeyen kelimelerin adedi 27 olup bunların sûre ve âyet numaraları şöyledir: 3/133; 3/184; 4/66; 5/53; 5/54; 6/32; 6/137; 7/141; 10/22; 18/36; 18/95; 21/4; 23/87; 23/89; 23/112; 23/114; 25/25; 26/217; 27/21; 39/64; 40/21; 40/26; 42/30; 43/68; 46/15; 47/18; 55/12.

şehirlerden hareketle mushaflar arası farklılıklar da anlaşıldığı için sözü uzatmamak adına buna ihtiyaç duymamıştır.

Bunlar dışında konuya ilişkin yapılan çalışmalarda belirtilmediği halde, şerhte yer verilen başka kelimeler de bulunmaktadır ki İbnü'n-Nâzım bu kelimelerin diğer mushaflardaki imlâ farkını ortaya koymuştur. Örneğin o, Kur'an'da birçok yerde geçen "اِبْرَاهِيم" kelimesinin Şam mushafında "اِبْرَاهَام" şeklinde resmedildiğini söylemiştir.[755] İbn Zekvân rivayeti hulüflü olmakla birlikte İbn Âmir bu kelimeyi hâ'nın fethasıyla ve elif ziyadesiyle yukarıdaki gibi okumaktadır.[756] İbn Âmir, Şam ehlinin kıraatını temsil ettiği için bu kelimenin Şam mushafında elifli olarak resmedilmesi normal bir durumdur. Fakat diğer çalışmalarda belirtilmediği halde İbnü'n-Nâzım'ın bu farklılığı ortaya koyması dikkat çekicidir.

2.3.2. Râvi Senedlerine Yer Vermesi

İbnü'n-Nâzım'ın gerek kıraatların dayanaklarını zikretmek gerekse kurrâdan doğrudan kıraat almayan râvi senedlerine yer vermek suretiyle kıraat isnadında bulunduğu görülmektedir. Bu bağlamda İbnü'n-Nâzım bazı kıraatları imamlarından başka sahâbe ve tâbiîn gibi kimselere dayandırmış ve şerhinde o isimlere yer vermiştir. Şârih, bazı durumlarda da imamlarından doğrudan rivayette bulunmayıp vasıtalı olarak kıraat nakleden râvi senedlerine yer vermiştir. Bu bağlamda şerhte zikredilen senedleri kıraat imamları öncesi ve sonrası şeklinde kategorize etmek mümkündür.

2.3.2.1. Kıraat İmamları Öncesi

İbnü'n-Nâzım'ın rivayet zincirine yer vermeksizin direkt sahâbe veya tâbiînin isimlerini zikrederek kıraatların asli dayanaklarına yer verdiği görülmektedir. Örneğin o, "وَافَقَ فِى إِدْغَامِ صَفاً زَجْرَا ذِكْراً وَذَرْواً فِذْ وَذِكْراً الأُخْرَى"[757] beytinde yer verilen "فَالتَّالِيَاتِ ذِكْراً", "فَالزَّاجِرَاتِ زَجْراً", "وَالصَّافَّاتِ صَفاً" ile "وَالذَّارِيَاتِ ذَرْواً" âyetlerindeki[758] tâ (ت) harflerinin sırasıyla sâd (ص), zâ (ز),

[755] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Cemâlüddîn Şeref,* 225.

[756] İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 169; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 263; İbn Zencele, *Huccetü'l-kırâ'ât,* 113-114; Dimyâtî, *İthâfü füdâlâi'l-beşer*, 191; Pâluvî, *Zübdetü'l-irfân,* 29-30.

[757] "Hamza … âyetlerindeki tâ (ت) harfinin sâd (ص), zâ (ز) ve zây (ذ) harflerine idgamında Ebû Amr'a muvavakat etmiştir." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 40 (142. beyit).

[758] Sâffât 37/1-3; Zâriyât 51/1.

ve zây (ذ) harflerine idgamında Hamza'nın Ebû Amr'a muvâfakat ettiğini söyledikten sonra söz konusu kıraatın Abdullah b. Mes'ûd'dan geldiğini ifade etmiştir.[759]

İbnü'n-Nâzım benzer şekilde "جُزًّا تُنَا وَاهْمِزْ يُضَاهُونَ نَدَى بَابَ النَّبِيِّ وَالنُّبُوَّةِ الْهُدَى"[760] beytindeki "جُزًّا" kelimesinin idgamlı okunuşunun İmam Zührî'den nakledildiğini söylemiştir. Kur'an-ı Kerim'de "مِنْهُنَّ جُزْءًا"[761], "مِنْهُمْ جُزْءٌ مَقْسُومٌ"[762] ve "مِنْ عِبَادِهِ جُزْءًا"[763] âyetlerinde geçen "جُزْء" kelimesindeki zâ (ز) harfine şedde vererek, yani hemze olmaksızın hulüfsüz idgam ile okuyan kişi Ebû Ca'fer'dir. Burada hemze hazfedilmiş, harekesi zâ (ز) harfine nakledilmiş ve vakf hükümleri icra edilerek okunmuştur. İbnü'n-Nâzım bu şekilde kelimenin tahlilini yaptıktan sonra söz konusu kıraatı tâbiînden İmam Zührî'ye isnad ederek açıklamıştır.[764]

İbnü'n-Nâzım genelde ilgili kıraatların rivayet zincirine yer vermemiştir. Fakat onun bazen bu durumun aksine hareket ettiği, dolayısıyla söz konusu kıraatların sahâbe veya tâbiîne kadarki silsilesini zikrettiği görülmektedir. Nitekim o, "وَالنَّافِثَاتِ عَنْ رُوَيْسٍ الخُلْفُ تَمْ"[765] beytindeki "النَّافِثَاتِ" kelimesini bu şekilde okuyanın Ya'kûb'un râvisi Ruveys olduğunu söylemiş ve şerhte Hasan-ı Basrî'ye kadarki rivayet zincirine (Ruveys → Âsım el-Cahderî → Abdullah b. Kâsım el-Hüzelî… → Ebü's-Semmal el-Adevî → İbn Ebî Süreyc → Kisâî → Hasan el-Basrî) yer vermiştir.[766] Diğer kurrâ ise söz konusu kelimeyi "نَفَّاثَاتِ" şeklinde okumaktadırlar ki bu kıraat daha meşhurdur.[767]

Tayyibe'nin "وَخُلْفُ غَيْبِ تَصِفُونَ مَنْ وَعَا"[768] beytinin "تَصِفُونَ"[769] kelimesindeki yâ'lı kıraat da benzer şekilde sahâbeye isnad edilmiş ve bunun Ali b. Ebî Tâlib kıraatı olduğu ifade

---

759 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Cemâlüddîn Şeref,* 73.

760 "Ebû Ca'fer 'جُزًّا' kelimesininin zây (ز) harfini hulüfsüz olarak şeddeli okur. Âsım 'يُضَاهُونَ' lafzını hemze ile okur. 'النَّبِيِّ' ve 'النُّبُوَّةِ' bâbından gelen kelimeleri hemze ile okuyan Nafi'dir." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 46 (227. beyit).

761 Bakara 2/265.

762 Hicr 15/44.

763 Zuhruf 43/15.

764 İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ')*, 1/406; İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Cemâlüddîn Şeref,* 111.

765 "Ruveys … kelimeyi hulüflü olarak 'النَّافِثَاتِ' şeklinde okur." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr,* 102 (999. beyit).

766 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Cemâlüddîn Şeref,* 420-421.

767 İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ')*, 2/404-405.

768 "Sûrî 'تَصِفُونَ' kelimesini yâ (ي) ile, diğer kurrâ ise tâ (ت) ile okumaktadır." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 86 (790. beyit).

769 Enbiyâ 21/112.

edilmiştir. Kaynaklara bakıldığında buradaki ilgili kelime tüm kurrâya göre muhatap sîgasıyla "تَصِفُونَ" şeklinde okunurken, yalnızca İbn Zekvân'ın Sûrî tarikine göre gâib sîgasıyla, yani yâ (ي) harfi ile okunmaktadır.[770] İbnü'n-Nâzım'ın şerhte yer verdiği rivayet zinciri şu şekildedir: Sûrî → Ebû Abdillah Hârun b. Mûsâ es-Sa'lebî → İbn Zekvân → Ebû Muhammed el-Mufaddal b. Muhammed ed-Dabbî → Âsım → Ali b. Ebî Tâlib.[771]

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi İbnü'n-Nâzım, bazen rivayet zincirine yer vererek söz konusu kıraatı sahâbe veya tâbiîne dayandırmış, bazen de direkt sahâbe veya tâbiînin ismini zikretmek suretiyle bunun aksine hareket etmiştir. İbnü'n-Nâzım'ın rivayet zincirine yer verdiği kıraatların özellikle râvi veya tarikler tarafından nakledilen ve genelde tek kaldıkları okuyuşlar olması dikkat çekicidir. Nitekim ilk iki örnekteki kıraatları Hamza, Ebû Amr ve Ebû Ca'fer gibi imamlar nakletmiş ve şârih bu kıraatların râvi senedine eserinde yer vermemiştir. Diğer örneklere bakıldığında ilgili kıraatların ya Ya'kûb'un râvisi Ruveys tarafından rivayet edildiği ya da İbn Zekvân'ın Sûrî tarikinden geldiği görülmektedir.

İbnü'n-Nâzım genelde râvi veya tarik düzeyinde kalan ve daha az kişi tarafından nakledilen, dolayısıyla diğerleri kadar tercih edilmeyen bir okuyuşun sahâbe veya tâbiîne dayanan rivayet zincirine yer vermekle, muhtemelen söz konusu kıraatların da diğerleri gibi sahih okuyuşlar olduklarına vurgu yapmak istemiştir. Rivayet zincirine yer vermediği kıraatlar ise imamların çoğunluğu tarafından nakledildiği ve daha fazla şöhret bulduğu için böyle bir desteğe ihtiyaç duymamıştır.

2.3.2.2. Kıraat İmamları Sonrası

Kıraat imamlarının birçok râvisi bulunmakla birlikte, sahada kaleme alınan eserlerde genelde her imam için meşhur olan iki râviye yer verilmek suretiyle eğitim-öğretimde bir sistem oluşturulmuştur. Kıraat literatüründe imamlardan okuyuş nakleden kimselere râvi, râvilerin naklettiği okuyuşa ise rivayet denildiği bilenen bir husustur. Bu râviler kendilerine intikal eden rivayetleri yaşadığı dönem içerisinde bulunduğu coğrafyalarda okuttukları gibi sonraki kuşaklara da aktarmışlardır. Fakat söz konusu râviler her zaman

[770] İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 432; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ')*, 2/325; Dimyâtî, *İthâfü füdâlâi'l-beşer*, 395.
[771] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Cemâlüddîn Şeref,* 349.

imamlarından doğrudan rivayette bulunmamış, bazen vasıtalı olarak kıraat nakletmişlerdir.[772] İbnü'n-Nâzım'ın yer yer imam ile râvi arasındaki isnad zincirine yer verdiği görülmektedir.

İbnü'n-Nâzım'ın eserinde ele aldığı bu hususu birkaç örnek özelinde izah etmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz. Şöyle ki "وابْنُ كَثِيرٍ مَكَّةُ لَهُ بَلَدْ بَزِّ وَقُنْبُلٌ لهُ عَلىَ سَنَدْ"[773] beytinde Bezzî ve Kunbül'ün senedde İbn Kesîr'in râvisi olduğu dile getirilmiş olup bu ifadeyle ilk bakışta her iki râvinin İbn Kesîr'den vasıtasız olarak kıraat aldığı akla gelebilmektedir. Fakat şerhte râviler ile imam arasındaki isnad zincirine (Ebü'l-Hasan Ahmed b. Muhammed b. Alkame el-Kavvâs → Ebü'l-İhrît → Ebû İsmail b. Abdullah → İbn Kesîr) yer verilmek suretiyle Bezzî ve Kunbül'ün doğrudan İbn Kesîr'den rivayette bulunmadığı anlaşılmaktadır.[774]

İbnü'n-Nâzım'ın bu bağlamda yer verdiği bir diğer örnek İbn Âmir'in râvilerinin isnad zinciridir. Nitekim o, "ثُمَّ ابْنُ عَامِرِ الدِّمشْقِيْ بِسَنَدْ عَنْهُ هِشَامٌ وابْنُ ذكْوَانَ وَرَدْ"[775] beytin şerhinde İbn Âmir'in râvilerinin (Hişâm ve İbn Zekvân) isnad zincirine (Ebû Süleyman Eyyüb b. Temîm → Ebû Muhammed Süveyd b. Abdülaziz → Ebü'l-Abbâs Sadaka b. Hâlid → Ebû Amr Yahya b. Hâris ez-Zimârî → İbn Âmir) yer vermiştir. Görüldüğü gibi Hişâm ve İbn Zekvân, imamlarından bizzat nakilde bulunmamışlardır. Nitekim onların kıraat okuduğu kişinin Ebû Süleyman Eyyüb b. Temîm olduğu görülmekte, bu râvi vasıtasıyla diğer dört kişiden, en son olarak da İbn Âmir'den rivayette bulunmaktadırlar.[776]

2.3.3. Şaz Okuyuşlara Yer Vermesi

İbnü'n-Nâzım'ın manzumeyi şerhederken yer yer kıraat farklılıklarına konu olan kelimelerin şâz okuyuşuna yer verdiği görülmektedir. Bunu yaparken bazen söz konusu kıraatın şâz olduğuna dair değerlendirmede bulunmuş, bazen de bu konuda herhangi bir

---

[772] İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a,* 53-87; Dânî, *Câmiʿu'l-beyân,* 43-71; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâʿ),* 1/99-194.

[773] "İbn Kesîr'in beldesi Mekke'dir. Bezzî ve Kunbül senedde onun râvileridir. "İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr,* 32 (25. beyit).

[774] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Cemâlüddîn Şeref,* 11; Ziya Şen, *İbn-i Kesir ve Kıraati* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000), 17-21; Kenan Aklan, "İbn Kesîr ve Kıraatinin Özellikleri", *On Dört Kıraat İmamı ve Kıraatinin Özellikleri* (Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2023), 41-44.

[775] "İbn Âmir Dımaşk/Şâm kıraat imamıdır. Hişâm ve İbn Zekvân ondan rivâyette bulunmuşlardır." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr,* 32 (27. beyit).

[776] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Cemâlüddîn Şeref,* 11.

açıklama yapmamıştır. İbnü'n-Nâzım'ın şerhte yer verdiği örneklerden birisi Fâtiha sûresindeki "الصراط" kelimesi bağlamında gerçekleşen ihtilafa yöneliktir. Nitekim o, *Tayyibe*'nin "مَالِكِ نَلْ ظِلاً رَوَى السِّرَاطَ مَعْ سِرَاطَ زِنْ خُلْفًا غَلاَ كَيْفَ وَقَعْ"[777] beytindeki "الصراط" kelimesinin halis zây (ز) harfi ile okunduğunu söylemiştir.[778] Ebû Amr ve Hamza'ya nispet edilen bu okuyuşun mütevatir veya meşhur kıraatlar arasında yer almadığı görülmektedir. Zira "الصراط" kelimesindeki sâd (ص) harfi Kunbül (ز) ve Ruveys'ten (يس) rivayet edilen bir kıraate göre sîn (س) harfi, Hamza'nın her iki râvisinin[779] rivayet ettiği diğer bir kıraate göre ise işmâm ile okunmaktadır.[780]

Görüldüğü gibi söz konusu kelimeye ilişkin yukarıda yer verilen şekliyle mütevatir bir kıraat bulunmamaktadır. Öyle anlaşılıyor ki anılan kıraat Ebû Amr ve Hamza'ya nispet edilse de sahih kıraatlarda bulunması gereken şartları taşımadığı için şâz kabul edilmiş ve on kıraat içerisine girememiştir. İbnü'n-Nâzım bu kıraatların tamamının Arap lügatı olduğunu söylemiş, fakat bahse konu olan kıraatın şâz olduğuna dair herhangi bir izahta bulunmamıştır.[781]

İbnü'n-Nâzım'ın "وَكَسْرُهَا اعْلَمْ دُمْ كَيَقْنَطُ اجْمَعَا رَوَى حِمًا خِفُّ قَدَرْنَا صِفْ مَعَا"[782] beytindeki "يَقْنَطُ" kelimesinin kıraat farklılıklarına değinirken dikkat çektiği bir diğer okuyuşu buraya örnek olarak vermek mümkündür. Şöyle ki o, ilgili kelimedeki nûn (ن) harfinin kesre ve fetha dışında zamme ile de okunabileceğini, fakat zamme ile okumanın şâz olarak rivayet edildiğini söylemiştir.[783]

---

[777] "ملك kelimesini مالك okuyanlar Âsım, Ya'kûb, Kisâî ve Halef'tir. Bunlar dışında kalanlar elifsiz ملك okurlar. es-Sırât kelimesini geçtiği her yerde Kunbül hulüflü, Ruveys hulüfsüz olarak sîn ile okur." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 38 (111. beyit).

[778] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Cemâlüddîn Şeref,* 56-57.

[779] Hamza'nın ikinci râvisi olan Hallâd, sadece Fâtihâ'daki elif-lam takılı اَلصِّرَاط kelimesinde işmam vechi nakletmiştir. İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 105-106; Ebû Alî el-Fârisî, *el-Hücce*, 1/139-145; İbn Hâleveyh, *İʿrâbü'l-kırâ'ât,* 1/49-50; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf,* 1/34-35; İbn Zencele, *Huccetü'l-kırâ'ât*, 80; Dimyâtî, *İthâfü füdâlâi'l-beşer*, 163; Pâluvî, *Zübdetü'l-irfân*, 7.

[780] İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 105-106; Ebû Alî el-Fârisî, *el-Hücce*, 1/139-145; İbn Hâleveyh, *İʿrâbü'l-kırâ'ât,* 1/49-50; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf,* 1/34-35; İbn Zencele, *Huccetü'l-kırâ'ât*, 80; Dimyâtî, *İthâfü füdâlâi'l-beşer*, 163; Pâluvî, *Zübdetü'l-irfân*, 7.

[781] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Cemâlüddîn Şeref,* 56-57.

[782] "Nâfi' 'تُبَشِّرُونَ' kelimesinin şîn'ını kesre ile okur. 'يَقْنَطُ' kelimelerinin nûn'unu Ebû Amr, Kisâî ve Ya'kûb kesre, diğerleri ise fetha okur. 'قَدَرْنَا' kelimesini tahfif ile okuyan Şu'be'dir." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 81 (718. beyit).

[783] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Cemâlüddîn Şeref,* 324.

Kur'an-ı Kerim'de muzâri kalıbında üç yerde[784] geçen bu kelimeyi Ebû Amr, Kisâî, Ya'kûb ve Halef'in nûn (ن) harfinin kesresi, diğerlerinin ise nûn'un fethasıyla okudukları rivayet edilmektedir. Kesre kıraatına göre kelimenin mâzisi "قَنَطَ" kalıbında nûn'un fethasıyla, fetha kıraatına göre ise "قَنِطَ" şeklinde nûn'un kesresi ile gelmektedir ki ikincisi yani mâzinin fetha, muzârinin kesre okunduğu kıraat diğerinden çok tercih edilmiş ve daha fasih olarak değerlendirilmiştir.[785]

İbnü'n-Nâzım bu iki kıraat dışında şâz bir kıraatten daha bahsetmektedir ki o da nûn (ن) harfinin zammesi ile gerçekleşen okuma şeklidir. İlgili kaynaklara müracaat edildiğinde bu kelimedeki nûn (ن) harfinin zamme ile okunduğuna dair rivayetlere rastlamak mümkündür.[786] Şârihin söz konusu kıraatın kimden nakledildiğine dair herhangi bir değerlendirme yapmadığı görülmektedir.[787]

2.4. Dilsel İstidlal Yöntemi

İbnü'n-Nâzım'ın dilsel ve lehçesel argümanlarla kıraatları temellendirmesi, daha önceki kısımda yani kıraatların tevcihi bağlamında ele alınmış ve ilgili başlık altında muhtelif örneklerle izah edilmişti. Burada ise kıraatlardan bağımsız olarak, İbnü'n-Nâzım'ın *Tayyibe* metnindeki bir kelime veya terkibi, dilsel istidlal yöntemlerinden hangileri doğrultusunda izah ettiği tespit edilip örneklendirilmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda İbnü'n-Nâzım, sarf ve nahiv konuları çerçevesinde manzumedeki lafızların Arap dili ve belâgati açısından kritiğini yapmak suretiyle manzum metne açıklık getirmiştir.

Şerh incelendiğinde İbnü'n-Nâzım'ın kıraat ilmine vukufiyeti yanında Arap diline de hakim olduğu görülmektedir. Nitekim o, bazen kelimenin kipine veya kökenine dair açıklamalarda bulunmuş ve kelimelerin zaptı ile bağlantılı olarak diğer lügatlara yer vermiş yani sarf ilminden yararlanmıştır. İbnü'n-Nâzım bazen de kelimelerin terkibi, cümle içi konumu ve sentaktik yapısına dikkat çekmiş, ayrıca kelimelerin irabına dair

---

[784] Söz konusu kelime Hicr 15/56 "قَالَ وَمَنْ يَقْنَطُ مِنْ رَحْمَةِ"; Rûm 30/36 "اِذَا هُمْ يَقْنَطُونَ" ve Zümer'de 39/53 "لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللهِ" şeklinde muzâri; Şûrâ'da 42/28 ise "مِنْ بَعْدِ مَا قَنَطُوا" mâzi kalıbında gelmektedir.

[785] Ebû Alî el-Fârisî, *el-Hücce*, 3/355; İbn Hâleveyh, *İʿrâbü'l-kırâ'ât*, 1/346; İbn Zencele, *Huccetü'l-kırâ'ât*, 383; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 1/31; Mehdevî, *Şerhu'l-hidâye*, 2/376; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ')*, 2/302; Dimyâtî, *İthâfü füdâlâi'l-beşer*, 347; Pâluvî, *Zübdetü'l-irfân*, 78-79.

[786] İbn Ebî Meryem, *el-Mûdah fi vücûhi'l-kırâ'ât ve 'ilelihâ*, 2/723.

[787] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Cemâlüddîn Şeref,* 324.

açıklamalarda bulunmak suretiyle gramatik tahliller yapmış, dolayısıyla nahiv konularına, yer yer de belâgata girmiştir.

Sahada kaleme alınan eserler tarandığında, kıraat birikiminin genelde usûl ve ferşü'l-hurûf başlığı altında tasnif edildiği görülmektedir. Her iki kategorideki kıraat ihtilafları da sarf ve nahiv kuralları çerçevesinde değerlendirilmekte, dolayısıyla Arap dilinin farklı unsurlarını içermektedir. Özellikle ferşî okumalar, kelimelerin i'rabı ile ilgili olduğu için tamamen sarf ve nahiv olgularına dayanmaktadır. Nitekim isim, fiil ve harflerin değişimi ile gerçekleşen kıraat farklılıkları sarf ilminin; âmil, ma'mül ve i'rab çerçevesinde gerçekleşen farklılıklar ise nahiv ilminin kapsamına girmektedir.[788]

İki disiplinin birbiriyle sıkı ilişkisinden ötürü, genelde dil âlimlerin kıraat, kıraat âlimlerinin de dil ile meşgul oldukları bilinen bir husustur. Kıraat ilmini tahsil eden her öğrencinin temel kaynakları okuyup anlayabilmesi için sarf ve nahvi bilmesi, dolayısıyla Arapça gramer konularına hâkim olması gerekmektedir. Bu husus özellikle de manzum eserler bağlamında büyük önem arz etmektedir. Nitekim *Tayyibe* gibi bir eserin anlaşılabilmesi için sadece kıraat değil ilgili konularda da yeterli düzeyde bilgi birikimine sahip olmak gerekir.

2.4.1. Sarf

İbnü'n-Nâzım bazen manzumedeki kelimelerin farklı vecihlerine ve caiz olan diğer telaffuzlarına değinmiş, aynı zamanda ilgili lafzın muhtemel anlamlarına yer vermiştir. Örneğin, "وَلاَ أَقُولُ إِنَّهاَ قَدْ فَضَلَتْ حِرْزَ الأَمَانِي بَلْ بِه قَدْ كَمَلَتْ"[789] beytindeki "كَمَلَتْ" kelimesinin "bitmek", "sona ermek" ve "eksiksiz/tamam olmak" anlamlarına geldiğini ifade ettikten sonra, mîm'in fetha, zamme ve kesre olmak üzere üç harekeyle okunabileceğinden, fakat kesreli halinin az kullanıldığından söz etmiştir.[790]

[788] Hulusi Kılıç, "Sarf", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/136-137; İsmail Durmuş, "Nahiv", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/300-306.

[789] "Ben *Tayyibe'*nin *Hırzü'l-emânî'*den üstün olduğunu söylemiyorum. Bilakis *(Tayyibe)* onunla *(Hırzü'l-emânî)* tamam olmuştur." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 34 (56. beyit).

[790] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Cemâlüddîn Şeref,* 30.

Benzer şekilde "وَالصَّادُ كَالزَّايِ ضَفَا الْأَوَّلُ قِفْ وَفِيهِ وَالثَّانِي وَذِي اللَّامِ أُخْتُلِفَ"[791] beytindeki Hallâd'ı işaret eden قف kelimesindeki kâf (ق) harfini hem zamme hem de fethayla okumanın caiz olduğunu ifade etmiştir. Söz konusu kelime zamme ile okunduğu zaman "izini takip etmek" anlamına gelir ki[792] burada kastedilen Hallâd'ın "اَلصِّرَاطَ" kelimesini işmâm ile okuyanlara yalnızca Fâtiha sûresinde tâbi olduğudur. Nitekim "اَلصِّرَاطَ" ve "صِرَاطَ" kelimelerini Halef (ض), Kur'an'da geldiği her yerde işmâm ile okurken, Hallâd ise (ق) elif-lam takılı olan "اَلصِّرَاطَ" kelimesini yalnızca Fâtiha sûresinde hulüfsüz[793] işmâm ile okumaktadır.[794] قف kelimesi kâf (ق) harfinin fethası, fâ (ف) harfinin şeddesi ile de okunabilir ki o takdirde mâna bir şeyin kuvvetine işaret eder. Fetha ile okunursa burada vakf halinde şedde hazfedilerek kelime tahfif edilir.[795]

İbnü'n-Nâzım benzer şekilde "ثُمَّ أَبُو جَعْفَرٍ الحَبْرُ الرِّضَى فَعَنْهُ عِيسَى وابْنُ جَمَّازٍ مَضَى"[796] beytinde geçen "والحبر" kelimesindeki hâ (ح) harfinin fetha veya kesre olmak üzere iki şekilde okunabileceğini, fakat fetha okumanın daha yaygın olduğunu söylemiştir. Sonrasında ise bu kelimenin "âlim" anlamında kullanıldığını, yani Ebû Ca'fer'in büyük bir âlim olduğuna işaret edildiğini söylemiştir.[797]

2.4.2. Nahiv

İbnü'n-Nâzım şerhinde dikkat çeken hususlardan birisi manzumedeki kelime, terkip veya cümlelerin gramer açısından tahlilinin yapılmasıdır. Nitekim o " وأبنُ كَثِيرٍ مَكَّةٌ لَهُ بَلَدْ بَزِّ وَقُنْبُلٌ لهُ عَلَى سَنَدْ"[798] beytindeki "عَلَى سَنَدْ" ifadesinin (câr-mecrûr) hâl makamında olduğunu söylemiştir. O takdirde cümle, "Bezzî ve Kunbül sened açısından İbn Kesîr'in

---

[791] "Halef, sâd (ص) harfini zây (ز) gibi okur. Hallâd birinci 'اَلصِّرَاطَ' kelimesini hulüfsüz işmâm ile okur. İkinci 'اَلصِّرَاطَ' kelimesinde ise ihtilaf vardır." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 38 (113. beyit).

[792] Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, 680; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 15/194.

[793] Kıraat ıstılahında Hulf (خلف), imam veya râvinin kendi kıraat ya da rivâyetinin dışında diğer kurrâya muvafakat ettiği ikinci vechi ifade etmek için kullanılır. Diğer bir deyişle kurrânın herhangi bir kıraat vechini iki farklı rivâyetle okuması demektir. Temel, *Kırâat ve Tevdîd Istılahları*, 79; Yavuz Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü* (Konya: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2018), 108.

[794] İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 105-106; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ')*, 271-272; Dimyâtî, *İthâfü füdâlâi'l-beşer*, 163; Pâluvî, *Zübdetü'l-irfân*, 5-6.

[795] İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 9/287-290.

[796] "Ebû Ca'fer büyük âlimdir. Îsâ b. Verdân ve İbn Cemmâz ondan rivayette bulunmuşlardır." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 33 (31. beyit).

[797] İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 4/157-162; İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Cemâlüddîn Şeref,* 15.

[798] "İbn Kesîr'in beldesi Mekke'dir. Bezzî ve Kunbül senedde onun râvileridir." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 32 (25. beyit).

râvileridir.” anlamındadır ki burada hâl cümlesi olan “عَلَىٰ سَنَدْ” durum bildirmek için gelmiştir.[799]

Benzer şekilde İbnü’n-Nâzım, “أَدْغِمْ بِخُلْفِ الدُّورِ وَالسُّوسِي مَعًا”[800] beytindeki “مَعًا” kelimesinin -Dûrî ve Sûsî’nin durumunu ifade etmesi hasebiyle- hâl olduğunu söylemiştir. İbnü’n-Nâzım’ın ifadesiyle bu tıpkı kişinin “مَرَرْتُ بِزَيْدٍ وَعَمْرٍو” demesi gibidir.[801] Yine o “ ثُمَّ ابْنُ عَامِرٍ الدِّمَشْقِيْ بِسَنَدْ عَنْهُ هِشَامٌ وابْنُ ذكْوَانَ وَرَدْ”[802] beytindeki “بِسَنَدْ” kelimesin hâl makamında geldiğini ve cümlenin “مُتَّلَبِسِينَ بِسَنَدٍ” takdirinde mahallen mansub olduğunu söylemiştir.[803]

İbnü’n-Nâzım, “حَوَتْ لِمَا فِيهِ مَعَ التَّيْسِيرِ وَضِعْفِ ضِعْفِهِ سِوَى التَّحرِيرِ”[804] beytindeki “وَضِعْفِ ضِعْفِهِ” cümlesinin i‘rab açısından tahlilini yapmıştır. Buradaki “ضِعْفِ” kelimesinin “لِمَا فِيهِ” cümlesi üzerine atıf yapılarak mansub, “مَا” veya “التَّيْسِير” üzerine atıf yapılarak da mecrûr okunabileceğini söylemiştir. Bu takdirde söz konusu kelime nasb okunduğu zaman mef‘ûl konumunda, cer okunduğu zaman ise lâm (ل) harf-i cerrinin mecrûru konumunda olmaktadır.[805]

Bu konuya bir örnek daha verecek olursak şârih, “ وَصَادُ ضَادٌ طَاءُ ظَاءٌ مُطبَقَهْ وَفَرَّ مِنْ لُبِّ الْحُرُوفُ الْمُذْلَقَهْ”[806] beytindeki “وَفَرَّ مِنْ لُبِّ” terkibinin mukaddem haber, “الْحُرُوفُ” kelimesinin muahhar mübtedâ olarak geldiğini ifade etmiştir.[807] Bilindiği gibi isim cümlesinde asıl olan mübtedânın önce, haberin sonra gelmesidir. Ancak bazı zorunlu hallerde bu durum değişmekte, dolayısıyla haber mübtedânın önüne geçebilmektedir. Fakat anlaşıldığı kadarıyla burada haberin önce gelmesini zorunlu kılan bir neden bulunmamaktadır.[808] Böyle bir zorunluluk olmamasına rağmen mezkur beyitte haberin öne geçme durumunu şiir zarureti ile izah etmek mümkündür. İbnü’n-Nâzım benzer şekilde “باب الاستعاذة”

---

799 İbnü’n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti’n-Neşr, thk. Cemâlüddîn Şeref,* 11.

800 “…iki harekeli harf yanyana geldiğinde Dûrî ve Sûsî o kelimeyi hulüflü idgam ile okur.” İbnü’l-Cezerî, *Tayyibetü’n-Neşr,* 39 (122. beyit).

801 İbnü’n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti’n-Neşr, thk. Cemâlüddîn Şeref,* 63.

802 “İbn Âmir Dımaşk/Şâm kıraat imamıdır. Hişâm ve İbn Zekvân ondan rivâyette bulunmuşlardır.” İbnü’l-Cezerî, *Tayyibetü’n-Neşr,* 32 (27. beyit).

803 İbnü’n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti’n-Neşr, thk. Cemâlüddîn Şeref,* 12.

804 “Bu eser, tahrîrât dışında *Hırzü’l-emânî* ve *Teysîr’*deki bilgilerin çok daha fazlasını ihtiva etmektedir.” İbnü’l-Cezerî, *Tayyibetü’n-Neşr,* 34 (57. beyit).

805 İbnü’n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti’n-Neşr, thk. Cemâlüddîn Şeref,* 31.

806 “Sâd (ص), Dâd (ض), Tâ (ط), Zâ (ظ) harfleri ıtbak; (وَفَرَّ مِنْ لُبِّ) ise ızlak harfleridir.” İbnü’l-Cezerî, *Tayyibetü’n-Neşr,* 36 (75. beyit).

807 İbnü’n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti’n-Neşr, thk. Cemâlüddîn Şeref,* 37.

808 Abdullah Kılınçkaya, “Nahiv (Gramer) Açısından Takdim-Te’hir ve Kullanım Amaçları”, *Sosyal Bilimler Dergisi* 11 (2017), 799-801.

ibaresinin şerhinde, bu terkibin haber olduğundan, mübtedâsının ise hazf edildiğinden bahsetmek suretiyle cümlenin gramer açısından tahlilini yapmıştır.[809] O halde cümlenin takdiri "هذا باب الاستعاذة" olmaktadır.

Nüveyrî yukarıdaki "وَفَرَّ مِنْ لُبِّ" terkibini mübtedâ, "الْحُرُوفُ المُذْلَقَهْ" ifadesini sıfat-mevsuf haber cümlesi olarak değerlendirmekle birlikte aksinin de caiz olabileceğini söylemiştir.[810] Nüveyrî'nin konuya ilişkin yaklaşımı bir yönüyle alternatif olabileceği gibi diğer yönüyle İbnü'n-Nâzım'ın ifadelerinin mutlak doğru olmadığına işaret sadedinde ele alınabilir. Kelimelerin i'rabına dair diğer örneklere bakılıp iki şerh mukayese edildiğinde, Nüveyrî'nin İbnü'n-Nâzım'a oranla çok daha yoğun biçimde gramatik tahlil yaptığı, İbnü'n-Nâzım'ın ise ihtiyaç halinde bu bağlamda birtakım değerlendirmelerde bulunduğu görülmektedir.

İbnü'n-Nâzım zaman zaman metindeki zamirlerin merciini beyan ederek okuyucuyu bilgilendirmiş ve onların ibareyi daha kolay anlayabilmesine imkân tanımıştır. Örneğin *Tayyibe'*nin "وأبنُ كَثِيرٍ مَكَّةٌ لَهُ بَلَدْ بَزٍّ وَقُنْبُلٌ لهُ عَلَىَ سَنَدْ"[811] beytinde iki yerde geçen لَهُ zamirinin merciinin İbn Kesîr olduğunu söylemiştir. O takdirde beytin anlamı "Bezzî ile Kunbül, İbn Kesîr'e tahsis edilmiş iki râvidir." şeklindedir.[812]

İbnü'n-Nâzım'ın *Tayyibe'*nin 73. beytindeki "لِنْ عُمَرْ" terkibine dair izahları da bu bağlamda değerlendirilebilir. İbnü'n-Nâzım burada nida harfinin hazf edildiğini, kelimenin takdirinin "Ey Ömer zorba, sert, öfkeli ve kaba değil, bütün işlerinde yumuşak ol!" anlamında "يَا عُمَرُ لِنْ" olduğunu ifade etmiştir.[813]

2.4.3. Belâgat

Çalışmanın birinci bölümünde izah edildiği gibi *Tayyibe,* aruz vezninin recez bahrinde kaleme alınmış, her beyti kendi içinde kafiyeli ve belâgatın yoğun olarak sergilendiği bir manzumedir. İbnü'l-Cezerî bu eserde belâgat yönünü de ortaya koymuş ve ilgili kelime, kavram veya terkiplerin dizilişini ustaca göstermiştir. Eseri şerheden Ebû Bekir Ahmed

809 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Cemâlüddîn Şeref,* 50.
810 Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr,* 1/241.
811 "İbn Kesîr'in beldesi Mekke'dir. Bezzî ve Kunbül senedde onun râvileridir." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 32 (25. beyit).
812 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Cemâlüddîn Şeref,* 10.
813 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Cemâlüddîn Şeref,* 36-37.

de nazımdaki belâgat konularına taalluk eden lafızlara açıklık getirmek suretiyle okuyucuyu bilgilendirmiştir.

Konuya ilişkin bir örnek verecek olursak İbnü'n-Nâzım, "ضَمَّنْتُهَا كِتَابَ نَشْرِ الْعَشْرِ فَهْيَ بِهِ طَيِّبَةٌ فِي النَّشْرِ"[814] beytindeki "طَيِّبَةٌ" kelimesiyle şiirlerde sık kullanılan "tevriye" sanatının sergilendiğini ifade etmiştir. İbnü'l-Cezerî burada eserin isminden tevriye yaparak *en-Neşr'*in on kıraatı yaydığını (neşrü'l-'aşr) ve bu ilmin *en-Neşr* ile canlı/diri olduğunu (hayyün bi'n-neşr) söylemiştir.[815] Tevriye "yakın ve uzak iki anlamı bulunan bir sözün herkes tarafından bilinen yakın anlamında değil uzak anlamında kullanılması" demektir.[816] Nitekim burada "طَيِّبَةٌ" kelimesi manzumeye isim olarak verildiği gibi *en-Neşr'*in güzelliğine dikkat çekmek için de kullanılmıştır.[817] Zira "eserin güzelliği", "kokunun güzelliği", "hayatın güzelliği" gibi güzel olan her şey bu kelime ile ifade edilebilir.[818]

İbnü'n-Nâzım benzer şekilde "مَالِكِ نَلْ ظِلاًّ رَوَى السِّرَاطَ مَعْ سِرَاطَ زِنْ خُلْفًا غَلاَ كَيْفَ وَقَعْ"[819] beytindeki "نَلْ ظِلاًّ" terkibiyle meşhur kıraatların naklinden "kinaye" yapıldığını söylemiştir.[820] Deyim ve atasözlerinde çokça rastladığımız kinayeli anlatım "bir sözün teşbih (benzetme) amacına matuf olmaksızın, hem hakiki hem de -asıl kastedilen mâna olan- mecazi anlamını düşündürecek şekilde kullanılması" demektir.[821] Nitekim buradaki nûn (ن) harfiyle Âsım, zâ (ظ) harfiyle Ya'kûb, devamında gelen "رَوَى" kelimesiyle de Kisâî ve Halef kastedilmiştir. Diğer taraftan "نَلْ ظِلاًّ" terkibi ile söz konusu kıraatlara yönelik teşvik amacına işaret edilmiştir.

---

814 "Ben bu urcûzeyi on kıraate dair kaleme aldığım *en-Neşr'*e şamil kıldım ve eserin adını *Tayyibetü'n-Neşr* koydum." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 34 (58. beyit).

815 İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ')*, 1/57; Birışık, "en-Neşr", 33/19.

816 İsmail Durmuş, "Tevriye", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/47-48.

817 Birışık, "en-Neşr", 33/19-20.

818 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Cemâlüddîn Şeref,* 31.

819 "ملك kelimesini مالك okuyanlar Âsım, Ya'kûb, Kisâî ve Halef'tir. es-Sırât kelimesini geçtiği her yerde Kunbül hulüflü, Ruveys hulüfsüz olarak sîn ile okur." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr,* 38 (111. beyit).

820 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Cemâlüddîn Şeref,* 57.

821 Ebü'l-Meâlî Celâlüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Ömer b. Ahmed eş-Şâfiî Hatîb Kazvînî, *el-İzâh fî ulûmi'l-belâgati el-meânî ve'l-beyân ve'l-bedî'*, thk. İbrahim Şemseddin (Beyrut-Lübnan: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 241-242; İsmail Durmuş, "Kinaye", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/36-37.

2.5. Muhtelif İstidlal Yöntemleri

Bu başlık altında şerhte takip edilen yöntem ve metoda dair nispeten az örneklere rastlanılan, ayrıca müstakil bir başlık olamayacağı düşünülen diğer konular tahlil edilecektir. Yukarıda olduğu gibi burada da öncelikle ilgili başlık altında ele alınan konuya kısaca değinilecek, akabinde birkaç örnek özelinde mesele izah edilecektir.

2.5.1. Nazmın Üstünlüklerini Ortaya Koyması

İbnü'n-Nâzım şerhinde zaman zaman manzumenin *(Tayyibe)* üstünlüklerine ve eserin mümeyyez vasıflarına, yani diğer telifattan ayrılan özelliklerine değinilmiştir. Bu bağlamda o, *Tayyibe'*nin "وَالْبَاءُ فِى مِيمٍ يُعَذِّبْ مَنْ فَقَطْ وَالْحَرْفُ بِالصِّفَةِ إِنْ يُدْغَمْ سَقَطْ"[822] beytindeki " إِنْ يُدْغَمْ سَقَطْ" "Bâ harfi mîm'e idgam edildiği zaman sıfatlarıyla birlikte düşer." cümlesinin şerhinde bazı değerlendirmelerde bulunmuştur. Burada "يُعَذِّبْ" lafzının bâ'sının yalnızca Kur'an'daki "يُعَذِّبْ مَنْ" kelimelerinde mîm'e idgam edileceği, idgam olunan harfin de sıfatlarıyla birlikte düşeceği vurgulanmaktadır. İbnü'l-Cezerî bu ifadesiyle idgam edilen harfin fonetiğine dair önemli bir konuya temas etmiştir ki o da idgam (idgâm-ı tâm) gerçekleştikten sonra, idgam edilen harfin bütün sıfatlarıyla birlikte diğerinin içinde kaybolması meselesidir. Nitekim "يُعَذِّبْ مَنْ" kelimesi düşünüldüğünde buradaki bâ (ب) harfi mîm'e (م) idgam edilmekle[823] tüm sıfatlarını kaybetmiş olmaktadır. Fakat nâkıs igdamda böyle değildir. Örneğin "لَئِنْ بَسَطْتَ" kelimesinde tâ (ط) harfi tâ (ت) harfine idgam edildiğinde ıtbâk sıfatı kalmaktadır. İbnü'l-Cezerî " وَبَيِّنِ ٱلْإِطْبَاقَ مِنْ أَحَطْتُ مَعْ بَسَطْتَ وَالْخُلْفُ بِنَخْلُقْكُمْ وَقَعْ"[824] beytiyle bu meseleyi izah etmekte ve konu bağlamında gerçekleşen ihtilaflara yer vermektedir.[825] İbnü'n-Nâzım yukarıdaki beytin şerhinde bahse konu olan meselenin faydalı bir husus olduğundan ve burada önemli bir ikazda bulunulduğundan söz etmektedir.[826]

---

[822] "Yalnızca 'يُعَذِّبْ مَنْ' lerdeki 'يُعَذِّبْ' kelimesinin bâ'sı mîm'e idgam edilir, idgam olunan harf sıfatlarıyla birlikte düşer." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 40 (138. beyit).

[823] Bu kelime Kur'an'da altı yerde geçmektedir ki (Bakara 2/248; Âl-i İmrân 3/129; Mâide 5/18, 40; Ankebût 29/21; Fetih 48/14) buralarda Sûsî için idgam vardır. Bakara 248'de ise İbn Âmir, Âsım, Ebû Ca'fer ve Ya'kûb hariç diğer imamların tamamı için idgam vechi söz konusudur. İbn Kesîr içinse biri izhar diğeri idgam olmak üzere iki vecih vardır. Pâluvî, *Zübdetü'l-irfân*, 39, 43.

[824] "… kelimelerinde bulunan ıtbak sıfatlarını iyice belirtiniz." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 37 (89. beyit).

[825] İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 37.

[826] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Cemâlüddîn Şeref,* 70.

İbnü'n-Nâzım'ın bu bağlamda yer verdiği diğer bir örnek de "أَرْجِهْ" kelimesidir ki Kur'an'da iki yerde geçen[827] bu kelimenin okunuşunda kıraat imamları arasında ihtilaf söz konusudur. Bu kapsamda gerçekleşen ihtilaflar şu şekildedir: Hemzeli, sılasız ve hâ'nın zammesiyle "أَرْجِئُهُ" okuyanlar Ebû Amr, Hişâm, Ebû Bekir Şu'be ve Ya'kûb'tur. Hemzeli, sıla ve hâ'nın zammesiyle "أَرْجِئْهُو" şeklinde okuyanlar İbn Kesîr ve Hişam'dır. Hemzeli, sılasız ve hâ'nın kesresiyle "أَرْجِئْهِ" okuyan İbn Zekvân'dır. Hemzesiz ve hâ'nın iskânı ile "أَرْجِهْ" okuyanlar Hamza ve Âsım'dır. Hemzesiz ve hâ'nın kesresiyle maksûre (ihtilas) olarak "أَرْجِهِ" okuyanlar Kâlûn ve İbn Verdân'dır. Hemze, sıla ve hâ'nın kesresiyle "أَرْجِهِی" okuyanlar ise Verş, Kisâî, Halef, İbn Cemmâz ve İbn Verdân'dır.[828]

İbnü'n-Nâzım, şerhinde yukarıdaki ihtilaflara yer verdikten sonra bu konunun iyice anlaşılması gerektiğini ve detaylıca ele alınıp gözden geçirilmeye muhtaç bir mesele olduğunu söylemiştir. Akabinde de Nâzım'ın (İbnü'l-Cezerî) bu mevzuyu eserinde çok güzel bir biçimde tahlil ettiğini dile getirmiş, aynı zamanda ona hususiyle teşekkür ve dua etmiştir.[829]

İbnü'n-Nâzım, izafet yâ'larının durumunu izah ederken de eserin ayrıcalıklı yönlerinden birine dikkat çekmiştir. Şöyle ki o, *Tayyibe'*nin "فَتىً وَمَحْيَايَ بِهِ ثَبْتٌ جَنَحْ خُلْفٌ وَبَعْدَ سَاكِنٍ كُلٌّ فَتَحْ"[830] beytindeki "sakinden sonra" ifadesiyle az kişinin temas ettiği önemli ve faydalı bir meseleye işaret edildiğini dile getirmiştir.[831] Burada ifade edilen şey, sakinden sonra gelen cemi yâ'larının fetha okunması meselesidir. Nitekim o harf, ister elif (ا) olsun "اِيَّایَ", "رُؤْیاَیَ" isterse yâ (ي) olsun "لَدَيَّ", "عَلَيَّ", "اِلَيَّ" sakinden sonra gelen izafet yâ'ları tüm kurrâya göre fetha ile okunmaktadır. Sadece İbrâhîm sûresindeki "بِمُصْرِخِيَّ" kelimesinin yâ'sını Hamza diğer imamlardan farklı olarak kesre ile okumuştur.[832]

İbnü'n-Nâzım, kıraatların cem'i konusu bağlamında vecihlerin ve ilgili kıraatı okuyan imamların nasıl sıralanacağını veya hangi tertip üzere bu işlemin yapılacağını dile

827 A'râf 7/111; Şu'arâ 26/36.
828 İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a,* 287-288; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 470; Dânî, *et-Teysîr*, 359; İbn Zencele, *Huccetü'l-kırâ'ât,* 289-291; Dimyâtî, *İthâfü füdâlâi'l-beşer,* 286-287; Pâluvî, *Zübdetü'l-irfân,* 60.
829 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Cemâlüddîn Şeref,* 82.
830 İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr,* 59 (403. beyit).
831 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Cemâlüddîn Şeref,* 188.
832 İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 362; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 26; Dânî, *et-Teysîr*, 400; İbn Zencele, *Huccetü'l-kırâ'ât*, 377-378; Dimyâtî, *İthâfü füdâlâi'l-beşer*, 342; Pâluvî, *Zübdetü'l-irfân*, 77.

getirirken de eserin özgünlüğüne işaret etmiştir. İbnü'l-Cezerî bu konuya " فَالْمَاهِرُ الَّذِي إِذَا مَا وَقَفَا بِوَجْهِ مَنْ عَلَيْهِ وَقَفَا يَبْدَا بِهِ فَأَقْرَبًا فَأَقْرَبَا مُخْتَصِرًا مُسْتَوْعِبًا مُرَتِّبَا"[833] ve "يَعْطِفُ أَقْرَبًا بِهِ فَأَقْرَبَا مُخْتَصِرًا مُسْتَوْعِبًا مُرَتِّبَا"[834] beyitlerinde değinmiştir. Burada ifade edilen şey şudur: İndirâc usûlüne göre kıraat okunurken bir kelimede vakf yapıldıktan sonra tilâvete devam edileceği zaman öncelikle ilgili kelimede vücuhatı olan kurrâ dikkate alınmalıdır. Sonrasında ise o kimseye en yakın, akabinde de ona en yakın olan kurrâ dikkate alınarak, aynı zamanda imam, râvi ve tarik sıralamasına riayet edilerek bütün vecihler tamamlanır. İbnü'n-Nâzım, kıraatların cem'inde İbnü'l-Cezerî'nin işaret ettiği bu usule riayet edilmesi gerektiğini dile getirdikten sonra ona dua etmiş ve Bakara sûresinin 3 ile 4. âyetlerini buraya örnek vererek konuyu detaylıca izah etmiştir.[835]

2.5.2. Harflerin Fonetiğine Dair Değerlendirmeleri

İbnü'n-Nâzım harflerin mahreç veya sıfatlarına yönelik okuyucunun yaygın olarak hata yaptığı yerlere ve buralarda hata yapma sebeplerine de değinmiştir. Nitekim İbnü'n-Nâzım, 86. beyitteki "وَلْيَتَلَطَّفْ" kelimesinde tâ'dan (ت) sonra gelen lâm (ل) harfi ile 87. beyitte geçen "بِسْمِ", "بَاطِلٌ" ve "وَبَرْقُ" kelimelerindeki bâ (ب) harfinin kalın okunmaması gerektiğini ve söz konusu kelimelerde/harflerde okuyucunun hata yapma nedenini dile getirmiştir. Bu bağlamda şârih, insanların çoğunun anılan harflerin şiddet sıfatını belirtmek isterken farkında olmadan kalın telaffuza meylettiğini söylemiştir.[836]

İbnü'n-Nâzım benzer şekilde "وَحَاذِرَنْ تَفْخِيمَ لَفْظِ ٱلأَلِفِ كَهَمْزِ أَلْحَمْدُ أَعُوذُ إِهْدِنَا"[837] beytinin şerhinde ilgili kelimelerin telaffuzuna dair bazı açıklamalarda bulunmuş, bu bağlamda "أَلْحَمْدُ", "أَعُوذُ", "إِهْدِنَا" ve "الله" kelimelerinde hemzenin/elifin kalın okunmaması gerektiğini söylemiş, aynı zamanda söz konusu kelimelerde okuyucunun hata yapma nedenini izah etmiştir. Şöyle ki o bu ve benzeri kelimelerde Arap olmayanların (Acem, Nabatî gibi) tabiatının kalın okumaya meyilli olduğunu söyleyerek görüşünü temellendirmeye çalışmıştır.[838]

---

833 "Mahir kişi odur ki bir kelimede vakfettiği zaman, sonrasından ibtidâ ile devam edecek olursa yine vakf yaptığı kelimenin vecihlerini alarak devam eder." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 61 (429. beyit).

834 "O kişi bu uygulamada, okunan veche en yakın olan kurrâyı, ona da en yakın olan kurrâya atfederek devam ettirir. Bunu da bütün kurrâyı kuşatacak biçimde ve tertibe riayet ederek yapar." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 61 (430. beyit).

835 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Cemâlüddîn Şeref,* 201-203.

836 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Cemâlüddîn Şeref,* 42-43.

837 "…kelimelerindeki hemzeyi tefhim okumaktan kaçın." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 36 (85-86).

838 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Cemâlüddîn Şeref,* 41-42.

2.5.3. Şiir Zaruretlerine Dikkat Çekmesi

Ebû Bekir Ahmed, şerhinde *Tayyibe'*deki şiir zaruretine dikkat çekmiş ve bu kapsamdaki lafızları yorumlamıştır. "Şiirin vezin ve kafiye düzeniyle armonik yapısını korumak için şaire tanınan kural dışı tasarruflar" olarak nitelendirilen şiir zarureti manzum metinlerde kullanılmaktadır. Öncelikle ifade etmek gerekir ki tarih boyunca bütün uygarlıklar tarafından kullanılan, özellikle Arap kültüründe revaçta olan şiirsel anlatım en kadim edebî ürün olarak değerlendirilmektedir.[839] Vezin ve kafiye uyumu sebebiyle belli bir ahenge sahip olması, duyguya hitap etmesi, çok uzun cümlelerle ifade edilebilecek şeylerin özlü biçimde aktarılabilmesi gibi birçok faydalı yönleri bulunduğu için tercih edilen bu tarz anlatımlar kıraat tedrisatında da kullanılagelmiştir.

Bu minvalde kaleme alınmış, teşbih, kinaye ve tevriye gibi söz sanatlarıyla bezenmiş eserlerden birisi de *Tayyibetü'n-Neşr* olup, İbnü'l-Cezerî söz konusu eserde kapsamlı veya mufassal konuları muhtasar halde izah etmeyi başarmıştır. Fakat şiirsel anlatım tarzının doğal bir sonucu olarak İbnü'l-Cezerî, birtakım kelime, ifade, terkip veya misalleri özlü bir biçimde dizeye sığdırabilmek ve okuyucuya aktarabilmek için eserinde şiire has bazı kısıtlamalara maruz kalmıştır. Şiir zarureti olarak nitelendirebileceğimiz bu hususiyet farklı unsurlar içermekte ve metinde bazı değişikliklere sebebiyet vermektedir.

*Tayyibe'*nin birçok beytinde şiir zarureti söz konusudur. Genelde iskân, işbâ, hareke veya harfin hazfi/ilavesi gibi farklı şekillerde karşımıza çıkan, aynı zamanda uyum ve ahengi sağlayabilme amacına matuf olan bu durum herhangi bir kurala tâbi değildir. İbnü'n-Nâzım, şerhinde zaman zaman bu gibi hususiyetlere değinmek suretiyle nazımdaki şiir zaruretine dikkat çekmiş ve buna maruz kalan kelimelerin kritiğini yapmıştır. Şerhte en sık rastlanılan şiir zaruretleri, hareke veya harfin hazfi şeklinde olmuştur. Bunun dışında memdûd isimlerin maksûr[840] yapılması şeklinde gerçekleşen şiir zaruretine rastlamak da mümkündür.

[839] Toprak, "Zarûrât-ı Şi'riyye", 44/138-140.
[840] Kenan Demirayak, "Maksûr ve Memdûd", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/453-454.

Harekede yapılan hazif:

"فَاللَّفْظُ إِنْ تَمَّ وَلاَ تَعَلُّقًا تامٌ وَكَافٍ إِنْ بِمَعْنىً عُلِّقَا"[841] beytindeki "تامٌ" kelimesinde şiir zaruretinden dolayı şeddenin hazfedilip tahfif edildiği ifade edilmiştir.[842]

"وَادْغِمْ بِلاَغُنَّةٍ فِى لاَمٍ وَرَا وَهْيَ لِغَيْرِ صُحْبَةٍ أَيْضًا تُرَى"[843] beytindeki "بِلاَغُنَّةٍ" kelimesinin sonuna zarureti şiirden dolayı tenvin getirilmemiştir.[844]

Kelimede yapılan hazif:

"وإِنْ تَكُنْ سَاكِنَةً عَنْ كَسْرِ رَقِّقْهَا يَا صَاحِ كُلُّ مُقْرِي"[845] beytindeki "يَا صَاحِ" kelimesinin aslı "arkadaş", "yoldaş" ve "dost" anlamında "يَا صَاحِبُ" olup burada zarureti şiirden dolayı bâ (ب) harfi hazfedilmiştir.[846]

Memdûd lafızların maksûr yapılmasıyla gerçekleşen hazif:

"وَحَذْفُ يَا اللاَّئِيْ سمَاَ وَسَهَّلُوا غَيْرَ ظُبىً بِهِ زَكَا وَالْبَدَلُ"[847] beytindeki "اللاَّئِيْ" kelimesi zaruret için maksur olarak gelmiştir.[848]

"وَالْأُكْلُ أَكْلٌ إِذْ دَنَا وَأُكْلُهَا شُغْلٌ أَتَى حَبْرٍ وَخُشْبٌ حُطْ رَهَا"[849] beytindeki "رَهَا" kelimesi memdûd değil maksur olarak gelmiştir.[850]

---

[841] "Eğer lafız tamam olur ve mana bakımından sonrası ile bir ilişki bulunmazsa bu tam vakıftır." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr,* 37 (96. beyit).

[842] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Cemâlüddîn Şeref,* 46.

[843] "Tenvin veya sâkin nûndan sonra lâm veya râ gelirse gunnesiz olarak idgam et. Şu'be, Hamza, Kisâî ve Halef dışındaki kurrânın bu gibi yerlerde gunnesiz okuduğu varid olmuştur." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 50 (275. beyit).

[844] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Cemâlüddîn Şeref,* 135.

[845] "Ey arkadaş, şayet lâzım bir kesreden sonra râ gelirse o râ'yı bütün kurrâ terkîk ile okur." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 55 (340. beyit).

[846] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Cemâlüddîn Şeref,* 164.

[847] "اللاَّئِي kelimesinden yâ'yı hazfederek okuyanlar Nâfi', İbn Kesîr, Ebû Amr, Ebû Ca'fer ve Ya'kûb'dur. Yâ'yı hazfettikten sonra hemzeyi teshil edenler Kâlûn, Kunbül ve Ya'kûb dışındaki kurrâdır. Hemzeyi sâkin yâ'ya dönüştürerek hulûfle okuyanlar ise Bezzî ve Ebû Amr'dır." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 46 (224. beyit).

[848] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Cemâlüddîn Şeref,* 110.

[849] "Nafi' ve İbn Kesîr nerede gelirse gelsin lâm'lı veya lâm'sız 'اكل' kelimesini iskân okur. Yâsîn sûresindeki 'أُكُلُهَا' ve 'شُغُلٌ' kelimelerini iskân okuyanlar Nâfi', İbn Kesîr ve Ebû Amr'dır. Münâfikûn sûresindeki 'خُشُبٌ' kelimesini iskân okuyan Ebû Amr ve Kisâî'dir." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 63 (452. beyit).

[850] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Cemâlüddîn Şeref,* 215.

"وَاجْمَعْ بِإِبْرَاهِيمَ شُورَى إِذْ ثَنَا وَصَادَ الإِسْرَى ٱلأَنبِيَا سَبَا ثَنَا"[851] beytindeki "ثَنَا" kelimesi "medih/övgü" anlamında bir isim olup zarureten kasr edilmiştir.[852]

2.5.4. Fıkhî Konulara Dair Değerlendirmeleri

Ebû Bekir Ahmed, manzumedeki kelimelerle bağlantılı olarak zaman zaman fıkhî konulara dair bazı açıklamalarda bulunmuştur. Bilindiği gibi kıraat vecihlerinden bazıları fonetik farklılıklar olup anlama herhangi bir etkisi bulunmazken, diğerleri ise ferşî farklılıkları kapsamakta, bunlardan bazıları da mânayı etkilemekte, hatta değiştirmektedir. Fakat bu değişiklik bir zıtlık ve çelişki değil, yorumda zenginlik olarak değerlendirilmektedir. Söz konusu değişikliğe maruz kalan kıraatlar, büyük ölçüde tefsir, kısmen de fıkıh, kelam ve tasavvuf gibi disiplinlere -aslî olmasa da talî bir unsur olarak- kaynaklık etmiş, dolayısıyla bazı âlimler bu gibi âyetlerden referansla görüşlerini temellendirme yoluna gitmişlerdir.[853]

Bu kapsamda değerlendirebileceğimiz lafızlardan bir tanesi kadınların özel günleri hakkında bazı hükümler içeren âyetteki "يطهرن" kelimesidir.[854] Fıkıh kitaplarında detaylı malumat bulabileceğimiz bu meseleye dair İbnü'n-Nâzım, *Tayyibe*'nin 495. beytinin şerhinde bazı açıklamalarda bulunmuştur.[855] Âyetteki ilgili kelime iki şekilde okunmakta, buna bağlı olarak farklı fıkhî hükümlerin çıkmasına neden olmaktadır. Nitekim ilgili kelimeyi Hamza, Kisâi, Ebû Bekir Şu'be ve Halef "يَطَّهَّرْنَ" şeklinde fetha ve şeddeli, diğerleri ise "يَطْهُرْنَ" şeklinde tâ (ط) harfinin iskânı ve hâ (هـ) harfinin zammesi ile yani

---

[851] "İbrâhim ve Şûrâ sûrelerindeki 'الرياح' kelimesini cemî okuyanlar Nâfi' ve Ebû Ca'fer'dir. Sâd, İsrâ, Enbiyâ ve Sebe' sûrelerindeki aynı kelimeyi cemî okuyan sadece Ebû Ca'fer'dir." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, 65 (480. beyit).

[852] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Cemâlüddîn Şeref,* 231.

[853] Bu kapsamda değerlendirilebilecek örnekler için bk. İbn Zencele, *Huccetü'l-kırâ'ât*, 195, 518, 752; Mehmet Dağ, *Kıraât Farklılıklarının İslâm Hukukuna ve Metodolojisine Etkisi* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998); Çetin, *Yedi Harf ve Kıraatlar*, 2013, 192-207; Abdurrahman Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi* (İstanbul: Marifet Yayınları, 2001).

[854] وَيَسْئَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ اَذًى فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتّٰى يَطْهُرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ اَمَرَكُمُ اللّٰهُ

Meali: "Sana kadınların âdet dönemi hakkında soru soruyorlar. De ki: O sıkıntılı bir haldir. Bu sebeple âdet günlerinde kadınlardan ayrı durun ve temizlenmedikçe onlarla cinsel ilişkide bulunmayın. İyice temizlendiklerinde onlara Allah'ın emrettiği şekilde yaklaşın..." Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin, *Kur'an-ı Kerim Meali* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), Bakara 2/222.

[855] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Cemâlüddîn Şeref,* 239.

hafifleterek okumuşlardır.[856] İbnü'n-Nâzım'ın da ifade ettiği gibi şeddeli kıraate göre kelimenin aslı "يَتَطَهَّرْنَ" olup tâ (ت) harfi tâ (ط) harfine idgam edilmiştir.

Tahfif kıraatına göre bu duruma maruz kalan kişi hayız süresi tamamlandığı zaman -gusül şartı olmaksızın- temiz kabul edilir.[857] Şeddeli okuyanlara göre ise hüküm, hayız bittikten sonra gusül alıncaya kadar hanımlara yaklaşmamaya delalet eder.[858] Her iki görüşü toplayan bir görüş daha vardır ki o da hayız bitiminde gusül almaksızın cinsel münasebetin haramlığını ifade etmektedir.[859] Tahfif kıraatın teşdid kıraatına hamledilmesi yoluyla iki kıraatı bir arada cemeden bu son görüş daha çok tercih edilmiştir.

İbnü'n-Nâzım söz konusu beytin şerhinde tahfif veya teşdid okuyan imamların kimler olduğunu, her iki kıraate göre âyetin ne anlam ifade ettiğini, buna bağlı olarak da fukâhanın ilgili âyetten nasıl bir hüküm çıkardığını dile getirmiştir. İbnü'n-Nâzım tahfif kıraatın teşdid kıraate hamledilmesi yoluyla iki kıraatın cemedilebileceği, diğer bir ifadeyle hayız bitiminde ancak gusül aldıktan sonra cinsel birlikteliğin haramlığının ortadan kalkacağı şeklinde meydana gelen fıkhî hükmün cumhurun görüşü olduğunu söylemiştir.[860]

Nüveyri, söz konusu ayetteki kıraat farklılıklarından hareketle fıkhî bir değerlendirmede bulunmaksızın sadece ilgili kelimelerin terkibini yapmıştır.[861] Termesi, Kamhâvî ve Emin Kehîle de Nüveyrî gibi yalnızca ilgili âyetteki kıraat ihtilaflarına yer vermiş ve kelimenin

---

856 İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 182; Dânî, *Câmi'u'l-beyân*, 421; İbn Zencele, *Huccetü'l-kırâ'ât*, 34-35; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr (thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ')*, 2/227; Dimyâtî, *İthâfü füdâlâi'l-beşer*, 203; Pâluvî, *Zübdetü'l-irfân*, 34.

857 Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, thk. Muhammed Subhi b. Hasan Hallâk (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1994), 1/116-117; Mehdevî, *Şerhu'l-hidâye*, 1/198; İbn Zencele, *Huccetü'l-kırâ'ât*, 135.

858 Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî Nevevî, *el-Mecmu' Şerhu'l-Mühezzeb* (Beyrut: Mektebetü's-Selefiyye-Dâru'l-Fikr, 1998), 2/396-397; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, 1/116-117; Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Cemmâîlî el-Makdisî İbn Kudâme, *el-Muğnî*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî - Abdülfettâh Muhammed el-Hulv (Riyâd: Dâru Alemi'l-Kütüb, 1997), 1/386-387; Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî Mergînânî, *el-Hidâye şerhu bidâyetü'l-mübtedî*, thk. Naim Eşref Nur Muhammed (Pakistan: İdâretü'l-Kur'ân ve'l-Ulûmi'l-İslâmiyye, 1417), 1/205-216.

859 Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed Aynî, *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye* (Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1990), 1/653-654; Alâüddîn Ahmed b. Muhammed Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr fî şerhi Usûli'l-Pezdevî* (İstanbul: Şirket-i Sahafiye-i Osmaniye, 1308), 3/91-92.

860 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Cemâlüddîn Şeref,* 239.

861 Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, 2/204-205.

kökenine dair bazı izahlar getirmiştir.[862] Bu bağlamda Termesi, "تَطَهَّرَ" kelimesinin aslının Übey b. Kâ'b kıraatı olan "يَتَطَهَّرْنَ" olduğundan, fakat "يَتَطَهَّرْنَ" okuyuşu resm-i mushafa uymadığı, dolayısıyla sahih kıraatlarda bulunması gereken şartları taşımadığı için şâz kabul edildiğinden söz etmiştir.[863] Diğer *Tayyibe* şârihlerinden Musâ Carullah, fıkhî ihtilafa konu olan metni hiç şerhetmemiş,[864] Aşıkkutlu ise ilgili kelimedeki kıraat farklılıklarına değinmekle yetinmiştir.[865]

İbnü'n-Nâzım'dan başka söz konusu kelimedeki fıkhî meseleye yönelik değerlendirmede bulunan kişinin Sâlim Muhaysin olduğu görülmektedir. Sâlim Muhaysin, *el-Hâdî*'de konuya dair bazı izahlar getirmiş ve bu bağlamda hayız süreci devam ederken kadına şiddetli bir eziyet olacağı için onunla cimada bulunmanın doğru olmadığını, nitekim modern tıp ile ispat edildiği üzere bunun çeşitli hastalıklara sebebiyet vereceğini söylemiştir. Dolayısıyla o, her iki kıraatı birleştirerek hayız bitiminden sonra gusül almaksızın cinsel birlikteliğin caiz olmayacağı, diğer bir ifadeyle kadının hayız süresi tamamlanıp temiz olduktan sonra ancak ona yaklaşılabileceği şeklindeki kanaati benimseyerek görüşünü temellendirme yoluna gitmiştir.[866] Fakat Sâlim Muhaysin'in hayız devam ederken kadına eziyet olacağı için cinsel birlikteliğin yasaklığına yönelik izahları yukarıdaki meseleyle doğrudan ilişkili değildir.

İbnü'n-Nâzım'ın istiâzenin hükmüne dair serdettiği görüşleri[867] ile Fâtiha sûresindeki ملك-مالك kelimesinin okunuşuna[868] ve müdâyene âyetindeki hükümlere yönelik yaklaşımları[869] da bu kapsamda değerlendirilebilir. Görüldüğü gibi İbnü'n-Nâzım, manzumedeki bazı kelimeleri şerhederken zaman zaman fıkhî konulara girmiştir.

2.5.5. Bazı Beyitlerde Tertibin Dışına Çıkması

İbnü'n-Nâzım'ın *Tayyibe'*nin tüm beyitlerini büyük bir özen ve dikkatle şerhettiği gözlemlenmekle birlikte, bazı beyitleri hiç şerhetmediği görülmektedir. Nitekim o, eserin

---

862 Termesî, *Gunyetü't-talebe*, 1/1764; Kamhâvî, *Kevkebü'd-dürrî*, 386-387; Emin Kehîle, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, 183.
863 Termesî, *Gunyetü't-talebe*, 1/1764.
864 Carullah, *Tayyibetü'n-Neşr fi'l-'aşr*, 112.
865 Âşıkkutlu, *Şerh ve Hâşiyeli Tayyibe*, 2/171.
866 Muhaysin, *el-Hâdi*, 2/79-80.
867 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Cemâlüddîn Şeref,* 50-51.
868 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Cemâlüddîn Şeref,* 56.
869 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Cemâlüddîn Şeref,* 249.

mukaddime kısmındaki ilk 23 beyit ile 82 ve 83. beyitlerin şerhinde konuya ilişkin herhangi bir değerlendirmede bulunmamıştır.[870] İbnü'n-Nâzım'ın söz konusu beyitlere yönelik herhangi bir izah getirmemesi onun özlü ve muhtasar anlatıma önem vermesi hasebiyle üslubunun yansıması olarak değerlendirilebilir.

İbnü'n-Nâzım'ın şerhetmediği ve *Tayyibe'*nin ilk 23 beytini kapsayan bu kısımda besmele, hamdele ve salveleden sonra Kur'an-ı Kerim'i okuma ve okutmanın faziletinden, sahih kıraatte aranan şartlardan, bu şartlara uymadığı takdirde o kıraatın şâz olarak değerlendirileceğinden, Kur'an kıraatındaki ihtilafın sebebinden (yedi harf ruhsatı) ve muhtasar olarak on kıraat imamı ve râvilerinden bahsedilmektedir.[871] İbnü'n-Nâzım'ın herhangi bir açıklamada bulunmadığı 82 ve 83. beyitlerde ise tecvidin tanımından ve her bir harfin okunuşunda dikkat edilmesi gereken hususlardan bahsedildiği görülmektedir.[872]

Şerhi incelediğimizde gerek ilgili beyitlerin öncesinde veya sonrasında gerekse eserin diğer yerlerinde İbnü'n-Nâzım'ın bahse konu olan beyitleri neden şerhetmediğine dair bir bilgiye rastlayamadığımızı belirtmek isteriz. Kanaatimize göre söz konusu meseleler, başta mukaddime şerhleri olmak üzere birçok eserde herkesin kolayca ulaşabileceği genel bilgiler olduğu ve ilgili çalışmalarda etraflıca bilgi verildiği için burada ilave bir beyana ihtiyaç duyulmamıştır.

Tayyibe üzere kaleme alınan diğer şerhler incelendiğinde Nüveyrî, Ṣa'rânî, Termesî, Aşıkkutlu, Îhâb Fikrî ve Emin Kehîle'nin ilk 23 beyti şerhettiği görülmüştür. Sâlim Muhaysin'in *el-Hâdî* isimli şerhinde ilgili beyitlerin geneli şerhedilmiş, fakat bazılarına yönelik bir değerlendirmede bulunulmamıştır. Kamhâvî'nin bazı beyitleri birleştirerek şerhettiği anlaşılmıştır. Cârullah şerhinde ise gerek ilk 23 beytin gerekse diğer beyitlerin şerhinde sistematik bir usul takip edilmemiştir. Nitekim Cârullah bazı beyitleri şerhetmiş, bazılarını ise şerhetmemiştir.

İbnü'n-Nâzım, manzumenin hemen hemen tüm beyitlerini birbiriyle birleştirmeksizin ayrı ayrı şerhetmiş, fakat öncesi-sonrası ile bağlantısı kuvvetli olan bazı beyitleri muhtemelen konu bütünlüğünü sağlamak amacıyla birlikte değerlendirmiştir. Nitekim

[870] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Cemâlüddîn Şeref,* 8-9, 41.
[871] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Cemâlüddîn Şeref,* 8-9.
[872] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Cemâlüddîn Şeref,* 41.

İbnü'n-Nâzım, 145 ve 146. beyitleri 144. beyit ile; 156. beyti ise 155. beyit ile birleştirerek şerhetmiş, sonrasında da "Bu beyitler daha önce şerhedilmiştir." şeklinde uyarıda bulunmuştur.[873]

2.5.6. Her Bâba Mukaddime ile Başlaması

İbnü'n-Nâzım *Tayyibe'*yi şerhederken her bâba mukaddime ile başlamış ve ilgili başlık altında ele alınan kavramları kısaca izah etmiş, dolayısıyla okuyucuya kolaylık olması için bu kısımda konuya ilişkin genel bir perspektif sunmuştur. Örneğin o, istiâze konusuna giriş yaparken meselenin öneminden, herhangi bir fasla, konuya, esere veya kıraate başlamadan önce istiâze çekilmesi gerektiğinden ve istiâzenin ne anlam ifade ettiğinden bahsetmiş, aynı zamanda etimolojik tahlil yapmıştır.[874]

İbnü'n-Nâzım besmele konusuna gelince, bu kısmın mukaddimesinde öncelikle besmele kelimesinin tahlilini yapmış ve analojik bir çıkarımda bulunmuştur. Bu bağlamda nasıl ki "هَلَّلَ" veya "هَيْلَلَ" lafızlarından tevhîd "لاَ اِلَهَ اِلَّاالله", "حَوْقَلَ" veya "حَوْلَقَ" ifadelerinden tesbîh "لاَ حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ اِلَّا بالله" anlaşılıyorsa, "بَسْمَلَ" lafzından da "بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ" diyerek besmelenin anlaşıldığını ifade etmiş, aynı zamanda "بَسْمَلَةٌ" kelimesinin "بَسْمَلَ" fiilinin mastarı olup ihtisâr anlamında kullanıldığını söylemiştir.[875]

İbnü'n-Nâzım konunun devamında besmelenin hükmüne dair kısa bir değerlendirmede bulunmuş ve bu bağlamda her mübah işe başlarken besmele çekmenin müstehab olduğundan, aynı zamanda Süleyman peygamberin (a.s.) kıssasının anlatıldığı sûredeki[876] besmelenin tartışmasız âyet olduğundan bahsetmiştir. Her sûrenin evveline yazılan besmelenin hükmüne dair, kıraat âlimleri ile fakihler arasında ihtilaf olduğunu söylemiş, bu ihtilaf kapsamında sûre evveline yazılan besmelenin Neml sûresindeki gibi vahye müstenid olarak değerlendirilmesi gerektiğini ifade ederek kanaatini ortaya koymuştur.[877]

İbnü'n-Nâzım benzer şekilde Fâtiha sûresinin mukaddime kısmında bu sûreye neden "ümmü'l-Kur'an" denildiğinden; idgâm-ı kebîr konusunun mukaddimesinde idgamın

[873] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Cemâlüddîn Şeref,* 74, 80.
[874] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Cemâlüddîn Şeref,* 50.
[875] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Cemâlüddîn Şeref,* 52.
[876] Neml 27/30.
[877] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Cemâlüddîn Şeref,* 52.

tarifi, kısımları ve hükmünden; hâü'l-kinâye konusunun mukaddimesinde bu bağlamda gerçekleşen ahkâm ve ihtilaflardan; med-kasr konusunun mukaddimesinde ise kavramların tanımından ve sebeb-i meddin kısımlarından bahsetmiştir.[878]

Aynı şekilde hemzenin durumları, sakin nûn (ن) ve tenvînin hükümleri, feth, imâle, beyne beyne, râ'nın hükümleri, lâm'ın hükümleri, kelime sonlarında vakf, resm-i hat üzerine vakf, izâfet ve zevâid yâ'ları gibi kıraat ilminin usul konularının mukaddimesinde konuya ilişkin kısa malumata yer verilmiştir. Yine eserin hâtime bölümünün mukaddimesinde tekbir konusu muhtasar olarak ele alınmıştır.[879]

İbnü'n-Nâzım eserin usul ve hâtime kısmında bu yöntemi takip edip okuyucunun zihnini hazırlamak için konuya ilişkin kısa bilgiler vermiş olmakla birlikte ferşü'l-hurûfta böyle yapmamıştır. Nitekim yukarıda detaylarına yer verilen Fâtihâ'yı hariç tutacak olursak ferşü'l-hurûf bölümünde böyle bir bilgilendirme yapmaksızın doğrudan ana metnin şerhine girmiştir. Yalnızca ferşü'l-hurûf bölümüne geçerken ferşü'l-hurûf terkibinin izahını yapmış, bu bağlamda Kur'an'da az geldiği, belli bir kurala tâbi olmaksızın her sûrede farklı formlarda ve dağınık halde karşımıza çıktığı için kurrânın bu isimle andığını ifade etmiştir.[880]

2.5.7. Manzumede Geçen Eserleri Tanıtması

Ebû Bekir Ahmed, *Tayyibe* metninde adı geçen eserler hakkında şerhte kısaca bilgi vermiştir. Örneğin o, 55. beyitte geçen *Hırzü'l-emânî*'yi kısaca tanıtmıştır. Bu bağlamda o, eserin isminin *Şâtıbiyye*, müellifinin adının Ebü'l-Kâsım b. Firrûh b. Halef er-Ruaynî eş-Şâtıbî olduğundan ve Şâtıbî'nin 28 Cemâziyelâhir 590/1194 senesinde Kahire'de vefat ettiğinden bahsetmiş ve ona dua etmiştir.[881]

İbnü'n-Nâzım 57. beytin şerhinde kısaca *en-Neşr'*den bahsetmiştir. Bu bağlamda eseri İbnü'l-Cezerî'nin kaleme aldığını, fakat eserin zaten ziyadesiyle tanındığını ve onu anlatmak için sözü uzatmaya gerek olmadığını ifade etmiştir. Yine *en-Neşr'*in derinlik ve

[878] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Cemâlüddîn Şeref,* 56, 62, 76-77, 83.
[879] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Cemâlüddîn Şeref,* 134, 136, 159, 167, 169, 171, 178, 189-190, 421.
[880] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Cemâlüddîn Şeref,* 204.
[881] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Cemâlüddîn Şeref,* 30.

şöhretini bilen bazı âlimlerin eser hakkında söylediği "*en-Neşr* kaleme alındıktan sonra ona muttali olmadıkça bir kişi için kıraat rivayet etmek sahih olmaz."[882] sözünü nakletmiştir.[883]

Şârih genelde manzumede ismi geçen eserler hakkında kısa malumat vermiş, fakat her zaman böyle yapmamıştır. Nitekim o, 56. beyitte geçen *Teysir* hakkında şerhte herhangi bir değerlendirmede bulunmamıştır.[884] Şerhte geçen kaynaklar hakkında "Eserin Kaynakları" başlığı altında detaylı bilgi verildiği için burada bu kadar malumatla iktifa edilmiştir.

2.5.8. Manzumenin İmlasına İlişkin Değerlendirmeleri

İbnü'n-Nâzım kelimelerin imlâsına ilişkin de bazı değerlendirmelerde bulunmuştur. Örneğin, "قِ الْخُلْفَ مَعْ مُصَيْطِرٍ وَالسِّينُ لِي وَفِيهِما الْخُلْفُ زَكِيٌّ عَنْ مَلِي"[885] beytindeki "korumak, sakındırmak, muhafaza etmek"[886] anlamına gelen "قي" kelimesinin tek harf olduğunu, fakat aslı üzere yâ (ي) ile resmedildiğini söylemiştir.[887]

İbnü'n-Nâzım, *Tayyibe* metnindeki bazı kelimelerin imlâsına dair açıklamalar yaptığı gibi resmü'l-mushaftaki yazımına ilişkin de bazı değerlendirmelerde bulunmuştur. Onun "الضُّعَفٰٓؤُا" kelimesine[888] yönelik izahatı bu bağlamda değerlendirilebilir. İbnü'n-Nâzım söz konusu kelimenin Osman mushafındaki gibi hemzeden sonra vâv (و) getirilmek suretiyle imlâ edildiğini, bunun da Arap lehçelerinden Temîm, Kays, Hüzeyl gibi kabilelerin imlâ kurallarına uygun olduğunu söylemiştir.[889] Kıraat açısından ise anılan kelimede herhangi bir farklılık söz konusu değildir.

---

[882] Ebü'l-Mehâsin (Ebû Abdillâh) Şemsüddîn Muhammed b. Alî b. Hasen el-Hüseynî ed-Dımaşkî, *Zeylü tezkiretü`l-huffaz ez-Zehebî* (Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 377.

[883] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Cemâlüddîn Şeref,* 31.

[884] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Cemâlüddîn Şeref,* 30-31.

[885] "Tûr'daki 'الْمُصَيْطِرُونَ' ile Gâşiye'deki 'مُصَيْطِرٍ' kelimesini hulüflü işmâm okuyan Hallâd'dır. Bu kelimeleri hulüfsüz iskân ile okuyan Hişâm'dır. Hem sîn hem de sâd ile okuyanlar ise Kunbül, Hafs ve İbn Zekvân'dır." İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr,* 39 (115. beyit).

[886] İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 15/401-402.

[887] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Cemâlüddîn Şeref,* 59.

[888] İbrâhim 14/21.

[889] İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr, thk. Cemâlüddîn Şeref,* 123.

SONUÇ

Kıraat ilmi ilk dönemlerde şifahî olarak okutulup nakledilmiş, hicrî II. asırdan itibaren kısmen kitabî olarak aktarılmaya başlanmış, zaman içerisinde gelişmek suretiyle bu sahada büyük bir külliyat teşekkül etmiştir. Kıraat ilmine yönelik kaleme alınan eserlerin manzum ve mensur olmak üzere iki gruba ayrıldığı görülmüştür. İbnü'l-Cezerî tarafından on kıraate dair kaleme alınan *Tayyibetü'n-Neşr* de manzum tarzda kaleme alınan eserler içerisinde önemli bir yere sahiptir. Söz konusu eser birtakım rumuz ve şiirsel formlar içermesi nedeniyle girift bir yapıda olup bu yapının çözümlenebilmesi ve manzumenin anlaşılabilmesi için yardımcı bir kaynağa ihtiyaç duyulmuştur.

*Tayyibe'*nin daha iyi anlaşılmasına katkı sunmak amacıyla telif edildiği dönemden itibaren birçok şerh çalışması yapılmıştır. Bunlardan ilk ve en çok ilgi gören eserin çalışmamıza konu olan İbnü'n-Nâzım şerhi olduğu anlaşılmıştır. Söz konusu şerh, İbnü'l-Cezerî'nin oğlu Ebû Bekir Ahmed tarafından kaleme alınmıştır. İsmi *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr* olup eserin isminde ve müellife aidiyetinde şüphe yoktur. Ebû Bekir Ahmed daha ziyade İbnü'n-Nâzım namıyla meşhur olmuştur. Zira *Tayyibe, en-Neşr'*in temel konularının nazma dökülmüş hali olup bundan dolayı İbnü'l-Cezerî'ye "Nâzım" denilmekte, Ebû Bekir Ahmed de babasına nispetle "Nâzım'ın oğlu" anlamında İbnü'n-Nâzım olarak anılmaktadır.

İbnü'n-Nâzım'ın hayatını konu eden çalışmalar incelendiğinde şârih hakkında fazla bilgi bulunmadığı görülmüştür. Zira yaşadığı dönemden itibaren doğrudan ya da dolaylı olarak şârihin hayatını konu eden kaynak ve dokümanlar incelenmiş, fakat konuya ilişkin İbnü'l-Cezerî'nin *Gâyetü'n-nihâye'*sinde verilen bilgiler dışında çok farklı bir malumata ulaşılamamıştır. Daha sonra kaleme alınan ve İbnü'n-Nâzım'ın hayatına değinilen çalışmalarda geçen bilgilerin ise *Gâyetü'n-nihâye'*dekinden farklı bir muhtevaya sahip olmadığı anlaşılmıştır. Nitekim söz konusu kaynaklara bakıldığında onun hayatı hakkında geniş ve tatmin edici bilgi bulunmadığı, mevcut bilgilerin ise birbirinin tekrarı niteliğinde olduğu, bazen de kendi içinde çelişkiler barındırdığı görülmüştür.

Hal böyle olmakla birlikte yazma eser kütüphane katalogları, İbnü'n-Nâzım'ın hayatına değinilen tabakat, teracim, tarih ve kıraat türü eserler veya modern, akademik ve

ansiklopedik çalışmalar gibi hakkında malumat bulunabileceğini düşündüğümüz kaynaklar taranmış ve bu kaynaklardan elde edilen veriler çalışmada derli toplu bir araya getirilerek takdim edilmiştir. Aynı zamanda onun hayatına ilişkin hatalı gördüğümüz bilgiler tespit edilip temel kaynaklara inilmek suretiyle tashih edilmiş, en nihayetinde doğrusu veya doğruya yakın olanı ortaya konulmuştur.

İbnü'n-Nâzım, 780/1378 senesinde (17 Ramazan Cuma) Dımaşk/Şam'da dünyaya gelmiştir. Şârihin vefatına dair kaynaklarda farklı tarihlere işaret edilmiştir. Bu bağlamda İbnü'n-Nâzım'ın hayatına değinilen bazı kaynaklarda vefatıyla ilgili tarih verilmezken, bazılarında 827/1424, 835/1432 ve 859/1454 şeklinde üç farklı tarihten söz edilmektedir. Tüm bu kaynaklar tarandığında ve hayatına dair diğer bilgiler karşılaştırıldığında İbnü'n-Nâzım'ın, babasından bir müddet sonra yani 835/1432 senesinde veya buna yakın bir tarihte muhtemelen Şam'da vefat etmiş olması en makul yaklaşım gibi görünmektedir.

Ebû Bekir Ahmed'in hayatı incelendiğinde onun henüz on yaşındayken Kur'an-ı Kerim'i ezberlediği, babasından *en-Neşr, Takrîbü'n-Neşr* ve *Tayyibetü'n-Neşr'*i okuduğu, *Şâtıbiyye* ile *Râiyye'*yi ezberlediği, İbrâhîm eş-Şâmî, Ebû İshak el-Ba'lebekkî gibi dönemin otorite şahsiyetlerinden *Şâtıbiyye* ve *'Unvân* yanında kıraat-ı seb'a, kıraat-ı aşere ve on iki kıraatı tamamlayıp icazet aldığı nakledilmektedir. Aynı zamanda onun büyük kardeşi Ebü'l-Fetih'in vefatı üzerine Sultan Eşref Barsbay tarafından Şam'daki medreselere müderris olarak tayin edildiği, anılan medreselerde uzun süre bu görevi sürdürdüğü, derslerine kâdılkudât ve ulemânın iştirak ettiği nakledilmektedir. Kısacası İbnü'n-Nâzım'ın, dönemin önde gelen hocalarından ilim tahsil ettiği, kardeşleri arasında ilimde temayüz ettiği, çeşitli medreselerde müderrislik yaptığı, başta Yıldırım Bayezid'in çocukları olmak üzere birçok öğrenci yetiştirdiği ve sayıları fazla olmasa da nitelikli eserler kaleme aldığı, aynı zamanda "elçilik" ve "mütevellilik" gibi görevleri deruhte ettiği tespit edilmiştir.

İbnü'n-Nâzım'ın en kapsamlı eseri çalışmamıza konu olan *Tayyibe* şerhidir. Kanaatimize göre İbnü'n-Nâzım bu şerhi 827-828 (1424-1425) tarihlerinde kaleme almıştır. Söz konusu şerhin gerek ülkemizde gerekse diğer İslâm beldelerinde kıraat eğitim-öğretim sürecinde *Tayyibe'*yi anlama noktasında kılavuz niteliğine sahip önemli bir çalışma olduğu ve bu bağlamda müracaat edilen yardımcı kaynaklar arasında ilk sıralarda yer

aldığı anlaşılmıştır. Şerhi kıymetli kılan en önemli faktörlerden birisinin, şerhin İbnü'l-Cezerî gibi bir âlimin beğenisine ve onayına mazhar olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Nitekim İbnü'l-Cezerî, şerhi gördüğü zaman "Ben Mekke'deyken Mısır'da benim yokluğumda *Tayyibetü'n-Neşr'*i şerhetti. Benim daha evvel aynı esere yaptığım hâşiyenin bir nüshası bile elinde olmamasına rağmen eseri çok güzel şerhetmiş. Bu şerhten önce bana ait iki manzumeyi de çok güzel şerhetmişti..." sözleriyle bu durumu ifade etmiştir. İbnü'l-Cezerî'nin şerhi beğendiğini açıkça ifade etmesi ve bir bakıma onaylaması şerhe olan güven ve ilgiyi artırmıştır.

İbnü'n-Nâzım şerhine kıymet kazandıran bir diğer unsur söz konusu eserin bu bağlamda kaleme alınmış ilk şerh olmasıdır. Nitekim *Tayyibe*, telif edildiği tarihten itibaren muhtasar veya mufassal birçok şerh çalışması ile desteklenmiştir. İbnü'n-Nâzım'a en yakın şerh ise Nüveyrî şerhidir. Daha sonra telif edilen Âmilî ve Semennûdî şerhleri ile modern dönemlerde kaleme alınan Musa Cârullah, Mehmed Rüştü Âşıkkutlu, Muhammed Sâlim Muhaysin ve Muhammed Sâdık Kamhâvî şerhleri de bu bağlamda yapılan bazı şerh çalışmalarıdır. Fakat tüm bu şerhler zamansal olarak İbnü'n-Nâzım şerhinden sonra telif edilmiş ve bu şerhleri kaleme alan âlimler İbnü'n-Nâzım'dan etkilenmiş gibi gözükmektedir.

Sonraki dönem *Tayyibe* şerhlerinde sarâhaten veya zımnen bu şerhe atıf yapılması İbnü'n-Nâzım şerhinin değerini ortaya koyan önemli bir faktördür. Nitekim bazılarında bizzat onun ismi zikredilerek atıf yapılmış, bazılarında ise ilgili pasajlar birebir aktarıldığı veya cümleler kısmen değiştirildiği halde İbnü'n-Nâzım'ın ismi ve eseri doğrudan zikredilmemiştir. Cârullah şerhinde böyle bir durum göze çarpmaktadır. Nüveyrî şerhinde de benzer bir durum söz konusudur. Yani Nüveyrî şerhinin herhangi bir yerinde İbnü'n-Nâzım'ın ismi ve eseri zikredilmez. Nüveyrî, eserin mukaddimesinde *Tayyibe'*yi şerhedeceği zaman daha önce benzer bir çalışmanın yapılmamış olmasını gerekçe göstererek bu şerhin zorluğuna dikkat çekmiştir. Fakat tezimize konu olan İbnü'n-Nâzım şerhi Nüveyrî şerhinden önce telif edilmiştir. İbnü'n-Nâzım şerhi Nüveyrî şerhinden önce kaleme alındığı ve Nüveyrî'nin de İbnü'l-Cezerî'nin öğrencisi olduğu düşünüldüğünde Nüveyrî'nin İbnü'n-Nâzım şerhinin varlığından haberdar olmaması dikkat çekicidir.

Îhâb Fikrî'nin şerhi *Takrîbü't-Tayyibe'*de de İbnü'n-Nâzım şerhinden çokça alıntı yapılmış, hatta alıntı yapılan cümlelerin ekserisinde herhangi bir değişiklik dahi söz konusu olmamıştır. Îhâb Fikrî eserin mukaddimesinde "Şerhi kaleme alırken birçok eserden özellikle İbnü'n-Nâzım şerhinden istifade ettiğini, buna da İbnü'n-Nâzım'ın bizzat babasının yanında yetiştiğini, şerhi kaleme aldıktan sonra onu babasına arz ettiğini, İbnü'l-Cezerî'nin de şerhi beğendiğini ifade etmesini" gerekçe göstererek bu durumu gizlemeyip açıkça belirtmiştir. *Tayyibe* üzerine kaleme alınan diğer şerhlerde de doğrudan ismi ve eseri zikredilmek suretiyle İbnü'n-Nâzım şerhine atıf yapıldığı görülmüştür. Tüm bunlar göstermektedir ki İbnü'n-Nâzım şerhi, sonraki dönem şerh çalışmalarını etkilemiş ve onlara genel bir çerçeve sunmuştur. Yukarıdaki şerhler yanında bu sahada kaleme alınan birçok kıraat çalışmasında da bizzat İbnü'n-Nâzım'ın ismi ve eseri zikredilerek referans gösterildiği olmuştur.

İbnü'n-Nâzım şerhinde yer yer manzumenin *(Tayyibe)* üstünlüklerine, eserin mümeyyez vasıflarına ve diğer telifattan ayrılan özelliklerine değinilmiştir. Bu bağlamda İbnü'n-Nâzım, eserinde *Tayyibe-Şâtıbiyye* karşılaştırması yapmış, yeri geldiği zaman Şâtıbî'yi ve *Şâtıbiyye'*nin ana kaynağı olan *et-Teysir'*i, dolayısıyla da Dânî'yi eleştirmekten geri durmamıştır. Nitekim ona göre *Teysîr* ve *Şâtıbiyye'*de bulunmayan birçok râvi ve tarike *Tayyibe'*de yer verilmesi, vakf ile kat' arasındaki farka değinilmesi, idgam, istiâze, izafet yâ'sı, sakin mîm ve nûn'un ahkâmı veya kıraatların ifrad ve cem'i gibi konular manzume için bir üstünlüktür.

İbnü'n-Nâzım manzumenin üstünlüklerini dile getirirken özellikle *Şâtıbiyye'*ye atıfta bulunur ve bu bağlamda Şâtıbî'ye karşı birtakım eleştiriler yöneltir. Şöyle ki o, bazı konularda mutlak ifadeler kullandığı için meselenin müphem kaldığını veya genel kuralın istisnaları belirtilmediği için yanlış anlaşılmaya müsait olduğunu, önemli olmasına rağmen birtakım meselelere eserde hiç değinilmediğini, hatta bazı noktalarda Şatîbî'nin hata yaptığını ifade etmek suretiyle ona yönelik birtakım eleştirilerde bulunmuştur. İbnü'n-Nâzım'ın Şâtıbî'ye yönelik bu tutumu bazen *Tayyibe'*nin *Şâtıbiyye'*ye muvafakat ettiği noktaları dile getirmek veya iki eseri kıyaslamak şeklinde kendini göstermiştir. Diğer bir ifadeyle o, ittifak ve ihtilafları belirtmek suretiyle iki eser arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışmış, böylelikle ilgili konularda okuyucuya bir perspektif sunmuştur.

İbnü'n-Nâzım *Tayyibe'*yi şerhederken kendisinden önceki âlimlerin müktesebatından ve sahanın klasiklerinden istifade etmiş ve onlardan nakilde bulunmuştur. Birçok eserde karşımıza çıkan bu iktibaslar, söz konusu çalışmalara bir derinlik ve zenginlik kazandırdığı gibi aynı zamanda o eseri kaleme alan âlimin alana ilişkin yetkinliğini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda şârih, sadece nakilde bulunmakla kalmamış yer yer ilgili kaynaklarda hatalı gördüğü noktalara dikkat çekmek suretiyle okuyucuyu uyarmıştır. İbnü'n-Nâzım'ın Şâtıbî'ye yönelik eleştirileri bu bağlamda değerlendirilebilir. Hatta o *Tayyibe'*nin 40. beytinin şerhinde İbnü'l-Cezerî'yi de koyduğu usulün dışına çıktığı ve tertibe riayet etmediği gerekçesiyle eleştirmiş, bu hatadan dolayı okuyucuların hoş görüsüne sığınmış ve "وَاغْتُفِرَ لَهُ ذَلِكَ لِأَنَّهُ لَا تَرْتِيبَ فِيهِ" ifadesiyle İbnü'l-Cezerî adına özür beyan etmiştir.

İbnü'n-Nâzım, bazen nakilde bulunduğu eser ve müellifin ismini tam olarak verir, bazen meşhur kullanımıyla ifade eder, bazen de eserin değil o eseri kaleme alan müelliflerin ismini zikretmek suretiyle alıntı yapar. Zaman zaman manzumede geçen eser hakkında kısaca bilgi verir. İbnü'n-Nâzım'ın alıntı yaptığı kaynakların *Tayyibe'*nin, dolayısıyla *en-Neşr'*in kaynakları ile hemen hemen aynı olduğu görülmüştür. Bu durum rumuz ve ıstılahlar için de geçerlidir. Yani İbnü'l-Cezerî *en-Neşr* ve *Tayyibe'*de hangi rumuz, ıstılah ve kaynakları kullandıysa İbnü'n-Nâzım da şerhte onları kullanmıştır. *Tayyibe* üzerine kaleme alınan böyle bir şerh çalışmasında bu benzerlik doğal ve zaruridir. Zira işlediği konular ve ihtiva ettiği bilgiler açısından *Tayyibe* ile *Neşr,* dolayısıyla İbnü'n-Nâzım şerhi ortak bir niteliğe sahiptir.

İbnü'n-Nâzım, manzumede yer verilen ilmî ıstılahları ilk geçtiği yerde detaylı olarak izah etmiş ve örneklerle zenginleştirmiş, böylelikle başka bir yardımcı kaynağa ihtiyaç duyulmadan manzumenin anlaşılabilmesini sağlamıştır. Aynı zamanda söz konusu ıstılahların mahiyet, delalet ve kapsamını, onların metin içerisindeki kullanımını ve İbnü'l-Cezerî'nin bunları seçme gerekçesini açıklamış, dolayısıyla hem kavramsal hem de metodolojik çerçeveyi belirlemek suretiyle okuyucuya bir perspektif sunmuştur. Aynı zamanda o, metinde detaylarına girilmeyen ve kendisi ile kastedilenin anlaşılması için ilave bir beyana ihtiyaç duyulan müphem kelime veya terkipleri tavzih etmek, mutlak lafızları tafsil etmek ve muğlak ifadeleri anlaşılır hale getirmek suretiyle okuyucuya kolaylık sağlamıştır.

İbnü'n-Nâzım manzumedeki kelime, kavram, terkip veya cümlelerin izahı noktasında zaman zaman Kur'an âyetlerini ve sahih-zayıf ayırt etmeksizin hadisleri delil getirerek naklî istidlalde bulunmuştur. İbnü'n-Nâzım bazen kelimelerin morfolojisini veya cümlelerin sentaktik yapısını incelerken, bazen de ilgili kıraatın ihticacı için bu yönteme başvurmuştur. Hz. Peygamber'in sözlerinden nakilde bulunurken zaman zaman ilgili hadislerin tahricini yapmış bazen de söz konusu rivayetleri herhangi bir tetkik ve tahlile tâbi tutmamıştır. İbnü'n-Nâzım âyet ve hadisten istifade ettiği gibi sahâbe, tâbiîn ve selefin sözlerinden de nakilde bulunmak veya Arap şiirinden bazı pasajlar aktarmak suretiyle yoruma çeşni katmış, böylelikle şerhe bir zenginlik ve derinlik kazandırmıştır. Şerhin ferşü'l-hurûf bölümünde sıklıkla karşımıza çıkan bu gibi unsurlara, yer yer usul kısmında da rastlamak mümkündür.

İbnü'n-Nâzım, metindeki kıraat ihtilaflarını izah ederken zaman zaman Arap lehçelerinden istişhadda bulunmuştur. Diğer bir deyişle ilgili vechi lehçesel argümanlarla temellendirmek suretiyle söz konusu kıraatın sıhhatine dikkat çekmiştir. Bu bağlamda o, bazen nazımdaki kıraatın lehçesel kullanımına yer vermiş ve onun hangi Arap lehçesine ait olduğunu açıkça belirtmiştir. Bazen de lehçe ismi zikretmeksizin "Bu okuyuşlar birer lügat/lehçedir.", "Burada iki/üç lügat vardır." veya "Bunlar sahih/meşhur lügatlardır." şeklinde ifadeler kullanmak suretiyle o kıraatlardan her birinin fasih olduklarına işaret etmiştir. Âyet, hadis, sahâbe kavli, akvâlü'l-Arab ve lügat gibi ihticac unsurlarına yer verilmesi açısından değerlendirildiğinde söz konusu şerh, huccetü'l-kıraat türü kaleme alınan bir eser görünümüne sahiptir.

İbnü'n-Nâzım'ın, kıraatların tevcihi yanında imamlardan doğrudan kıraat almayan râvi senedlerine yer verdiği, kıraat tercihlerini izahta mushaflar arası imlâ farklılıklarına değindiği veya bazı kıraatları doğrudan veya silsile yoluyla sahâbe veya tâbiînden bazı kimselere dayandırdığı görülür. Onun rivayet zincirine yer verdiği kıraatların özellikle râvi veya tarikler tarafından nakledilen ve genelde tek kaldıkları okuyuşlar olması dikkat çekicidir. Diğer taraftan o, manzumeyi şerhederken zaman zaman kıraat farklılıklarına konu olan bazı kelimelerin şâz okuyuşuna da yer vermiştir. Bunu yaparken o, bazen ilgili kıraatın şâz olduğunu belirtmiş, bazen de bu konuda herhangi bir değerlendirmede bulunmamıştır.

Şerh incelediğinde İbnü'n-Nâzım'ın kıraat ilmine vukufiyeti yanında Arapça gramer konusunda da belirli bir donanıma sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Nitekim o, bazen kelimenin şekilsel açıdan kökenine dair açıklamalar yaparak morfolojik (sarfî), bazen de kelimelerin cümle içi konumu, yapısı, terkibi ve i'rab olgusu gibi meselelere gönderme yapmak suretiyle sentaktik (nahvî) tahlillerde bulunmuştur. Onun özellikle ferşü'l-hurûf kapsamına giren ve sarf/nahiv temelli olan kıraat vecihlerini bu çerçevede analiz ettiği görülmüştür.

Şârih, *Tayyibe'*yi şerhederken her bâba mukaddime ile başlamış ve o başlık altında ele alınacak kavramları kısaca izah etmiş, aynı zamanda ilgili kısımda konu tertibinin gerekçesine dair birtakım değerlendirmelerde bulunmak suretiyle okuyucuya genel bir çerçeve sunmuştur. İbnü'n-Nâzım, *Tayyibe'*nin hemen hemen tüm beyitlerini büyük bir özen ve dikkatle şerhetmiş olsa da çok bilinen bazı beyitlerini şerhetmemiştir. Bu durum onun özlü ve muhtasar anlatıma önem vermesi hasebiyle üslubunun bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Çünkü onun şerhetmediği beyitler muhteva açısından birçok eserde herkesin kolayca ulaşabileceği genel bilgiler olduğu ve o konular ilgili çalışmalarda etraflıca izah edildiği için burada tekrar şerhine ihtiyaç duyulmamıştır. Ebû Bekir Ahmed, tüm beyitleri *Tayyibe'*deki sırasına göre ve belli bir sistematikle şerhetmiş olmakla birlikle bazen öncesi-sonrası ile bağlantısı kuvvetli olan beyitleri muhtemelen konu bütünlüğünü sağlamak amacıyla birlikte değerlendirmiştir.

Ebû Bekir Ahmed, zaman zaman *Tayyibe* metnindeki bazı kelimelerin imlâsına ilişkin açıklamalarda bulunmuş bazen de kelimelerin resmü'l-mushaftaki yazımına veya mushaflar arası farklılıklara dikkat çekmiştir. Manzumedeki lafızların zaptına dair açıklamalarda bulunulması, bazı kelimelerin caiz olan diğer vecihlerine ve o vecihlerin muhtemel anlamlarına işaret edilmesi, *Tayyibe'*deki şiir zaruretine dikkat çekilmesi, belâgat konularına dair açıklamalarda bulunulması ve harflerin mahreç veya sıfatlarına yönelik okuyucunun yaygın olarak hata yaptığı yerlere ve buralarda hata yapma sebeplerine değinilmesi şerhin öne çıkan diğer özellikleridir. İbnü'n-Nâzım yer yer metindeki kelimelerle bağlantılı olarak fıkhî konulara değinmek suretiyle kıraat vecihlerinin fıkıh ilmiyle irtibatını da ortaya koymaya çalışmıştır.

Harflerin fonetiğine yönelik İbnü'n-Nâzım'ın yaklaşımı, Kur'an tilavetinde Arap-Türk ikilemi bağlamında güncel ve önemli bir tartışma olarak değerlendirilebilir. Nitekim o, tilavet esnasında okuyucunun yaygın olarak hata yaptığı yerlere ve buralarda hata yapma sebeplerine değinirken harflerin mahreç ve sıfatlarına dair özgün değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu bağlamda İbnü'n-Nâzım, "أَعُوذُ" ve "الله" kelimelerindeki hemzenin tefhîm ile okunmaması gerektiğini söylemiş ve konuya dair başka örneklere de şerhte yer vermiştir. Şârih, insanların çoğunun bazı harflerin sıfatlarını belirtmek isterken farkında olmadan kalın telaffuza meylettiğini ve daha ziyade Arap olmayanların (Acem, Nabatî gibi) bu hataya düştüğünü söylemiştir. Ona göre ideal bir okuyuş için hemzenin tefhiminden kaçınılmalı, medlere dikkat edilmeli ve bazı harflerin sıfatlarında mübalağaya gidilmemelidir. Bunun yanında okuyuş kulakları tırmalamadan, uyumsuzluk olmaksızın, ağzı yaymadan, kolay, latif ve halavetli bir eda ile aynı zamanda abartma, taklit ve zorluktan kaçınarak, kelamın fesahatini ve Arapçanın doğallığını bozmadan gerçekleşmiş olmalıdır. Arap kökenli olması hasebiyle İbnü'n-Nâzım tarafından bu meseleye vurgu yapılması, çalışmanın günümüz açısından hem teorik hem de pratik bir çıktısı olarak görülebilir.

Tüm bu değerlendirmeler ışığında şerhe panoramik olarak bakıldığında İbnü'n-Nâzım'ın gereksiz detaylara yer vermeksizin *Tayyibe'*yi sistematik bir biçimde şerhettiği görülmektedir. Şerh bu açıdan diğer bazı çalışmalara, özellikle de Nüveyrî şerhine oranla daha kısa, aynı zamanda pratik, işlevsel ve kullanışlıdır. İçerik itibariyle oldukça zengin, dili ise yalın, bir o kadar açıklayıcı ve doyurucudur. *Tayyibe* üzerine kaleme alınan ilk şerh çalışması olması ve İbnü'l-Cezerî'nin beğenisine mazhar olması bu şerhi özgün kılmakta, dolayısıyla diğer şerhler arasında ön plana çıkmasına yol açmaktadır. Sonraki dönem müellefatında İbnü'n-Nâzım şerhine sarâhaten veya zımnen atıf yapılmış ve bu şerh, sahada kaleme alınan temel kaynak olarak literatürdeki yerini almıştır. Dile getirilen özelliklerinden kaynaklanıyor olsa gerek söz konusu şerh, telif edildiği tarihten günümüze kadar kıraat tedrisatında kullanılagelmiş, halen bu vasfını korumaktadır. En nihayetinde İbnü'n-Nâzım şerhi *Tayyibe'*yi anlama noktasında kılavuz niteliğine sahip önemli bir kaynak olarak değerlendirilebilir.

Çalışma içerisinde ana hatlarıyla tanıtılmış, zaman zaman da karşılaştırması yapılmış olan diğer *Tayyibe* şerhlerinden bazılarının gerek müstakil gerekse mukayeseli olarak çalışılmasında fayda mülahaza edilmektedir. Nüveyrî şerhi bu bağlamda değerlendirilebilir ve bu şerh İbnü'n-Nâzım şerhi ile mukayese edilebilir. Zira her iki şerhin birbirine yakın dönemde fakat diğerinin varlığından haberdar olunmadan telif edilmeleri, *Tayyibe* üzerine kaleme alınan ilk şerhler olmaları ve her iki âlimin İbnü'l-Cezerî'nin öğrencisi olması, sonraki dönem *Tayyibe* şerhlerinin bu iki şerhten birisinden mülhem olarak telif edilmeleri, muhteva açısından birinin mufassal diğerinin muhtasar olması ve şerhlerde sistematik bir usulün takip edilmesi gibi gerekçeler iki eserin mukayeseli olarak akademik çalışmaya konu edilmesi için yeterlidir.

KAYNAKÇA

Abdülazîz el-Buhârî, Alâüddîn Ahmed b. Muhammed. *Keşfü'l-esrâr fî şerhi Usûli'l-Pezdevî*. 4 Cilt. İstanbul: Şirket-i Sahafiye-i Osmaniye, 1308.

Abdülcebbar, Ömer. *Siyer ve terâcimü baʿzı ʿulemâʾinâ fi'l-karni'r-râbiʿ ʿaşer li'l-hicre*. Cidde, 1982.

Abdülfettâh Abdülganî el-Kâdî. *Şerhu Minhatu mûli'l-birr*. Dâru's-Selâm, ts.

Abdülkerîm el-Uşmûnî. *Menâru'l-hüdâ fî beyâni'l-vakf ve'l-ibtidâ*. Mısır: Matbaʿatü Mustafa Elbânî el-Halebî, 3. Basım, 1974.

Afyoncu, Erhan. "Nişancı". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 33/156-158. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Ahatlı, Erdinç. "Yahyâ b. Maîn". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 43/256-257. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. ed. Ahmed Muhammed Şakir. Kahire: Daru'l-Hadis, 1995.

Ahmed er-Rüşdî, Yusuf b. Hüseyin b. Ahmed el-İslambûlî. *Mürşidü't-talebe ilâ îdâhi vucûhi ba'dı âyâti'l-Kur'âniyye min turuki't-Tayyibe*. Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bölümü, nr. 71, vr. 1b-174b.

Ahmed Teymur Paşa. *A'lâmü'l-fikri'l-İslâmî fi'l-asri'l-hadîs*. Kahire: Dârü'l-Âfâki'l-'Arabiyye, 2003.

Akakuş, Recep. "İlm-i Kırâat Otoritelerinden İmam Cezerî ve Torunu Kasım Paşa". *Diyanet Dergisi* 26/4 (1990), 3-31.

Akaslan, Yaşar. "Bir İlm-i Kırâat Klasiği: Tayyibetü'n-neşr fi'l-kırââti'l-'aşr". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 17/3 (2017), 227-310.

Tayyibetü'n-Neşr Şerhlerine Dair Bir İnceleme (Mûsâ Cârullah Örneği). Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.

Akcan, Resul. "Mushaf İmlasına İrfânî Yaklaşım: Merrâkuşî Örneği". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 50 (24 Haziran 2021), 763-793.

Mushaf İmlâsının İrfânî Yorumu: Merrâkuşî Örneği. Ankara: İlâhiyat Yayınları, 1. Basım, 2022.

Akdemir, Mustafa Atilla. "İbnü'l-Cezerî'nin Eserlerinde Med Mertebeleri, Ölçülendirme Tercihleri ve Uygulamaya Yansıyan Hususlar". *Uluslararası İbnü'l-Cezerî Sempozyumu*. Ankara: TDV Yayınları, 1. Basım, 2021.

Kırâat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları. İstanbul: İFAV Yayınları, 2015.

"Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi". *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/2 (2018), 83-112.

"Kırâat-resmü'l-Mushaf İlişkisi". *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları: Kıraat İlmi ve Problemleri-IV,* 117-134.

"Târîhü 'ilmi'l-kırâ'ât ve müessesâtüh fî Turkiyâ". C. 2. Merrâkeş: Merkezü'l-İmam Ebû 'Amr ed-Dânî li'd-Dirâsâti ve'l-Buhûsi'l-Kur'aniyyeti'l-Mütehassısa, 2013.

Akgündüz, Murat. "Osmanlı Padişahlarını Yetiştiren Hocalar: Muallim-i Sultânîler". *İSTEM* 9 (01 Aralık 2007), 49-59.

Akkuş, Murat - Fityan, Abdulselam. "Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî'nin 'Urcûze fî Vakf-i Hamza' Adlı Risalesi ve Tahlili". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 5/1 (30 Nisan 2021), 322-354.

Aklan, Kenan. "İbn Kesîr ve Kıraatinin Özellikleri". *On Dört Kıraat İmamı ve Kıraatinin Özellikleri*. Ankara: İlâhiyât Yayınları, 1. Basım, 2023.

Kıraat Farklılıklarının Vakf ve İbtidâya Etkisi -Secâvendî ve Üşmûnî Örneği-. Ankara: İlâhiyat Yayınları, 1. Basım, 2023.

Akyüz, Abdullah. *Osmanlı Kurrâları*. İstanbul: Rabbani Yayınları, 2021.

Ali el-Mansûrî, Süleyman b. Abdullah. *İrşâdü't-talebe ilâ şevahidi't-Tayyibe*. Vakıflar Genel Müdürlüğü Ankara Bölge Müdürlüğü Kütüphanesi, 67 Saf 318/4.

Tahrîru't-turuk ve'r-rivâyât min tarîki Tayyibeti'n-Neşr. Süleymaniye Kütüphanesi, İbrâhim Efendi Bölümü, 43.

Tahrîru't-turuk ve'r-rivâyât min tarîki Tayyibeti'n-Neşr. Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bölümü, 36-63b.

Tahrîru't-turuk ve'r-rivâyât min tarîki Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr. thk. Hâlid Hasan Ebü'l-Cûd. Kahire: Mektebetü Evlâdü'ş-Şeyh li'Türâs, 2011.

Altıkulaç, Tayyar. "Ebû Ca'fer el-Kârî". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 10/116. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

"Ebû Şâme el-Makdisî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/233-235. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

"İbnü'l-Cezerî". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 20/551-557. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

"İzmîrî, Mustafa". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 23/530. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

"Mekkî b. Ebû Tâlib". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 28/575-576. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

"Nâfi' b. Abdurrahman". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 32/287-289. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

"Secâvendî, Muhammed b. Tayfûr". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 36/268-269. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

"Ya'kûb el-Hadramî". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 43/282-284. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Âşıkkutlu, Emin. "Âşıkkutlu, Mehmet Rüştü". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 4/6. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Kur'an ve Kıraati Sempozyumları Kitabı: Mehmet Rüştü Âşıkkutlu (Hayatı, Şahsî ve İlmî Kişiliği). Adapazarı: Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2006.

Âşıkkutlu, Mehmed Rüştü. *Şerh ve Hâşiyeli Tayyibe*. Ankara, 1974.

Tayyibe'nin Elfâz Mânası. İstanbul, 1976.

Atik, M. Kemal. "Ca'berî". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 6/527-528. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Ayiş, Mehmed Şirin. *Muhammed b. Hasan es-Semennûdî'nin hayatı eserleri ve tarikat âdâbı ile ilgili görüşleri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.

Aynî, Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed. *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*. 12 Cilt. Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Fikr, 2. Basım, 1990.

Bağdâdî, Babanzâde İsmail Paşa. *Hediyyetü'l-ârifîn esmâü'l-müellifîn ve âsârü'l-musannifîn*. 2 Cilt. İstanbul: Müessesetü't-Târihi'l-'Arabiyye, 1951.

Bağdatlı, İsmail Paşa. *İzâhu'l-meknûn fi'z-zeyli ʿalâ Keşfi'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. 2 Cilt. Beyrut-Lübnan: Dâru İhyai't-Türâsi'l-'Arabî, 1945.

Başal, Abdulhalim. *Endülüste Kıraat İlmi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.

Başkan, Ömer. "'İbnü'l-Cezerî'nin Eserlerinde Med Mertebeleri, Ölçülendirme Tercihleri ve Uygulamaya Yansıyan Hususlar' Başlıklı Tebliğin Müzakeresi". *Uluslararası İbnü'l-Cezerî Sempozyumu*. TDV Yayınları, 2021.

Bedrân, Abdülkâdir b. Ahmed b. Mustafâ ed-Dûmî ed-Dımaşkî. *Münâdemetü'l-atlâl ve müsâmeretü'l-hayâl*. thk. Züheyr Şâviş. Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1985.

Berhecî, Muhammed b. Ahmed b. Hüseyin. "el-İ'lâm fî ahkâmi'l-idgâm nazman ve şerhan dirase ve tahkik". *Mecelletü Maʿhedi İmam eş-Şâtibî* 23 (2017), 283-326.

Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin. *es-Sünenü'l-Kübrâ*. 11 Cilt. Beyrut-Lübnan: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 3. Basım, 2003.

Şuʿabü'l-îmân. thk. Ebû Hâcer Muhammed Saîd b. Zağlûl Besyûnî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2000.

Birekul, Mehmet. "Anadolu Selçuklu Devletinde Eğitim ve Konya Medreseleri". *Mecmua* 5 (2018), 85-98.

Birışık, Abdulhamit. "en-Neşr". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 33/19-20. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Bostan, Osman. *Ahmed er-Rüşdî ve Mürşidü't-Talebe Adlı Eserinin Kıraat İlmindeki Yeri*. Ankara: Fecr Yayınları, 1. Basım, 2022.

"Bir Osmanlı Kıraat Âlimi: Ahmed er-Rüşdî". *Amasya İlahiyat Dergisi* 18 (2022), 183-218.

"en-Neşr Merkezli Çalışmalar (Tahrîrât Örneği)". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52 (2022), 207-234.

Brockelmann, Carl. *Geschichte der Arabischen Litteratur (GAL)*. Leiden: E. J. Brill, 1938.

Târîhu'l-edebi'l-'Arabî. çev. Seyyid Ya 'kûb Bekir - Abdülhalîm en-Neccâr. Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyeti'l-Amme li'l-Kitab, 1993.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *Câmiu's-sahîh*. thk. Takiyyuddin en-Nedvî. 15 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1. Basım, 2011.

Câhız, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Kinânî. *el-Beyân ve't-tebyîn*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. 4 Cilt. Kahire: Mektebetü Hanci, 1958.

Kitâbü'l-Hayvân. thk. Abdusselam Muhammed Harun. Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1965.

Can, Mustafa. *Bursa İnebey Kütüphanesinde Bulunan Kırâat ve Tecvîd İlmine Dair Yazma Eserler*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Carullah, Musa. *Tayyibetü'n-Neşr fi'l-'aşr*. Kazan, 1911.

Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd. *es-Sıhâh tâcü'l-lüga ve sıhâhü'l-'Arabiyye*. thk. Ahmed Abdülgafur Attar. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987.

Cürcânî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Hanefî. *Ta'rifât*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1983.

Çakan, İsmail Lütfi. "Aşere, Takrîb ve Tayyibe Üstâdı M. Rüştü Âşıkkutlu ile Bir Mülâkat". *Hakses Mecmuası* 126 (1975), 16-18.

Çelebioğlu, Âmil. "Bedir". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 5/324-325. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Çetin, Abdurrahman. "Dânî". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 8/459-461. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

"Kıraat ve Tecvid İlimleri Bibliyografyası". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (1987), 309-317.

Kıraatların Tefsire Etkisi. İstanbul: Marifet Yayınları, 2001.

Kur'an İlimleri ve Kur'an-ı Kerim Tarihi. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013.

Kur'an-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2. Basım, 2010.

Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatler. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013.

"Lahn". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 27/56-57. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

"Şâtıbî, Kâsım b. Fîrruh". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 38/376-377. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

"Vakf ve İbtidâ". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 42/461-463. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Çetin, Abdurrahman - Topuzoğlu, Tevfik Rüştü. "Fâsıla". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 12/209-210. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Çetin, Nihad M. "Arûz". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 3/424-437. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Çollak, Fatih. "eş-Şâtıbiyye". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 38/377-379. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Çubukçu, Asri. "Ferec". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 12/370-371. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Dağ, Mehmet. *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2019.

Kıraât Farklılıklarının İslâm Hukukuna ve Metodolojisine Etkisi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998.

Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân. *Câmiʿu'l-beyân fi'l-kırââti's-sebʿ*. thk. Muhammed Sadûk Cezâirî. Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 2005.

el-Müktefâ fi beyâni'l-vakfi ve'l-ibtidâ. thk. Muhammed Şeref Cemâlüddîn. Tanta: Dâru's-sahâbe li't-türâs, ts.

et-Tahdîd fi'l-itkâni ve't-tecvîd. thk. Ğânim Kaddûrî Hamed. Umman: Dâr-u Ammâr, 1. Basım, 2000.

Kitabü't-teysîr fi'l-kırâ'âti's-seb'. thk. Halef Hamûd Sâlim Şağdelî. Suudi Arabistan: Dâru'l-Endülüsî li'n-Neşri ve't-Tevzî', 2015.

Demirayak, Kenan. "Maksûr ve Memdûd". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 27/453-454. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Aydın Kitabevi, 1984.

Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed. *İthâfü füdâlâi'l-beşer bi'l-kırâ'âti'l-erba'ati 'aşer*. thk. Enes Mehera. Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2006.

Dorıs Behrens-Abouseıf. "İbn Tolun Camii". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 20/416-418. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Durmuş, İsmail. "Kinaye". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 26/36-37. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

"Mesel". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 29/299-301. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

"Nahiv". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 32/300-306. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

"Şiir". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 39/144-154. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

"Tevriye". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 41/47-48. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Dündar, Mahmut. "Eyyûbîler Dönemi Dımaşk Medreseleri". *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (30 Haziran 2018), 113-147.

Düserî, İbrahim b. Se'îd b. Hamed. *el-İmâm el-Mütevellî ve cühûduhû fi 'ılmi'l-kırâ'ât*. Mektebetü'r-Rüşd, 1999.

Ebû Alî el-Fârisî, Hasen b. Ahmed b. Abdilgaffâr. *el-Huccetü li'l-kurrâi's-sebʿa*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcud - Ali Muhammed Muavvad. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 2007.

Ebû Dâvûd es-Sicistânî, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk el-Ezdî. *Sünen-i Ebî Dâvud*. 5 Cilt. Beyrut-Lübnan: Daru'l-Hadis, 1968.

Ebû Şâme, Ebü'l-Kâsım Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Makdisî. *İbrâzü'l-me'ânî min Hırzi'l-emânî fî kırâ'âti's-seb'*. thk. İbrâhim Atve İvaz. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1981.

Ebû Tâhir, İsmâîl b. Halef b. Saîd es-Sarakustî. *el-'Unvân fi'l-kırâ'âti's-seb'*. thk. Züheyr Zahid - Halîl Atıyye. Beyrut: Âlimül-Kütüb, 1986.

Ebü'l-Mehâsin (Ebû Abdillâh) Şemsüddîn Muhammed b. Alî b. Hasen el-Hüseynî ed-Dımaşkî. *Zeylü tezkiretü`l-huffaz ez-Zehebî*. Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

Ebyârî, Muhammed el-Hilâlî. *Minhatu mûli'l-birr*. thk. Mahmud Halil el-Husarî. Kahire: Mektebetü's-Sünne, 1. Basım, 2002.

Ekinci, İsmail. "Arap Şiirinde Urcûze Geleneği ve Râciz Halîl Mutrân'ın Erâciz'i". *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 12/4 (2020), 1166-1182.

Ekrem Hakkı Ayverdi. "Yıldırım Bâyezid'in Bursa Vakfiyesi ve Bir İstibdalnâmesi". *Vakıflar Dergisi* 8 (1969), 37-46.

Elmalı, Hüseyin. "Hassan b. Sâbit". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 16/399-402. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Emin Kehîle, Muhammed ed-Desûkî. *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*. Kahire: Dâru's-Selâm, 2019.

Eskâtî, Ahmed b. Ömer. *Ecvibetü'l-mesâili'l-müşkilât fî 'ilmi'l-kırâ'ât*. thk. Emin Muhammed Ahmed Şenkîtî. Riyad: Dâru Kunûzi İşbîliyye, 2008.

Fârisî, Ebû Alî Hasen b. Ahmed b. Abdilgaffâr. *el-Huccetü li'l-kurrâi's-sebʿa*. thk. Bedruddîn Kahvecî. Beyrut: Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1407.

Ferâhîdî, Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm. *Kitâbü'l-ʿayn*. thk. Mehdî Mahzûmî - İbrâhim es-Sâmerrâî. 8 Cilt. Bağdat: Dâru ve Mektebetü'l-Hilal, 1980.

Ferrâ, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Ziyâd. *Meâni'l-Kur'ân*. 3 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 3. Basım, 1982.

Fındıklılı, İsmet Efendi. *Tekmiletü'ş-şekâik fî hakki ehli'l-hakâik*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.

Fırat, Yavuz. *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*. Konya: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2018.

Gökdemir, Ahmet. *Ali b. Süleyman el-Mansûrî*. İstanbul: Ravza Yayınları, 2018.

Göksoy, İsmail Hakkı. "Mahfûz b. Abdullah et-Termesî". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 27/335-336. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Gül, Mutlu. "Yıldırım Bayezid'in Yanında bir Âlim: İbnü'l-Cezerî ve Hadisçiliği". *Uluslararası Yıldırım Bayezid Sempozyumu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019.

Günaydın. "Reisu'l-Kurra Mehmet Rüştü Aşıkkutlu'nun Kur'an Öğretimine Katkıları ve Dini Görüşleri". *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (2008), 121-154.

Gürkan, Nejdet. *Şiir ve Dil Arap Edebiyatı*. Ankara: Nobel Yayınları, 2015.

Hâfız, Muhammed Mutî'. *Şeyhülkurrâ: el-İmâm İbnü'l-Cezerî*. Dımaşk: Daru'l-Fikr, 1995.

Halaçoğlu, Yusuf. "Ankara Savaşı". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 3/210-211. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Halîcî, Muhammed Saîd b. Abdirrahmân. *Şerhu Mukarribü't-tahrîr li'n-Neşr ve't-Tahbîr*. thk. Hâlid Hasan Ebü'l-Cûd - Îhâb Fikrî Ahmed. Kahire: Mektebetü'l-İslâmîyye, 2009.

Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. *Kur'an-ı Kerim Meali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 12. Basım, 2011.

Hamed, Ğânim Kaddûrî. *Resmü'l-mushaf: Dirâse lugaviyye târîhiyye*. Bağdat: el-Lecnetü'l-Vataniyye, 1982.

Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye. Cidde: Ma'hedü'l-İmam eş-Şâtıbî, 2008.

Hassan b. Sâbit. *Divan-ı Hassan b. Sabit*. thk. Seyyid Hanefi Hüseyn. Kahire: Müessesetü'l-Mısriyye el-Âmme, 1963.

Hatîb Kazvînî, Ebü'l-Meâlî Celâlüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Ömer b. Ahmed eş-Şâfiî. *el-İzâh fi ulûmi'l-belâgati el-meânî ve'l-beyân ve'l-bedî'*. thk. İbrahim Şemseddin. Beyrut-Lübnan: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 2003.

Hızlı, Mefâil. "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/1 (2008), 25-46.

İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyn ed-Dımaşkî eş-Şâfiî. *Târihu medîneti Dımaşk*. thk. Ömer b. Garame el-Amravi. 80 Cilt. Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1995.

İbn Ebî Davud, Ebu Bekir es-Sicistânî. *Kitâbü'l-mesâhif*. thk. Muhibbuddin Abdüssübhan Vâiz. Beyrut-Lübnan: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2. Basım, 2002.

Kitâbü'l-Mesâhif: Kur'an'ın Kitaplaşması. çev. Abdülkadir Karakuş. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018.

İbn Ebî Meryem, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Nasr b. Alî b. Muhammed eş-Şîrâzî el-Fesevî. *el-Mûdah fi vücûhi'l-kırâ'ât ve 'ilelihâ*. thk. Ömer Hamdân Kübeysî. 3 Cilt. Cidde: el-Cemâatül-Hayriyye li Tahfîzi'l-Kur'âni'l-Kerîm, 1993.

İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn. *ed-Dürerü'l-kâmine fî aʿyâni'l-miʾeti's-sâmine*. 4 Cilt. Haydarâbâd: Dâiretü'l-Maârifi'l-'Osmâniyye, 1930.

İnbâü'l-ğumr bi enbâi'l-umr fi't-târîh. thk. Hasan Habeşî. Kahire: Lecnetü İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, 1972.

İbn Hâleveyh, Ebû Abdillâh el-Hüseyn b. Ahmed b. Hamdân el-Hemedânî en-Nahvî el-Lugavî. *İʿrâbü'l-kırâ'âti's-sebʿ ve ʿilelühâ*. thk. Abdurrahman b. Süleyman Useymîn. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü Hanci, 1992.

Muhtasar fi şevâzi'l-Kur'an min Kitâbi'l-Bedîʿ. Kahire: Mektebetü'l-Mütenebbi, 1934.

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *es-Sikât: Târîhu's-sikât mine's-sahâbe ve't-tâbiʿîn ve etbâʿi't-tâbiʿîn*. thk. Muhammed Abdülmuîd Han. 10 Cilt. Dâiretü'l-Meârifi'l-Osmâniyye, 1. Basım, 1973.

İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Cemmâîlî el-Makdisî. *el-Muğnî*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî - Abdülfettâh Muhammed el-Hulv. 15 Cilt. Riyâd: Dâru Alemi'l-Kütüb, 3. Basım, 1997.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Sünen-i İbn Mâce*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki. 2 Cilt. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabiyye, ts.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrem. *Lisânü'l-'Arab*. nşr. Abdullah Ali el-Kebîr. *Lisânü'l-ʿArab*. 18 Cilt. İran: Neşru Edebi'l-Havza, 1405.

İbn Mihrân, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn en-Nîsâbûrî. *el-Gâye fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*. thk. Muhammed Gayyâs el-Canbâz. Riyad: Dâru'ş-Şevâf, 1985.

el-Mebsût fi'l-kırâʾâti'l-ʿaşr. thk. Hamza Hâkimî. Beyrut: Müessesetü 'Ulûmi'l-Kur'ân, 3. Basım, 1408.

İbn Mücâhid, Ebû Bekr b. Ahmed b. Mûsâ. *Kitâbü's-seb'a fi'l-kırâ'ât*. thk. Şevki Dayf. Mısır: Dâru'l-Meârif, 1972.

İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. thk. Muhammed Subhi b. Hasan Hallâk. 4 Cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1994.

İbn Zencele, Halîl Ebû Zürʿa Abdurrahman b. Muhammed. *Huccetü'l-kırâ'ât*. thk. Saîd Afgânî. Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 5. Basım, 1997.

İbnü'l-Bâziş, Ebû Ca'fer Ahmed b. Alî b. Ahmed b. Halef el-Ensârî el-Gırnâtî. *el-İknâʿ fi'l-kırâʾâti's-sebʿ*. thk. 'Abdülmecid Kutamış. 2 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1. Basım, 1982.

İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *Câmiu'l-esânîd*. thk. Ahmed b. Hammud b. Hamid Ruveysî. Beyrut: Müessesetü'd-Duhâ, 2010.

Ecvibetü'l-İmâm İbnü'l-Cezerî 'ale'l-mesâili't-Tebrîziyye. thk. Abdü'l-'Azîz Muhammed Temîm ez-Zu'bî. Medine: Dâru Elif Lâm Mîm li'n-Neşr ve't-Tevzî', 2016.

ed-Dürretü'l-mudıyye fî kırâʾâti's-selâseti'l-merdıyye. thk. Abdullah b. Muhammed b. Süleyman Cârullah. Medine-i Münevvere: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2017.

el-Hısnü'l-hasîn min kelâmi seyyidi'l-mürselîn. thk. Abdurraûf b. Muhammed b. Ahmed Kemâliyye. Kuveyt: Gırâs li'n-Neşr, 2008.

en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr. thk. Hâlid Hasan Ebü'l-Cûd. 6 Cilt. Cezayir: Dâru'l-Muhsin li'n-Neşr ve't-Tevzî', 2016.

en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr. thk. Nûruddîn Alî b. Muhammed b. Hasen Dabbâ'. 2 Cilt. Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, ts.

en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr. thk. Zekeriyya Umayrât. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

Esne'l-metâlib fî menâkıbi seyyidinâ ʿAlî b. Ebî Tâlib. thk. Muhammed Hâdî Emînî. İsfahan-İran: Mektebetü'l-İmam Emiru'l-Mü'minîn el-Âmme, 1982.

et-Temhîd fî 'ilmi't-tecvîd. thk. Ğânim Kaddûrî Hamed. Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 2001.

Gâyetü'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ'. thk. Gotthelf Bergstraesser. 2 Cilt. Mısır: Mektebetü'l-Hancî, 1932.

Müncidü'l-mukriîn ve mürşidü't-tâlibîn. thk. Nâsır Muhammedî Muhammed Câd. Kahire: Dâru'l-Eflâki'l-'Arabiyye, 2010.

Tahbîru't-teysîr fî kırâ'âti'l-eimmeti'l-ʿaşere. thk. M. Müflih Kudât. 9 Cilt. Umman-Ürdün: Dârü'l-Furkân, 2000.

Tayyibetü'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr. thk. Muhammed Temîm Zü'bî. Cidde: Mektebetü Dâru'l-Hudâ, 1994.

İbnü'l-Kâsıh, Ebü'l-Bekâ Nûreddîn Alî b. Osmân b. Muhammed el-Uzrî. *Sirâcü'l-kâriʾi'l-mübtedî ve tizkârü'l-mukriʾi'l-müntehî*. thk. Ali Muhammed Dabbâ'. Kahire: Matbaʿatü Mustafa Elbânî el-Halebî, 1954.

İbnü'n-Nâzım, Ebû Bekir Ahmed. *el-Havâşi'l-müfhime fî şerhi'l-Mukaddime*. Mısır: Matbaa-i Meymeniyye, 1309.

Şerhu Dürretü'l-mudiyye fî kırâ'âti'l-einmti's-selâseti'l-merdıyye. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, Manisa İl Halk Kütüphanesi, 45 Hk 4557.

Şerhu Mukaddimeti ulûmi'l-hadîs. Berlin Verz, nr. 1084.

Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr. thk. Enes Mehera. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2000.

Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr. thk. Muhammed Şeref Cemâlüddîn. Tanta: Darü's-Sahabe li't-Türas, 2005.

Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr. thk. Âdil İbrâhim Muhammed Rifâî. 2 Cilt. Medine-i Münevvere: Mücemmeu'l-Melikül-Fehd, 2014.

Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr. Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Orhan Camii Koleksiyonu, 16 Or 112.

Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr. İstanbul Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi Koleksiyonu, 34 Fe 6/1.

Şerhu'd-Dürrati'l-mudıyye. Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bölümü, nr. 43, vr. 1b-131a.

İbrahim Suâd, Abdülfettâh. *Fenni Tecvidi'l-Kur'an*. thk. Abdülazîz Abdülhafîz. Kahire: Mektebetü'l-Akademiyye, 2004.

Îhâb Fikrî Ahmed. "Günümüz Kıraat Tedrisatında (Tayyibe Merkezli) Tahrirat Çalışmalarının Yeri". *Tarihten Günümüze Kıraat İlmi: Uluslararası II. Kıraat Sempozyumu*. 299-324. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021.

"Müşkiletül'l-hılâf fî tahrîrâti'l-kırâ'ât ve'l-hulûlü'l-mukteraha". 2/609-642. Merrâkeş: Merkezü'l-İmam Ebû Amr ed-Dânî li'd-Dirâsâti ve'l-Buhûsi'l-Kur'âniyyeti'l-Mütehassısa, 2013.

Takrîbü't-Tayyibe. Kahire: Mektebetü'l-İlmiyye, 1. Basım, 2006.

İnalcık, Halil. "Bayezid I". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 5/231-234. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

İslâmbûlî, Ebü'l-Hasan Mustafa b. el-Hasan b. Ya'kûb. *Mürşidü't-tâlebe ilâ ma'rifeti turuki't-Tayyibe*. Erzurum İl Halk Kütüphanesi, 25 Hk 2004/1.

İzmîrî, Mustafa b. Abdurrahman b. Muhammed. *Bedâi'u'l-burhân 'alâ 'Umdeti'l-hullân*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2008.

'Umdetü'l-irfân fî tahrîri evcûhi'l-Kur'ân. Mısır: Matbaatü'l-Cündî, ts.

Kâdî, Abdülfettah b. Abdulginâ b. Muhammed. *el-Vâfî fî şerhi'ş-Şâtıbiyye fi'l-kırâ'âti's-seb'*. Cidde: Mektebetü's-Sevâdî, 4. Basım, 1992.

Kamhâvî, Muhammed Sâdık. *Kevkebü'd-dürrî fî şerhi Tayyibeti İbnü'l-Cezerî: Muhtasar Şerhu Tayyibe li'n-Nüveyrî*. 2 Cilt. Medine-i Münevvere, 1. Basım, ts.

Kandemir, M. Yaşar. "Irâkî, Zeynüddîn". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 19/118-121. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Kaplan, Hayri. "Şa'rânî". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 38/347-350. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Kara, Ömer. "İbnü'l-Cezerî: Hayatı ve Eserleri". *Uluslararası İbnü'l-Cezerî Sempozyumu*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021.

Kastallânî, Ebü'l-ʿAbbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed. *Letâifü'l-işârât li fünûni'l-kırâ'ât*. 10 Cilt. Medine-i Münevvere: Merkezü'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 2013.

Kâtib Çelebi. *Keşfü'z-zünûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. thk. Şerefettin Yaltkaya - Kilisli Rifat Bilge. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-'Arabî, 1941.

Kehhâle, Ömer Rıza. *Muʿcemü'l-müellifîn: Terâcimü musannifi'l-kütübi'l-'Arabî*. 15 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 1993.

Kettânî, Muhammed Abdülhay b. Abdülkebîr. *Fihrisü'l-fehâris ve'l-esbât ve muʿcemü'l-meʿâcim ve'l-meşîhât ve'l-müselselât*. thk. İhsan Abbas. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1982.

Kılıç, Hulusi. "Sarf". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 36/136-137. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Kılınçkaya, Abdullah. "Nahiv (Gramer) Açısından Takdim-Te'hir ve Kullanım Amaçları". *Sosyal Bilimler Dergisi* 11 (2017), 791-818.

Kızılaslan, İshak. "Kur'ân'ın Okunma Keyfiyeti ve Mûsikî ile İrtibatı". *IV. USVES: Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Bilimleri Sempozyumu*. thk. Tuğrul Gökmen ŞAHİN. 69-73. Ankara: Asos Yayınları, 2021.

Kopraman, Kâzım Yaşar. "Barsbay". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 5/84-85. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Koyuncu, Recep. *Kıraat İlminde Tahrîrât Mustafa el-İzmîrî ve 'Umdetü'l-İrfân Adlı Eseri (Edisyon Kritik)*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 1. Basım, 2021.

"Yöntem ve Mahiyeti İtibariyle Kıraat İlminde Tahrirât Geleneği: İbnü'l-Cezerî Özelinde Bir İnceleme". 1-21. Bursa: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2018.

Kur'an Araştırmaları Merkezi (KURAMER). "Mushaf Farkları". 25 Ocak 2023. http://www.kuramer.org/tr/kuran-i-kerim/mushaf-farklari/hicri-1-asirdan-sonraki-mushaflar

Kütükoğlu, Ahmet. "Kastallânî'nin Letâifü'l-İşârât li Fünûni'l-Kıraat Adlı Eserinin, Kıraat İlmindeki Yeri". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37 (2017), 31-56.

Leknevî, Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed Abdilhalîm b. Muhammed Emînillâh es-Sihâlevî. *el-Fevâ'idü'l-behiyye fî terâcimi'l-Hanefiyye*. Mısır: Matbaatü's-Saâde, 1324.

Makdisî, Ebû Şâme. *el-Mürşidü'l-vecîz ilâ ʿulûmin tetaʿalleḳu bi'l-Kitâbi'l-ʿazîz*. Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1. Basım, 2003.

Maşalı, Mehmet Emin. *Kur'an'ın Metin Yapısı Mushaf Tarihi ve İmlası*. Ankara: Otto, 2015.

Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi. Ankara: Otto, 2016.

Mecdî, Vehbe - Mühendis, Kâmil. *Muʿcemü'l-mustalahâti'l-ʿArabiyye fi'l-luga ve'l-edeb*. Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1979.

Mehdevî, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ammâr. *Şerhu'l-hidâye*. thk. Hâzım b. Said Haydar. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1995.

Mekkî b. Ebî Tâlib, Ebû Muhammed Hammûş b. Muhammed el-Kaysî. *el-Keşf ʿan vücûhi'l-ḳırâ'âti's-sebʿ ve ʿilelihâ ve hucecihâ*. thk. Muhyiddin Ramazan. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 3. Basım, 1974.

Mergînânî, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî. *el-Hidâye şerhu bidâyetü'l-mübtedî*. thk. Naim Eşref Nur Muhammed. 8 Cilt. Pakistan: İdâretü'l-Kur'ân ve'l-Ulûmi'l-İslâmiyye, 1. Basım, 1417.

Mersafî, Abdülfettâh es-Seyyid Acemî. *Hidâyetü'l-kârî ilâ tecvîdi kelâmi'l-bârî*. Medine: Mektebetü Tayyibe, 1982.

Molla, Muhammed Emin Efendi. *'Umdetü'l-hullân fî îzâhi Zübdeti'l-irfân*. İstanbul: Karahisarizâde Esad Efendi Matbası, 1287.

Muhammed Hilâlî el-Ebyârî. *Gaysü'r-Rahmân alâ hibeti'l-Mennân*. thk. Cemâlüddîn Muhammed Şeref. Tanta: Darü's-Sahâbe li't-Türâs, 2005.

en-Nusûsu'z-zâhira bi şerhi Fevâidü'l-muharrara. Tanta: Matbaatü'l-Mümtâz, 1. Basım, 1915.

Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî, Ebü'l-Feyz b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî. *Tâcu'l-ʿarus min cevahiri'l-kâmus*. thk. Abdülkerim Uzbâvî. 40 Cilt. Kuveyt: Dâru'l-Hidâye, 1. Basım, 2001.

Muhammed Mutî' Hâfız. *ʾUlemâu Dımaşk ve a'yânühâ fi'l-karni's-sânî ʾaşar*. Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 2000.

Muhammed Zehrânî. "el-Kasîdetü't-tâhira fi'l-kırââti'l-'aşr: Arz ve Dirâse". *Mecelletu'l-Buhûs ve'd-Dirâsâtu'l-Kur'âniyye* 11 (2010).

Muhaysin, Muhammed Sâlim. *el-Hâdi: Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr ve'l-keşf 'an 'ileli'l-kırâ'âti ve tevcîhihâ*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1997.

el-Mühezzeb fi'l-kırâ'âti'l-'aşr ve tevcîhihâ min tariki Tayyibeti'n-Neşr. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, 1997.

Mûsâ, 'Abdurrâzık b. 'Ali b. İbrahîm. *Teemmülât fî tahrîrâti'l-'ulemâi li'l-kırâ'âti'l-mütevâtira*. Medine-i Münevvere: Metâbi'u'r-Raşîd, 1992.

Mustafa Aksoy - Murat Akkuş. "İbnü'l-Cezerî'nin Tayyibetü'n-Neşr'inde Med ve Kasr Konularının İncelenmesi". *Mütefekkir: Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 10/20 (2023), 345-366.

Mustafa Doğan. *el-Gâye fi'l-kırââti'l-aşr İsimli Eser Çerçevesinde İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'nin Kıraat İlmindeki Yeri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Müstekimzâde, Süleyman Sa'deddin Efendi. *Tuhfe-i Hattâtin*. ed. İbnülemin Mahmut Kemal. Ankara: Türk Tarih Encümeni, 1928.

Mütevellî, Muhammed. "el-Burhânu'l-asdak ve's-sıratu'l-muhakkak fî men'ı'l-gunneti li'l-Ezrak". *Mecelletü Ma'hedi'l-İmam eş-Şâtıbî* 13 (2012), 355-432.

er-Ravdu'n-nadîr fî tahrîri evcühi'l-Kitâbi'l-Münîr. thk. Hâlid Hasan Ebü'l-Cûd, 2004.

Nesefî, Ebü'l-Berekât. *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*. çev. Şerafettin Şenaslan - Ömer Faruk Haznedaroğlu. 10 Cilt. İstanbul: Ravza Yayınları, 2019.

Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *el-Mecmu' Şerhu'l-Mühezzeb*. 20 Cilt. Beyrut: Mektebetü's-Selefiyye-Dâru'l-Fikr, 1998.

Nuaymî, Ebü'l-Mefâhir Muhyiddîn Abdülkâdir b. Muhammed b. Ömer ed-Dımaşkî eş-Şâfiî. *Dûrü'l-Kur'ân fî Dımaşk*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Cedîd, 1946.

ed-Dâris fî târîhi'l-medâris. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1990.

Nüveyrî, Ebü'l-Kâsım Muhammed. *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*. thk. Mecdî Muhammed Surûr Sa'd Baslûm. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2003.

Oğuzoğlu, Yusuf. "Hasankeyf". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 16/364-368. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Okcu, Abdulmecit. "Kur'an Tilavetinde Ezgi". *Dini Araştırmalar* 10/28 (2007), 213-247.

Öcal, Mustafa. "Türkiye'de Kur'an Eğitim ve Öğretiminde Görülen Gelişmeler ve Bir İcâzetname". *Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (2004), 81-140.

Öge, Ali. *18. Yüzyıl Osmanlı Alimlerinden Yusuf Efendizade'nin Kıraat İlmindeki Yeri*. Konya: Hüner Yayınları, 2015.

Öz, Selahattin. "İbnü'l-Cezerî'nin Mukaddime'sinin Mehmet Emin Tokâdî'ye ait Manzum Tercümesi ve Değerlendirilmesi". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/27 (2015), 147-181.

Özen, Şükrü. "Kâdılkudât". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 24/77-82. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Özkan, Halit. "Yusufefendizâde". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 44/41-42. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Öztürk, Nazif. "Mütevelli". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 32/217-220. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Pâluvî, Hâmid b. Hâce Abdu'l-fettâh. *Zübdetü'l-irfân fî vücûhi'l-Kur'ân*. İstanbul: Âsitâne, ts.

Pekolcay, A. Necla. "Mevlid". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 29/485-486. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Pilgir, Eren. *Kıraat Edebiyatında ve Tedrisatında Manzum Eser Geleneği: Hırzu'l-Emânî Örneği*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Râgıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed b. el-Mufaddal. *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*. thk. Safvân Adnân ed-Dârimî. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, Dâru'ş-Şâmiyye, 1. Basım, 1412.

Râzî, Muhammed b. Ebû Bekir b. Abdülkâdir. *Muhtâru's-sıhâh*. Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1986.

Revnakoğlu, Cemalettin Server. *İlm-i Kırâat Mensupları*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Revnakoğlu, 81.

Sadıkov, Murad. *Hâşim b. Muhammed el-Mağribî'nin (ö. 1179 H.) "Hısnü'l-Kârî fî İhtilâfi'l-Mekârîî" adlı eserinin edisyon kritiği*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.

Sâlim eş-Şenkîti. "en-Neşr ve Tayyibe Merkezli Kıraat Tedrisatı". *Uluslararası İbnü'l-Cezerî Sempozyumu*. 279-298. Ankara: TDV Yayınları, 2021.

Savan, Mehmet. *İbnü'l-Cezerî'nin (v.833/1429) Hadis İlmindeki Yeri*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Sehâvî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed. *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi'*. 12 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1992.

Semennûdî, İbrahim b. Ali Şehâse. *Câmi'ul-hayrât fî tecvidi ve tahrîri evcühi'l-kırâ'ât*. Kuveyt: Vezâratü'l-Evkaf, 2007.

Semennûdî, Muhammed b. Hasan el-Munayyir eş-Şâfiî el-Halvetî. *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*. Süleymaniye Kütüphanesi, İbrâhim Efendi Bölümü, 30, 1b.

Serkîs, Yûsuf İlyân. *Muʿcemü'l-matbuʿâti'l-ʿArabiyye ve'l-muʿarrebe*. 2 Cilt. Mısır: Matbaatü Serkîs, 1928.

Süreyya, Mehmed. *Sicill-i Osmanî*. ed. Nuri Akbayar. 6 Cilt. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.

Süyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*. 8 Cilt. Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Fikr, 2011.

Şa'rânî, Abdülvehhâb b. Ahmed b. Alî. *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr'*. Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, 34 Hk 1473.

Şâtıbî, Kâsım b. Fîrruh b. Halef er-Ruaynî. *Hırzü'l-emânî ve vechü't-tehânî*. thk. Eymen Rüşdi Süveyd. Dımaşk: Dâru Nuri'l-Mektebat, 2013.

Şeker, Necmeddin - Toz, Rıza. "Tefsir ve Şerh İlimlerinin Mukayesesi". *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35 (2020), 1-28.

Şen, Ziya. *İbn-i Kesir ve Kıraati*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000.

Şenkîtî, Abdurrahim b. Abdillah b. Ömer. "Hâlâtu'ş-Şâtıbiyye me'a't-Teysîr". *Mecelletu Ma'hedi'l-İmâm eş-Şâtıbî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye* 9 (1997), 13-38.

Şeşen, Ramazan. "el-Melikü'l-Âdil I". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 29/59-60. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Şevvah, Ali İshak. *Mu'cemü musannefâti'l-Kur'âni'l-Kerim*. Dârü'r-Rufâî, 1984.

Şeyhî Mehmed Efendi. *Vekâyilü'l-Fudalâ*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.

Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *Mu'cemü'l-evsat*. thk. Tarık b. Ivazullah b. Muhammed Ebû Muaz - Abdü'l-Muhsin b. İbrâhim el-Hüseynî Ebü'l-Fadl. 10 Cilt. Kahire: Dâru'l-Haremeyn, 1. Basım, 1995.

Mu'cemü'l-kebîr. thk. Hamdi Abdülmecid Selefi. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1994.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî. *Câmiʿu'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an*. thk. Beşar Avad Maruf. 7 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 1994.

Tâhir b. 'Arab, Fahruddîn Ebü'l-Hasan b. İbrahim b. Ahmed el-İsfahânî. *el-Kasîdetü't-tâhira fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*. thk. Yûsuf Avvâde Bedrî ed-Düleymî. Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 1441.

Tahir, Mehmet. *Osmanlı Müellifleri*. 3 Cilt. İstanbul: Meral Yayınları, 1975.

Taşköprizâde, Ahmed Efendi. *eş-Şekâiku'n-nuʿmâniyye fî ʿulemâ'i'd-devleti'l-ʿOsmâniyye*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-'Arabiyye, 1975.

eş-Şekâiku'n-nuʿmâniyye fî ʿulemâʾi'd-devleti'l-ʿOsmâniyye: Osmanlı Âlimleri. ed. Derya Örs. çev. Muhammet Hekimoğlu. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019.

Miftâhu's-saʿâde ve misbâhu's-siyâde fî mevzûʿâti'l-ʿulûm. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-ʿİlmiyye, 1985.

Tebrîzî, Ebû Zekeriyyâ el-Hatîb Yahyâ b. Ali b. Muhammed. *Kitâbü'l-kâfî fi'l-arûz ve'l-kavâfî*. thk. Hassânî Hasan Abdullah. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1994.

Tehânî bnt. Faysal b. Ali el-Bünyân vd. *Tahrîru Tayyibeti'n-Neşri fi'l-kırâ'âti'l-ʿaşr*. Mekke: Ümmülkurâ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Temel, Nihat. *Kırâat ve Tevdîd Istılahları*. İstanbul: İFAV Yayınları, 4. Basım, 2018.

Termesî, Mahfûz b. Abdillâh b. Abdilmennân. *Gunyetü't-talebe bi şerhi't-Tayyibe*. thk. Abdullah b. Muhammed Cârullah. Medine-i Münevvere: Darü't-Tedmûriyye, 2. Basım, 2019.

Tetik, Necati. "Kırâat Tedrisinde Rumuzât". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (ts.), 425-431.

Tevfik İbrahim Damra vd. *Hedyu's-sârî ilâ manzûmati'l-ebyârî fi't tecvîd ve'l-kırâ'ât*. Amman: el-Mektebetu'l-Vataniyye, 2017.

Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre (Yezîd). *Sünen-i Tirmizî: Câmiu's-sahîh*. thk. Maruf Beşar Avad. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1. Basım, 1996.

Toprak, M. Faruk. "Zarûrât-ı Şi'riyye". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 44/138-140. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Topuzoğlu, Tevfik Rüştü. "Recez". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 34/509-510. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Tural, Hüseyin. *Arap Edebiyatında Arûz*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011.

Turan, Abdülbaki. "Elfiyye". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 11/27-28. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Türkmen, Kübra. *İbnü'l-Cezerî ve "Ed-Dürretü'l-Mudiyye" adlı eseri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Uzun, Kadir. "Manzum Sözlükler Bize Ne Anlatır?" *Türk Dili Yayınları* 833 (2021), 70-79.

Ünal, Hayri. *Rıdvan Muhallilâtî Mushafı ve Matbuat Dönemi Mushaf Kitabetindeki Yeri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Ünal, Mehmet. "Bir Kıraat Terimi Olarak 'Huccet'in Kavramsal Alanı ve Tarihsel Gelişimi". *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 17/1 (2004), 69-83.

Yavaş, Doğan. "Bursa Ulucamii". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 42/88-89. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

"Yıldırım Külliyesi". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 43/532-534. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Yazıcı, Tâlib. “Emeviyye Camii”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 11/108-109. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Yediyıldız, M. Asım. “Bursa Ulucami İmâmlığı ve İmâmları”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2 (2008), 121-146.

Yerinde, Adem. “Mesharâî”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 29/304. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Yurtseven, Muhammet. “Kıraata Dair Bir Eser Olarak Taşköprizâde’nin Şerhu’l-Mukaddimeti’l-Cezerî Adlı Eserinin Yazma Nüshaları ve Tahkiki Üzerine Bir Değerlendirme”. *Tahkik İslami İlimler Araştırma ve Neşir Dergisi* 3/1 (2020), 351-381.

Yusufefendizâde, Abdullah Hilmi. *el-İtilâf fî vücûhi’l-ihtilâf*. Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bölümü, nr. 35, vr. 51b-53b.

Yüksel, Ali Osman. *İbn Cezerî ve Tayyibetü’n-Neşr*. İstanbul: İFAV Yayınları, 1996.

“İbnü’l-Cezerî’nin Tayyibetü’n-Neşr’i ve Özellikleri”. *MÜİFD*, 275-323.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî. *Maʿrifetü’l-kurrâʾi’l-kibâr ʿale’t-tabakāti ve’l-aʿsâr*. thk. Beşar Avad Maruf vd. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetu’r-Risale, 2. Basım, 1988.

Zerkeşî, Bedreddin Muhammed b. Abdullah. *el-Burhân fî ulûmi’l-Kur’ân*. thk. Muhammed İbrâhim Ebü’l-Fadl. 4 Cilt. Kahire: Dâru’t-Türâs, ts.

Ziriklî, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ed-Dımaşkî. *el-A’lâm kâmûsü terâcim li-eşheri’r-ricâl ve’n-nisâ mine’l-ʿArab ve’l-müstaʿrebîn ve’l-müsteşrikîn*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru’l-İlmi’l-Melâyin, 2002.

Züvey, Ahmed Muhammed Sâlim. “Ses Biliminin Kurucusu Halil b. Ahmed”. çev. Necattin Hanay. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/4 (2013), 195-227.

Fihrisü’ş-şâmil li’t-türâsi’l-‘Arabiyyi’l-İslâmiyyi’l-mahtût: ʿUlûmü’l-Kurʾân, Mahtûtâtü’l-kırâ’ât. 9 Cilt. Amman: Cem’iyyetü Ammâli’l-Metâbi’i’t-Te‘avvüniyye, 2. Basım, 1994.

ÖZGEÇMİŞ

Adı-Soyadı	Resul AKCAN		
Doğum Yeri ve Yılı			
Bildiği Yabancı Diller	Arapça		
Eğitim Durumu	**Başlama Tarihi**	**Bitiş Tarihi**	**Kurum Adı**
Lisans	2016	2018	Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans	2018	2020	Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora	2020	2024	Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Çalıştığı Kurum No	**Başlama Tarihi**	**Ayrılma Tarihi**	**Çalıştığı Kurum Adı**
1.	2013	2021	Diyanet İşleri Başkanlığı
2.	2021	-	Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar	-		
Katıldığı Proje ve Toplantılar	"Kıraat İmamları ve Kıraatlerinin Özellikleri" (AR-GE Projesi, Araştırmacı)		
Yayınlar			
Kitap	Mushaf İmlâsının İrfânî Yorumu: Merrâkuşî Örneği, İlâhiyat Yayınları, Ankara, 2022, ISBN 978-625-8031-50-8.		
Kitap Bölümü	"Ebû Amr ve Kıraatinin Özellikleri". On Dört Kıraat İmamı ve Kıraatlerinin Özellikleri. İlâhiyat Yayınları, Ankara, 2023, ISBN 978-625-6640-17-7.		
Makaleler	Kur'an-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar. Edebali İslamiyat Dergisi 3/5 (Mayıs 2019), 123-130. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/728211		
	"Mushaf İmlasına İrfânî Yaklaşım: Merrâkuşî Örneği". Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 50 (Haziran 2021), 763-793. https://doi.org/10.17120/omuifd.908849.		
Diğer			
İletişim (e-posta)	_____ – _____		
Tarih **İmza** **Adı-Soyadı**	Resul AKCAN …/…/2024		